

శ్రీ శారదా గ్రంథమాలికా,

ప్రథమకుసుమము.
శ్రీ భగవద్గీతాబ్జము.

శ్రీభగవద్గీతా శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని

RG5, 6:9.1
35H1B

A.77.

రచయిత:

“న్యాయవేదాంతవిద్యాపారిణి”

బుబుసు అప్పన్న శాస్త్రి.

శ్రీ శారదా గ్రంథమాలికా—ప్రథమకుసుమమ్.

శ్రీభగవద్గీతాజ్ఞానమ్.

శ్రీ. బి. క. ప.

సర్వస్వామ్యములు గ్రంథకర్తవే.

ALL RIGHTS RESERVED BY AUTHOR.

Publishers:- 1. B. Venkata sastr.; 2. B. Mitra satya narayana.

గ్రంథప్రాప్తిస్థానమ్ —

బులుసు వెంకటేశాస్త్రి లేక, బ్రదర్: ఖిత్రసత్యనారాయణ.

శ్రీశారదాముద్రణాలయము,

భట్టపిల్లి, అమలాపురం తాలూకా,

తూర్పుగోదావరిజిల్లా.

SRI JAGADGURU VISHWARADHYA
JNANA SIMHASAN JI J. J. M. DIR
LIBRARY

Jangamwadi Math, VARANASI.

Acc. No. ~~3380~~

5434 7389

శ్రీశారదాగ్రంథమాలికాయాం

—శిష్యమ్—

ప్రథమం కనుమమ్.

శ్రీభగవద్గీతాజ్ఞమ్.

21

శ్రీభగవద్గీతా శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని

క.
విశ్వేశ్వర

“శాస్త్రరత్నాకర” బ్ర॥ వే॥ చెందుకూరి నృసింహశాస్త్రిణాం

ప్రియశిష్యేణ,

బ్ర॥ వే॥బులుసువెంకటశాస్త్రిణాం

తనూభవేన,

శ్రీశేషమాంబాగర్భశుక్తిముక్తాఫలాయమానేన,

“తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీక్షేన,

నాతమసగోత్రోద్భవేన,

బులుసు అప్పన్న శాస్త్రిణా

ప్రణీతానతి,

తత్పుత్రాభ్యాం న్యాయశాస్త్రకోవిదాభ్యాం,

శ్రీసత్యవతీగర్భశుక్తిముక్తాఫలాభ్యాం,

శ్రీవేంకటశాస్త్రి, మిత్రసత్యనారాయణాభ్యాం

భట్టువిల్లిగ్రామస్థాపితే స్వీయశ్రీశారదామండలాం

ముద్రాపితానతి విజయతే తరాం.

క్రీ॥ శ॥ 1941.

సర్వస్వామ్యసంకలితమ్.

ప్రథమకనుమనృమూల్యం రూప్యద్వయమ్ 2-0-0

విజ్ఞాపన.

ఇ

అస్తి కమహాశయులకు:—

నేను బాల్యవస్త్ర నెనిమిదవ వత్సరమున బ్ర॥ వే॥ గొర్తి విశ్వనాథసోమయాజులువారివద్ద నామాతృదేవతయగు శేషమాంబగారు ప్రోత్సహింప బాల్యవస్త్రయగుటచే దత్కాలమున “యత్తదగ్రే విష మివ” అను భగవద్వచనానుసారము విషప్రాయమైన ను విద్యాభ్యాస మొనర్చి గుర్వనుగ్రహమువలనఁ గావ్యనాటకాలంకారసాహిత్యమును సంపాదించుకొని బ్ర॥ వే॥ బులుసు సూరావధానిగారు, బ్ర॥ వే॥ గొర్తి రామమూర్త్యవధానులుగార్ల వద్ద పంచదశకర్మల నభ్యసించితిని.

పిమ్మట గృహి (వ్యవసాయము) జేయనారంభించి వ్యవసాయమునందు రెండు వత్సరములు గడవఁ గారణాంతరముచేఁ గులకృమాగతవిద్యను బరిత్యజించితినిని చింతాకులితవృద్ధయుండనై యంతటితోఁ గృషియందు విరక్తిచే నిర్విణ్ణుండనై కర్తవ్యముదోషకయాతురతను బొందియుండ శ్రీగొర్తి విశ్వనాథసోమయాజులుగారు నాకు మేనయత్తకొమరులగుటంజేసి పరమానుగ్రహమున దర్శనమియ్య వారి పాదారవిందములకు మొక్కితప్పులు మన్నించి నన్ను, విద్యావంతునిగ జేయుండని ప్రార్థించితిని.

అట్టి నాప్రార్థనను మన్నించి నిష్కల్మషవృద్ధయముతోఁ దర్కశాస్త్రము నుపదేశింప దొరకొని సామాన్యనిరుక్తివల కుపదేశింప నంతవలకుఁ బునశ్చాప్యసంగము చేయించెద నను ప్రతినిను బూనిన తణుకుతాలూకా అజ్జరం కాపురస్థులగు బ్ర॥ వే॥ చామర్తి విశ్వపతిశాస్త్రిగారియనుగ్రహమున సామాన్యనిరుక్తివలకుఁ దిరుగ వ్యాసంగముఁజేసి ఉండియగ్రహరినివాసులగు బ్ర॥ వే॥ ధూళిపాళ సూర్యనారాయణశాస్త్రిలుగారి పాదారవిందముల నాశ్రయించి తర్కశాస్త్రమునం దుత్తీర్ణుండనై, మహీశూరమండలవాసులగు బ్ర॥ వే॥ సుందరరామశాస్త్రిగారి ప్రియశిష్యులును, తర్కవేదాంతశాస్త్రములయం దణినిపుణతఁబొంది యనేకశిష్యులకు వేదాంతశాస్త్రోపదేశమును గావించినట్టియు, శాస్త్రరత్నాకరత్యాది బిరుదావళిభూషితులును, గుంటూరుమండలాంతర్గత నల్లపాడుగ్రామనివాసులును, బీతికాపురమహారాజాస్థానవిద్వాంసులు నగు బ్ర॥ వే॥ దెండుకూరి నరసింహశాస్త్రిగురువర్య పాదారవిందసేవాతత్పరతవలన వేదాంతశాస్త్రభ్యాస మొనరించితి నని యాంధ్రదేశీయు లెల్లరుఁ బ్రాప్తికముగ దెలిసికొనిన విషయమే.

ఇట్లు విద్యాభ్యాస మొనరించి క్రీస్తుశకము 1918 వ సంవత్సరము మొదలుకొనియు విద్యాభ్యాసకాలమున నంతేవాసులకు విద్యాభ్యాస మొనరింపవలయునను నియమమునే పాటింపుచు క్రీస్తుశకము 1930 వ సంవత్సరము వలకు విద్యార్థులఁ బాఠప్రవచన

ముంకుఁ గడంగి పదచలనమును విడచియుండ నజ్ఞానసంస్కారపరీపాకమున సాంసారిక క్లేశములు దటస్థింప “ఇద మపి క్షేమాయ” అను న్యాయము ననుసరించి దేశపరిభ్రమణ మునకుఁ గడంగి మహారాజ బహద్దూరు సో కృష్ణప్రసాద్ బహద్దూర్, వారి దర్శనమొనరించి వారి యనుగ్రహమునకుఁ బాత్రుఁడనై శ్రీగద్వాల, వనపర్తి, ఆత్మకూరు సంస్థానములకేగి యచట బ్రభుత్వస్థానము నలంకరించి న్యాయరాజ్యపరిపాలన మొనరించుచున్న శ్రీమహారాజులచే నపరిమితానందపురస్కరముగ నర్పింపఁబడిన వార్షికబహుమానముల నంది తత్పరిసరమున నున్న సింగంపల్లియగ్రహారమున కధిపతులును, జ్యోతిర్విద్యచ్ఛిరోమణులును, “భూభ్రమణభ్రాంతినిరాస” యను గ్రంథరచయితలునగు బ్ర॥వే॥ సీతారామ సిద్ధాంతిగారి యాహ్వానముమీద వారు సలుపు శ్రీకాశీనాథవిశ్వేశ్వరప్రతిష్ఠామహోత్సవమున కేగి యచట విద్యజ్ఞనమహానభయం దెనిమిది దివసములవఱకు వేదాంతోపన్యాసములు గావింప నద్దానివలన శ్రీసిద్ధాంతిగారు బ్రహ్మానందభరితులై బహుమానపురస్కరముగ నిడిన సువర్ణపతకాది బహుమానముల నందుకొని యుండఁ దత్పరిసరమునందుండు కలకొండ గ్రామవాసులును, ఆస్తికాగ్రేసరులును, దేవబ్రాహ్మణపూజాధురంధరులు నగు బ్ర॥వే॥ సిద్ధాంతి రామయ్యగారు మొదలగు వారలచే నాహ్వానింపఁబడి వారిగ్రామములకేగి వారివలన బహుకరింపఁబడి భాగ్యనగరమునకుఁ జేర నట్టిసమయమున బ్ర॥వే॥ ‘సిరోమణి’ నన్నిధానం సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారిచే ప్రోత్సహింపఁబడి న్యాయసిద్ధాంతముక్తావళికి “సుబోధిని” అను వ్యాఖ్యను రచియించి యాగ్రంథముద్రణనిమిత్తము ప్రచారము జేయ మొదలితిడిని.

అత్తటి శ్రీకాంచీకామకోటిపీఠాధిష్ఠిత జగద్గురు శ్రీశ్రీశ్రీ ౧౦౦౮ శ్రీశ్రీమచ్చం ద్రోశేఖరేంద్ర సరస్వతీ శంకర భగవత్పాదులు : గద్వాలసంస్థానము నందు శ్రీ చంద్ర మౌళీశ్వరాభిషేకపూజాదిపురస్కరముగ శిష్యకోటి ననుగ్రహించుచుండిరిని తెలిసికొని శ్రీగురునందరూపార్థమచటికేగి వారిని దర్శించి తీర్థప్రసాదాది స్వీకారమొనర్చి పునీతుండనై తినిని నిశ్చయించుకొని సన్నిధియందు “నాచేరచియింపఁబడిన న్యాయసిద్ధాంతముక్తావళివ్యాఖ్యను వినిపించెదను. అందులకాజ్ఞకై నిరీక్షించుచుంటి” నని విజ్ఞాపనముజేయ శ్రీగురువర్యులు నారాయణస్మరణపూర్వకముగ సుబోధినివ్యాఖ్యను జదువుట కాజ్ఞానొసంగిరి. అట్టి సమయమున శ్రీగురువర్యముఖారవిందసంజాతాజ్ఞాపచనమకరందపానమదమత్తభృం గాయమానమాననుండనై తదీయపదకమలసందర్శనక్షపితకల్పమండనై తదీయసందర్శన సంజాతామందానందనిమగ్నుడనై మైమరచి యెచ్చు పెచ్చటనో సుబోధినియందుఁ జదువ నారంభించితిని. నేను జదివి వినిపించిన స్థలములనన్నిటిని విన్న యచ్చటిపండితులందఱు “ఈస్థలములన్నియు మూలమున మనశ్శేషముతో భేధింపఁదగినవై నను వీరు సుబోధకమగు నట్లు వ్యాఖ్యానించిరి.” అని పరోక్షమునఁగూడఁ జెప్పుకొన నారంభించిరి. శ్రీపాదులును,

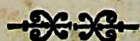
శివ్యపరమాణువునం దతివాత్సల్యముతో విని విని తుదకు దీని ముద్రణవిషయ మేమి చేసితి వని ప్రశ్నించిరి.

అట్టి ప్రశ్నవాక్యమును విని యానందాశ్రమసంఘద్వగ్రీవుడనై గద్గదస్వరమున “శ్రీవారి యాజ్ఞ” యని పలికి యూరకుంటిని. శ్రీవారునావాక్యము వినితోడనే భాగ్య నగరమునకు రమ్మని యాజ్ఞజేయ నట్టి యాజ్ఞను శిరసా వహించి భాగ్యనగరమున నంద ర్హింప శ్రీవారు నాచే రచియింపబడిన ముక్తావళీసుబోధీనియందుఁ దమకుఁ గల యభిప్రాయమును వ్రాసి యాపత్రమునందే నీవు సర్వదా మతప్రచారమును జేయు మని యాజ్ఞను గూడ లిఖించి యానమ్మతిపత్రమును, దగు ద్రవ్యసహాయముతోఁ గూడ నారాయణస్మరణపూర్వకానుగ్రహము నొసంగిరి. పిమ్మట నా సమ్మతిపత్రమును సభయందు జదివి నాశక్యముకాని “మతప్రచారమును జేయు” మను నాజ్ఞను జదివి నిర్విణ్ణుడ నైతిని. అట్టి స్థితియందుండిన నాస్వరూపమును గుర్తించి “భయపడవలదు. మానారాయణస్మరణమే యీకార్యమును సాధించు” నని వలక నట్టి వాక్యమృతనేకముచే వికసితవదనుడనై శ్రీగురుకటాక్షులబద్ధద్రవ్యసహాయాదులచే ముద్రణాలయమును వారి యాజ్ఞపై స్థాపించి కీ॥ శ॥ 1938 లగాయతు “సనాతనమతప్రచారిణీ” పత్రికాసంపాదకుడనై తన్మృఖమున మతప్రచారమును జేయుచు కీ॥శ॥ 1940 మార్చియందుఁ బత్రికాద్వారమునఁ బ్రచారము గొన్ని యాతిబాధలచే నిలిపి తత్ప్రభృతి శ్రీగుర్వాజ్ఞానుసారము యథాశక్తి మతసేవఁ జేయవలసియున్నదని నిశ్చయించుకొని ఆనందగిరీయవ్యాఖ్యాసహిత శ్రీభగవద్గీతాశాం కరభాష్యమునకుఁ తత్త్వబోధినియను తాత్పర్యమును అన్యూనానతిరిక్తముగ రచియించి తిని. మఱియు నద్వైతమతమునకు సంబంధించిన మధుసూదనసరస్వతీవ్యాఖ్య, శంకరా నందీయము, భాష్యోత్కర్ష దీపిక, నదానందీయము, పరమార్థప్రసా, నీలకంఠీయము, శ్రీధ రీయము, మొదలగు వ్యాఖ్యావిశేషములయందలి యగతార్థవిషయముల నాంధ్రభాష యందు సంగ్రహించితిని. ఇదే తీరున సన్యూనానతిప్రసక్తముగ సర్వదర్శనసంగ్రహము మొదలగు నద్వైతగ్రంథములను నాంధ్రీకరించుటకు గురుకటాక్షమునే యపేక్షించుచుం టిని. కాన నిది గ్రంథమాలికగ వెలిఢుచ్చిన గాని ముద్రించుట నాశక్యము కానేర దని క్రొన్ 1/4 సైజున 250 పేజీలు ఒక్కొక్క వాల్చుముగ ముద్రించుటకును, అట్టి వాల్చు ములు రెంటికి రు 3—0—0 లు చందాగఁ గైకొనుటకు నిశ్చయించుకొంటిమి. అందు వలన శ్రీజగద్గురు నాజ్ఞానుసారము నేను జేయు సీమతప్రచారమున కాంధ్రదేశీయులెల్లరు దోడ్పడుదురు గాక యని ప్రార్థించుచుంటిని.

ఇట్లు,

“తర్కరత్న, న్యాయశేఖర-తదిత్యాపారీణ”

బులును అప్పన్న శాస్త్రి.

శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజక, జగద్గురు, శ్రీశంకరాచార్య,
 శ్రీశాంచీకామకోటిపీఠాధిపతి శ్రీ ౧౧౦౮ శ్రీశ్రీశ్రీ.
 శ్రీమచ్చంద్రశేఖరేంద్రసరస్వతీసంయమింద్రాణ.
 సర్వవిధముల సేవనసీయుల నారాయణస్మరణపూర్వక
 సంపూర్ణానుగ్రహమనె నీసంస్థ జరుపఁబడుచుండెను.

పండ్ల తాళిపాఠము.

సంస్కృతవాఙ్మయమునఁగల గీతలలోనెల్ల శ్రీభగవద్గీత యగ్రగణ్యము. అది యువనిషత్సారభూతమని తత్తద్భాష్యములవల్ల వేద్యమయ్యెడిది. అందెల్ల శ్రీశాంకరభాష్య ముత్కృష్టమని లోకవిఖ్యాతిని గాంచినది. అట్టి తద్భాష్యసార మవగత మొనర్చుకొనుట జిజ్ఞాసువుల కవశ్యకర్తవ్యము, కాని యందు శాస్త్రచర్చ మెండుగా నుండుటచే సాధారణులకు దురవగాహముగ నున్నది. అందులకే శ్రీమదానందగిరిటీక యేర్పడవలసెను. ఇంకను విశేషములు పరికించిన సుధీమణులు శ్రీమధునూదనపరస్వతీప్రభృతులు నింకెవరులు వ్రాసిన వానిలోఁ బ్రసిద్ధినిగన్నవి మఱి కొన్ని గలవు.

ఏనైనను, గీర్వాణభాషాసభిజ్ఞులకు దుర్బోధము లొటచేత సుఖావబోధము కొఱకుఁ గొన్ని తెలుగుటీకలును వెలువడనైనవి. కాని, వాని కన్నిటికి నేకవాక్యత పూర్తిగా సాధింపఁబడి యుండలేదు.

ఇపుడు 'తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణులు' శ్రీవేదమూర్తులునా బ్రహ్మశ్రీ బులును అప్పన్న శాస్త్రిలుగారిట్టిలోటును దీర్చునూని, "శ్రీశాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని" యను నిర్దానిని బ్రకటింప సంకల్పించినది ప్రశంసార్హము, ఇందు శ్రీశాంకర భాష్యమును శ్రీమదానందగిరివివరణమును యథాతథములుగను దక్కుంగలవానిలో నగతార్థములెల్ల నిరవశేషములుగను నేకరింపఁబడుటచేత నిందేశవాక్యత యబ్బి పాఠకులకుఁ దత్త్వము సువ్యక్తము కాఁదగియున్నది. ఇది యాస్తికాంధ్రమహాశయులకుఁ గల్పభూజమని నిస్సంశయముగా నెంచుచున్నారము

బందరు,
4—5—1941. }

ఇట్లు,
వావిలాల వెంకటశివావధాని,
పింఛెనుపబెడ్డి.
నాదెళ్ళ మేధాదక్షిణామూర్తి శాస్త్రి.
కురుగంటి శ్రీరామశాస్త్రి.

శ్రీ శారదాగ్రంథమాలికా మహారాజ పోషకాదులు.

ది. 25_12_1941 వరకు:—

—*మహారాజ పోషకులు.*—

శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యవర్యత్యాది బిరుదావళి విరాజమాన శ్రీ పుష్పగిరిపీఠాధిపతి జగద్గురు శ్రీగంగా శ్రీ శ్రీ శ్రీ శంకరాచార్య శ్రీమదభినవోద్దండ విద్యాశంకర భారతీస్వాములవారు, రెంటుపాళ్ల అగ్రహారం, నత్తెనపల్లి తాలూకా, గుంటూరుజిల్లా.

—'రాజపోషకులు.'—

- (1) మురారీశ్రీరాజా కాండేగుల శ్రీనివాసజగన్నాథరావు బహద్దూరుగారు, గజ్జవరం, కాళీపట్టణంపై గైరా యజ్ఞేతుదార్లు, కంభంవారి సత్రంపీఠి, రాజమహేంద్రవరం.
- (2) మురారీశ్రీహోతా వీరభద్రయ్యగారు, గంగోలుయజ్ఞేతుపూర్తి యిటర్, రాజమండ్రి.
- (3) మురారీశ్రీ రాజా యినగంటి వెంకటరాజగోపాల రామ సూర్యప్రకాశరాయణం గారు, అన్నవరం సత్యనారాయణ్యమి దేవస్థానం ధర్మకర్తలు, అన్నవరం, వయా తుని, తూర్పుగోదావరిజిల్లా.
- (4) మురారీశ్రీ. శ్రీరామమోహనాయుర్యేడ ధర్మవైద్యశాలాసఙ్ఘము, బెజవాడ.
- (5) శ్రీ గౌతమీపుష్కరపాఠశాలా, రాజవోలు.
- (6) మురారీశ్రీ. దాం, సుబ్రహ్మణ్యవర్మగారు, బి. ఏ. బి. ఎల్. నరసాపురం.

—'పౌషకులు.'—

- (1) శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజక, శ్రీజగద్గురు శంకరమతాధిపతి, శ్రీబోధానందేంద్ర సరస్వతీస్వాములవారు బెజవాడ.
- (2) మురారీశ్రీ. వావిలాల శివాపదానులుగారు, రిటైర్డ్ జడ్జి, బందరు, కృష్ణాజిల్లా.
- (3) మురారీశ్రీ. పి, యం. శ్రీనివాసలయ్యంగారు, జిల్లాజడ్జి, బందరు, కృష్ణా జిల్లా.
- (4) మురారీశ్రీ. శిష్టా జానికిరామశాస్త్రిగారు, శిష్టా వాతిఖాసిక, (జగన్నాథపురం అగ్రహారము) తెన్నేరుపోష్టు, వయాబెజవాడ.
- (5) మురారీశ్రీ. కలగ గున్నేశ్వరరావుగారు, పాలకొల్లు, నరసాపురం తాలూకా.
- (6) మురారీశ్రీ. పురాణం కృష్ణమూర్తిగారు, బందరు, గొడుగుపేట.

- (7) మ||రా||శ్రీ. అద్దకి సుబ్బారావుగారికు|| సుబ్బహ్మణ్యశర్మగారు, బి. ఎ. ఏల్లి, పితాపురం.
- (8) మ||రా||శ్రీ. రాళ్ళబండి సీతారామశాస్త్రిగారు, గొడుగుపేట, బందరు, అడ్వకేటు.
- (9) మ||రా||శ్రీ. ఆయుర్వేదరత్నాకర, ద్విభాష్యం వెంకటేశ్వర్లుగారు, చింతలూరు, ఆలమూరుపోస్టు, రామచంద్రపురం తాలూకా.
- (10) మ||రా||శ్రీ. మునునూరి కొండయ్యశాస్త్రిగారు, బెజవాడ.
- (11) మ||రా||శ్రీ. (రావుసాహేబు) మునునూరి సచ్చిదానందంపంతులుగారు, రీటర్లు అక్కండెంటు ఆఫీసరు, పలివెల.
- (12) మ||రా||శ్రీ. రాయపోలు లింగనసామయూజులుగారు, బి. ఏ. బి.ఎల్, గుంటూరు.
- (13) మ||రా||శ్రీ. వినపాముల లక్ష్మీనృసింహంగారు, గుంటూరు, బి. ఎ. బి. ఎల్.
- (14) మ||రా||శ్రీ. దేశిరాజు హనుమంతరావుగారు, (అడ్వకేటు) గుంటూరు.
- (15) మ||రా||శ్రీ. చోళవరపు దేవశరాజుగారు, బెజవాడ.
- (16) మ||రా||శ్రీ|| చిలుకూరి ప్రకాశశాస్త్రిగారి, కుమాళ్ళు, 1. వెంకటేశ్వరరావు, 2. వెంకటసుబ్రహ్మణ్యం, 3. లక్ష్మీపతిశాస్త్రి, 4. నూర్యనారాయణ మూర్తి, 5. కామేశ్వరశాస్త్రిగార్లు, మార్కొండపాడు, కొవ్వూరు తాలూకా.
- (17) మ||రా||శ్రీ. గొరి పశ్చయ్యశర్మగారు, నేడునూరు.
- (18) మ||రా||శ్రీ. చల్లా సుబ్బారాయుడుగారు, భీమలాపురం.
- (19) మ||రా||శ్రీ. ఆ. విజయసారథి ఆచార్యులుగారు, పరాసుపేట, బందరు.
- (20) మ||రా||శ్రీ. తాడూరి రామచంద్రరావుగారు, (ప్రీడరు) ఇన్నీసుపేట, రాజమహేంద్రవరము.
- (21) మ||రా||శ్రీ. వీరఘంటల లక్ష్మీనృసింహాచార్యుగారు, (అడ్వకేటు) ఇన్నీసుపేట, రాజమండ్రి.
- (22) మ||రా||శ్రీ. రాచకొండ వెంకటసుబ్బారావుగారు, ఇన్నీసుపేట, రాజమండ్రి.
- (23) మ||రా||శ్రీ. న్యాపతి కామేశ్వరరావుగారు, ఇన్నీసుపేట, (అడ్వకేటు) రాజమహేంద్రవరము.
- (24) మ||రా||శ్రీ. బులుసు పాపయ్యశాస్త్రిగారు, ఇన్నీసుపేట, రాజమహేంద్రవరం.
- (25) మ||రా||శ్రీ. తణికెళ్ళ బుచ్చివెంకటాచార్యుగారు, దానవాయిపేట, రాజమహేంద్రవరం.
- (26) మ||రా||శ్రీ. కర్తా సోమేశ్వరరావుగారు, ఇన్నీసుపేట, రాజమహేంద్రవరం.

- (27) మ||రా||శ్రీ. ఉప్పులూరి దేవన్నగారు, కేశనకురు, అమలాపురంతాలూకా.
- (28) మ||రా||శ్రీ. (రావుసాహేబు) శ్రీమదుభయవేదాంతప్రసక్త, వెంకటరంగ అణహ
రాచార్యులు అయ్యర్లంగారు, గూటాల, వయా, కొవ్వూరు.
- (29) మ||రా||శ్రీ. తాడూరి శ్రీరామస్వసింహారావుపంతులుగారు, కొణిటివాడజమిం
దారుగారు, ఆర్యాపురం, రాజమహేంద్రవరం.
- (30) మ||రా||శ్రీ. వంక గవరయ్యగారు, రామారావుపేట, కాకినాడ.
- (31) మ||రా||శ్రీ. జమలాపురపు వెంకటేశ్వరరావుగారు, (హైకోర్టువకీలు) ఖమ్మంమెట్టు
నైజాం.
- (32) మ||రా||శ్రీ. కలవాల రాజారాంగారు, (హైకోర్టువకీలు) ఖమ్మంమెట్టు, నైజాం.
- (33) మ||రా||శ్రీ. ఇటికాల వెంకటరాజేశ్వరరావుగారు, (హైకోర్టువకీలు) ఖమ్మంమెట్టు
నైజాం.
- (34) మ||రా||శ్రీ. శ్రీధర రంగారావుగారు, ఖమ్మంమెట్టు, నైజాం.
- (35) మ||రా||శ్రీ పలివెల శేషగిరిరావుగారు, కలకోట, వయా, బొమ్మకల్లుస్టేషన్.
నైజాం.
- (36) మ||రా||శ్రీ. బొమ్మకల్లు రంగారావుగారు, బొమ్మకల్లు, నైజాం.
- (37) మ||రా||శ్రీ. గొట్టుపర్తి సుబ్బారావుగారు, సింగరేణి కాలరీయన్, హైకోర్టువకీలు నైజాం
- (38) మ||రా||శ్రీ అనిశెట్టిపల్లి గోపాలరావుగారు, జాగీరుదారు అనిశెట్టిపల్లి, నైజాం.
- (39) మ||రా||శ్రీ. చిట్టి శేషయ్యగారు, కొత్తగూడెం, నైజామ్.
- (40) మ||రా||శ్రీ. వెదుళ్లపల్లి సత్యనారాయణమూర్తి శ్రేష్ఠిగారు, అంబాజీపేట,
అమలాపురంతాలూకా.
- (41) మ||రా||శ్రీ. గోకవరపు జగ్గన్నగారి కుమార్కు (1) సత్యనారాయణ, (2) సత్తిలిం
గంశ్రేష్ఠిగార్లు, అంబాజీపేట, అమలాపురంతాలూకా.
- (42) మ||రా||శ్రీ. మంగిపూడి చినగవరప్పగారు, వ్యాఘ్రేశ్వరం.
- (43) మ||రా||శ్రీ. కొల్లూరి సూర్యనారాయణమూర్తి శ్రేష్ఠిగారు, అమలాపురం.
- (44) మ||రా||శ్రీ కళా సుబ్బారావుగారు, బి. ఎ. బి. యల్. వకీలు, నరసాపురం.
- (45) పోడూరి సూర్యనారాయణగారు, రైల్వే పి. డబ్లియం. డి. పెద్దపల్లి, యన్.యస్.
రైల్వే.
- (46) మ||రా||శ్రీ. తాడేపల్లి సుబ్బారావుగారు, రాజమండ్రి, ఇన్నీసుపేట.

పారిభాషికపదార్థవివరణము.

అభిహితము = చెప్పబడెను
 నిశ్చయము = మోక్షము
 అభ్యుదయము = అభివృద్ధి
 నిష్ఠాద్యము = కర్మనిష్ఠ, జ్ఞాననిష్ఠ యనురెండు
 ప్రతిపాద్యము = చెప్పబడునది
 ప్రతిపాదకము = చెప్పునది
 బాహ్యకరణములు = బాహ్యోద్గ్రయములు
 నిరతిశయనుభవము = మోక్షము
 ఆప్తప్రణీతము = యథార్థమునుబలుకువానిచే రచింపబడినది
 ప్రేక్షావత్ప్రవృత్తి = చూచువానిప్రవృత్తి
 అత్యంతోపరము = శేషములేకుండగనశించుట
 కర్మసమచ్ఛితము = కర్మముతోగూడిన
 వివిధము = అత్యంతచెలిసికొను కోరిక
 సారవేయము = జీవునిచే రచియింపబడినది
 బుద్ధుడుజెప్పినధర్మద్వయము = బుద్ధునిచేబోధింపబడిన సత్యము, అహింస యనురెండు
 ఉపాయము = సాధనము, లేక కారణము
 ఉపేయము = సాధ్యము, లేక కార్యము
 ఏకవాక్యత = ఏకార్థమునఁ జెప్పుట
 చిదాభాసలు = జీవులు
 కూటస్థము = దాగలివలె వికారములేకుండగ నుండునది నిర్వికారము
 ఆసంగము = సంగరహితము, సరబంధములేనిది
 అవిషయము = ఏప్రమాణమునకు గోచరింపనిది
 కాత్రప్రతిపాద్యత్వము = కాత్రముచే చెప్పబడుట
 విరాట్టు = పంచీకృతపంచమహాభూతములు
 హైరణ్యగర్భతత్త్వము = అపంచీకృతపంచమహాభూతములు (తస్మాత్తలు)
 విశ్వము = జాగ్రదవస్థాభిమాని
 తైజసము = స్వప్నావస్థాభిమాని
 స్రాజ్ఞము = సుషుప్త్యవస్థాభిమాని
 మాయ = మూలప్రకృతి, అవిద్య, అవ్యక్తము, ప్రధానము
 పంచతస్మాత్తలు = అపంచీకృతమగు పృథివ్యైజో వాయ్వాకాశములు
 మహత్తత్త్వము = పంచతస్మాత్తైజన్యము, మోక్షపర్యంతస్థాయినగు హిరణ్యగర్భలింగదేహము
 అహంకారము = పంచతస్మాత్తైజన్యము మోక్షపర్యంతస్థాయినగు జీవలింగదేహము
 లింగదేహము = పంచకర్మేంద్రియములు, పంచజ్ఞానేంద్రియములు, పంచప్రాణవాయువులు మనోబుద్ధులుఈ17

పంచకశ్రేణ్డియములు = వాక్కు, పాణులు, పాదములు, పాయువు, ఉపస్థము
 పంచజ్ఞానేంద్రియములు = త్వక్ష్మతృప్తితృప్తిజహ్వహూఃములు
 పంచపాణివాాయువులు = పాణివాహనవాహనోదాన సమానములు
 ఈశ్వరుడు = మాయావిశిష్టచైతన్యము
 ఈశ్వరసాక్షి = మాయాపహితచైతన్యము
 జీవుడు = అంతఃకరణవిశిష్టచైతన్యము
 జీవసాక్షి = అంతఃకరణోపహితచైతన్యము
 బ్రహ్మము = రజోగుణప్రధానమాయావిశిష్టచైతన్యము
 విష్ణువు = సత్త్వగుణప్రధానమాయావిశిష్టచైతన్యము
 రుద్రుడు = తమోగుణప్రధానమాయావిశిష్టచైతన్యము
 మూర్తిత్రయము = బ్రహ్మము, విష్ణువు, రుద్రుడనుమువ్వురు
 హిరణ్యగర్భుడు = ప్రథమజీవుడు
 మనస్సు = సంకయాత్మకవృత్తితోఁగూడినయంతఃకరణముపంచతన్మాత్రజన్యము, చంద్రుడధిష్ఠానదేవతగాఁగలది
 బుద్ధి = నిశ్చయాత్మకవృత్తితోఁగూడినయంతఃకరణముపంచతన్మాత్రజన్యము అచ్యుతుడధిష్ఠానదేవతగాఁగలది
 అహంకారము = గర్వాత్మకవృత్తితోఁగూడినయంతఃకరణము పంచతన్మాత్రజన్యము, చతుర్ముఖుండధిష్ఠాన
 దేవతగాఁగలది
 చిత్తము = స్మరణాత్మకవృత్తితోఁగూడినయంతఃకరణముపంచతన్మాత్రజన్యము, శంకరుడధిష్ఠానదేవతగాఁగలది
 శ్రోత్రేంద్రియము = శబ్దమునుగ్రహించునది, సత్త్వగుణముతోఁగూడిన యాకాశతన్మాత్రజన్యమన జనించునది
 దిక్పాత్ర యధిష్ఠానదేవతగాఁగల యింద్రియము
 త్వగింద్రియము = స్పర్శను గ్రహించునది, సత్త్వగుణముతోఁగూడిన వాయుతన్మాత్రజన్యమన జనించునది
 వాయుతే యధిష్ఠానదేవతగాఁగల యింద్రియము
 చక్షురింద్రియము = రూపమును గ్రహించునది, సత్త్వగుణముతోఁగూడిన తేజస్తన్మాత్రమువలన జనించునది
 సూర్యుడధిష్ఠానదేవతగాఁగల యింద్రియము
 రసనేంద్రియము = రసమును (రుచులను) గ్రహించునది, సత్త్వగుణముతోఁగూడినజలతన్మాత్రజన్యమన జనించునది
 వరుణుడే యధిష్ఠానదేవతగాఁగల యింద్రియము
 ఘ్రాణేంద్రియము = గంధమునుగ్రహించునది, సత్త్వగుణముతోఁగూడిన పృథివీతన్మాత్రజన్యమన జనించునది
 అశ్వినీదేవతలేయధిష్ఠానదేవతలుగాఁగల యింద్రియము
 వాగింద్రియము = శబ్దోచ్ఛారణకు హేతువగునట్టియు, రజోగుణముతోఁగూడినయాకాశతన్మాత్రజన్యమన జనించునది
 చునట్టియు, అగ్ని యధిష్ఠానదేవతగాఁగల యింద్రియము
 పాణింద్రియము = ఆదానమునకు (స్వీకారమునకు) హేతువగునది, రజోగుణముతోఁగూడిన వాయుతన్మాత్ర
 మువలనజనించునది, ఇంద్రుడధిష్ఠానదేవతగాఁగల యింద్రియము
 పాదేంద్రియము = గమనమునకు సాధనమగునది, రజోగుణముతోఁగూడిన తేజస్తన్మాత్రమువలన జనించునది
 ఉపేంద్రుడధిష్ఠానదేవతగాఁగల యింద్రియము
 పాయ్వింద్రియము = విసర్జనమునకు హేతువగునది, రజోగుణముతోఁగూడిన జలతన్మాత్రమువలన జనించునది
 మృత్యుతే యధిష్ఠానదేవతగాఁగల యింద్రియము
 ఉపస్థేంద్రియము = అనందమునకు హేతువగునది, రజోగుణముతోఁగూడిన పృథివీతన్మాత్రమువలనజనించునది
 క్రణావతి యధిష్ఠానదేవతగాఁగల యింద్రియము

—'గంధస్థవిషయములు'—

1. శ్రీబాదరాయణప్రణీత శ్రీభగవద్గీతా.
2. పదవిభాగము.
3. ప్రతిపదార్థము.
4. శ్రీజగద్గురుశంకరభగవత్పాదాచార్యప్రణీతశ్రీభగవద్గీతాభాష్యమ్.
5. “తర్కరత్న. న్యా|| వేదిద్యాపారీణ” బులును అప్పన్నశాస్త్రి ప్రణీత శ్రీమదానందగిరిటీకానుసృతశ్రీభగవద్గీతాశాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని.
6. మధుసూదనసరస్వతీకృత గూఢార్థదీపికకు “న్యా. వేదిద్యాపారీణ” బులును అప్పన్నశాస్త్రి విరచిత తాత్పర్యబోధిని.
7. శంకరానందకృత తాత్పర్యబోధినికి బు, అ, శా విరచిత తాత్పర్యబోధిని.
8. ధనపతిసూరికృత భాష్యోత్కర్షదీపికకు బు, అ, శా విరచిత తాత్పర్యబోధిని.
9. దైవజ్ఞ పండితసూర్యకృత పరమార్థప్రసక్తు బు, అ, శా విరచిత తాత్పర్యబోధిని.
10. నదానందకృత భావప్రకాశకు బు, అ, శా విరచిత తాత్పర్యబోధిని.
11. నీలకంఠవిరచిత భారతభావదీపమునకు బులును వెంకటశాస్త్రి విరచిత తాత్పర్యబోధిని.
12. శ్రీధరస్వామికృత సుబోధినికి బు, అ, శా విరచిత తాత్పర్యబోధిని.
13. లోకమాన్య బాలగంగాధరతిలక్కు హాశయవిరచితగీతారహస్యమునకు బు, అ, శా విరచిత విమర్శనము.

రచయిత :

“స్వామివేదాద్వైతాచార్యుః”

బులుసు అప్పన్న శాస్త్రి.

—శ్రీమద్—

ఉ పా ధా త ము .

శ్రుత్యస్త పాథోనిభిమంభనోత్థం, జ్ఞానామృతం యేన వితీర్య లోకే ।
సఃరక్షితా స్సర్వజనా స్తు మృత్యోః స్తం శ్రీవృసింహం గురు మాశ్రయేహమ్ ॥

ఈశ్వరుడు సర్వజ్ఞుడు. తత్సృష్టమైన యీ జంతుజాలము సకలవిధముల నతని మహోద్దేశమును యథావిధి నెఱవేర్చుటకే యేర్పడినది. జుగమృతావరాత్మకములైన యే భూతములును తనని శాసనము నతిక్రమింపజాలవు. వాని వాని యవసరములను దెలిసియే వాని బాహ్యభ్యంతరముల నిర్మించి యున్నాడు. ఆనిర్మాణములో బ్రత్యక్షువును సీత్యుని యొకానొక మహోద్దేశమును నెఱవేర్చునదిగనే యున్నదనుట నేటికిని నిర్వివాదాంశముగ నున్నది. ఇదియే యతని సర్వజ్ఞత కొక గొప్పనిదర్శనము.

—౧ మానవజన్మమునకుఁ బ్రయోజనము ౧—

ఈశ్వరప్రపంచమున నెనుబడినాల్గులక్షలతెగలు జీవరాసులు గలవని శాస్త్రజ్ఞుల నిర్ణయము. వీనిలోఁ బశుపక్ష్యాదిజీవులు తాము పూర్వజన్మమునఁజేసియున్న పాపకర్మములవలన నీలోకమున ధర్మాధర్మవివేకమున కేయించుక యవకాశములేని విధమున జన్మించుచున్నవి.

ఆవి తమ యీ వర్తమాన జన్మమున నెట్టి సుకృతదుష్కృతములను జేయజాలవు. పాపఫలము ననుభవించుటయే వాని యా జన్మమున కీశ్వరోద్దేశము.

దేవతలు తాము పూర్వజన్మమున జేసియున్న యజ్ఞయాగాదిపుణ్యకర్మములకు ఫలభూతమైన కేవలసుఖము ననుభవించుటకుమాత్రమే సముచితశరీరములఁ బడసియున్నవారు. కావున వారును నాశరీరమున మఱి సుకృతవిశేషమును సంపాదించుట కనధికారులు. మఱియు నొకదుష్కృతమునకుమాత్రమే వారికవకాశమున్నది.

ఇంక మనుష్యులు తాముచేసియున్న సుకృతదుష్కృతములకు ఫలభూతములైన సుఖదుఃఖముల ననుభవించుచు నుత్తరగతికి సాధనములైన పాపపుణ్యాత్మకములగు వివిధ కర్మముల కనుకూలములైన శరీరములతో నీభూలోకమున జన్మించియున్నారు. వీరికి దాము జేసిన పాపములను నివారించుకొనుటకుఁ బ్రయత్నిస్తాధికారుమును, విహితరీతిని ధర్మార్థ

కామమోక్షము లను పురుషార్థములను, సాధించుకొనుటకుదగిన కర్మాధికారమును గలదు.

ఇట్లు హీనోత్తమజాతులని చెప్పబడు తిర్యగేవజాతులకంటె మధ్యమజాతియని చెప్పబడిన మనుష్యుడే యత్కృష్టుడని నిశ్చిత మగుచున్నది.

కావున మనుష్యుడు తన పూర్వజన్మకృతవిశేషముచే పాప్తిచిన ధావిద్యాదులవలనఁ బ్రమత్తుడై మైమఱచి శమదమాదిగుణసంపత్తిగల వ్యక్తివిశేషములను దూషించుచు సత్కర్మవిముఖుడై యకృత్యముల కలవడి యాప్తవాక్యములను, సదుపదేశములను నాదరింపక పరకాంతాపరధనాపహరణచతురతామాతృపాండిత్యగర్వితుండై పాపములకొడిగట్టి పుణ్యములత్రోవ యెఱుంగక తాననుకొన్నదియె కర్తవ్యమని యదియు దేశసేవయని దాననే తాను కృతార్థుడనని విట్టువీగు చుండనేని తనకంటె నికృష్టజాతులనఁబడు పశ్వాదులకంటె నధమాధముడని వాని నేల తలంపఁగూడదు?

ఇట్లన్నచో మానవునకుఁ దనయుత్తరగతికి నవశ్యమైన యుత్తమకర్మ మెట్టిది? అద్దాని నిరూపించుకొను సాధనమెద్ది? దానివలనగలుగు ఫలితమేమి? అను ప్రశ్నములు సాధారణముగ నెవ్వరికైనఁ గలుగకపోవు. ఇందులకు దగుసమాధానము నొలువొలుతనే మనము నిశ్చయింపఁదగియున్నది. మనపెద్దలి విషయమున నీశ్వరసృష్టములగు ప్రకృతిగుణభేదముల ననుసరించి యా సహజభేదములచే మానవజాతి సంకతు నాలుగు విధములుగ గుఱుతించి మొదట వర్ణవిభాగమును, దరువాత నాయా తెగలలోని జనులకు వారి వారి స్వభావముల కనుకూలమైన కర్మవిశేషములనుఁ జక్కగఁ బ్రతిపాదించి యున్నారు.

వారిలో మొదటి మూడుతెగలజనులకును యథోచితవిధిని నిత్యనైమిత్తికకామ్యములను కర్మభేదములను విధించియున్నారు. అట్టి నియతకర్మలలో “స్నానం సంధ్యా జపోహోమో దేవతానాంచ పూజనమ్ | ఆతిథ్యం వై శ్వదేవంచ షట్కర్మాణి దినే దినే” స్నానము, (ఇది సర్వకర్మలకు సాధారణముగాన షట్కర్మములయందు పరిగణింపబడదు.) సంధ్య, జపము, హోమము, దేవతాపూజనము, ఆతిథ్యము, వై శ్వదేవము ఇవి నిత్యకర్మములు. (శ్రాద్ధాదులలో ప్రత్యాబ్ధిక సకృన్మహాలయాదులు నిత్యములు. గృహణాది నిమిత్తకములగు శ్రాద్ధములు నైమిత్తికములు. అష్టకశ్రాద్ధాదులు పక్షమహాలయాదులు వాజపేయాదులు కామ్యములు. ఇవి కామ్యములైనను “కర్మ క్షేవాధికారస్తే మా ఫలేషు కదాచన” (గీ. 2-47) అను భగవద్వచనానుసారము ఫలాభినందితములై ఈశ్వరార్పణబుద్ధితో ననుష్ఠింపబడినపక్షమున నవియు “కర్మణ స్సుకృత స్యాహు స్యాత్వికం నిర్మలం ఫలం” (గీ. 14-16) అను వచనానుసారముగ ననుష్ఠాతకు సత్త్వగుణిగలిగించి “నత్వాత్సం

జాయతేజ్ఞానం" (గీ. 4-17) అను భగవదుపదేశప్రకారము బ్రహ్మజ్ఞానమునకు సాధనములగుచున్నవి.

అట్టిజ్ఞానమువలన ననఁగా "బహునాం జన్మనా మంతేజ్ఞానవాన్తాం ప్రపద్యతే | వాసుదేవ స్సర్వమితి న మహాత్మా నుదుర్లభః" (గీ. 7-19) అనియు "జ్ఞానీ త్వత్తైవ మే మతమ్" (గీ. 7-18) అనియు భగవంతుడు చెప్పిన ప్రకారము క్రిమముగ నా కామ్య కర్మానుష్ఠానపరుఁడు తాను శుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావమగు పరతత్త్వ మను యథార్థము ననుభవించఁగలుగుచున్నాడు. అదియే యతని మావ నజన్మముయొక్క పరమప్రయోజన ము. దానినే ముక్తియందురు.

—మానవుని కర్తవ్యము.—

కనుకనే "యథా దర్శే తథాత్మని యథాస్వప్నే తథా పితృలోకే | యథా ప్పు పరీవ దదృశే తథా గంధర్వలోకే | ఛాయాతపయో రివ బ్రహ్మలోకే" అద్దమునం దెట్టితీరున ముఖము ప్రత్యక్షమగునో యదేతీరున సాధకున కీలోకమున బ్రహ్మము సాక్షా త్కరించును. స్వప్నమునం దెట్టితీరుగ పదార్థములు దెలియఁబడునో సాధకున కట్టితీరుగ స్వర్గమునం దాత్మ నందిగముగ దెలియఁబడును. నీటియందు ప్రతిబింబ మెట్టితీరున చలిం చుచు నున్నట్టముగఁ దెలియదో యదే తీరున గంధర్వలోకమున నాత్మసాక్షాత్కారము స్పష్టము గానేరదు. ఇది యెండ యని, యిది నీడయని యెటులదెలియఁబడునో యెటులనే బ్రహ్మలోకమున బ్రహ్మ సాక్షాత్కారమగునుగాన భూలోకబ్రహ్మలోకము లితర (స్వర్గగంధర్వ) లోకములకన్న బ్రహ్మజ్ఞానము గలుగుట కుత్కృష్టస్థానములని గోపనిష త్తు ఘోషించుచున్నది. కానః నీలోకమున దగు దేహము ప్రాప్తించినపుడు పాపకృత్య ము లాచరింపక నిత్యనైమిత్తికకర్మముల నాచరించుచు జ్ఞానమునకుఁదగు బ్రయత్నముజేసి యద్దానిని సంపాదించి మోక్షమును బడయుట మానవజన్మమునందు జీవుని కర్తవ్యము.

—స్వధర్మమవశ్యకకర్తవ్యము=అందలి ప్రయోజనము.—

కనుకనే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ "స్వధర్మమపి చావేక్ష్య న వికమ్పితు మర్హసి | ధర్మాద్ధి యుద్ధా ఛేర్చియోన్యత్ క్షత్రియస్య న విద్యతే" (గీ. 2-41) "శ్రీయా స్వధ ర్మోవిగుణః పరధర్మా త్వనుష్ఠితాత్ | స్వధర్మే నిధనం శ్రీయః పరధర్మో భయా వహః" (గీ. 3-35) అని యర్జునున కుపదేశించి "యది హ్యహం నవర్తేయం జాతు కర్మ ణ్యతందితః | మమ వర్తాను వర్తనై మనుష్యాః పార్థ సర్వతః" (గీ. 3-23) అనుచోటఁ

గర్భవలనఁడనకుఁ బ్రయోజనము లేకున్నను “నేనే కర్మములను జేయనిచో నామార్గమునే యనుసరించి యితరులుగూడఁ గర్మములనుబరిత్యజించెదరు. అటులఁబఃత్యజించిన నీలోకము లన్నియు నశించిపోవు” నని కర్మముల నుపదేశించి నీచే నాచరింపఁబడుకర్మములను “తత్కురుష్వమదర్పణం” (గీ.9-27) పరమేశ్వరుఁడనగు నాకర్పణముజేయుమని యుపదేశించెను. ఈయుపదేశమువలన దేలినయాశయమేమి? ఫలనిరపేక్షులై పరమేశ్వరార్పణముగఁ గర్మములనాచరించుటచేత సంతోకరణము సత్త్వప్రధానమై శ్రవణాదుల కభిముఖమై శ్రవణ, మనన, నిధిధ్యాసములవలన జ్ఞానసిద్ధినిఁబొంది మోక్షముఁ బొందుదురని యాశయము.

—*ముక్తి విశేషముల నిరూపణము*

ధర్మార్థకామమోక్షములనెకి నాలుగు పురుషార్థములయందు మోక్ష ముత్కృష్టమని సర్వమతస్థు లంగీకరించిన విషయమే. అట్టిమోక్ష మనగానెట్టిది? అను విషయము నందు మాత్రమే యాయామతస్థులకు గల వివాదము. అందు తార్కికులు “దుఃఖ జన్మ ప్రవృత్తి దోషమిథ్యా జ్ఞానానాముత్తరోత్తరాపాయే తదనంతరాపాయా దపవర్గః” అను గౌతమసూత్రానుసారము దుఃఖము, జన్మము, ప్రవృత్తి, దోషము, మిథ్యాజ్ఞానము అను నీ యయిదింటిలో గడపటిదగు మిథ్యాజ్ఞానముయొక్క వినాశముచే దోషనాశము దోషనాశముచే బ్రవృత్తినాశము నాబ్రవృత్తినాశముచే జన్మనాశము నగుననియు, దానివలన దుఃఖనాశమగుననియు నదియే మోక్షమనియు, చార్వాకాదినాస్తికులు “స్వాతంత్ర్యమే వ మోక్షః” స్వాతంత్ర్యమే మోక్షమనియు, నైవ్యపురు “సాయుక్త్యమేవ మోక్షః” విష్ణు సన్నిధి కేగి యచట విష్ణుసమానరూపధారులై తత్సన్నిధియందు నివసించి లక్ష్యాల్లింగిత వక్షస్థలత్వముమాత్రము పరిత్యజించి యితరభోగములన్నిటి ననుభవించుచు నై కుంతము నందు శాశ్వతముగ నుండుటయే మోక్షమనియు, మాధ్వమతస్థులు జీవులలో గొందఱు ముక్తజీవులనియు, గొందఱు బద్ధజీవులనియు నందుబద్ధజీవులెల్లపుడు బద్ధులే, ముక్తజీవులెల్ల పుడు ముక్తులేయనియు వారుముక్తియందు నైవమ్యముగలిగి యుందురనియు, మోక్షము సర్వోత్కృష్టమనియు జెప్పెదరు. వారు వీరననేల సర్వులుమోక్ష ముత్కృష్టమని యంగీకరింతురు. ఇట్టి మోక్షము సాధింపవలయుననిన సర్థకామములను ధర్మమనెడి పురుషార్థము న కుపయోగించుచు ఫలమునందిచ్చులేనివారై యాశ్వరార్పణముగఁ గర్మములుచేయుచు వేదాంతశ్రవణ మొనర్పవలయును. అట్టిశ్రవణమున కాటపట్టుపనివస్తులే. అట్టి యుపనిషదర్థమునే కురుపాండవయుద్ధప్రారంభనయమున గురుభాతృపితృపుత్రాదుల వధనూహించి శోకమోహములచేత నితికర్తవ్యతాజ్ఞానవిమూఢుఁడగు నర్జునునకు జ్ఞానోపదేశము చేసినఁగాని యజ్ఞానమువలనఁ బ్రాప్తించిన శోకమోహములు పోజాలవనికృష్ణపరమాత్మ

లోకముకొఱకు నర్జునునకు జ్ఞానము నుపదేశించెను. ఆయుపదేశవాక్యములే భగవద్గీతలను పేరఁ బ్రఖ్యాతములై యున్నవి. కానః నీభగవద్గీత లుపనిషత్సారమును బోధించుటచేత నౌపచారికముగ నుపనిషత్తులనబడుననియు యధ్యాయాంతముల “భగవద్గీతా నూపనిష త్సు” అని శ్రీవేదవ్యాసమహర్షి వ్రాసెను.

— శ్రీభగవద్గీత “తత్త్వమసి” అను మహావాక్యార్థబోధకము —

ఉపనిషత్తులన్నియు జీవబ్రహ్మైక్యము నెటుల బోధించునో యటులేభగవద్గీత లుగూడ జీవబ్రహ్మైక్యమును బోధించుచున్నవి. అది యెట్లునిన నుపనిషత్తులందు జీవబ్ర హ్మైక్యమును బోధించునవి “తత్త్వమసి” “అహం బ్రహ్మసి” “అయమాత్మాబ్రహ్మ” “పశ్చిజ్ఞానం బ్రహ్మ” అనునవి మొదలుగాగల మహావాక్యములు. అందు “తత్త్వమసి” అను మహావాక్యము “తత్, త్వం, అసి” అను మూడుపదములు గలది. అందు “తత్ ” అను పదము పరమాత్మను బోధించును. “త్వం” అనుపదము జీవాత్మను బోధిం చును. “అసి” అనుపదము జీవబ్రహ్మల కైక్యమును బోధించును. అదేతరున భగవద్గీత పదునెనిమిది యధ్యాయములు గలది. పదునెనిమిది యధ్యాయములను మూడుభాగము లు చేసిన నొక్కొక్కభాగమున కారారధ్యాయములు. అనగా భగవద్గీత మూడు షట్క ములుగా విభజింపదగినది. షట్కమనగా నారధ్యాయములు. అందు మొదటిషట్కము “నజాయతే మ్రియతే వాకదాచిత్” (గీ. 2-20) “దేహీ నిత్యమవధ్యోయం” (గీ. 2-30) “వేదా వినాశినం నిత్యం” (గీ-2-21) “అచ్ఛేద్యోఽయ మదాహ్యోఽయం” (గీ-2-24) ఇత్యాదివాక్యములచే జీవస్వరూపమును బోధించుచున్నది. రెండవషట్కము “అహం స ర్వస్య జగతః ప్రభవః ప్రళయస్తథా” (గీ-7-6) “మయిసర్వ మిదం ప్రోతం సూత్రే మ ణిగణా ఇవ” (గీ-7-7) “అహ మాదిర్హి భూతానాం” (గీ-) “అహమా త్మాగుడాకేశ” (గీ-10-20) ఇత్యాది వాక్యములచే పరమాత్మ స్వరూపమును బోధిం చుచున్నది. మూడవషట్కము “క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధి” (గీ-13-2) “మమైవాం శో జీవలోకే” (గీ-15-7) “తతో మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా విశతే తదనంతరం” (గీ-) ఇత్యాది వాక్యములచే జీవబ్రహ్మములయభేదమును బోధించును. కాన భగ వద్గీత “తత్త్వమసి” అను మహావాక్య సమానార్థకము. ఇట్లు శ్రుత్వార్థమునే బోధించుటచే “భగవద్గీతానూపనిషత్సు” అని యధ్యాయాంతమున నుడువుట సమంజసముగానేయున్నది.

— భగవద్గీత సర్వశాస్త్రసమ్మతము —

మఱియు వేదములం దచ్చటచ్చట బ్రహ్మైక్యజ్ఞానమునకుఁ గారణమగు

భక్తియోగము, అట్టి భక్తియోగమునకుఁ గారణమగు కర్మయోగము నచ్చటచ్చట విశేషలితముగ వర్ణింపఁబడెను. అట్టివాక్యముల ననుసరించియే పతంజలి భక్తియోగము ప్రథానముగాగల యోగసూత్రములను, అట్టి వేదవాక్యముల ననుసరించియే శైమిని మహర్షి కర్మయోగము ప్రథానముగాగల మీమాంసాశాస్త్రమును రచియించియుండిరి. శ్రీవేదవ్యాసమహర్షి యుపనిషత్తుల ప్రథానతాత్పర్యవిషయమగు జీవబ్రహ్మైక్యము నుపనిషత్తు లేవిధముగ బోధించునో యారీతినిదెలుపుటకు నాలు గధ్యాయములుగల యుత్తరమీమాంసాశాస్త్రమును (బ్రహ్మసూత్రములను) రచియించియుండెను. కురుపాండవయుద్ధప్రారంభసమయమున శ్రీకృష్ణునిచే నర్జునున కుపదేశింపఁబడిన నర్వశాస్త్రసాగభూతములగు భగవద్గీతలయందు జీవన్మరూపమును నిర్ధారణచేయుచు జ్ఞానోత్పత్తికి మొదటిసోపానమగు కర్మయోగమును మొదటిపట్కమునందును, రెండవసోపానమగు భక్తియోగమును రెండవపట్కమునందును, పరమపురుషార్థమగు మోక్షమునకు ప్రథానప్రయోజనమగు జ్ఞానయోగమును మూడవపట్కమునందును వర్ణించుటచే భగవద్గీతాశాస్త్రము శ్రుతి, పూర్వమీమాంస, సోత్తరమీమాంసా, యోగశాస్త్రసార మగుటంబట్టి జిజ్ఞాసువున కత్యంతాదరణీయమని ప్రత్యేకము వ్రాయ నవసరములేదు.

— జాతులు జన్మసిద్ధములు —

మఱియు వ్యవహారమునందు నిరుద్యోగసమన్య లేకుండగ మానవులు జీవించు నటుల “చాతుర్వర్ణ్యం మయా సృష్టం గుణకర్మ విభాగశః” (గీ-4 13) అనునది మొదలుగాగల స్థలములయందు బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్రాది జాతివిభాగమును, తత్తజ్జాతుల కనురూపముగ వృత్తికర్మవిభాగమునుం బ్రత్యేకముగనిందుఁ జెప్పుటవలన గీతాశాస్త్రము సర్వులకు నాదరణీయము. దీని ననుసరించి వర్తించినయెడల నిరుద్యోగసమన్యకు నేదేశమునను దావుండదు.

భగవద్గీతలయందు జాతులు జన్మసిద్ధములే యని చెప్పఁబడినంతమాత్రమున నిరుద్యోగసమన్య తొలగిబోవునా?

జాతులుజన్మసిద్ధమను నీభగవదుద్దేశముయొక్క సత్యమును గ్రహించియు, ప్రాచీనభారతీయుల యీ వర్ణవిభాగముయొక్క మూలము నెఱింగియు నాయావర్ణముల వారికి విధింపఁబడిన కర్మములు తత్తజ్జాతుల కనురూపములను యథార్థము నెఱింగియు నుండు మానవులలో వృత్తికర్మవిషయమగువివాదముపుట్టుట కెట్టియెడలనవకాశముండదు. అట్లుకాక కేవలము వారివారి కర్మములను బట్టియే జాతులేర్పడిన వనినచోదత్త

తత్కర్మముల విషయమున మానవులలో బోటిలును దన్మూలములైన కలహములును దన్మూలమున వృథాకాలక్షేపమును దానిచే నుభయలోక భ్రంశమును దప్ప మఱియే ప్రయోజనము నుండదు.

వృత్తి కర్మముల యెడ సమానాధికారము సర్వమానవసహజమని తలంచుమానవులకు మాంసశకలమునెడ సమానాపేక్షగల శ్యేనములకుంబోలె గొందఱు కశక్యకార్య కరణపరతయు గొందఱకు బరస్పరవిరోధమును గొందఱకు నత్యల్పఫలమును నను నిట్టి యభీష్టప్రాప్తివైకల్యములే సంప్రాప్తములై లోకమర్యాద సంపూర్ణముగ జెల్లాచెదరగుట తప్పదు. కనుకనే ధర్మప్రభావము నెఱిగిన పెద్దలు సర్వజ్ఞుండగు నీశ్వరునిచే లోకానుగ్రహబుద్ధితో సృజింపబడిన భగవతియగు వేదమాత నాశ్రయించి పదుపదేశమునఁ దత్త్వజ్ఞులై యీవర్ణవిభాగమును గావించె ననట నిక్కము.

ఈనిక్క మెఱిగిన మహర్షి తనమహాభారతమున ధర్మశబ్ద నిర్వచనము చేయుచు “ధారణా ధర్మ ఇత్యాహు ర్ధర్మో ధారయతే ప్రజాః” అని స్పష్టముగఁ జెప్పియున్నాడు. ప్రజాధారణసమర్థమైన యీ భారతీయధర్మమును దొల్లింటి రాజులును బ్రజలును సమానగౌరవముతో బాటించుచు వచ్చినందుననే పిమ్మట నన్నివిప్లవములు వచ్చినను నీ భారతజాతి నిరుద్యోగసమస్యలకు బాల్పడకయు దన సహజస్వభావమును గోల్పోవకయు నిలిచియున్నది. ఇట్టి సహజమును, సత్యమును, ధార్మికమునైన వర్ణాశ్రమ విభాగరూప స్వజాతీయధర్మముయొక్క పటుతరళిని గమనింపక నేటిదుర్వివేక దుస్సంస్కార, దురాచార, దుర్వివాద, దుర్వేష, దుర్భాష, దోషదూషితులగు, హైందవులు తమ పతనమునకు, దామే గోతిని ద్రవ్యుకొనుట శోచనీయము. కావుననే బ్రహ్మస్వరూపుడగు వసిష్ఠమహర్షి స్నాతక ధర్మములలో ‘నస్లేచ్ఛభాషాం శిక్షేత్’ అని మున్నెవడో నీయపభాషాశిక్షణమును నిషేధించియున్నాడు.

కనుకనే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం శూద్రాణాం చపరం తపః, కర్మాణి ప్రవిభక్తాని స్వభావప్రభవై ర్గుణైః” (గీ. 18-41) ఈజన్మమందు ఫల దానముకొఱ కభివ్యక్తమయిన పూర్వజన్మకృతకర్మసంస్కారమే స్వభావము. అదియే కారణముగా గల సత్త్వరజస్తమోగుణంబులచేతనే బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యశూద్రులకు శమదమాదికర్మములు వేర్వేరుగా చెప్పబడెనని “శమో దమస్తప శృచం త్కాంతి రార్జవ మేవచ, జ్ఞానం విజ్ఞానమాస్తి క్యం బ్రహ్మకర్మస్వభావజం” (గీ. 18-42) శమ, దమ, శృచ, కాంతి, ఋజుభావ, జ్ఞాన విజ్ఞానాస్తీకతలు బ్రాహ్మణునకును, “శౌర్యం తేజో ధృతి ర్దాక్ష్యం యుద్ధే చాప్యవలాయనం, దాన మీశ్వరభావశ్చ త్కాత్యం కర్మ స్వభావజమ్” (గీ. 18-43) శౌర్యము, ప్రాగల్భ్యము, ధారణము, దక్షత్వము, మాతాత్నంప్రా

ప్రమయిన కార్యమందు మోహము లేకుండగ బ్రవర్తించుట, యుద్ధమందు మెనుకకు దిరుగకుండ నిలిచియుండుట, సత్పాత్ర పాప్తించినపుడు ముక్తహస్తుడగుట, తనకుండు ప్రభుశక్తిని వ్రకటించుట, అను సీకర్మములుక్షత్రియునకును, “కృషిగౌరక్ష్యవాణిజ్యం వైశ్యకర్మ స్వభావజమ్” (గీ.18-44) వ్యవసాయముజేయుట, గోవులను రక్షించుట, వర్తకము చేయుట, అనునవి వైశ్యునకును, “పరిచర్యాత్మకం కర్మ శూద్రస్యాపి స్వభావజమ్” (గీ.18-44) బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్యులకు శుశూష శూద్రునకును, తమ తమ స్వభావప్రాప్తములైన కర్మములని వేర్వేరుగాఁ జెప్పి “స్వే స్వే కర్మ ణ్యాభిరత స్సంసిద్ధిం లభతే నరః” (గీ.18-45) తనతన కర్మములయందనగా స్వధర్మమునం దభిరతుడైన మానవుడు జ్ఞాననిష్ఠారూపనంసిద్ధిని బడయుననియు “స్వకర్మనిరత సిద్ధిం యథా విందతి తచ్ఛ్రీణు” (గీ.18-45) తన కర్మములయం దాసక్తుడై చరించు మానవుఁ డేతరుగ సిద్ధిని బొందునో చెప్పెద వినుమని “యతః ప్రవృత్తి ర్భూతానాం యేన సర్వ మిదం తతమ్, స్వకర్మణా త మభ్యర్చ్య సిద్ధిం విందతిమానవః” (గీ.18-46) యెవనివలన సమస్తభూతములు జనించుచున్నవో, యెవనిచే నీప్రపంచమంతయు వ్యాపించి యుండెనో అట్టి పరాత్పరుని తన జాతీసిద్ధమగు కర్మములచేఁ బూజించి మానవుఁడు జ్ఞాననిష్ఠకు యోగ్యతను బొందుననియు, “శ్రేయా స్స్వధర్మో విగుణః పరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్, స్వభావనియతం కర్మ కుర్వన్నా ప్నోతి కిల్బిషమ్” (గీ.18-47) తస్సగఁ ననుష్ఠింపఁబడినయితరజాతికర్మముకన్నకొంతగుణలోపము గలదైనను తన జాతీసిద్ధమగు కర్మమే శ్రేష్ఠమయినది. పూర్వకర్మానుసారము ప్రాప్తించిన తన జాతిస్వభావమున కనురూపంబుగ బ్రాప్తించిన శాస్త్రునియత మగు కర్మమునాచరించువాఁడు పాపమునుఁ బొందనేరడనియు “సహజంకర్మ కౌంతేయ! సదోష మపి నత్యజేత్, సర్వారంభా హి దోషేణ ధూమేనాగ్ని రివావృతాః” (గీ.18-48) అగ్ని ధూమముచే నావరింపఁబడినటుల సర్వకర్మములు దోషములచే నావరింపఁబడి యుండుట చేత పూర్వకర్మసంస్కారమువలన ప్రాప్తించిన తనజాతికి తగుకర్మ దోషయుక్తమయినను బరిత్యజింపగూడదనియు భగవంతుఁ డీగీతలయం దుపదేశించుటచే “జన్మనా బ్రాహ్మణో జ్ఞేయః” అనునట్లు జాతి జన్మసిద్ధమని స్పష్టపడుటయేకాక యాయా జాతికి దగు కర్మములు కూడ ప్రత్యేకముగ నుపదిష్టములైనందున నీభారతధర్మములందు నిరుద్యోగసమస్యకు (వృత్యభావమునకు) తావు లేదనుట నిర్వివాదాంశము,

మఱియుఁ దమ జాతిధర్మముల ననుష్ఠించుటచే నంతఃకరణము శుద్ధమై మానవజన్మమునకు పరమార్థమైన జీవబ్రహ్మైక్యజ్ఞానము కలుగునను సత్యమును బ్రకటించుటచే భగవద్గీత సర్వులకును మోక్షోపాయమును జక్కగా బ్రదర్శించిన వ్యాప్తగ్రంథమని నిర్ణయింపఁ దగియున్నది.

భగవద్గీత సర్వలకు సమాదరణీయమని మేము చెప్పుటయేకాదు. ఇప్పటికే యీ పవిత్రగ్రంథము ప్రాచీనులగు శంకర, రామానుజప్రభృతి వివిధమతచార్యులకును, నేటి పాశ్చాత్యవిద్వాంసంపన్నులగు ప్రాచ్యపండితులకును, బాశ్చాత్యవిద్వాంసులకును నిత్యపఠనప్రచనవిషయమై వారివారిదేశకాలములకును, దత్తత్సంస్కారములకును, దత్తద్బుద్ధివైశద్యమునకును ననుకూలములగు భావముల నుత్పన్నము నేయుచు నెల్లరిచే బరమప్రమాణముగ గ్రహింపబడుచున్నది.

ఇట్టిసీతి భగవద్గీతయొక్క యసాధారణమహిమను వెల్లడించునదియే యైనను ఇందర కిన్ని విధముల యభిప్రాయములను దోషించు నీగ్రంథము నిజముగా నేదైన నొక నియతాభిప్రాయము గలది యగునా? కాదా? అను సంశయమున కాస్పదమగుచున్నది.

—* భగవద్గీతను గూర్చి పూర్వులు *

“సర్వోపనిషదో గావో దోగ్ధా గోపాలనందనః । పార్థో వత్స స్సుధీ రోభీక్తా దుగ్ధం గీతామృతం మహతే ” అని బహువిధములఁ బ్రశంసించి యుండిరి. ఈ గీతామృత ముపనిషత్తులను గోవులనుండి యర్జునుని దూడగాఁగొని శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు తాను స్వయముగ దోగ్ధయై సుజనముయొక్క యవభోగముకొఱకును, వారి జననజరామరణ శోకాద్యాధ్యాత్మిక తీవ్రవ్యాధినివారణకొఱకును బిదికి యిచ్చిన మహామహిమగల దుగ్ధమగునేని దానిని వికృతార్థగ్రహణవిషదోషదూషితము గావించి తమ యనుయా యులకొసంగినచో నీవ్యాఖ్యాతలును, విమర్శకులును, వారి భవరోగశాంతికిఁగాక తద్వి రుద్ధమైన దురంత దుర్విష సన్నిపాతోత్పత్తికి గారకులై తత్పాపఫలము ననుభవించు వారగుచున్నారు.

శ్రీమదద్వైతభాష్యకారులు తమ భాష్యరచనకుఁబూర్వమే యీ మహాగ్రంథ మున కిట్టి దోషమునాపాదించు కొన్ని వ్యాఖ్యానము లున్నట్లు తమ భాష్యమునందే సూచించియుండిరి. తరువాతగూడ ననేకవ్యాఖ్యానములు పుట్టినవనుట మన మెఱుంగుదుము, కొంతవఱకు శ్రుతిస్మృతినంప్రదాయము వీడఁగూడదను నియమమే ప్రధానము గాఁగల ప్రాచీనవిద్వాంసుల వ్యాఖ్యానములు భక్తి, జ్ఞాన, కర్మయోగములలో నేదేని నొక్కదానిని బ్రధానీకరించు నుద్దేశముతోఁబుట్టినవి గావునను నవి యుపాయోపేయములలో దేనికైన నొకదానికి సుసంబద్ధములై యుండినందునను వానివలనఁగలుగు సుప ద్రవ మంతగాఁ బాటించఁదగినది కాఁజాలదు.

అదియెట్లన? శ్రీభగవత్పాదులు మోక్షమునకు సాక్షాత్సాధనము జ్ఞానమొక్కటియే యని సిద్ధాంతీకరించి యట్టి యా జ్ఞానమునకు భక్తియోగ, కర్మయోగములు పాపభూతములుగా నంగీకరించిరి. ఇదియే “తత్తు సర్వకర్మ సన్న్యాసపూర్వకా దాత్మజ్ఞాననిష్ఠామాతా క్షేపలధర్మా ద్భవతి” అట్టిమోక్షము సర్వకర్మసన్న్యాస పూర్వకాత్మజ్ఞాననిష్ఠామాతృధర్మమువలననే పొందవచ్చును. అని స్వసిద్ధాంతమును వెల్లడించుటకుఁగాక యిందు “జ్ఞాన ముత్పద్యతే పుంసాం త్మయా త్పాపస్య కర్మణః” అను ప్రాచీన నియమాని ననుసరించి వారి యా సిద్ధాంతమే మిక్కిలి సమంజసముగా నున్నది. నిత్యనైమిత్తికాది విహితకర్మజాలము చిత్తశుద్ధికిని, నది జ్ఞానోత్పత్తికిని సాధనముగుననుట భగవద్గ్రంథముయగునని గీతలలోని “కర్మణస్సుకృతస్యాహు సాన్న్యసికం నిర్మలం ఫలం” (గీ-14-16) “సత్త్వా త్సంజాయతే జ్ఞానం” (గీ-14-17) “జ్ఞానీత్వాన్మైవ మే మకమ్” (గీ-7-18) అను భగవద్వచనముల వలననే స్పష్టమగుచున్నది. దీనిని నహింసని కర్మవాదులు పూర్వోత్తరభావ్యములైన యీ కర్మజ్ఞానములకు నముచ్చయము ననఁగా యోగక్షద్యావస్థతోఁగూడిన సమప్రాధాన్యము నిచ్చి తదనుకూలముగ నీగ్రంథమునకు వ్యాఖ్యానము చేసి యుండిరి.

ఇట్లే భగవంతుడు “చతుర్విధా భజంతే మాఁజనా స్సుకృతినోఽర్జున! ఆరోజి జ్ఞానురథార్థి జ్ఞానీచ భరత్సభా!” (గీ-7-16) అనుశ్లోకమునందు “సుకృతినః” అనుటచే కృతపుణ్యులైనవారికే తనభక్తి సాధ్యమనియు నదియు అర్త, జిజ్ఞా, స్మరార్థి, జ్ఞానులనెదు పరస్పర విశిష్టవృద్ధియులగునాలుగు తెగల భక్తులయొక్క నాలుగువిధములగు పరమేశ్వర విషయక హర్షప్రీతిభేదములచే నొప్పుచున్నదనియు జెప్పి యట్టి భక్తిచే గలుగు ఫలితమును “మచ్చిత్తా మద్గతప్రాణాః” (గీ. 10-9) (నాయందే చిత్తముగలవారలై, నన్ను బొందిన ప్రాణములు గలవారై) అను పదియవ యధ్యాయమందలి నొమ్మిదవ శ్లోకముతో దొరకొని ప్రీతిపూర్వకముగ సతతముక్తులై తన్ను భజించు వారికి దేనిచే తన్ను బొందగలుగుదురో అట్టిబుద్ధియోగము నిత్తునని చెప్పుటయేకాక స్పష్టపదనముతో బుద్ధియోగశబ్దార్థమును వివరించువాడై యీ క్రిందిశ్లోకము ననగా “తేషామేవానుకంపార్థ మహమజ్ఞానజం తమః । నాశయా మ్యాత్మభావస్థా జ్ఞానదీపేన భాస్వతా” (గీ. 10-11) అను శ్లోకమును జెప్పియున్నారు. అట్టి భక్తులయందలి పరమకారుణ్యముతో నాత్మస్వరూపము ననున్న నేను వారి యజ్ఞానజనితమగు తమస్సును ప్రకాశమానముగ జ్ఞానదీపముచే నశింపఁజేయుదునని స్పష్టముగ జెప్పియున్నాఁడు. ఇందువలన భక్తియొక్క ప్రథమావతరణము స్త్రీ శూద్రాదిజాతులకు ననఁగా నజ్ఞానులకు సయితము గలిగి కృమకృమముగ

దానిమూలమున నీశ్వరానుగ్రహము ప్రవృద్ధమై యా యనుగ్రహమున జ్ఞానోత్పత్తియై దానిచే నజ్ఞానతమోనాశనమగునని చెప్పియున్నాడు.

మఱియు “భక్త్యా మా మభిజానాతి యావాన్య శ్చాస్మితత్వతః” (గీ. 18-55) అని యనుటవలన భగవంతుని స్వరూపజ్ఞానమునకు భక్తి యనునది యొకసాధనమనియు వెంటనే “తతో మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా విశతే తదనంతరం” (గీ. 18-55) అనుట వలన రమేశ్వరస్వరూపజ్ఞానానంతరమే తత్ఫలభూతమైన మోక్షరూపమగు నవిద్యానివృత్తి పూర్వక బ్రహ్మప్రాప్తి యనియు భగవంతుఁ డుద్ఘోషించిన స్లే నది. ఇందుచే కర్మజ్ఞాన నైరాగ్యములుభక్తికి సాధనములను విశిష్టాదైవతసిద్ధాంతముకంటె కర్మ, భక్తి, నైరాగ్య ములే జ్ఞానమునకు సాధనములను నద్వైతాచార్యసిద్ధాంతము భగవన్మతమనుట నెల్లరు గ్రహింపదగిన విషయము.

—సంస్కర్తల విమర్శనము!—

ఇది యిట్లుండ నేటి నవీనవ్యాఖ్యాతలు తమ జాతీయతాప్రభావనముకొఱకొ, ప్రాకృతజననమోహనార్థమో భగవద్గీతాగ్రంథమునందలి “చాతుర్వర్ణ్యం మయా సృష్టం” (గీ. 4-13) “విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని, శునిచైవశ్వపాకేచ పండితా స్సమదర్శినః” (గీ. 5-18) ఇంకను విచారించుమేని “ప్రజన శ్చాస్మికందర్శః” (గీ. 10-28) అను నిత్యాదిగాగల శ్లోకములకు యథామతిఁ దమకుఁ దోచిన దురర్థావలంబనపు భ్రాంతిచే పాతప్రవచనంబులకుఁ గడంగియు వ్యాఖ్యానవిమర్శనములు వ్రాసి ప్రకటించియు వివాహవిచ్ఛేదాన్నృశ్యదేవాలయప్రవేశన ప్రాధావివాహ వితంతురాద్యాహులైన స్వాభిమతసంఘసంస్కారులకు జనులను నిరంతరము ప్రేరేపించుచున్నారు. వారిమతములో భగవదుద్దిష్టమైన కర్మమియుక్తసంస్కారాదికర్మమే. వారి దృష్టి కీగీతాశాస్త్రము శ్రుతిస్మృత్యాది ప్రాచీనశాస్త్రసాపేక్షముగాక తమవలె నూత్న సంప్రదాయసంస్కారప్రతిష్ఠాపనము కొఱకు స్వతంత్రబుద్ధిదో బుద్ధావతారమునకు ముందే యతని పురోహార్దమును జక్కఁజేయుటకు బుట్టిన యొకానొక సహజజ్ఞానసంపన్నుడగు గొల్లపిల్లవానిచే రచింపఁబడిన గ్రంథవిశేషమై యున్నది. గ్రంథకర్త యీకారణముచే సర్వజ్ఞుడనుట కాస్తికులకంటె నాస్తికులకే యెక్కువయవకాశము చిక్కినది. ఏలయన? రమారమి యిరువదియైదువందల సంవత్సరములకు ముందు జన్మించిన బుద్ధభగవానుని కార్యక్రమమునేకాక తరువాత నింతకాలమున కవతరించిన తమవంటి మహాశయులయొక్క మహత్తరకార్యక్రమమును గూడ నంకటి పూర్వకాలముననే తన భవి

వ్యధానపాటనముతో గుఱుతించియే తాదృశగ్రంథనిర్మాణము గావించు మహాప్రజ్ఞసర్వ
జ్ఞశేఖరునకుఁగాక యికరులకేలకలుగునని వారియాశయము. ఎట్లై ననేమి? శ్రీమృదు
సాక్షాత్పరమేశ్వరుండని తత్సర్వజ్ఞుకను గొనియాడుచుండు సనాతనులవలె వీరు నతని
నేకారణమున నైననేమి తాదృశగౌరవముతోఁ గొనియాడు టొక్కటి మాత్రము
శ్లోఘ్యతరమైన కృత్యమే.

— గీతారహస్య విమర్శనము —

ఇది యంతయు నిట్లుండనిచ్చి ప్రఖ్యాతదేశనామకులగు శ్రీ శ్రీ శ్రీ. కీ॥ శే॥
లోకమాన్య బాలగంగాధర తిలక్ మహాశయులు వారిగీతారహస్యములో శ్రీ శ్రీ శ్రీ
౧౦౦౮ శ్రీభగవత్పాదుల భావ్యమును విషయాకరించుకొని దొరలించిన కొన్నియను
వేత్త్యములగు దూషణవాక్యములను సయిత ముపేక్షించి ముఖ్యాంశముల
విచారింతుము.

భారతయుద్ధారంభదినమున సుభయ పక్షముల వారును సన్నాహముతోఁ
గురుక్షేత్రము బ్రవేశించినపిమ్మట తత్కార్యక్రమమును గూర్చి కథకుడైన సంజయ
నుద్దేశించి ధృతరాష్ట్రుఁడడిగిన “ధర్మక్షేత్రే కురుక్షేత్రే” (గీ. 1-1) ఇత్యాదిగాఁగల
ప్రశ్నశ్లోకముతో గీతాగ్రంథచూరభమగుచున్నది. ప్రశ్నివత్సనైవ్యమును దాని బలీయ
స్త్వమునకు వెఱఁగుపడి గగ్గోలుచెందిన కౌరవనాయకుని స్వపక్షప్రోత్సహనవాక్యము
లతో విషయ మారంభింపబడినది. దుర్యోధనుఁడు తన దురభిమాన, కామ, క్రోధ,
లోభ, మద దూషితుడై మాయోపాయమున దాను బడసిన పరస్వత్వమును రక్షించు
కొను ప్రయత్నముతోఁ దనపాపమున కనురూపముగు స్థానశృంకాసంకుల హృదయుండై
యేదేనియో మాటలాడి తన యజ్ఞానమునకుఁ దగినట్లు పరవిధ్వంసనార్థము భీష్మద్రోణ
దులకు పెద్దలు తాత్కాలికముగఁ జూపిన యత్సాహమునకు నుప్పొంగి యంతఃకతో
స్వస్థుడయ్యెను.

గీతలపదునాఱవ యధ్యాయములో శ్రీకృష్ణుడర్జునునకుఁ జెప్పిన యాసురసంప
దభిజాతుల లక్షణములన్నియు నేకొదువయు లేకుండగ సరిపోయినవాఁడు దుర్యోధనుఁ
డును వాని యనుచరులు నై యన్నారు. పైలక్షణములన్నియు భగవంతుఁడర్జునునకుఁ
దత్ప్రీతిపక్షస్వరూపనిరూపణముకొఱకే జెప్పియున్నాడనుట నిక్కము. ఈస్థలమున

మొట్ట మొదటనే దైవసంపదభిజాతుల పవిత్రగుణములను వర్ణించి “మాశుచ స్సంపదం దైవమభిజాతోసి పాండవ!” (గీ. 16-5) అని తానెవ్వని యసాధారణభక్తి శ్రద్ధలకుఁ లొంగి సారధ్యముచేయఁగడంగెనో యా శోభితయగు నర్జునుని యొక్కయుఁ దదుపలక్షి తన్వాయమున నతని సోదరాదులయొక్కయు సుత్తమప్రకృతిని ముందుగనే పర్ణించియు న్నాడు. దీనివలన ధర్మైకరతులగు తన భక్తులకే తాను సమయమునఁ దోడ్పడుదునను స్వాభిప్రాయమును భగవంతుఁడు స్పష్టపరచి న్నట్లైనది.

“అభయం సత్త్వసంశుద్ధిః” (గీ. 16-1) , ఇత్యాదిగాగల దైవసంపదోగ్య ములైన మహాగుణములగు కథానాయకుఁడగు నర్జునుఁడు స్వపక్షసైన్యముఖమున నిలిచి యుభయసేనామధ్యమునకుఁ దన తేరునుబోనిమ్మనియు, నందు ప్రతిపక్షవీరులలో నెవ్వరె వ్వరు సకలజగద్విజేతయగు తన్ను మార్కొన నువ్విఘ్నరుచున్నారో, లేక, తనతో యుద్ధ ముచేయదగిన యోధపుంగవులెవరో చూతుననియు జెప్పినపిమ్మట భక్తవత్సలుఁడగు భగవంతుఁడు నిశ్చయముగ నారథము నచ్చటికి దోలి “ఉపాచపార్థ! వశ్యైతా సమవేతా న్కురూః” (గీ. 1-25) అనిపలికి శిష్యునకు మొదటిసంశయము నావిర్భవింపజేసి విషయము నెదుట నిలిపి సిద్ధాంతాపబోధమునకుఁదగు నవకాశము వెదకు నాచార్యునట్లు తానా వినో దము చూచువానివలె నూరకుండెను.

అతండు తన యుద్దేశానుసారముగ సుభయపక్షములనుండున్న పితృపితామ హాచార్యమాతృలశ్వశురాదులగు పూజ్యులను, సుహృద్భ్రాతృభ్రాతృపుత్రులగు వయస్యులను, పుత్రపౌత్రాదులగు వాత్సల్యస్థానభూతులను, పరాధీనజీవసులగు నానాదేశసైనికులను జూచియు తన జగత్ప్రఖ్యాతవిక్రమమును ససాధారణసంపత్తిని నొక్కమారునర్మించుకొని సంతమాత్రమునఁ దనబుద్ధియందు వారివిషయమై తోచిన ఘోరతరాపదను దలంచియు, మఱియు నవధ్యులును విఖ్యాతయోధులు నగు ప్రతిపక్షసేనానుల వీర్యవిక్రమములు దలంచి కొనిన మాత్రమున దోచుస్వపక్షవీరుల వినాశమును భావించియు నొకవంక తల్లడమును, నొకవంకదయయు, నొకవంకపశ్చాత్తాపమును గలిగి వీరపురుషోచితమైన యుత్సాహము నడలి కరుణారసమునకు మూలమైన శోకము పొంగి పొరలుచుండ యుద్ధ మునందును దన్ములమైన విజయమందును, దానంగలుగఁబోవు నిహవరనుఖములందును గాఢతరమైన విరక్తి పొడమి నిర్విణ్ణఁడైకర్తవ్యము దోచక కొంతసేపు భగవంతునితో దన దుస్థితినిగూర్చి యేమేమియో యంగలార్చి తుదకాయుద్ధము తన యజ్ఞానముచే సంసారిప్రమేనదనియు నందులకుఁగేవలము కుక్షింభరిత్యము దప్ప వేటొండు కారణము

లేదనియు నిందలను జంపి దానికి ఫలితముగ ననుభవింపఁబోవు సామ్రాజ్యసుఖవాంఛల కంటె నొండు పాపిష్ఠములైన సుఖవాంఛలు లేవనియుఁ బలికి యంతటితో ధనుర్పాణాదులు నేలవైచి రథముపై శోకసంవిగ్నమాననుడై కూరుచుండెను.

దీనివలన నర్జునుని హృదయములోఁ గలిగిన యుద్ధవైరాగ్యమునకు హేతువు లెవ్వయో గ్రంథకర్త మనకు విశదపఱచినట్లే యున్నది. ఏమన? నేటి సాధారణజనుల వలెనే యర్జునుడు దానెంత సత్సంస్కార శోభితుడైనను దనకుఁ బ్రాప్తిచిన యుద్ధరూప మగు నీకర్మవిశేషము తన ప్రతిపక్ష నాయకునకువలెనే తమకునుగల రాజ్యత్వప్రయోగారణముగాఁ గలిగినదని గుర్తించెను.

ఈతృష్టానల ముభయపక్షములలో నేవ్రథాననాయకుని హృదయమునందు శాంతించినను నీఘోరతరమైన యాపద శాంతించునదియే కదా! యనియే యతని కాకస్మికముగ నప్పుడు తోచినభావము. దయాభువును, సాత్త్వికుఁడును, ధర్మైక రతుఁడును, వైరాగ్యశాలియు నైన యర్జునునివంటి యుత్తమ కథానాయకునకుఁ బ్రకృత మున కనురూపముగ గలుగవలసిన దిట్టిభావమే. మఱియు సాధారణధర్మశాస్త్రు ణోవిదునకు నయితము నింతకంటే నధికముగ నప్పటివశలో గలుగబోవు భావాంతరమును నుండదు.

భగవద్గీత కర్మయోగమును మాత్రమే బోధించుచున్నదను తిలక్ మహాశయుని సిద్ధాంతమే భగవద్గీతమైనచో స్మార్తకర్మమున్న శ్రౌతకర్మమే యుత్కృష్ట మగుటంజేసి యందఱను జంపి యల్పసంఖ్యాకులచే స్మార్తకర్మము జేయించుటకన్న నైది కధర్మానుష్ఠాన రూప కర్మాచరణమే శ్రేయస్కరమని యా భగవంతు డర్జునునకుఁ దత్పూర్వమే కలిగియున్న తృష్టానిరసనమును నహాయముగాఁగొని యతని యుద్ధవైముఖ్యమును బెంపొందించి తన్ను బుద్ధిసచివునిగా గైకొనిన యుధిష్ఠిరునకు శాంతిఁజెప్పి యతనిని ససోదరకళిత్రపుత్రపరిచారముగాఁ దొల్లింటి ద్వైతపనమునకో గాదేని విరాటనగరమునకో సాగనంపి తాను తన దారుకసారధికమగు రథమున ద్వారకకు పోవలసియే యుండునుగదా.

లేక తృష్టాత్యాగరూపమయిన యీవైరాగ్యము మోక్షసాధనము కాదని భగవంతుఁడొకచోట నిరూపించియైన నుండవలెను. అట్లేచ్చటను గానరాదు. రాగద్వేషములు పరమశత్రువులనియు, పాపిష్ఠములైన కామక్రోధలోభములు సరక

ద్వారములనియు భగవంతుడు పలుమాటలు చెప్పియున్నాడు. ఇట్లునుటచే శ్రీకృష్ణ భగవానుని హృదయమున నొకయర్జునునకే కాక సకల జనసామాన్యమునకు సయితము వైరాగ్యము శ్రేయస్సాధనమను ఒలవత్తరాభిప్రాయము గలదని యీ గీతలయం దెచ్చుటజూచినను గాన్పించుచున్నది.

ఇది యేమిచిత్తము! అర్జునుని యా వైరాగ్యమును గూర్చి భగవంతుడు శ్లాఘించుటకు మాటగా దానికి కశ్యపుని పేరిడి అది విషమనమువస్థితమనియు, ననార్యజాప్తమనియు, నస్వర్ణమనియు, సకీర్తికరమనియు నట్టి వైరాగ్యము నవలంబింపబూనిన నీవు క్షీణనదృశ్యుడవనియు నట్టి క్షైత్యము నీకుఁ దగదు కావున త్సుద్రమైన యీ హృదయదౌర్బల్యమును వదలి యుద్ధమున కభిముఖుడవు కమ్మనియు భగవంతుఁ డతనిని నిందాపూర్వకముగఁ బోతస్థపించుచున్నాడు.

ఇట్టి భగవద్వచనములకుఁ గారణమైనది (1) నిజముగా జగదీశ్వరుడనని చెప్పుకొనిన యతని హృదయమునందుగల విషమబుద్ధియు, గౌరవులయెడల స్వీర్యానూయలును మాత్రమే యగునా? (2) లేక యతనికి గలిగిన యా వైరాగ్యముయొక్క దాన్ధ్య మెంతటిదియో పరీక్షింపవలయునను నుద్దేశమా? ఈరెండును గాక (3) యర్జునుని హృదయమందుఁ గలిగిన యా యుద్ధవైముఖ్యరూపమయిన వైరాగ్యమును దానికిఁ గారణభూతములైన బంధుప్రీతి, దయా, శోకములును సయోగ్యములని భగవంతుడు తలంచి యుండుటయో? చూతము.

భగవంతుని యావచనములు విన్న పిమ్మట మరల నర్జునుడు కొన్ని మాటల నుడివి యున్నాడు. (1) భీష్మద్రోణులు వారికిని నాకును గల సంబంధమునుబట్టి నాకుఁ బరమపూజ్యులని యెరుంగుచువుగదా. పూవులఁ బూజింపవలసినవారికిఁ బ్రచండకాండములతోఁ బూజ నెట్లుగాపొందును? పాపము వారీ ముసలిముప్పున నేదేనియు నొకస్వార్థభంగభీతిచే నన్నెదుర్కొన వచ్చియున్నారు. వారినిజంపి తదుగ్రహిరప్రదిగములైన భోగము లనుభవించుటకంటె నాక్షత్రియజాతికి శాస్త్రగర్హితమైనను భిక్షాటనవృత్తి సయితము నాకు శ్రేయస్కరమని భావించుచున్నాను. ఇందుల నీయభిప్రాయమేమి?

మఱియు (2) నీయుద్ధమునందుఁ దుదికి జయోపజయము లేపక్షమున గలుగునో ఆజయోపజయముల వలన లాభనష్టములలో నేది యెవ్వరికి గరిష్ఠమైనదో తెలిసినది కాదుకదా. ఇట్టి స్థితిలో మనల నెదుర్కొనినవారు మేమివ్వరిని జంపి త్తనమైనను జీవింపఁ

గోరమో యట్టి కురువంశవృద్ధుడగు మాపెదతండ్రి (భృతరాష్ట్రుని) కుమారులై యున్నారు. వాఁనిజంపి జయము గొనుటకంటె మా యపజయమునె యంగీకరించుట శ్రేయస్కరము కాదా? అని యీవిధముగ బ్రశ్నించియున్నాడు.

కాని యర్జునుడు తన యీ నిశ్చయము పైననే యాధారపడి యుద్ధము మానుకొనఁదలఁపలేదు. తన ధర్మసందేహములనెల్ల బాగుగాఁ దాను దెలియఁజేసినందున దన హృదయము దేటపడి భగవంతుడు దనకు సరియైన మార్గము నుపదేశించుననియే తలంచినట్లున్నది.

భగవంతుఁ డింతకుముందు దనకుఁజెప్పిన పదనములను గూర్చి యతనికిని మనకుఁ గలిగియున్న పూర్వోక్త సంశయక్రమములలో కెండవనశయమే (అనగా అర్జునునకు గలిగిన యావైరాగ్యముయొక్క దౌర్భాగ్య మెంతటిదియో? అను సంశయమే) కలిగి యుండవచ్చునని తోచుచున్నది. ఇంతటితో విడువక యర్జునుండు నాన్వభావము కార్పణ్యదోషముచేఁ జెదరిపోయినది. ధర్మమునెడ నతిమాధ్యమును వహించినది. కావున నిన్నడుగుచున్నాను. నేను నీశిష్యుడను. నీన్న శరణుఁజెందితిని. నాకిప్పట్లున యుద్ధ త్యాగమే కర్తవ్యమగునో? యుద్ధమే కర్తవ్య మగునో? నిశ్చయించి నువ్వొక్క ముగ బోధించుము.

నాకిప్పుడు కలిగిన సకలేంద్రియ శోషకమగు శోకముమాత్రము ఈభూమియందు నిస్సపత్నమగు సామాన్యము చేకూరినమాత్రమునఁ బోవునదికాదు. త్రిలోకాధిత్వము కలిగిన ను నాయీ శోకము దానిని నివారింపఁజాలదనియెను. ఈమాటలవలన నర్జునుని మనస్తత్త్వ మిప్పు డెట్లున్నదో మహాభారతకవి మనకుఁ జక్కగ బ్రదర్శించియున్నాడు.

— శ్రీభగవత్పాదుల సిద్ధాంతము —

ఇప్పట్లున శ్రీభగవత్పాదులు శ్రోతయగు నర్జునునకుఁ గలిగిన యవస్థను గూర్చి సంగ్రహముగఁ జెప్పుచు “శోకమోహ మహాదధౌ నిమగ్నా యార్జునాయ” అని వర్ణించి యున్నారు. మఱియు ప్రథమాధ్యాయ రూపమగు గ్రంథభాగ మంతయు శ్రోతయొక్క శోకమోహ ప్రదర్శనమాత్ర పర్యవసితమని కూడ నుడివియున్నారు.

ఈశోక మోహములే మానవుని సంసారమహాసముద్రములోఁ బడవైచు విద్యామయమహావృక్షమునకు బీజభూతములనియుఁ జెప్పియున్నారు. కావున నిట్టి పాపిష్ఠములగు నీ సంసారబీజముల నర్జునుని హృదయక్షేత్రమునుండి దూరము నేయుటకే భగవంతుడు “అశోచ్యా నన్వశోచస్త్యం” (గీ. 2-11) అను నిత్యాదిగానుపదేశగ్రంథము నారంభించెననియు నుపక్రమలింగముయొక్క స్వరూపమును నిర్వచించుచున్నారు. వారి యానిర్ణయము సరియైనది కాదని తోసివేతమనిన మహాభారతకర్త యీగ్రంథమునకు యోగశాస్త్రమని పేరు పెట్టియున్నాడు. “భగవద్గీతానూపనిషత్సు” అను వచనముచే నీగ్రంథ మాపనిషదసంప్రదాయమునకు సంబంధించినదనికూడ దెలిపియున్నాడు.

యోగశాస్త్రమై యుపనిషదర్థావబోధకమునైన యీగ్రంథము వాని పృ యోజనమగు శోకమోహనివృత్తిని జేయవలసియేయుండును. శోకమోహము లాత్మ జ్ఞానమువలనఁగాని నివృత్తములు కావనుట సర్వసంప్రదాయ సిద్ధమైననిశ్చయము.

ఇంతేకాక మొదటియధ్యాయమునకు విషాదాధ్యాయమని శ్రీవ్యాసభగవానుఁ డే పేరుపెట్టియున్నాడు. విషాదము మోహజనితమనుట స్పష్టము. ఆట్టిదిగనుకనే భగ వన్ముఖమున దానిని “కశ్మలం” “క్షై బ్యం” “క్షుద్రం” “హృదయదౌర్బల్యం” అను పేర్లతో నుడివియున్నాడు. ఇక శోకమునుగూర్చియో పూర్వాధ్యాయమున బ్రదర్శించినదియేగాక యర్జునునినోటనే దుర్ని వారమైనది తనశోకమనియు జెప్పించియున్నాడు. భగవంతుడును అతనిశోకమునుగూర్చియే ప్రస్తావించి యతని యజ్ఞానమును బరిహసించి యున్నాడు. ఇట్లు భగవత్పాదులు చెప్పిన భగవద్గీతోద్దేశముయొక్క ముఖ్యస్వరూపము శోకమోహసివార్జక ప్రయోజనమనుట యెటుచూచినను స్థిరపడుచున్నది.

—శ్రీతిలకుగారి యాశయము—

ఇంక. తిలకుగారు గీతోద్దేశము నిజముగా నర్జునునకుఁగలిగిన సన్న్యసన్వీకార బుద్ధిని నివారించుటయే యనుచున్నారు. అర్జునుడు తనకు యుద్ధోచితములైన ధనుర్పాణాదులను వినరిపారవైచి వానికిమారుగ జోలెయును, కమండలువు గైకొని సన్నయిసింప సంసిద్ధుడైయుండ నతని నాతుచ్ఛమార్గమునుండి తప్పించుటకై భగవంతుఁడీ యుపదేశమును జేసినందునను దుదికి భగవంతునితో “సప్తోమోహ స్ప్రృత్తిర్లభా కరిష్యే వచనం తవ” (గీ. 18-73) అని తనమోహము అనఁగా కర్మానుష్ఠానముకంటె సన్న్యసము శ్రేష్ఠమని తాను “శ్రేయోభోక్తుంభైశ్చ మహీహ లోకే” అని నిశ్చయించుకొనుటకుఁగారణ

మైన యజ్ఞానము నశించినదనియు, పూర్వస్మృతి అనగా తా నేయుద్దేశముతో యుద్ధము చేయదలచి వచ్చియుండెనో ఆవిషయస్మృతి మఱల గలిగినదనియు నింక నీమాటను బరిపాలింతుననియు న్యయముగనే చెప్పినందునను నీగంధము కర్తృకనిష్ఠాప్రతిపాదకమే కాని భగవత్పాదులు చెప్పినట్లు సర్వకర్మసన్నానసమూహకాత్మజ్ఞాననిష్ఠారూపధర్మప్రతిపాదకము కాదనియు నఖండముగ నాందోళనము సాగించియున్నారు.

ఇంకను నటు భక్తియోగ ప్రతిపాదకమని కాని, ధ్యానయోగ ప్రతిపాదకమని కాని యీ భగవద్గీతయొక్క యుద్దేశనిర్ధారణము చేయున్న వ్యాఖ్యాతలను మిక్కిలి పరిహసించియున్నారు. అబోధోపహతులైనజనులు తక్కినదేదియు దమకు దెలియకున్నను ప్రసిద్ధనాయకుని యీ పరిహాసనచనములను మాత్రము చదివి తెలిసికొని తొల్లింటి పెద్దల యసాధారణజ్ఞానసంపత్తిని విశ్వసింపక త్రోసివేసి విరుద్ధమతులగుచున్నారు.

ఇట్టి విభ్రాంతికి మూలమైన లోకమాన్యని గీతారహస్యమును నితరవిషయములలో వారియందు మాకెట్టిగౌరవమున్నను విమర్శింపక తప్పినదికాదు.

శ్రీతిలకగా రఙ్గనుని యుద్ధనైముఖ్యమును సన్న్యసనేచ్ఛాపేతుకముగా మొదట నిశ్చయించి యుండనిచో దానినే యుపకృమలింగముగా గ్రహించి యుపదేశ తాత్పర్యము నిట్లు తారు మారు చేసి యుండఁగూడదు. కాని యర్జునుఁడు తనకు సన్న్యసనేచ్ఛ యున్నట్లు వారుప్రథమభాగమని తలంచిన గ్రంథప్రథమాధ్యాయములోఁగాని, తరువాతి యర్జునుని వచనములలోఁగాని యెచ్చటను వాచ్యముగ దెలిపియుండలేదు. పోనీ వ్యంగ్యముగనైనఁ దెలిపియుండెనా? యనిన నదియుఁగానరాదు. కాని “శ్రేయో భోక్తుం భైక్ష మపీహ లోకే” (గీ. 2-5) అను వాక్యమువలన వారు భ్రమించినట్లు తోచుచున్నది. ఇట్టి భ్రమ వారికిఁగలదనుటకు వారు వ్రాసిన “అర్జునుఁడు సన్న్యసించి భిక్షాటనమునకు సంసిద్ధుడైయుండగా” అను వాక్యములే సాక్ష్యమునిచ్చుచున్నవి.

భిక్షాచర్యమనునది సన్నాస్యసికి శరీరయాత్రార్థమగు వృత్తియగుట సత్యమే కాని యంతమాత్రమున నది సన్న్యసనేచ్ఛానూచకమనుట యుపాన్నముగాదు. ఏల యన, బ్రహ్మచారికిని భిక్షావృత్తినియతమైయున్నది. ఈయర్జునుఁడే యొకప్పుడు తన

బ్రహ్మచర్యమున ఏకచక్రపురమునందు భిక్షావృత్తి నవలంబించియున్నాడు. సరి: గృహ స్థుడైనపిమ్మట నర్జునుఁ ట్టివృత్తి నవలంబింపఁదలంచెనను నూచనచే సతఁడు సన్న్యసింపఁ దలంచెనేని యేలచెప్పఁగూడదందురేమో! వారు. కాని యర్జునుడు దాను భిక్షాట నమును చేయుదునని యేమియుఁ జెప్పియుండలేదు. మఱియేమన్న గురువులనువధించి వారినెత్తురుకూడు భుజించుటకంటె భిక్షావృత్తితో జీవించుటయైన మేలుగదా! యని తన గురువధాత్మక కర్మమునందలి జగుప్పను దెలిపియున్నాడు. ఇంతమాత్రముననే యతఁడు సన్న్యసింపఁదలంచెనని నిశ్చయింపవలసినచో నొకానొకఁడు తనభార్యయందలి యల్పకారణకమైన కోపముతో “నీతోఁ గాపురముచేయుటకంటె మూఁడూళ్ళు ముప్పియెత్తుకొనుట మేలు” అని యనె ననుకొండు. అట్టి సామాన్యగృహస్థుని పలుకులు వినినను తిలకు గార తఁడు క్షణమాత్రములో సన్న్యాసాశ్రమమునకు సంసిద్ధుడై వింధ్యగుహలకుఁ బరుగిడు చున్నాడని తాము తలంచెడు సంతటి దుష్టలహృదయులనక తప్పదు.

ధీరపుంగవులైన తిలకుగారట్లు చేయుదురా? పోనీ యర్జునుడు నుడివిన మాట లంతకంటె సన్న్యససూచనమునెడ బ్రబలములైనవి కావే! భగవంతుడేమాటలకు బెదరి తనచెల్లెలయిన సుభద్రకెట్టి కడగండ్లు వచ్చునో యనియా? అతనికి నాయనా యర్జునా? అయ్యో! ఇంతమాత్రమునకు సన్న్యసింతురా? మానుముతంద్రీ! అని యతనికి కర్మయోగమునుమాత్రమే యుపదేశింప దొరకొనెననుట శ్రీతిలకుగారికి మాత్రము సమ్మతమా? ఇట్లనుటకంటె మనము మొదటివిధమునదెలిపిన సంశయమే నిజమైనదని భావించి యర్జునుడు తన పితృబంధువులయెడఁ జూపు నాదర, గౌరవ, దయా, వాత్సల్యములకు వెగటుపడి యసూయాగ్రస్థుడై భగవంతుడతనికి సహజముగాఁగలిగిన యావై రాగ్యమును దొలగించి యా యుద్ధమును సాగింప దృఢప్రయత్నము చేసెననినను కొంత శ్రీకృష్ణుని ప్రజ్ఞాబలము మనచే శ్లాఘింపబడినట్లే యగుచుగదా!

కానీ భగవంతునియెడ నట్టిమిథ్యాదోషము నాపాదించి తిలకుగారి వాదమునే యంగీకరించి ప్రతివాదము చేయఁజాలనిచో మూఁడూళ్ళు భిక్షమెత్తుకొనుచుఁ బ్రొద్దుబుచ్చుటయైనను మేలేయగును.

నిజమే కాని తిలకుగారు సన్న్యాసమనగ నెట్టిదో తెలిసికొనినవారు కారు. “యదహరేవ విరజేత్తదహరేవ ప్రవ్రజేత్” అను శ్లోని గమనించినవారు కారు. ఇట్లనిన వారావాక్యమునే చూడలేదని కాదు. దాని తాత్పర్యమును గ్రహింపలేదని

మాత్రమే మా యభిప్రాయము. శ్రీ తిలకుగారు పాశ్చాత్యవిద్యాసంస్కార శూన్యులై యుండినచో వారికి శ్రుత్యర్థము చక్కగా దెలిసి యుండెడిదియే.

అర్జునుని స్వవచనములచేతనే యకడు కార్పణ్యదోషోపహతస్వభావుడనియు, ధర్మసంమూఢచేతస్కుడనియు దెలియుచున్నది. అతడు స్వయముగనే తన శోకము యుద్ధవిజయమూలములైన భోగభాగ్యములవలన గాని మఱియే యితరమనోరథములవలన గాని తీరదని స్పష్టపఱచి యున్నాడు. ఈ యజ్ఞానశోకములే సన్న్యాసాధికారము నకు ముఖ్యలక్షణములనియూ తిలకుగారికలంపు. అట్లే నచో “సన్న్యాసః కర్మయోగ శ్చ నిశ్చేయసకరా వుభా” (గీ. 5-2) అను శ్లోకమునకు దామువ్రాసిన టీకయైన దగి యుండదు. ఏలయున, సన్న్యాసమునయితము కర్మయోగముతోపాటు శ్రేయస్కరమని వ్రాసినటీక యెట్లుసమంజసమగును? పక్షాంతరముగనైన శోకమోహహేతుకమైనమూర్ఖ సన్న్యాసమును దెచ్చి పరమస్మియమైన తమ కర్మయోగముతో సదృశమని భగవంతుడు చెప్పినయడల నా కర్మయోగము కూడ గొంచె మించుమించుగా నట్టి యగారవము నే పొందదా?

తిలకు గారు చెప్పిన గ్రంథోద్దేశమునకు నిట్లు సర్వవిధములు వారి యుపక్రమ లింగము నిరుపయుక్తము కాగా తుదికి నిలిచినది శ్రీభగవత్పాదులు చెప్పినట్లు శోక మోహనివారణప్రయోజనమే నిలిచినది. కావుననే తదర్థము గ్రంథప్రవృత్తి యనకతప్పదు. తిలకుగారువ్రాసిన తాత్పర్యనిర్ణయసాధనములును జక్కగా విచారించినచో భగవత్పాదులయభిప్రాయమునే స్థిరపఱపగలనై యున్నవి. అవి “ఉపక్రమోపసంహారా వభ్యా సోఽపూర్వతా ఫలమ్ | అర్థవాదోపపత్తి చ లింగం తాత్పర్యనిర్ణయే” అను శ్లోకమున జెప్పబడినవి. ఉపదేశమున ఉపక్రమము తదారంభశ్లోకమగును గాని తిలకుగారు చెప్పినట్లు గీతాప్రథమాధ్యాయమో, తత్పూర్వకథాభాగమో కాజాలదు.

అర్జునుడు తన శోకము దుర్నివారమనియెను. భగవంతుడది యజ్ఞానజల్పితమని పరిహసించెను. ఈపరిహాసముతో భగవదుపదేశ మారంభమైనది. శోకింపదగని యుగం నోపన్నులైనవారిని, లేక విపదభిముఖులుగానివారిని గూర్చి శోకించితివి. ప్రజ్ఞావంతుడు వోలె బలుకుచున్నాడవు. పండితుడు గతానువులవిషయమునగాని, యగతానువుల విషయమున గాని శోకిండు అని ప్రారంభించెను. గతానుత్వాగతానుత్వములు మిథ్యారూపములనియు, ఆత్మ నిత్యసత్యస్వరూపమనియు స్పష్టపఱచుటకే

తత్త్వవేత్తలైనపండితుల శోకరాహిత్యమును భగవంతుడట్లు ప్రస్తావించియున్నాడు. దానికనురూపముగనే “ఏషా తేభిహితా సాంఖ్యే” (గీ. 2-39) అనునంతవఱకు నాత్మని త్యత్త్వమును గూర్చి యర్జునునకుఁ జక్కగా బోధించియున్నాడు.

దీనివలన భగవదభిప్రాయములో దిలకుగారు చెప్పినట్లు కర్మప్రోత్సహనము కానరాదు. శోకాపాయమునకు వలయు నుపాయమే యిందుఁ బ్రశంసింపఁబడినది. కావుననే సర్వజ్ఞులగు భగవత్పాదు లాత్మజ్ఞాననిష్ఠారూపధర్మము వలననే శోకమోహ వినాశమగునని భగవన్మతమైనట్లు స్థిరపఱచియున్నారు.

ఇక భాష్యకారులయొక్క యాత్మజ్ఞానవిషయముగ నీయఁబడిన సర్వకర్మ సన్నాప్తసపూర్వకమైన యనువిశేషణమే తిలకుగారికి విద్యేషస్థానమయినది. ఏలయనఁగా భాష్యకారుల సన్నాప్తసత్యము వారు పరిహసించి విడచిన సన్నాప్తసాభావమునే బోధించునని వారిభయము. తిలకుగారు సన్నాప్తమనిన నేమనుకొన్నారు? ఇట్లు వాణిలివిడచుట శిఖాయజ్ఞోపవీతములు విసర్జించుట, పౌయ్య రాజవేనుకొనక పరులయిండ్లపైఁబడి తెగదినట, మఱియెట్టిపాటును బడక నిష్ప్రయోజనముగ “గ్రామైకరాత్రం దినమేవ భుక్తం” అని తిరుగట అను సీలక్షణములే తిలకుగారు తమ యుపోద్ఘాతగ్రంథముననేమి, శ్లోకవ్యాఖ్యాన వివరణములయందైననేమి మిక్కిలి పట్టుదలతో నుడివిన సన్నాప్త సలక్షణములు. మఱి భగవద్భాష్యకారులు సన్నాప్తమో ఒప్రోత్సాహకర్మజ్ఞానలక్షణమై నది “జ్ఞానం సన్నాప్తసలక్షణమ్” అను సభియుక్తవచనముగూడ దీనినే తెలుపుచున్నది.

తిలకుగారి యుపక్రమలింగ మిట్లు విపర్యస్తమైపోవుటయే కాక వారనుకొనిన సన్నాప్తసలక్షణములకు భగవత్పాదప్రోక్త సన్నాప్తసలక్షణములకుఁ దమఃప్రకాశములకుఁవలెఁ బరస్పరవిరుద్ధస్వభావ మున్నదని స్పష్టమయినది.

ఇక వారి యుపసంహరిలింగమో, యర్జునుని “సజ్జోమోహః” ఇత్యాదిగా గల వాక్యములును, తదనంతరీయ తద్యుద్ధ ప్రవృత్తియు నై యున్నది. కాని తాత్పర్య లింగమగు నుపసంహరభాగము నుపదేశగ్రంథమునుండియే గ్రహింపవలయుననుట శాస్త్రీ యమగు పద్ధతి. (అనగా నుపక్రమోపసంహరములు సమాన కర్తృకములనుట) “సర్వధర్మా స్పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ | అహం త్వ సర్వ పాపేభ్యో మోక్ష యిష్యామి మాశుచః” (గీ. 18-66) అనునదియే యుపదేశగ్రంథముయొక్క యంతిమ శ్లోకము. తిలకుగారు భగవద్గీతపై వ్యాఖ్యానము చేయునప్పుడే క్లిష్టకల్పనలకుఁ బోక

సరళముగా శ్లోకముల నన్వయించుకొనినచోఁ దమయభిప్రాయమే భగవదుద్దిష్టమని తోచుననియు పూర్వాచార్యులట్లుచేయక తమయభీష్టార్థమును లాగుకొనుటకై యనేక శబ్దములకు గ్లిష్టవిధమున సర్థము చెప్పిరనియు నిందించియున్నారగుదా. మనమీ యుప సంహారశ్లోకమును వారు విధించిన సరళ పద్ధతితోడనే యన్వయించి వారియభిప్రాయము యొక్క పోబలదోషమును నిరూపింతము.

“సర్వధర్మా న్పరిత్యజ్య” అనగా “యెల్లధర్మములను బరిత్యజించి” “మామేకం శరణం వ్రజ” “నన్నొకనినే శరణుజెందుము” అనునది పూర్వార్థములోని విషయము. ఇందు రెండువిధులు శ్రోతృవిషయములుగాఁ గానవచ్చుచున్నవి. మొదటిది “యెల్లధర్మములను వదలివేయుము” అని. రెండవది “నన్నొకనినే శరణుజెందుము” అని. అట్లైనచో సర్వధర్మములనగా తిలకుగారి కర్మయోగములోను కర్మవిశేషములైనట్లా? కావా? అయినచో కర్మయోగమును బరిత్యజింపుమనియే భగవంతుడు చెప్పినట్లైనది. కానిచో కర్మయోగమునకును, ధర్మమునకును యేసంబంధమును లేదని చెప్పఁచలవచ్చుచున్నది.

అట్లైనచో భగవంతుడు సర్వధర్మములను బరిత్యజింపు మనుటలో సధర్మముల నన్నిటిని జేయుమని చెప్పినట్లుగుచున్నది. ఇది తిలకుగారి యభిమతమే యగునా?

ఇది యిట్లుండ రెండవవాక్యములో నన్నొకని శరణు జెందుమనియుఁ జెల్పుచున్నాడు. “నన్నొకనినే” అనుటవలన సధర్మములను శరణుజెందకుమనియుఁ చెప్పినట్లుగుచున్నది. ఏలయన? నన్నొకనిని శరణుజెందుమనుటలో నీకీతరాశ్రయమేదియు నక్కరలేదనియేకదా తాత్పర్యము. క్షీదీనివలన నర్జునునకు ధర్మాసర్థములలో దేనిని సయిత మాశ్రయింప నవసరములేదని భగవంతుడు నిశ్చయించినట్లైనది. కర్మములెల్ల నిటు ధర్మమునకో, అటు అధర్మమునకో సంబంధించియే యుండును. కావునఁ గర్మయోగమనగా తిలకుగారు చెప్పిన యర్థముప్రకారము కర్మానుష్ఠానముక్తియై యున్నది. అట్లైనచో భగవంతుడు చెప్పిన “నన్నొక్కనినే” శరణుజెందుము. అనువిధివాక్యము వలన నాకర్మములుగాని, వానిని జేయుటకు నవలంబింపవలసిన యా యుక్తిగాని యతడాశ్రయింపకుండునట్లు భగవంతుడు ముందుగనే జాగ్రత్త పడినట్లున్నది. అనగానేమి? ఆకర్మములతోఁగాని, దానికిసంబంధించు నాయుక్తితోఁగాని నీకెట్టిప్రయోజనమునులేదు. అనుటలోఁ బ్రయోజనకారియైనది యొక్కభగవచ్ఛరణాగతియే, అని భగవదుద్దేశము గదా. ఆశరణాగతివలనప్రయోజనమును నిరేఖించుట క్షిశ్లోకముయొక్కయుత్తరార్థము

ప్రారంభింపఁబడినది. “అహం త్వా నర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మా శుచః” (గీ. 18-66) నేను నిన్ను నకలపాపములనుండి విముక్తినిజేసెదను, శోకింపకుము. అని యీయత్తార్థమున భగవంతుఁ డర్జునున కభయ మొసంగి “మా శుచః” అని యోదార్పుచున్నాడు. ఇట్లుపదేశోపక్రమశ్లోకమున “అశోచ్యా నన్వశోచః” (గీ. 2-11) అని యప్రకమించి యుపదేశాంతిమశ్లోకమున “మా శుచః” (గీ. 18-66) అని యీ విధముగఁ జెప్పినందున నీయుపదేశోపక్రమోపసంహారలింగములు శోకనిరాసముకై యీగీత యుపదేశింపఁ బడినదనియు సంతకుముం డర్జునున కుదయించిన యుద్ధజన్యపాప శంకానివృత్తియగుటకు భగవంతుఁడు పరమేశ్వరశరణాగతి యొక్కటియే ముఖ్యసాధనముగ నిర్దేశించె ననియు స్పష్టపడినది.

శంకరభగవత్పాదులును డమ యుపోద్ఘాతగ్రంథమున గ్రంథతాత్పర్యనిర్ణయార్థ మియుపసంహారశ్లోకమునే గ్రహించియున్నారు.

జ్ఞానము, తద్వారమున శోకనాశములను నీయుద్దేశము భగవన్మతమున నున్నట్లు పలుమాలు నచ్చటచ్చట గానవచ్చుచునేయున్నది. అట్టి బహువారోక్తమునే యభ్యాసలింగ మందురు.

—*అభ్యాసలింగములు*—

“మా శుచ స్సంపదం దైవీ” (గీ. 18-5-) “నైవం శోచితు మర్హసి” (గీ. 2-26-) “నానుశోచితుమర్హసి” (గీ. 2-25-) “న త్వం శోచితుమర్హసి” (గీ. 2-27-) “తస్మా త్సర్వాణిభూతాని న త్వం శోచితుమర్హసి” (గీ. 2-30-) “తత్ప్రకాపరిదేవనా” (గీ. 2-20-) శోకకారణమైన పాపశంకను వారించుచు “నైవం పాప మవాప్స్యసి” (గీ. 2-38-) “కర్మబంధంప్రహస్యసి” (గీ. 2-39-) అను నభ్యాసము లున్నవి.

—*జ్ఞానాభ్యాసలింగములు*—

“జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణం” (గీ. 4-19-) జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే (గీ. 4-37) శ్రీయో స్త్రవ్యమయాద్యజ్ఞాదానయజ్ఞః పరంతప! సర్వం కర్మాఖిలంపార్థ జ్ఞానే పరిసమాప్యతే” (గీ. 4-33) “తద్విద్ధిప్రణిపాతేన పరిప్రశ్నేన సేవయా ఉపదేక్ష్యం తితేజానం” [గీ. 4-34] “సర్వం జ్ఞాన స్సవేనైవ వృజంతం సంతరిష్యసి” (గీ. 4-36) “సహజ్ఞానేన సదృశం పవిత్ర మిహ విద్యతే” (గీ. 4-38) “యోగసంన్యస్తకర్మాణం జ్ఞానసంఘ్నసంశయం । ఆత్మవస్తం నకర్మాణి నిబధ్నంతి ధనుజయ!” (గీ. 4-41)

“తస్మా దజ్ఞా ససంభూతం హృత్ స్థంజ్ఞానాసినాత్మనః! ఛిత్వైవ సం శయం యోగమాత్మిన్తో తిష్ఠభారత!” [గీ. 4-42] “జ్ఞానీత్వాత్వైవ మే మతమ్” (గీ. 7-18) ఇవన్నియు శోకనిరసన జ్ఞానప్రధానతా నిర్ణయలింగములు.

— * అపూర్వతాలింగము —

అపూర్వతయనగా శాస్త్రాంతరమునఁ జెప్పబడని క్రొత్తపద్ధతి. అర్జునుఁడు క్షత్రియుడైనందున నతనికి బ్రత్యక్షముగఁ గర్మత్యాగము చేయు నధికారము లేదు. కావున భగవంతుఁడు బాహ్యకర్మవిధిని జేయుచు సంతస్సన్న్యామున నతఁడు ముక్తుఁ డగుటకురెండుకొత్త మార్గములు అనగా శాస్త్రాంతరమున నృప్తరూపమున వివేచింపఁబడని మార్గములిందుఁ జూపియున్నాడు. అదియే కర్మయోగము “అనాశ్రితః కర్మఫలం కార్యం కర్మ కరోతియః । ససన్న్యాసీచ యోగీచ ననిరగ్ని ర్న చాక్రియః” (గీ. 6-1) “యం సన్న్యాసమితి ప్రాహుర్యోగం తం వీధి పాండవ!” (గీ. 6-2) “ఆరుకుక్షోర్మునే ర్యోగం కర్మకారణముచ్యతే” (గీ. 6-4) “సర్వసంకల్పసన్న్యాసీ యోగాయాశస్తదో చ్యతే” (గీ. 6-4) “జ్ఞానవిజ్ఞానతృప్తాత్మా” (గీ. 6-8) బ్రహ్మర్పణం బ్రహ్మహవిర్భూ హ్మగ్నో బ్రహ్మణాహుతమ్” (గీ. 4-24) “యస్య సర్వే సమారంభాః కామసంకల్ప వర్జితాః” (గీ. 4-19) “త్యక్త్వా కర్మ ఫలాసంగం నిత్యతృప్తో నిరాశ్రయః । కర్మణ్యభి ప్రవృత్తోపి నైవకించి త్కరోతిసః” (గీ. 4-20) (యోగాయాశస్యాపి) “లోకసంగ్రహ మేవాపి సంపశ్య స్కర్తుమర్హసి” (గీ. 3-20) అనునవి యీ అపూర్వత్వమునే ప్ర దర్శిం చు చు న్న వి.

— * ఫలలింగము —

ఫలలింగము లేవనిన “య ఇచుం పరమంగుహ్యం మద్భక్తే వ్యభిధాన్యతి । భక్తిం మయి పరాం కృత్వా మామేవై వ్యత్యసంశయః” (గీ. 18-68) అని యంతిమ భాగమునందును “మద్భక్త ఏత ద్విజ్ఞాయ మద్భావా యోపపద్యతే” (గీ. 13-19) ‘శరీర స్థోపి కాంతేయ నకరోతి నలిప్యతే’ (గీ. 13-32) ‘ఇమంజ్ఞాన ముపాశ్రిత్య మమసాధర్మ్య ముగతాః’ (గీ. 14-2) “గుణభ్యశ్చాపరంవేత్తి మద్భావం సోధిగచ్ఛతి” (గీ. 14-1) అనునవి యీ ఫలమునే ప్రదర్శించుచున్నవి.

— అర్థవాదలింగములు —

అర్థవాదమనఁగా స్తుతిప్రధానమైన వాక్యవిశేషము. అవి యేవనిన? “అపిచే దసి పాపేభ్యస్సర్వేభ్యః పాపకృత్తమః సర్వం జ్ఞానస్థ వేనైవ వృజినం సంతరివ్యసి” (గీ. 4-36) “అపిచే త్సుదురాచారో భజతే మామనన్యభాక్ సాధురేవ సమన్తవ్య సృమ్యగ్వ్యవసితో హిసః” (గీ. 9-30) “యస్యనాహం కృతోభావో బుద్ధిర్యస్య న లిప్యతే హత్వాపినఞ్మా న్లోకా న్నహంతి ననిబధ్యతే” ఇవి యర్థవాదలింగములు. అనఁగా, నెట్టిపాపములు చేసి నవాఁడైనను, యెట్టిదురాచారములు గలవాఁడైనను, ఈలోకములనన్నిటిని జంపువాఁడైనను ఒక్కజ్ఞానము కలవాఁడైనచో నాజ్ఞానమువలన సర్వపాపములను దాను నశింపఁజేసి కొని ముక్తుఁడగునని పై వాక్యములు జ్ఞానమును స్తుతి జేయుచున్నవి.

“నైవ తస్య కృతేనార్థో నాకృతేనేహ కశ్చన సచాస్య సర్వభూతేషు కశ్చి దర్థవ్యపాశ్చర్యః” (గీ. 7-18) “కర్మణైవహిసంసిద్ధి మాస్థితా జనకాదయః” “నమేపార్థాస్తి కర్తవ్యంత్రీషులోకేషుకించనానవాప్తమవాప్తవ్యంవర్తవీచకర్మణి” (గీ. 31-22) “యస్త్వా త్మరతిరేవస్యా దాత్మత్వవత్సమానవః ఆత్మనేవచనః తుష్టస్తస్యకార్యం నవిద్యతే” (గీ. 31-14) ఇవియున్ని యనుపపత్తి లింగవాక్యములు. ఇట్టియుపపత్తి లింగములవలన క్షత్రియోచిత మైన కర్మమును జేయుచునే తొంటి క్షత్రియులు స్వోపదిష్టజ్ఞానమువలన ముక్తులైరని భగవంతుఁ డర్జునునకుఁ జెప్పుట, కర్మయోగమనగా సన్న్యాసానధికారులగు క్షత్రియో దుల యంతస్సన్న్యాసమును నూచించుటకేయని గ్రహింపనగును.

మఱియు భగవంతుఁ డీకర్మయోగముయొక్క సంప్రదాయమును జెప్పుచు “ఇమం వివస్వతే యోగం ప్రోక్తవా నహమవ్యయమ్ వివస్వా న్మనవేప్రాహ మనురి త్వాక వే-బ్రహ్మతే” [గీ. 4-1] అని ప్రారంభించి “ఇమం రాజర్షయోవిదుః” (గీ. 4-2) “స ఏ వాయం మయా తే-ద్య యోగః ప్రోక్తః పురాతనః” (గీ. 4-3) అను వచనముతో రాజర్షి యోగ్యులు సన్న్యాసమే కర్మయోగమని భగవంతుఁడు నిరూపించి యున్నాడు.

శ్రీభగవత్పాదులును జనకాదుల కర్మయోగమునుగూర్చి “ఏక మేవేదం సర్వం బ్రహ్మకర్మచేతి యస్యజ్ఞానముత్పన్నం తస్యకర్మణి, కర్మప్రయోజనేచ నివృత్తే-పి లోక సంగ్రహార్థం యత్నపూర్వం యథాప్రవృత్తః తథైవ కర్మణి ప్రవృత్తస్య యత్ప్రవృత్తి రూహం దృశ్యతే న తత్కర్మ యేన బుద్ధేస్సముచ్చయస్సాన్యత్” అని బ్రహ్మత్రైకత్వదర్శి యొక్క లోకసంగ్రహార్థప్రవృత్తిరూపకర్మముకర్మమే కాదనియు, దానితో జ్ఞాననిష్ఠుఁ

బాత్తుపానగదనియుఁ జెప్పి యందులకు శ్రీకృష్ణభగవానుని తాత్కర్మచేపీతమునే యుదాహరణముగ నిచ్చియున్నారు. జనకాదుల కిర్మవిషయమునుగూడ నిట్లే యన్వయించినారు.

కావున బాహ్యదృష్టికి గోచరించు తత్త్వవేత్తయొక్క కర్మ వాస్తవస్థితిలోఁ గర్మమే కాదని యనఁగా సన్న్యాసమే యని వారు సిద్ధాంతీకరించుచున్నారు. మఱియు వారు తత్త్వవేత్తలు గాకయే యీశ్వరసమర్పితముగఁ గర్మముజేసియుంచురేని “యోగినః కర్మకుర్వన్తి సంగం త్యక్త్వాఽత్యశుద్ధయే” అనియు “స్వకర్మణా తచభ్యర్చ్యసిద్ధిం విస్తరి మానవః” అనియుఁ జెప్పఁబడియున్నవిధమున వారికర్మము సత్త్వశుద్ధిద్వారమున జ్ఞానిష్ఠాయోగ్యతకు సాధనమగుననియు నిర్ణయించియున్నారు.

ఇట్లు భావ్యకారుల యభిప్రాయముఁ దెలిసికొనిన పిమ్మట మనమిప్పుడు భగవద్గతానుసారముగఁ గర్మయోగమన నెట్టిదో నిశ్చయింపవచ్చును. ఎట్లనఁగాఁ గర్మయోగము రెండువిధములు, ఒకటి అతత్త్వవిత్కర్మానుష్ఠానరూపము, రెండు తత్త్వవిత్కర్మానుష్ఠానరూపము. అతత్త్వవిత్కర్మానుష్ఠానరూపమైన కర్మయోగము (ఫలనిరపేక్షమును, నీశ్వరార్పితమునైన కర్మానుష్ఠానము) జ్ఞాననిష్ఠాపాప్తి కవశ్యమైన చిత్తశుద్ధికుపాయ భూతము. రెండవదియగు తత్త్వవిత్కర్మానుష్ఠానరూపకర్మయోగము (కేవల లోకసంగ్రహార్థమైన కర్మాచరణము) ముఖ్య సన్న్యాసానధికారులకుఁ జెప్పఁబడిన గోణసన్న్యాసము.

కావున శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదుల యుపోద్ఘాతమెఱుంగక వారి సర్వకర్మసన్న్యాస పూర్వకాత్మజ్ఞానప్రయోజననిర్దేశకసన్న్యాసశబ్దముచే భ్రాంతులయ్యు సన్న్యాసమనఁగ మఱియేదో బైరాగిచర్యయను సయోగ్యనిశ్చయముతో శ్రీతిలకుగారు పృథాగ్గ్రంథమును బెంచిరని ఫలితార్థము.

మఱియు నేతద్భ్రాంతినిమిత్రకములైన వ్యాఖ్యాదోషములను నాచేరచయింపంబడు తత్త్వచ్ఛోక శాంకరభావ్యతత్త్వబోధినియను వివరణములయందే చూపింతును.

ఓం త త్స త్.

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ.

—ॐॐॐॐॐॐॐॐ—

గీతా మాహాత్మ్యమ్.

ధరోవాచ:—

శ్లో॥ భగవ న్మరమేకాన భక్తి రవ్యభిచారిణీ, పార్థబ్ధు భుజ్యమానస్య కథం భవతి హేపరీభో! .౧.

విష్ణు రువాచ:—

పార్థరబ్ధం భుజ్యమానోఽపి గీతాభ్యా సతస్సదా, స ముక్త స్స సుభీ లోకే కర్మణా నోపలిప్యతే .౨.
 మహాపాపాదిపాపాని గీతాభ్యానం కరోతిచేత్, క్వచిత్ స్ఫుర్గుం నక్షర్యంతి నశినీదశమంభసా .౩.
 గీతాయాః పుస్తకం యత్ర యత్ర పాఠః పఞ్చరత్నైః, తత్ర సర్వాణి తీర్థాని పృథ్వాగాదీని తత్రైవ .౪.
 సర్వే దేవాశ్చ ఋషయో యోగినః పన్న గాశ్చ యే, గోపాలగోపికావాసి నారదోద్ధవపార్షదైః, .౫.
 సహాయో జాయతే కీర్ణం యత్రగీతాపఞ్చరత్నైః
 యత్ర గీతావిచారశ్చ పఠనం పాఠనం శ్రుతం. తత్కావం నిశ్చితం పృథ్వి నివసామి సదైవహి .౬.
 గీతాశ్రియోహం తిష్ఠామి గీతా మే చోత్తమంగుపామ్, గీతాజ్ఞానముపాశ్రిత్య త్రిన్దో కాన్పాలయామ్యహం .౭.
 గీతా మే పరమా విద్యా బ్రహ్మరూపాన సంశయః ఆర్థ మాత్రాక్షరా నిత్యా స్వనిర్వాచ్యపదాత్మకా .౮.
 చిదానందభువే కృష్ణే నోక్తా స్వమఖతోఽర్జునమ్, వేదత్రయీపరానంద తత్త్వార్థజ్ఞానమంజసా .౯.
 యోఽష్టాదశ జపేన్నిత్యం :రో నిశ్చలమానసః, జ్ఞానసిద్ధిం స లభతే తతో యతి పరం పదమ్ .౧౦.
 పాఠేఽసమర్థ స్సంపూర్ణే తకర్ణం పాఠమాచరేత్, తదా గోదానజం పుణ్యం లభతే నాత్రసంశయః .౧౧.
 త్రిభాగం పఠమానస్తు గంగాస్నానఫలం లభేత్, వడ్రాశం జపమానస్తు సోమయాగఫలం లభేత్ .౧౨.
 ఏకాభ్యాసం తు యో నిత్యం పఠతే భక్తిసంయుతః, దుగ్రహిలోకమవాప్నోతి గణో భూత్వా వసేచ్ఛిరమ్.
 అధ్యాయశ్లోకపాదం వా నిత్యం యః పఠతే నరః, స యతి నరతాం యావ న్మనుకాలం వసుంధరే.౧౩
 గీతాయా శ్లోకదశకం సప్తపంచ చతుష్టయం, ద్వి త్రి రేకం తదర్థం వా శ్లోకానాం యః పఠేన్నరః.౧౪
 చంద్రలోక మవాప్నోతి వర్షాణా వయుతం ధృవం, గీతాపాఠసమాయుక్తో మృతోఽమానుషతాండ్రజేత్
 గీతాభ్యాసం పునః కృత్వా లభతే ముక్తిమత్రమాం, గీతేత్యుచ్చారసంయుక్తో మ్రియమాణో గతిం లభేత్.
 గీతార్థప్రవణానక్తో మహాపాపయుతోఽపివా, వైకుంఠం సమవాప్నోతి విష్ణునా సహ మోదతే .౧౫.
 గీతార్థం ధ్యాయతే నిత్యం కృత్వా కర్మాణి భూరిశః, జీకన్ముక్త స్స విజ్ఞేయో దేహంతే పరమం పదం.౧౬
 గీతామాత్రత్య బహవో భూభుజో జనకాదయః, నిర్ధూతకల్మషా లోకేగీతాయాతాః పరంపదం .౧౭.
 గీతాయాః పఠనం కృత్వా మాహాత్మ్యం చైవ యః పఠేత్, వృథా పాతో భవేత్తస్యక్రమ ఏవడాదాహృతః
 ఏతస్మాహాత్మ్యసంయుక్తం గీతాభ్యాసం కరోతియః, స తత్ఫల మవాప్నోతి దుర్లభాం గతి మాఘ్నయాత్

సూత ఉవాచ:—

మాహాత్మ్య మేత ద్గీతాయా మయా పోక్తం సనాతనం, గీతాస్తే చ పఠేద్యస్తు యచక్తం తత్ఫలం లభేత్
 ఇతి కీర్తరాహపురాణే భగవద్గీతామాహాత్మ్యం సంపూర్ణం.

అంగన్యాసకరన్యాసాః.

అస్య శ్రీభగవద్గీతాశాస్త్రమహామంత్రస్య భగవాన్ వేదవ్యాస ఋషిః, అనుష్టుప్ ఛందః, శ్రీకృష్ణః పరమాత్మా దేవతా.

అశోచ్యా సన్వశోచ స్త్వం ప్రజ్ఞావాదాం శ్చ భావసే—ఇతి బీజమ్.

సర్వధర్మా స్పృతిత్యజ్య మా మేకం శరణం వ్రజ—ఇతి శక్తిః.

అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మాశుచః—ఇతి కీలకమ్.

నైనం ఛిందంతి శస్త్రాణి నైనం దహతి పావకః—ఇత్యంగుష్ఠాభ్యాం నమః.

స చైనం క్షేదయం త్యాపో న శోషయతి మారుతః—ఇతి తర్జనీభ్యాం నమః.

అచ్ఛేద్యోయ మదాహ్మ్యోయ మక్షేద్యోశోష్య ఏవచ—ఇతి మధ్యమాభ్యాం

నిత్య స్సర్వగత స్థాణు రచలోయం సనాతనః—ఇత్యనామికాభ్యాం నమః.

పశ్య మే పార్థ! హుపాణి శతశోభ సహస్రశః—కనిష్ఠికాభ్యాం నమః.

నానావిధాని దివ్యాని నానావర్ణాకృతీని చ—ఇతి కరతలకరపృష్ఠాభ్యాం నమః.

ఏవం హృదయాదిన్యాసః ।

అథ ధ్యానమ్ +—

ఓమ్: పార్థాయ ప్రతిబోధితాం భగవతా నారాయణేన స్వయమ్

వ్యాసేన గ్రీధితాం పురాణమునినా మధ్యే మహాభారతమ్,

అద్వైతామృతవర్షిణిం భగవతీ మప్తాదశాధ్యాయినీ

మంబ! త్వా మనుసందధామి భగవద్గీతే! భవద్వేషిణీమ్ ॥౧॥

నమోస్తు తే వ్యాస! విశాలబుద్ధే ఘల్లారవిన్దాయితపత్రినేత్ర,

యేన త్వయా భారతతైలపూర్ణః ప్రజ్ఞాశ్రితో జ్ఞానమయః ప్రదీపః ॥౨॥

ప్రపన్న పారిజాతాయ తోత్రవేత్త్రైకపాణయే,

జ్ఞానముద్రాయ కృష్ణాయ గీతామృతదుహే నమః ॥౩॥

వాచకః ప్రణామో యస్య క్షేడావస్త్యఖిలం జగత్,

శ్రుతి రాజ్ఞావపుష్టానం తం వందే దేవకీసుకమ్ ॥౪॥

సర్వోపనిషదో గావో దోద్ధా గోపాలనందనః,

పార్థో వత్సః సుధీ ర్భోక్తా దుగ్ధం గీతామృతం మహత్ ॥౫॥

వసుదేవసుతం దేవం కడసచాణూకమర్దనమ్,

దేవకీపరమానందం కృష్ణం వందే జగద్గురుమ్ ॥౬॥

భీష్మద్రోణతటా జయద్రోణజలా గాంధారనీలోత్పలా.

శల్యగ్రాహపతీ కృపేణ విహినీ కరేణ వేలాకులా,

అశ్వత్థామవికర్ణ ఘోరమకరా దుర్యోధనావర్తినీ

సోత్తిర్ణా ఖలు పాండవై రణనదీ కైవర కేకేళవే ॥౭॥

పారాశర్యవచ స్సూరజ మమలం గీతార్థగంధోత్కటమ్

ధ్యానశ్లోకాః

నానాభ్యాసక కేసరం హరికథాసద్భాషనా బోధితమ్,
 లోకే నజ్జనషట్పదై రహ రహః వేషీయఃసూనం ముదా
 భూయా ద్భారతపంకజం కలిమలప్రధ్వంసి న శ్శేయనే ||౮||
 మూకం కరోతి వాచాలం పంగుం లంఘయతే గిరిమ్
 యత్కృపా తమహం వందే పరమానందమాధవమ్ ||౯||
 యం బ్రహ్మ వరుణేంద్రుదగ్రమరుతః స్తున్వంతి దివ్యై స్త్వై
 ర్వేదై సాస్సంగపదక్రమోపనిషదై గ్ధాయంతి యం సామగాః
 ధ్యానావస్థితతల్లతేన మనసా పశ్యంతి యం యోగినో
 యస్యాంతిం న విదు స్సురాసురగణా దేవాయ తస్మై నమః ||౧౦||
 కరకమలనిదర్శితాత్మముద్యః పరికలితోన్నతబర్హి బర్హుచూడః,
 ఇతరకరగృహీతవేత్త్రోత్తో మమ హృది సన్నిధి మాతనోతు కృష్ణః ||౧౧||
 ఆతామృపాణికపలప్రణయప్రతోద మాలోలహారమణికుండలహేమసూత్రమ్,
 ఆవిశ్మమాంబుకణమంబుదనీల మవ్యాదాద్యం ధనంజయరథాభరణంమహోనః ||
 అగ్రే కృత్వా క మపి చరణం జాను నై కేన తిష్ఠన్
 పశ్చాత్సార్థం ప్రణయసజ్జపా చక్షుషావేక్షమాణః,
 సవ్యే తోత్త్రం కరసరసిజే దక్షిణే జ్ఞానముద్రా
 మాబిభ్రాణో రథ మధివనః పాతు న సూత్రవేషః ||౧౨||
 వందే కృష్ణార్జునా వీరా సరనారాయణా వుభౌ,
 ధృతరాష్ట్రనుతోన్మత్తగజారోహణవల్లభా ||౧౩||

శాంతి పాఠః |

శ్లో॥ శివనామ్ని విభావితేంతరంగే మహతి జ్యోతిసి మానిసేమయాధే ।
 దురితాన్యపయాన్తి దూరదూరం ముహు రాయాన్తి మహంతి మజ్జళాని ।
 శ్లో॥ స్మృతే స్సకలకల్యాణభాజనం యత్రజాయతే ।
 పురుష స్త మజం నిత్యం ప్రజామి శరణం హరిమ్ ।

హరిః ఓమ్ — శంసో మిత్ర శృం వరుణః । శంసో భవ త్వర్యమా । శంస
 ఇంద్రో బృహస్పతిః । శంసో విష్ణు రురుక్రమః । నమో బ్రహ్మణే । నమస్తే వాయో ।
 త్వమేవ ప్రత్యక్షం బ్రహ్మసి । త్వమేవ ప్రత్యక్షం బ్రహ్మ వదిష్యామి । ఋతం వదిష్యా
 మి । సత్యం వదిష్యామి । తన్నా మవతు । తద్వక్తార మవతు । అవతు మాం । అవతు
 వక్తారం । ఓం శాంతి శాంతి శాంతిః ||౧||

సహనా వవతు । సహనౌ భువక్తు । సహవీర్యం కరవావహై । తేజస్వినావ
 ధీత మస్తు మావిద్విషావహై । ఓం శాంతి శాంతి శాంతిః ||౨||

యశ్చందసా మృషభో విశ్వరూపః । ఛందోభ్యోధ్యమృతా త్సంబభూవ । నమేం
దో మేధయా స్పృహోతు । ఆమృతస్య దేవధారణో భూయానం । శరీరం మే విచ
ర్షణం । జిహ్వో మే మధుమత్తమా । కర్ణాభ్యాం భూరి విశ్రవం । బ్రహ్మణః కోశోఽసి
మేధయా పిహితః శ్రుతం మే గోపాయ । ఓం శాంతి శాంతి శాంతిః .3.

అహం పృథ్వ్య రేరివా । కీర్తిః పృథ్వం గిరే రివ । ఊర్ధ్వపవిత్రోవాజినీవ
స్వమృత మస్మి । ద్రోవిణగ్ం సవర్చనం । సుమేధామృతోక్షితః । ఇతి త్రిశంకోర్వ
దానువచనం । ఓం శాంతి శాంతి శాంతిః .౪.

పూర్ణమదః పూర్ణ మిదం పూర్ణాత్పూర్ణ ముదచ్యతే । పూర్ణస్య పూర్ణ మా
దాయ పూర్ణ మేవావశిష్యతే । ఓం శాంతి శాంతి శాంతిః .౫.

ఆప్యాయంతు మమాంగాని వాక్పాణి శ్చక్షు శ్శ్రోత్ర మథోబల మింద్రియాణి
చ సర్వాణి । సర్వం బ్రహ్మైవాపనిషదం మాహం బ్రహ్మ నిరాకుర్యాం మామా బ్రహ్మ
నిరాకరో దనిరాకరణ మస్త్వనిరాకరణం మేఽస్తు । తదాత్మని నిరతే య ఉపనిషత్సు
ధర్మాస్తే మయి సంతు తే మయి సంతు । ఓం శాంతి శాంతి శాంతిః .౬.

వాఙ్మే మనసి ప్రతిష్ఠితా । మనో మే వాచి ప్రతిష్ఠితం । ఆవి రావీ న్మ ఏధి ।
వేదస్య మ ఆణీస్థః । శ్రుతం మే మా ప్రాహసీః । ఆనేనాధీతే నాహోరాత్రా స్సం
దధామి । ఋతం వదిష్యామి । సత్యం వదిష్యామి । తన్నా మవతు । తద్వక్తార మవతు ।
అవతు మాం । అవతు వక్తారం । ఓం శాంతి శాంతి శాంతిః .౭.

ఓం భద్రం నో అపి వాతయమనః । ఓం శాంతి శాంతి శాంతిః .౮.

ఓం భద్రం కర్ణేభి శ్శృణుయామ దేవాః । భద్రం వశ్యేమాక్షభి ర్యజతాః ।
స్థిరై రంఽన్తస్తువాగ్ం సస్తనూభిః । వ్యశేమ దేవ హి తం యదాయుః । స్వస్తి న ఇం
ద్రో వృద్ధశ్రీవాః । స్వస్తి నః పూషా విశ్వవేదాః । స్వస్తి న స్త్రాక్ష్యో అరిష్టనేమిః ।
స్వస్తి నో బృహస్పతి ర్దధాతు । ఓం శాంతి శాంతి శాంతిః .౯.

యో బ్రహ్మణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై
తగ్ం హ దేవ మాత్మబుద్ధిప్రకాశం ముముక్షుర్వై శరణ మహం ప్రపద్యే । ఓం శాంతిః

ఓం నమో బ్రహ్మదిభ్యో బ్రహ్మవిద్యాసంప్రదాయకర్తృభ్యో వంశముమిభ్యో
నమో గురుభ్యః ।

సర్వోపప్లవరహితః, ప్రజ్ఞాన ఘనః, ప్రత్యగర్థో, బ్రహ్మైవాహ మస్మి బ్ర
హ్మైవాహ మస్మి । అధీహి భో భగవః ॥

శ్లో॥ నదాశివసమారంభాం శంకరాచార్య మధ్యమాం,
అస్మ దాచార్య పర్యంతాం వందే గురుపరంపరామ్ ।

శ్లో॥ నారాయణం పద్మభువం వశిష్ఠం శక్తిం చ తత్పుత్రపరాశరంచ,
వ్యాసం శుకం గౌడపదం మహేశ్వం గోవిందయోగీంద్ర మథాస్య శిష్యమ్ ।

శ్రీదక్షిణామూర్తిస్తోత్రమ్.

- శ్లో॥ శ్రీశంకరాచార్య మథాస్య పద్మపాదంచ హస్తామలకంచ శిష్యమ్,
తంత్రోటకం వార్తికకార మన్యా నస్మద్గురూ న్సంతత మానతోస్మి ।
- శ్లో॥ శ్రుతిస్మృతిపురాణానా మాలయం కరుణాలయమ్,
నమామి భగవత్పాదశంకరం లోకశంకరమ్ ।
- శ్లో॥ యదవిద్యావిలాసేన భూతభౌతికసృష్టయః,
తన్నామి పరమాత్మానం నచ్చిదానంద విగ్రహమ్ ।
- శ్లో॥ శంకరం శంకరాచార్యం కేశవం బాదరాయణం,
సూత్రభాష్యకృతో వందే భగవన్తా పునః పునః ।

దక్షిణామూర్తిస్తోత్రమ్.

- శ్లో॥ మానవ్యాఖ్యాప్రకటితపరబ్రహ్మతత్త్వం యువానం
వర్తిష్టాం తేవసదృషిగణై రావృతం జ్ఞాననిష్ఠేః,
ఆచార్యేంద్రం కరకలితచిన్మదృ మానందమూర్తిం
స్వాత్మారామం ముదితవదనం దక్షిణామూర్తిమీడే .౧.
- శ్లో॥ విశ్వేందర్పణదృశ్యమాననగరీతుల్యం నిజాంతర్గతమ్
పశ్యన్నాత్మని మాయయా బహి రివోద్భూతం యదా నిద్రయా,
యస్సాక్షాత్కురు తే ప్రబోధసమయే స్వాత్మాన మేవాద్యయమ్
తస్మై శ్రీగురుమూర్తయే నమ ఇదం శ్రీదక్షిణామూర్తయే .౨.
- శ్లో॥ బీజస్యాంత రివాంకురో జగ దిదం ప్రాజ్ఞీర్వికల్పం పున
ర్మాయాకల్పితదేశకాలకలనానై చిత్రచిత్రీకృతమ్,
మాయావీవ విజృంభయత్యపి మహాయోగీవ య స్వేచ్ఛయా
తస్మై శ్రీగురుమూర్తయే నమ ఇదం శ్రీదక్షిణామూర్తయే .౩.
- శ్లో॥ యస్యైవ స్ఫురణం సదాత్మక మసత్కల్పార్థగం భాసతే
సాక్షాత్తత్త్వ మసీతి వేదవచసా యో బోధయ త్యాశ్రితాః,
యత్సాక్షాత్కరణా ద్భవే న్న పునరావృత్తి ర్భవాంభోనిధౌ
తస్మై శ్రీగురుమూర్తయే నమ ఇదం శ్రీదక్షిణామూర్తయే .౪.
- శ్లో॥ నానాచిద్రఘటోదరస్థితమహాదీప్రభాభాస్వరమ్
జ్ఞానం యన్యతు చక్షురాదికరణద్వారా బహిస్స్పందతే,
జ్ఞానామితి త మేవ భాంత మనుభా త్యేత త్సమస్తం జగ
తస్మై శ్రీగురుమూర్తయే నమ ఇదం శ్రీదక్షిణామూర్తయే .౫.
- శ్లో॥ దేహం ప్రాణ మపీంద్రియాణ్యపి చలాం బుద్ధించశూన్యం విదుః
స్త్రీబాలాంధజుష్పమా స్త్వహ మితి భ్రాంతా భృశం వాదినః,
మాయాశక్తి విలాసకల్పితమహావ్యామోహసంహారిణే

3 శ్లో॥ తస్మై శ్రీగురుమూర్తయే నమ ఇదం శ్రీదక్షిణామూర్తయే .౬.
రాహుగ్రస్తదివాకశేందుసదృశో మాయాసమాచ్ఛాదనా
త్సన్మాత్రః కరణోపసంహతాతో యోభూ త్సుమప్తః పుమాన్,
ప్రాగస్సాస్వపు మితి ప్రబోధసమయే యః ప్రత్యభిజ్ఞాయతే
తస్మై శ్రీగురుమూర్తయే నమ ఇదం శ్రీదక్షిణామూర్తయే .౭.

3 శ్లో॥ బాల్యాది వ్యపి జాగ్రదాదిషు తథా సర్వా స్వవస్థాస్వపి
వ్యావృత్తా స్వనువర్తమాన మహ మిశ్యంత స్సుఖరంతం సదా,
స్వాత్మానం ప్రకటికరోతి భజతాం యో భద్రయా ముద్రయా
తస్మై శ్రీగురుమూర్తయే నమ ఇదం శ్రీదక్షిణామూర్తయే .౮.

3 శ్లో॥ విశ్వం పశ్యతి కార్యకారణతయా స్వస్వామిసంబంధత
శ్విష్యాచార్యతయా తథైవ పితృపుత్రాద్యాత్మనా భేదతః,
స్వప్న జాగతివా య ఏష పురుషో మాయాపరిభ్రామిత
తస్మై శ్రీగురుమూర్తయే నమ ఇదం శ్రీదక్షిణామూర్తయే .౯.

3 శ్లో॥ భూ రంభాం న్యఃలోఽనిలోఽంబర మహర్నాథో హిమాంశుః పుమా
నిత్యాభాతి చరాచరాత్మక మిదం యస్యైవ మూర్త్యష్టకమ్,
నాన్య త్కించన విద్యతే విమృశతాం యస్మా త్పరస్మాద్విభో
తస్మై శ్రీగురుమూర్తయే నమ ఇదం శ్రీదక్షిణామూర్తయే .౧౦.

3 శ్లో॥ సర్వాత్మత్వ మితి స్ఫుటికృత మిదం యస్మా దముష్మింస్తవే
తేనాస్య శ్రవణా త్తదర్థమననా ధ్యానాచ్ఛసంక్షీప్తనాత్,
సర్వాత్మత్వమహావిభూతిసహితం స్యా దీశ్వరత్వం స్వత
స్సిద్ధ్యై తత్త్వన రప్తధా పరిణతం చైశ్వర్య మవ్యాహతమ్ .౧౧.

3 శ్లో॥ వటువిటపిసమీపే భూమిభాగే నిషణ్ణం
సకలమునిజనానాం జ్ఞానదాతారమారాత్,
త్రిభువనగురు మిశం దక్షిణామూర్తిదేవం
జననమరణదుఃఖచ్ఛేదదక్షం నమామి .౧౨.

3 శ్లో॥ చిత్రం వటుతరో య్మలే నృద్ధా శ్విష్యా గురు ర్యువా,
గురోస్తు మానవ్యాఖ్యానా చ్ఛిష్యాస్తు ఛిన్నసంశయాః .౧౩.

3 శ్లో॥ అంగుష్ఠతర్జనీయోగముద్రావ్యాజేన నేవినామ్,
శ్రుత్కర్థం బ్రహ్మజీవైక్యం దర్శయ న్నోఽవతా చ్ఛివః ।

3 శ్లో॥ సమం సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠంతం పరమేశ్వరమ్,
మన్నాథం పరమాత్మానం ప్రణతోఽస్మి సదాశివమ్ ।

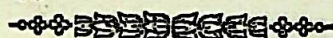

శుభమస్తు.
శ్రీమహాగణాధిపతయే నమః ।

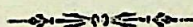
శ్రీగువనేశ్వర్యై నమః ॥

శ్రీభగవద్గీతా శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని

శ్రీభగవద్గీతా శాంకరభాష్యమ్.

శ్లో॥ నారాయణః పరోఽవ్యక్తా దండ మవ్యక్తసంభవమ్ ।
అండ స్యాన్త స్త్విమే లోకా స్సప్తద్వీపాచ మేదిని ॥

— శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని —

“ఉపాయోపేయభూతములగు (సాధనసాధ్యములగు) కర్మనిష్ఠ, జ్ఞాననిష్ఠ” అను రెండింటి నుద్దేశించి గీతాశాస్త్రము ప్రస్తుతమయ్యెను. అట్టి గీతాశాస్త్రమును వ్యాఖ్యానింపఁ దలంచి భగవద్భాష్యకారులు తొలుత విఘ్నావస్థవశాంతికై యాస్తిక వ్యవహారానుష్ఠానముగు నిష్ఠదేవతాతత్త్వానుస్మరణరూపమంగళాచరణముం జేయువారై యితిహాసపురాణములకును, ప్రకృతగీతాశాస్త్రమునకు నేకవాక్యత సంగీకరించుచు సంత ర్యామినిషయకమగు నీశ్లోకము నుడవారించిరి.

ఇందలి నారాయణశబ్దము స్థూలదృష్టితో “అపో నారా ఇతి పోక్తా అపో వై నరసూనవః|అయనం తస్య తాః పూర్వం తేన నారాయణ స్స్మృతః” అను పౌరాణిక వచనానుసారము జలధీశయ నుండగు నారాయణుం బెల్లునదని కొందరు చెప్పు చున్నారు. సూక్ష్మదృష్టితోఁ బరికించువారు “నరశబ్దము చరాచరాత్మకములగు శరీర ములను జెప్పుచున్నదనియు, వ నియంతు నిత్యసన్నిహితములగు చిదాభానజీవులు “నారాః” అనఁబడుదురనియు, ఆజీవులకు “అచునః” ఆశ్రయము; అనఁగాః నియామ కుండగు సంతర్యామి నారాయణుఁడు” అనియు జెప్పుచున్నారు. అట్టి నారాయణు నుద్దేశించియే “యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్నంతరో యమయతి” అనునది మొదలగు సంతర్యామి

బ్రాహ్మణమును, నారాయణమంత్రామ్నాయమును బఠింపఁ బడుచున్నది. కావునఁ నీ నారాయణశబ్దముచే గీతాశాస్త్రమువలన ప్రతిపాదింపఁబడు విశిష్టతత్వముఁ జెప్పఁ బడుచున్నది.

కూటస్థము, అనంగము, అవిషయము, అద్వితీయము నగు పరతత్వమునకు మాయాసంబంధములేనిచో అంతర్యామిత్వము, శాస్త్రప్రతిపాద్యత్వమును సంభవములు కావు. కానః శాస్త్రాదియం దనస్మృతమగు తత్వము శబలబ్రహ్మమగును. అట్టి శబల దేవతాస్మరణమున సభీష్టఫలసిద్ధి కలుగనేరవని శంకింపరాదు.

కావుననే “వరోఽవ్యక్తాత్” అను విశేషణము విన్యసింపఁ బడినది. ఆవ్యక్త మన నవ్యాకృతమగు మాయ. దానికి పరమనఁగా “అక్షరాత్పరతః పరః” అను శ్రుతి సిద్ధమగు శుద్ధబ్రహ్మము. ఆశుద్ధబ్రహ్మమునకు మాయాసంబంధము నిజముగ లేకు న్నను కల్పితమగు మాయాసంబంధమును బురస్కరించుకొని, అంతర్యామిత్వ శాస్త్ర ప్రతిపాద్యత్వము లూహింపఁ బడుచున్నది. అందువలన నిజట శుద్ధపరదేవతాతత్వా నుస్మరణమే సిద్ధమగును. కానః నిష్టఫలప్రాప్తి కైట్టి యాటంకము లేదు.

“పై విశేషణవ్యాఖ్యానమువలన నవ్యక్తము ప్రకృతానుస్మృతమగు శుద్ధ బ్రహ్మముకంటె వ్యతిరేకమై యున్నదని నిరూపింపఁ బడుచున్నది. అది సాక్షిసిద్ధ (సాక్షివలన జీవానుభూత) మైనను ప్రమాణాంతర సిద్ధమగునా? ” యను శంకికు సమాధానముగ “అండమవ్యక్త సంభవం” అని వివరింపఁబడినది.

అపంచీకృతపంచమహాభూతాత్మకమగు (తన్మాత్రస్వరూపమగు) హేరణ్య గర్భతత్త్వ మిచట నండమని చెప్పఁబడెను. ఆ యండము పూర్వోక్తాన్యత్వమువలన జనించెడిది. ఈ విషయము శ్రుతిస్మృతిసిద్ధము. కార్యమాత్రము సజాతీయకారణసాపేక్ష మగుటంబట్టి యీయండరూపకార్యము సజాతీయకారణము సపేక్షించును. ఆ కారణము మాయాపదవాచ్యమగు నవ్యాకృతతత్త్వ మనకతప్పదు. కానః నీ యవ్యక్తము కార్యలింగకానుమానసిద్ధమగునని గ్రహింపనగును.

పూర్వోక్తహేరణ్యగర్భతత్త్వము శ్రుతిస్మృతలచే సిద్ధించుచున్నను, అనుమాన ప్రమాణముచే గాని పరితోషము నందనేరని శుష్కనైయామకులం దనియింపఁ బూని “అండస్యాస్త స్త్విమేలోకా స్సప్తద్వీపాచ మేదిన్” అని చెప్పుట యవసరమయ్యెను.

సప్తద్వీపవిశిష్టమేదీస్వరూపములగు నీలోకము లాయండములోన నిమిడి యున్నవని దీనియర్థము. ఇచట లోకశబ్దము పంచీకృతపంచభూతాత్మకమగు విరాట్టును

శాంకరభావ్యమ్ — (1) సభగవా స్సృష్టేదం జగ త్తస్య చ స్థితిం చిక్షిర్షు
ర్మరీచ్యాదీ నగ్రే సృష్ట్యా ప్రజాపతీ స్సృష్టత్తిలక్షణం ధర్మౌ గ్రాహయామాన వేదోక్తం |

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని —

జెప్పుచున్నది. ఈపిరాట్టు కార్యమగును. కార్యము సజాతీయకారణసాపేక్షము గానః
సజాతీయకారణ మను మేయమగుచున్నది. అట్టి కారణము విలక్షణమగు సీకార్యమునెడ
హైరణ్యగర్భతత్త్వము దక్క వేరొండు గాఁజాలదు. ఇట్లునుమానప్రమాణముచే
సైతము హైరణ్యగర్భతత్త్వము సిద్ధించుచున్నది.

— పర్యవసితార్థము —

దృశ్యమానజగద్రూపకార్యమగు పిరాట్టు పలనఁ కారణమగు హిరణ్యగర్భ
తత్త్వ మూహిః పఱచుచున్నది. హైరణ్యగర్భాండమువలనఁ దత్కారణమగు మాయ
యని పేర్కొనంబడు నన్యక్త మనుమిత మగుచున్నది. అట్టి యన్యక్తమునకు పరమాత్మ
యతీతమనియు, కావుననే శుద్ధమనియు, ఆ శుద్ధబ్రహ్మమే స్వవిషయకాజ్ఞానద్వారమున
సీ సకలలోకముల నుత్పాదించి, తనయందే యిమిడించుకొని యఖండైకనచ్చిదానందాత్మ
కమై తనమహిమ నుండే తాను నెఱుంగియున్నది. అట్టి పరమాత్మ కల్పితమాయానంబ
ద్ధుడై యంతర్యామిత్వ, శాస్త్రప్రతిపాద్యత్వపురస్సరముగ ననుస్మృతుఁడగుచున్నాడు.
కానః ఇష్టఫలప్రదాత య గుఁగాకయని యాశయము.

(1) “భూదేవి ప్రార్థనము ననుసరించి పరమేష్ఠి ప్రార్థింప భూభారావనయ
నార్థము దేవకీపరుడేవులకుఁ బుత్రుడై భగవంతుఁడగు వాసుదేవుఁ డుదయించెను.
కావునః స్వప్రయోజనానురూపముగఁ నర్జునుని యుద్ధకర్మమునఁ బ్రోత్సహించుట భగ
వంతుని కవసరమయ్యెను. తత్ప్రసంగానుసారము నిష్ఠాద్వయ మనువదింపఁ బడెనే కాని
యుపాయోపేయభావముచే నీశాస్త్రమున నానిష్ఠాద్వయ ముపదేశింపఁ బడుటలేదు.”
అని శకింపరాదు.

భగవదవతారప్రయోజనము ధర్మస్థాపనమే కాని భూభారహరణము కాదు.
స్వభావానుసారముగ భగవంతున కదియే నిర్వర్తనీయమగుచున్నది. స్వప్రయోజనాను
సారము ప్రకృతశాస్త్రమున కధికారియగు నర్జునుని నిమిత్తముగాఁ జేకొని కర్మజ్ఞాన
నిష్ఠలను భగవంతుఁ డుపదేశింప నద్దానివలన భూభారహరణ మానుషంగికముగ సిద్ధిం
చుచున్నది. ప్రకృతోపదేశమువలన విశిష్టాధికారియగు నర్జునుని స్వధర్మవ్రత్యుత్తి ప్రేరణ
ద్వారమున జ్ఞాననిష్ఠ యందపతరింపఁ జేయుచు నధికారిసామాన్యమును సైతము నందవత

తతోన్యాంశ్చ ననకసనందనాదీ నుత్పాద్య నివృత్తిలక్షణం ధర్మం జ్ఞానవైరాగ్య
లక్షణం గ్రాహయామాస |

(2) ద్వివిధోపి వేదోక్తో ధర్మః, ప్రవృత్తిలక్షణో, నివృత్తిలక్షణశ్చ | జగత్
స్థితికారణం ప్రాణినాం సాక్షాదభ్యుదయనిష్ఠేయనహేతు ర్య సు ధర్మో బ్రాహ్మ
ణాద్యై ర్వర్ణిభి రాశ్రమిభిశ్చ శ్రేయోర్ధిభి రనుష్ఠీయమానో దీర్ఘేణ కాలే నానుష్ఠాతృణాం

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని —

రింపజేయుట యీగీతాశాస్త్రమున కుద్దేశము. కానః ఇందు కర్మజ్ఞానవిషయ సాధనసాధ్య
రూపమున విషయము లగుచున్నది. కావునఁ బూర్వోక్తాశంకావకాశ మిందులేదు.
ఈవిషయమునే శ్రీమద్భాష్యకారులు, “సభగవాన్” అని ప్రారంభించి, “ఉపదిదేశ”
అనుట యంతముగాఁగల గ్రంథముచే నుపపాదించుచున్నారు.

సర్వజ్ఞుడగు సర్వేశ్వరుండి జంగమస్థావరాత్మక జగత్తును సృజించెను. తనచే
సృజింపఁబడిన జగత్తునకు వ్యవస్థాపకఁడగు లేనియెడల నాజగత్తు నుస్థితమగుట
దుర్లుభము. తానే వ్యవస్థాపకుడైనచో వ్యవస్థితమగు జగత్తునందలి విషయభావమునుఁబట్టి
యీశ్వరు నెడ వైషమ్యమును, జగత్తునందలి శోకబాహుళ్యమునుఁ బట్టి నిర్మయత్వమును
నారోపితములు కావలసివచ్చును. కావున భగవంతుఁడు జగద్వ్యవస్థాపనార్థము ప్రవృత్తి
రూపధర్మము నుత్పాదించెను. తాదృశధర్మము సాధ్యరూపమగుటండేసి సాధకుఁడు
లేనిచో నప్రవృత్తమగును గానః తత్సాధకులగు మరీచ్యాదిప్రజాపతులను దొలుత సృజించి
యావేదోక్తధర్మమును వారి కుపదేశించెను.

ఇంతమాత్రమున సశేష జగద్వ్యవస్థాపనము సాధ్యము కానేరదు. పూర్వోక్త
ధర్మముచే నిశ్చుతమగు ప్రవృత్తిమార్గమున జగద్వ్యవస్థాపనము సాధింపఁ బడినను
నివృత్తిమార్గమునఁ జేయఁదగు జగద్వ్యవస్థాపన మార్గముచే జేయఁ శక్యమగుటం
జేసి నివృత్తిధర్మము నుత్పాదించి, పిమ్మట ననకసనందనసత్కుమారసత్సజాతులను
సృజించి, జ్ఞానవైరాగ్యలక్షణమగు నానివృత్తిధర్మము నుపదేశించెను.

(2) “ధర్మవిషయమున వాచిభేదమునుఁబట్టి వివాదములు గనుపట్టెడివి. కానః
జగత్తుయొక్కస్థితికి హేతువగు ధర్మాంతరము నైతము సృజింపఁ దగియున్న” దని తలంప
రాదు, ప్రాణుల యభ్యుదయ నిశ్చేయములకు సాక్షాద్దేతువగునదియే ధర్మ మనఁ
బడును. జగత్తుయొక్కస్థితికి హేతువగు నావేదోక్తధర్మము ప్రవృత్తిరూపము, నివృత్తి
రూపమును గాక వేరొండు సంభవింపదు. అందుఁ బ్రవృత్తిరూపధర్మము సాక్షాదభ్యు

కామోద్భవాద్ధీయమానవివేకవిజ్ఞానహేతుకేనాధర్మేణాభిభూయమానేధర్మేప్రవర్ధమానే
చాధర్మే జగతస్థితిం పరిపాలయషు స్స ఆదికర్తా నారాయణాఖ్యో విష్ణుర్భావస్య

కాలకరఖాషతత్త్వబోధనిః—

దయము నెడను సత్త్వశుద్ధిద్వారమున జ్ఞానసాధనమై నిశ్చేయసమునెడను హేతువగు
చున్నది. నివృత్తిరూపధర్మము నిశ్చేయసమునకు సాక్షాద్దేతు వగుచున్నది. పూర్వో
క్తరీతి సభ్యుడయనిశ్చేయసహేతువగు నాధర్మద్వయము పురుషార్థాభిలాషులగు నెల్ల
వారికి ననుష్ఠేయమగును. కానః ననుష్ఠాత్మనియమము సిద్ధింపదయ్యెను. అట్టియెడ బ్రాహ్మ
ణాది వర్ణాశ్రములకును, దదితరులకును బురుషార్థాభిలాష తుల్యమైనను శృతిస్మృతిపర్యా
లోచనచే నాయా వర్ణాశ్రములకే యా యా ధర్మానుష్ఠాన మభిహితమగుటంబట్టి యను
ష్ఠాత్మనియమము సిద్ధించుచునే యున్నది.

అట్టి నియమానుసారము శ్రీయోధులగు బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్య శూద్ర
వర్ణములచేతను, ఆశ్రములచేతను వ్రవృత్తినివృత్తిరూపధర్మద్వయ మనుష్ఠింపఁ బడు
చున్ననుఁ గృతత్రేతాద్వాపరావసానపర్యంత మనుష్ఠించుటచే గ్రహకర్మమున ననుష్ఠా
తలకు కామకోధాదు లుద్భవించుటంబట్టి వివేకవిజ్ఞాననాశహేతువగు సధర్మము ప్రబలి,
ధర్మము కృశింప, సధర్మము క్రమక్రమముగాఁ బ్రవర్ధమానమయ్యెను. అట్టి యధర్మము
వలన స్వనిర్మిత జగముయొక్క మర్యాద నశించుచుండ జగత్స్థితికి హేతువగు మర్యా
దను నిలువఁ దలచి యాదికర్తయగు నానారాయణుండు బ్రాహ్మణత్వరక్షణార్థమై దేవకీ
దేవియందు వసుదేవుని వలన స్వేచ్ఛానిర్మితంబగు మాయామయస్వరూపముతో
నావిర్భవించెను.

“యదా యదా హి ధర్మస్య గ్లాని ర్భవతి భారత ! అభ్యుత్థాన మధర్మస్య
తదాఽఽత్మానంస్తజామ్యహమ్” అనుభగద్వచనానుసారము వైదికధర్మద్వయరక్షణార్థమే
భగవంతుఁ డవతరించెనని స్పష్టముగాఁ గనఁబడుచుండ బ్రాహ్మణత్వమును మాత్రము
రక్షించుట కావిర్భవించె ననుట బరమేశ్వరుండు విషమప్రవృత్తిగలవాఁడు గాదా? యని
శంకింపరాదు.

యాజ్ఞానాధ్యాపనములు బ్రాహ్మణాధీనములగుటంబట్టి బ్రాహ్మణులు స్వకర్మ
నిరతులేని అట్టి బ్రాహ్మణుల నుపదేశకులుగ గ్రహించి క్షత్రియాదులు స్వవర్ణాశ్రమా
చారములయందు బ్రవర్తింతురు. బ్రాహ్మణులే స్వవర్ణాశ్రమాచారదూరులైనయెడ
కూడటివేరున బురుగుపట్టిన చెట్టుయొక్క శాఖాదులు యథాస్థితియందుండని విధమున

బ్రహ్మణో బ్రాహ్మణత్వస్య రక్షణార్థం దేవక్యాం వసుదేవా దంశేన కిల సంభభూవ ।
బ్రాహ్మణత్వస్యహి రక్షణేన రక్షితస్సాస్య ద్వైవికో ధర్మస్తదధీనత్వాద్వర్ణాశ్రమధర్మాణాం ।

(3) సచ భగవాన్ జ్ఞానేశ్వర్యశక్తిబలవీర్యతేజోభి సుదా సంపన్న స్త్రిగుణా
త్మికాం వైష్ణవీం స్వాం మాయాం మూలప్రకృతిం వశీకృత్యాఽజోఽవ్యయో భూతానా
మీశ్వరో నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావోఽపి స స్వమాయయా దేహవానివ జాత ఇవచ
లోకానుగ్రహం కుర్వన్నివ లక్ష్మ్యతే ।

(4) స్వప్రయోజనాభావేపి భూతానుజిఘృక్షయా వైదికం హి ధర్మద్వయ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

క్షత్రియాదు లుపదేశకులులేమింజేసి స్వవర్ణాశ్రమాచారాదుల యందుండ జాలరు. కానఁ
బ్రథమమున రక్షణీయమగు బ్రాహ్మణత్వమును రక్షించినఁ దదుపదేశములవలన క్షత్రి
యాదులు స్వవర్ణాశ్రమాచారనిష్ఠులగుదురనియు, నందువలన వైదికధర్మరక్షణ మగు
ననియు, బ్రాహ్మణత్వరక్షణార్థము శ్రీకృష్ణజననమని నిర్ధారింపవలసియున్నది.

(3) భగవంతుడగు నారాయణునకు శరీరసంబంధమున్నను శరీరసంబంధము
గల జీవులకువలె నసీశ్వరత్వము సంభవింపదు. ఏలయనః నారాయణుడు - జ్ఞానము, ఈశ్వ
రత్వము, అర్థనిర్వర్తనసామర్థ్యము, బలము, (సహాయసంపత్తి) పరాక్రమము, అప్రధృ
వ్యత్వము (ఇతరులచే పరిభవింపబడకుండుట) అను నీ యారు గుణములును గలవాడు.
కాన శరీరసంబంధమున్నను నతనికి జీవులవలె నసీశ్వరత్వము బ్రాప్తిపండు.

“ప్రాజ్ఞాఽదేవఃకుసు ననర్థమును దెలిసికొని యనర్థమునఁ బ్రవేశింపఁడు గదా! నిత్య
శుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావుడును, స్వతన్త్రుడు నగు నీశ్వరుడనర్థరూపశరీరము నెట్లు గ్రహి
యించెను? అట్లనర్థరూపశరీరమును గ్రహించుటవలన నేమిప్రయోజనమని శంకింపరాదు.

శ్రీనారాయణుడు సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకమైనట్టియు, సర్వవ్యాపకమైన
ట్టియు, స్వాధీనమైనట్టియు, స్వకీయమగునట్టి, ప్రతిభాసరూపమగు, మాయ యనునట్టియు,
నానావిధకార్యాకార పరిణామియగు, మూలప్రకృతిని స్వాధీనమొనర్చుకొని యెల్లపుడు
నిత్యుడు, (కార్యాకారవిరహితుడు) శుద్ధుడు, (కారణరహితుడు) బుద్ధుడు, (జాడ్యరహి
తుడు) ముక్తుడు (అవిద్యాకామకర్మపారతంత్ర్యరహితుడు) నైనను తనమాయచే దేహ
వంతునివలె జన్మించినవానివలె లోకానుగ్రహమును చేయువానివలెఁ గానఁబడుచున్నాడు.
పరమేశ్వరుని దేహాదులు వాస్తవికములుకావనియు, గల్పితములనియు గ్రహింపవలయును.

(4) “ప్రయోజన మనుద్దిశ్య న మన్దోఽపి ప్రవర్తతే” అను న్యాయానుసార

మద్భునాయ శ్లోకమోహమహోదధౌ నిమగ్నా యోపదిదేశ గుణాధికైర్హి గృహీతోఽన్యస్మి
యమానశ్చ ధర్మః ప్రచయం గమిష్యతీతి |

(5) తం ధర్మం భగవతా యథోపదిష్టం వేదవ్యాసస్సర్వజ్ఞో భగవాన్సీతాబ్యై
స్సప్తభి శ్లోకశ్చతై రుపనిబంధం |

శాంకరభాష్యకర్తృబోధిని—

ముగ కృతకృత్యమును, నాప్తకాముఁడును నగు పరమేశ్వరునకుఁ బ్రయోజనమేమియు
లేకుండుటయు, నద్వైతవాదమున ననుగ్రహింపఁదగిన దేదియు గానరానందునను ధర్మ
ద్వయోపదేశము లోకానుగ్రహబుద్ధితోడనే యొనరించెనని చెప్పుట యెట్లు సమం
జస మగుననినః—

స్వప్రయోజనము వాస్తవముగ లేకున్నను, తనకంటె నితరమగునది
లేకున్నను గల్పితభేదముగల భూతములయందు దయ కలవాడై పరమేశ్వరుఁడు ప్రవృత్తి,
నివృత్తి రూపధర్మద్వయమును శ్లోకమోహమహోదధియందు మునిగియుండి కర్తవ్యము
దోషక యాతురత బొందియున్న యర్జునున కుపదేశించెను. ఇట్టివార లనేకులుఁడ
నర్జునున కేల యుపదేశింప వలయుననినః— గుణాధికుల కుపదిష్టమై వారిచే గృహీత
మగు ధర్మద్వయము వారలచే ననుష్ఠింపబడి యభివృద్ధిని పొందును. కానః నీయర్జు
నుడే గుణాధికుడగుటంబట్టి యతనికి ధర్మద్వయము నుపదేశించెను.

(5) “బుద్ధో నామ్నా జనినుతః కీకటేషు భవిష్యతి” అను పురాణవచ
నానుసారము బుద్ధుడును భగవదవతారమే. అట్టి బుద్ధభగవానునిచే బోధింపబడిన ధర్మ
ద్వయము ప్రామాణికులచే గ్రహింపఁ బడలేదు. ఆవిధమున భగవదవతారమగు శ్రీకృ
ష్ణునిచే బోధింపఁ బడిన ప్రవృత్తినివృత్తిరూప ధర్మద్వయము పరిత్యజింపఁ దగినదే యగు
నని శంకింపరాదు.

బుద్ధుడుచెప్పిన ధర్మద్వయము శ్రుతివిరుద్ధం బగుటంజేసి శిష్టులు గ్రహింప
రైరి. ఈధర్మద్వయము వేదోక్తంబగుటంజేసి ప్రామాణికగృహీతము. గానః అర్జు
నునకు శ్రీకృష్ణుఁ డేకృమము ననుసరించి యేధర్మద్వయమునుపదేశించెనో యా క్రమము
ననుసరించి యాధర్మద్వయమును బోధింప “కృష్ణద్వైపాయనం విద్ధి వ్యాసం నారాయణం
ప్రభుమ్” అను స్మృత్యనుసారము సాక్షాత్సారాయణ స్వరూపుడైన సర్వజ్ఞుఁడగు
వేదవ్యాసుఁడు గీత లను పేర నేడునూరుల శ్లోకములచే గ్రంథమును రచియించెను.

(6) త దిదం గీతాశాస్త్రం సమస్తవేదార్థసారసంగ్రహభూతం దుర్విజ్ఞేయార్థం । తదర్థావిష్కరణా యానేకై ర్వివృతపద, పదార్థ, వ్యాఖ్యాన, న్యాయ మవ్యత్యస్త విరుద్ధానేకార్థత్వేన తాక్తికై ర్గ్రహ్యమాణ ముపల భ్యాహం వివేకతోఽర్థనిర్ధారణార్థం సంక్షేపతో వివరణం కరిష్యామి ॥

(7) తస్యా స్య గీతాశాస్త్రస్య సంక్షేపతః ప్రయోజనం పరం నిశ్చేయసం నహేతుకస్య సంసార స్యాత్మనోపరమలక్షణమ్ ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

(6) “ఈగీతాశాస్త్రము పౌరుషేయము. పౌరుషేయమునకు, మూలమగు వేదమును బట్టియే ప్రామాణ్య మంగీకరింపవలయును. అట్టివేదము గానరాదు. కాన సీగీతాశాస్త్రము ప్రామాణ్యము కానేర” దని శంకింపరాదు.

ఈగీతాశాస్త్రము సమస్తవేదార్థసారసంగ్రహము కాన వేదమూలక మగుటచే ప్రమాణము. ఇట్టి గీతాశాస్త్రముయొక్క యర్థము మూలమాత్రముచే గ్రహింపవశ్యముగాదు, దీనికిఁ బూర్వులు గొందరు (వృత్తికారాదులు) “పదచ్ఛేదః పదార్థోక్తి ర్విగ్రహో వాక్యయోజనాః । ఆక్షేపోఽథ సమాధానం వ్యాఖ్యానం షడ్విధం మతమ్” అనున్వాయము ననుసరించి పదచ్ఛేదము, పదార్థోక్తి, విగ్రహము, వాక్యసమన్వయము, ఆక్షేపము, సమాధానరూపము నగు వ్యాఖ్యలను జేసియుండిరి. ఆవ్యాఖ్యానములు విరుద్ధమగు ననేకార్థములు గలవగుటచే యజ్ఞానులు విరుద్ధముగనే గ్రహించుచుండిరి. అట్టి విరుద్ధార్థగ్రహణమును మాన్పుటకు నేను విరోధములు లేకుండ స్పష్టముగ దెలియునటుల సంక్షేపముగ సీగీతాశాస్త్రమును వివరింతును.

(7) ఈగీతాశాస్త్ర మాప్తప్రణీతమైనను ప్రేక్షావత్ప్రవృత్త్యంగములు విషయ, ప్రయోజన, సంబంధాధికారిరూపమగు ననుబంధచతుష్టయమిందు కానరానందున సీగ్రంథము శాస్త్రముకానేరదు. కాన నిది వ్యాఖ్యానయోగ్యము కాదని తలంపరాదు.

ఈగీతాశాస్త్రమునకు సంక్షేపముగ (సంగ్రహముగ) ననగానేకవాక్యతచే నుత్కృష్టమగు నిశ్చేయస్సు ప్రయోజనము.

నిశ్చేయస్సనగా నిరతిశయనుఖావిర్భావ మనియు, నిశ్శేషముగ ననర్థవినాశ మనియు, సర్థద్వయము గ్రహింపనగును. అందెట్టి నిశ్చేయస్సు ప్రాప్తించుననిన; మూర్ఖస్వాపాదులయందుఁబునరాత్మికి హేతుకగు మూలావిద్యగలదు. అట్టిమూలావిద్యాసహితంబగు సంసారముయొక్క యత్యంతోపరమమగు నిశ్చేయస్సు, నిరతిశయా నందావిర్భావరూపము నగు నిశ్చేయస్సును ప్రయోజనములు.

(8) తచ్చ సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకా దాత్మజ్ఞాననిష్ఠారూపా ధర్మా ద్భవతి

(9) తథేమ మేవ గీతార్థధర్మ ముద్దిశ్య భగవత్సేవోక్తమ్ “సహి ధర్మస్సంపర్కాప్రా బ్రహ్మణః పదవేదనే” ఇత్యనుగీతాను । తత్త్రైవచోక్తమ్ “నైవ ధర్మీ న చాధర్మీ న చైవ హి శుభా శుభీ । య స్యా జేకాననే లీన స్తూష్ణీం కించి దచిన్తయన్ ” “జ్ఞానం సంన్యాస లక్షణమ్ ” ఇతిచ ।

కాంకరభావ్య తత్త్వభోధిని —

(8) ఇట్టి నిశ్చేయసము జ్ఞానసముచ్చితమగు కర్తవ్యవలనగాని, కేవలకర్తవ్యవలన గాని, ప్రాప్తింపనేరదు. ఏలనినః సర్వకర్మ సంన్యాసపూర్వకంబగు నాత్మజ్ఞాననిష్ఠా మాత్రమువలననే ప్రాప్తించును. అనఁగా సర్వకర్మసంన్యాసద్వారమునఁబెక్కుసార్లనుష్ఠింప బడిన శ్రవణాదులవలననే జ్ఞాననిష్ఠసిద్ధించును. కర్తవ్యవలన చిత్తశుద్ధియు, చిత్తశుద్ధివలన వివిదిషయు, దానివలన వైరాగ్యము, తన్మూలమున శ్రవణాదులును వానివలన జ్ఞాననిష్ఠయును గలుగును. గానఁగర్తము జ్ఞాననిష్ఠకు పరంపరయా కారణము.

(9) “యజ్ఞ దాన తపః కర్మ న త్యాజ్యం కార్యమేవ తత్” యజ్ఞ దాన తపో రూపకర్మలను వదలఁగూడదు. అట్టికర్మతప్పక చేయవలయునని యీగీత చెప్పుటవలన నిశ్చేయస్సనునకు కర్మసముచ్చితజ్ఞానముకారణ మగుననియు, సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకజ్ఞాన నిష్ఠామాత్ర మిందుఁ జెప్పబడలేదనియు శంకింపరాదు.

నిశ్చేయస్సనునగుర్చి కారణమగు సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకజ్ఞాననిష్ఠామాత్రము నుద్దేశించి భగవంతుడగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యనుగీతలయందు “బ్రహ్మయోక్త స్థానమగు నిశ్చేయస్సనుఁబొందుటకు సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకమగు జ్ఞాననిష్ఠయొక్కటియే సమర్థమైనది ” అనిచెప్పియుండెను. మఱియు నాయనుగీతలయందే యెవఁడు వాగాది బాహ్యకరణవ్యాపారశూన్యుడై, యంతఃకరణవ్యాపారశూన్యుడై (అనగా బాహ్యభ్యంతరకరణవ్యాపారశూన్యుడై) కేవలబ్రహ్మమునందే అవస్థానము (బ్రహ్మరూపముగనవస్థితి) నొంది (యనఁగా ససంప్రజ్ఞాతనమాధినిష్ఠుడై) యుండునో వాడు ధర్మియుగాడు, సధర్మియుగాడు, శుభాశుభములు లేనివాడు (అనగా సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకాత్మజ్ఞాననిష్ఠా మాత్రుండగు) నని చెప్పఁబడినది. “జ్ఞానము సర్వకర్మసంన్యాసరూప” మనియుఁగూడ సచ్చటనే వచింపబడెను. కాన సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకాత్మజ్ఞాననిష్ఠామాత్రముచేతనే మోక్షముప్రాప్తించును. “యజ్ఞదానతపఃకర్మ” అనువచనమున కర్థము ప్రకృతార్థము నకు విరోధములేకుండునట్లు యీగీతావాక్యవివరణమునందే చూపుదుము.

(2)

శాంకరభాష్యమ్—

(10) ఇహాపి చాన్త ఉక్త మర్జునాయః— “సర్వధర్మా స్పరిత్యజ్య మా మేకం శరణం వ్రజ” ఇతి. (-గీ-18-66-)

(11) అభ్యుదయార్థోపి యఃప్రవృత్తిలక్షణోధర్మోవర్ణాశ్రమాంశ్చోద్దిశ్యవిహిత స్స దేవాదిస్థానప్రాప్తిహేతు రపి న స్మిశ్వరార్పణబుద్ధ్యానుష్ఠియమాన సత్త్వశుద్ధయే భవతి ఫలాభినందివర్జితః। శుద్ధసత్త్వస్య చ జ్ఞాననిష్ఠాయోగ్యతాప్రాప్తిద్వారేణ జ్ఞానోత్పత్తి హేతుత్వేన చ నిశ్చేయనహేతుత్వ మపి ప్రతిపద్యతే। తథా చేమ మేవార్థ మభినందాయ

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని—

(10) ఈవిషయ మనుగీతలయందే గాక యీ భగవద్గీతాశాస్త్రసమాప్తియం దుఁగూడ శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు సర్వధర్మములను వదలి నన్నాకనినే శరణుఁజెందుమని చెప్పెను. (అనగా సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకాత్మజ్ఞాననిష్ఠామాత్రుడవుకమ్మని బోధించెను) కాన భగవద్గీత సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకజ్ఞాననిష్ఠామాత్రమువలననే మోక్షప్రాప్తి యని బోధించుచున్నదని గ్రహింపవలగును. (విశిష్టా ద్వైతులు చెప్పినట్లు కర్మసముచ్చిత జ్ఞానమువలన మోక్షము ప్రాప్తించునని కాని, తిలకుగారు చెప్పినట్లు జ్ఞానసముచ్చిత మగు కర్మవలన మోక్షము ప్రాప్తించుననికాని బోధింపదని గ్రహింపవలయును.)

(11) ఈగీతాశాస్త్రమునందు యథోక్తజ్ఞానముమాత్రమే చెప్పబడుటలేదు. “కురుక్షైవతస్మాత్త్వం” ఇత్యాదిస్థలములయందు కర్మనిష్ఠుఁగూడ ప్రధానముగాఁజెప్ప బడుచున్నది. అందువలన నిశ్చేయసమునుగూర్చి కర్మకూడ కారణమనక తప్పదని శంకింప రాదు. అభ్యుదయార్థమగు ప్రవృత్తిరూపధర్మము కామనతో ననుష్ఠింపబడిన పక్షమున దేవాదిస్థానప్రాప్తి హేతువగును. ఈశ్వరార్పణముగ ఫలనిరపేక్షులైయాకర్మనేయాచరించి నచో నట్టికర్మ సత్త్వశుద్ధికి హేతువై జ్ఞాననిష్ఠాయోగ్యతను గలిగించి క్రమముగ శ్రవణాదులయందు బ్రవృత్తినిజనింపజేసి జ్ఞానమును గలిగించును. దానివలన శ్రేయః ప్రాప్తి యగును.

కనుకనే “బ్రహ్మణ్యాధాయ కర్మాణి” తాను జేయుకర్మలను పరమేశ్వరార్పణముజేసి, “యోగినః కర్మ కుర్మన్తి సంగం త్యక్త్వాత్మశుద్ధయే” యోగులు (కర్మ నిష్ఠాపరులు) అంతఃకరణపరిశుద్ధికొఱకు ఫలపరిత్యాగ మొనరించి కర్మలను జేయుదురు. అని శ్రీకృష్ణుడు చెప్పియుండెను. కాన : ప్రవృత్తి మార్గముగూడ సత్త్వశుద్ధిద్వారమున

కాంకరభావ్యమ్.—

వత్సతి “బ్రహ్మణ్యాధాయ కర్మాణి” (-గీ-5-10-) “యోగినః కర్మ కుర్వన్తి సంజ్ఞం త్యక్త్వా—త్మశుద్ధయే” (-గీ-5-11-) ఇతి !

(12) ఇమం, ద్విప్రకారం ధర్మం నిశ్చేయనప్రయోజనం పరమార్థతత్త్వంచ వాసుదేవాఖ్యం పరం బ్రహ్మభిధేయభూతం విశేషతోఽభివ్యజ్ఞాయ ద్విశిష్టప్రయోజన సంబద్ధాభిధేయవ ద్గీతాశాస్త్రమ్ । యత స్తదర్థే విజ్ఞాతే నమస్త పురుషార్థసిద్ధి రిత్యత స్త ద్వివరణే యత్నః క్రియతే మయా ॥

కాంకరభావ్యతత్త్వబోధిని.—

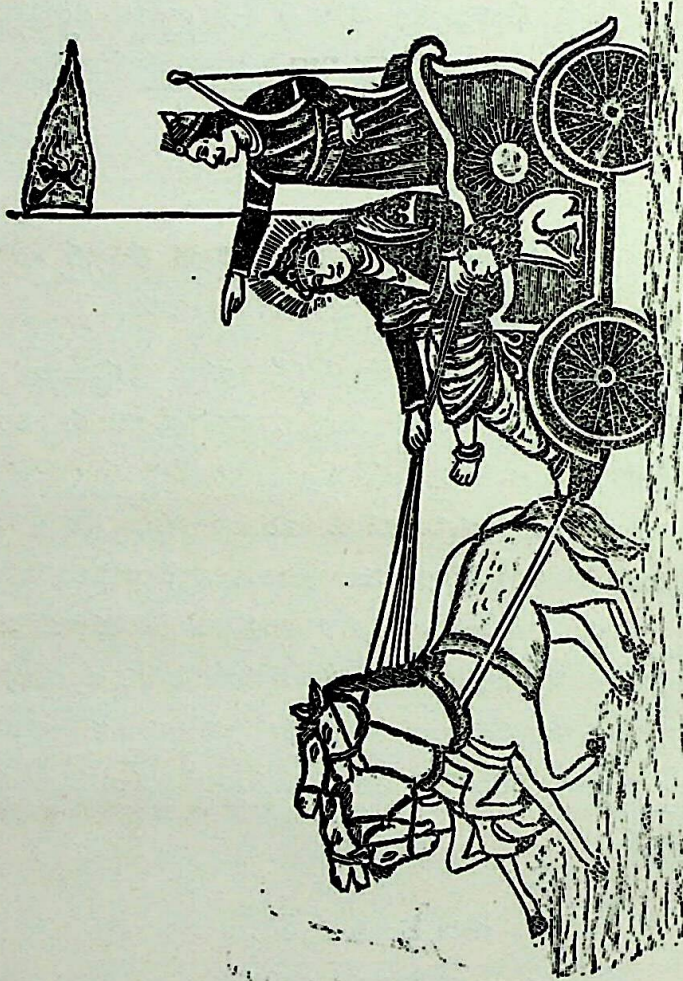
జ్ఞానమునకు హేతువగును. కానః సీగీతలయందు “కురు కర్తవ్యేన తస్మాత్త్వం” అనునది మొదలుగాగల స్థలములయందు ప్రవృత్తిమార్గ ముపదేశింపఁబడెను.

(12) “ఈద్వివిధముగు కర్మనిష్ఠ, జ్ఞానినిష్ఠ” యను ధర్మములు నిశ్చేయనమునకు హేతువులు. కానః నిష్ఠాద్వయద్వారమున గీతాశాస్త్రమునకు నిశ్చేయనము (మోక్షము) ప్రయోజనము. గీతాశాస్త్రముచే జీవునకు పరమార్థతత్త్వముగు వాసుదేవుఁడను పరబ్రహ్మము చెప్పబడును. కాన విషయము పరబ్రహ్మము, గీతాశాస్త్రమునకు, నిశ్చేయనమునకు (మోక్షమునకు) నిష్ఠాద్వయద్వారమున సాధ్యసాధనభావము సంబంధము. పరమార్థతత్త్వముగు పరబ్రహ్మమునకు, గీతాశాస్త్రమునకు విషయవిషయిభావము (ప్రతిపాద్య ప్రతిపాదక భావము) సంబంధము. పరమపురుషార్థియగు జ్ఞానువు అధికారి. కానః సీగీతాశాస్త్రము విషయ, ప్రయోజన, సంబంధాధికారులగు ననుబంధచతుష్టయము కలది. అట్టి గీతాశాస్త్రార్థమును దెలిసికొనిన నమస్త పురుషార్థసిద్ధి, కలుగుటంబట్టి యీగీతాశాస్త్రమును విపరింతును.

హరిః ఓం త త్సత్ .

సంబంధగ్రంథము ముగిసెను .

శ్రీ॥ నేనయో రుభయో రథే రథం సాపయ మేఘ్యత ।
 యావ దేతా నిర్మితేహం యోధుకామా నవసితాన్ ॥

ఓక్ష
భ గ వ ద్గీ తా సు
పృథ మో ధ్యాయః

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ:—

ధర్మక్షేత్రే కురుక్షేత్రే సమవేతా యుయుత్సవః ।
మామకాః పాణ్డవా శ్చైవ కిమకుర్వత సంజయ !

॥౧॥

పదవిభాగము:—

ధృతరాష్ట్రః—ఉవాచ । ధర్మక్షేత్రే—కురుక్షేత్రే—సమవేతాః—యుయుత్సవః—
మామకాః—పాణ్డవాః—చ—ఏవ—కిం—అకుర్వత—సంజయ ! ॥

ప్రతిపదార్థము:—

ధృతరాష్ట్రః=ధృతరాష్ట్రుడు; ఉవాచ=పలికెను; హేసంజయ!=ఓసంజయుడా!;
ధర్మక్షేత్రే, ధర్మ= ధర్మమునకు, ధర్మజ్ఞానమునకును; ష్టేత్రే=అభివృద్ధికారణమైన;
కురుక్షేత్రే=కురుక్షేత్రమునందు; యుయుత్సవః=యుద్ధముచేయ నిచ్చ గలవారలై;
సమవేతావేవ=కలిసికొనినట్టి; మామకాః=నాకొమరులగు దుర్యోధనాదులును; పాండవాః=
పాండురాజుకొమరులగు ధర్మరాజుదులును; కిం=దేనిని; అకుర్వత=చేయుచుండిరి.

కాంక్షరథావృత్తత్వబోధిని:—

ధర్మరాజుదులు రాజసూయయాగానంతరమున దుర్యోధనాదులచే ద్యూత
మున కాహ్వానింపఁబడి, కపటద్యూతమున రాజ్యము నోడిపోయి, పదురెండువత్సరము లర
ణ్యవాస మొనర్చి, పదమూడవ వత్సరమున విరాటుని కొలువు జేరి, యజ్ఞాతస్వరూపులై
యా వత్సరమును గడిపిరి.

౧. వ శ్లోక వ్యాఖ్యావిశేషములు .

శంకరానందీయము:—

ఈగీతాశాస్త్రాధ్యయన, తదర్థగ్రహణ, తచ్ఛవణజన్యజ్ఞాన, తత్ఫలప్రాప్తులయం దధికారిగఁ
జేయఁబడిన యర్హుని యందలి సదసద్వివేచనము, ఇహముత్సృజ్యభోగవిరాగము, శమాదిషట్క-సంపత్తి,
ముముక్షు మొదలగు నధికారిలక్షణములను సూచించుటకుఁబ్రధమాధ్యాయ మారంభింపఁబడెను.

“ధర్మక్షేత్రే” ధర్మము ప్రధానముగాఁ గలదగుటచే—లేక, ధర్మమునిచ్చునదగుటచే— లేక
ధర్మక్షయమునుండి రక్షించునదగుటచే ధర్మక్షేత్రము.

కాంకరభావ్యతత్వభోధిని:—

తరువాత శ్రీకృష్ణభగవానుని ధృతరాష్ట్రుని కడకు అయిదు గామములనైన నిమ్మని రాయబారము నంప దాని కంగీకరింపక నూదిమోపునంత భూమి నైన నివ్వనను దుర్యోధనుని వాక్యములను విని, శ్రీకృష్ణుడత్యాగిహముతో వచ్చి, ధర్మరాజాదులకు జెప్ప నది విని ధర్మరాజాదులు దుర్యోధనాదులను యుద్ధమున కాహ్వానించ యిరువురు కురుక్షేత్రమునందు యుద్ధనన్నద్ధులై యుండిరి.

ఇట “యుయుత్సవః” అనెడివిశేషణబలమున యుద్ధము నిశ్చితపూర్వముగుటచే “యుద్ధరంగన మశక్తులైన పాండవధార్తారాష్ట్రు లేవిధముగ యుద్ధమును మొదలిడిరి?” అనిప్రశ్నింపవలయునుగాని “ఏమిచేసిరి?” అనిధృతరాష్ట్రుడు ప్రశ్నించుట యనుపపన్నమని శంకింపఁజనదు. ఏతన: “ధర్మక్షేత్రే” అనుట వలన క్షేత్రమహిమచే దుర్యోధనుడే స్వయముగ ధర్మరతుడై తత్పితృమగు నర్ధరాజ్యమును పాండవుల కిచ్చియుండవచ్చును. లేక, ప్రవృద్ధధర్మడై ధర్మజుడు స్వజనవధము నరకహేతువని యూహించి యుద్ధ విరతుడు కావచ్చును. లేక, అందఱును గలసి యుద్ధమునే చేయుచుండవచ్చును. కాన ననిశ్చితయుద్ధవిషయకవి శేషప్రశ్నమే యనుపపన్నము. కనుకనే “కిమశ్చర్యత” “ఏమిచేసిరి?” అని ప్రశ్నించుటయే యుపపన్నము.

భాష్యత్కర్తృదీపిక—

“ధర్మక్షేత్రే” ధర్మాభివృద్ధికి గారణముగు “స్వీయధర్మమగు ధర్మయుద్ధమునేచేసిరా? లేక, అధర్మయుద్ధమునుచేసిరా?” అనుప్రశ్నము “ధర్మక్షేత్రే” అను విశేషణముచే బోధింపఁబడెను. “నావారగు దుర్యోధనాడు అధార్మికులగుటవలన ధర్మక్షేత్రమగుటంజేసి హింసాప్రధానముగు యుద్ధమున కన్వర్తమగు కురుక్షేత్రమునంద ధర్మయుద్ధమును చేసిడివారైనను, పరమధార్మికులగు పాండవులు భిష్మ పతనము నెట్లు జేసిరి?” అని నూచించుటకు “పాండవాః” అని చెప్పఁబడెను.

“పాండవుల బహువిధముగు జయ కారణమును ధృతరాష్ట్రుడు విని, స్వతంత్రరాజ్యచ్యుతి నాశంకించి “ధర్మక్షేత్రే” మొదలుకొని పూర్వయుయుత్సాహుసారము యుద్ధమునే చేసిరా? లేక, శరొక కారణముచే నపగతయుద్ధేచ్ఛులై కేటొండెదియేని చేసియుండిరా? అనిప్రశ్నించెను.

ఇట యుయుత్సానివృత్తికి భీమార్జునాదివీరపురుషనిమిత్తకమగు దృష్టభయము కారణము. “ధర్మక్షేత్రే” అనుటచే నదృష్టభయరూపకారణముగూడ నూచింపఁబడెను. ధర్మక్షేత్రమగు కురుక్షేత్ర మందున్న పాండవులు వస్తుతః పరమధార్మికులుగాన నుభయపక్షహింసాకారణముగు నధర్మమునకు భీతిల్లి యుద్ధోపరతులైనవో, నాపుత్రులు బ్రాహ్మరాజ్యలేయగుదురు. లేక, “స్వతః పాతులగు నాపుత్రులు ధర్మ క్షేత్రమాహత్యముచే నిర్మలముననుగ్రులై, యనుతత్తులై, కపటోపాత్తమగు రాజ్యమును పాండవులకిచ్చినవో యుద్ధమును చేయనివారైనను మృతప్రాయులే యగుదురు,” అను నీవిధముగు వికల్పకల్పనచే సంశయితుడై స్వతంత్రరాజ్యప్రాప్తికిని, పాండవరాజ్యప్రాప్తికిని దృఢతతోపాయమును గనుఁగొనఁజాలని ధృతరాష్ట్రుని యపరిమితోద్వేగమే యిటప్రశ్న బీజము” అని కొందరి (మధుసూదనసరస్వతి) యభిప్రాయము

కాని “అథ గానల్లసి ధీమా స్సంగరా దేత్య సంజయః । ప్రత్యక్షదర్శి సర్వస్య భూతభవ్యభవిష్యతః ॥ భూయతో ధృతరాష్ట్రస్య సహసోపేత్య దుఃఖతః । హతో భిష్మ క్షాంతనవో భరతానాం పితామహః ॥” అనునది మొదలుకొని “స కేతే నిహతో భూమా వాతరగ్గ ఇవ దుఃఖిను” అనునది యంతముగా గల

కాంకరభావ్యతత్వబోధిని—

అత్తటి చర్మచక్షువులు లేమింజేసి వృజ్ఞాచక్షువగు ధృతరాష్ట్రుండు కురుక్షేత్రమునందు జరుగనున్న యుద్ధమును తెలిసికొనఁగోరి తనకు హితమును గోరునట్టియు, నమీషమునందుండిన సంజయునిగూర్చి యిట్లు ప్రశ్నించెను.

సంక్షేపోక్తి పరమును, యుద్ధనిశ్చయకము నగు పూర్వగ్రంథమునకు విరోధము వాటిల్లునుగాన పూర్వోక్తాభిప్రాయ ముపేక్షణీయము. ఈప్రశ్నము పూర్వగ్రంథావిరుద్ధముగ నేను నుడివినరీతిని నూపపన్ను మగుచుండుటచే “సంక్షేపోక్తి పరమగు పూర్వగ్రంథమును వినియు మోహముచే విస్మృతినిఁబొందిన ధృతరాష్ట్రుఁ డీవిధముగఁబ్రశ్నించె” ననుటయు నసంగతము.

ఇటు కురుక్షేత్రపదప్రయోగముచే “అవిముక్తం వై కురుక్షేత్రం” అనుటచే నవిముక్తక్షేత్ర ప్రతీతి గాకుండుటకు “ధర్మక్షేత్ర” అని విశేషణముని కొందరి (నీలకంఠుని) యభిప్రాయము. కాని ప్రస్తుతప్రసక్తమగు కురుక్షేత్రమునుండి తిరిగివచ్చిన సంజయునకు “ముక్తిక్షేత్రమునందెట్లు కలిసికొనిరి?” అను సంశయమే కలుగదుగాన నీయభిప్రాయముగూడ నసంగతమే యగును.

“భీష్మపతనముచే నీయుద్ధ మనర్థదాయకమని చెప్పిన నీవాక్యమునకు లెస్సగ జయము కలిగె”నని నూచించుటకు “సంజయ!” అని సుబోధించెను.

స్వాభిప్రాయము—

వైశంపాయనుఁడు జనమేజయునకుఁజెప్పినట్లు వ్యాసమహామని భారతేతిహాసమును రచించెను. అందు “హతో భీష్మ శ్చాంతనవో భరతానాం పితామహః” ఇత్యాది సంక్షేపోక్తి పరగ్రంథమును సంజయుఁడు ధృతరాష్ట్రునకుఁజెప్పినట్లు వైశంపాయనుఁడు జనమేజయునకు సంగ్రహముగఁజెప్పి, విత్తలముగఁజెప్పనెంచి “ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ” ఇత్యాదిగ్రంథమును జెప్పమొదలిడెను. కనుకనే వైసంక్షేపోక్తి పరగ్రంథము జనమేజయునకు యుద్ధనిశ్చయకముగాని; ధృతరాష్ట్రునకు యుద్ధనిశ్చయమును కలుగఁజేయునదిగాదు. అందువలననే ధృతరాష్ట్రుడు యుద్ధసంశయితుడై యిట్లు వికల్పముగఁబ్రశ్నించె నను మధునూదనసరస్వత్యభిప్రాయమే సమంజసము. భాష్యోత్పన్నదీపికాకారాభిప్రాయ మనుపపన్ను మనియు మాయాశయము.

పరమార్థప్రవాచి—

ఉభయసేనాసన్నాహసమయమున నాచార్య, గోత్రీ, సుహృదాదికథాశంకచే “కులక్షయ కృతందోషం” “అచార్యా న్నాతులా న్భ్రాతృనా” మొదలగు వాక్యములచే నిర్విణ్ణుఁడును, అవిధముగనే నిత్యానిత్యవస్తువివేకముచే స్వీయ (కృష్ణ) చరణైశ్శరణుఁడును, మఱియు “అపి త్రైలోక్యరాజ్యస్య” మొదలగువాక్యములచే నిహముత్రఫలభోగవైరాగ్యవంతుఁడును, అట్లే “కిష్య క్షేపం కాధి మాంత్యాం ప్రపన్నం” అనుటచే గురుదైవతవాక్యవిశ్వాసముతో మోక్షార్థియునగు యర్జునునిఁగూర్చి వర్ణధర్మోచితకర్మోపదేశావసరము కలిగెను. అసమయముననే “న కాంక్షే విజయం కృష్ణ!” అనియు అట్లే “ఏతాన్మ హంతు మిచ్ఛామి” అనియు, “కేయో భోక్తుం వైత మపీహ లోకే” ఇత్యాదివాక్యార్థ పర్యాలోచనచే త్రికృష్ణభగవాను డర్జునుని జ్ఞానాధికారిగ నిశ్చయించి, స్వరూపమును (బ్రహ్మత్వభావమును) గూడ నుపదేశించెను.

కాంక్షభావ్యతత్వబోధిని—

ఓసంజయా! ధర్మమునకు, ధర్మజ్ఞానమునకును నభివృద్ధికారణముగు కురుక్షేత్రమునందు యుద్ధము చేయ నిచ్చు గలవారై కలిసికొనిన నాకొమరులగు దుర్యోధనాదులును, పాండవులగు ధర్మరాజాదులు నేమి చేయుచుండిరి? ||౧||

నదానందీయము—

ఈగీతాశాస్త్రాదిమల్లోకమునందు రూపకప్రదర్శనము నేయఁబడెను. అచెట్లన :— కురువులనగా కరణములు (ఇంద్రియములు) వానికిక్షేత్రము దేహము. ఈదేహమే సర్వధర్మసాధకముగాన ధర్మక్షేత్రము. అచెట్లన :— శరీరసంబంధముచే ముముక్షువు లాత్మజ్ఞానరూప మగు పరమధర్మము నొందుచుండిరి. లేక, మోక్షక్షేత్రలాభముచే సమస్తధర్మము లీశరీరమునందు నశించునుగాన ముముక్షువును కారీరకధర్మక్షయరూప కారణముచే రక్షించునదిగాన ధర్మక్షేత్రము. క్షేత్రములలో నుత్కృష్టమగు నీశరీరమునందు పరస్పర కాధ్య బాధక భావముతో రాగ వైరాగ్య సంతోష తృప్తిషాదులు యుయుత్సువులై కలిసికొనియుండును. “ మామకాః ” ననియను భ్రాంతిని కలిగించునవిగానఁగామక్రోధాదులు మామకము లనఁబడును. కనుకనే మహామోహుని సంతాన మనియు. కూరములనియుఁజెప్పఁబును. “ పాండవః ” అనగా శుద్ధియని యర్థము. తత్పుత్రులు “ పాండవాః ” పాండవులనఁబడు. అనగా క్షమా, వైరాగ్య, సంతోషాదులు. వీరలు విద్యామయులగు సౌమ్యులు. ఇటఁబోల్చికుడు జాత్యంధుడగు ధృతరాష్ట్రుఁడు (అనగా విజ్ఞానచక్షూరహితుడగు ముముక్షువు) అని యర్థము. సంజయుఁడు (లేస్సగనింద్రియములజయించినవాడగు జ్ఞాని) కథకుఁడు. పోల్చికుడగు ముముక్షువు కథకుడగుజ్ఞానినిఁగూర్చి ధర్మక్షేత్రమగు నీశరీరమునందు మమకారాభినివేశకములు, యాసురప్రవృత్తులు నగు కామక్రోధాదులు, సాత్త్వికములు దైవప్రవృత్తులు నగు క్షమావైరాగ్యాదులు కలిసి సంఘర్షించుకొను సమయమున వేనిని ఎవ్వ జయింపగలుగు? అని ప్రశ్నించెనని యాశయము. ఇట ప్రశ్నార్థకముగ నే “ కిమకర్షత ” అని నుడువఁబడెను.

లేక; యిట పోల్చికుడు మహామోహుడు “ మామకములగు క్రోధాదులు, తద్విపత్తులు సాత్త్వికములగు క్షమావైరాగ్యాదులు యుయుత్సువులై దేహమునందు సమావేశమై యెవ్వరిని యెవ్వ జయింప గలిగెను? ” అని సర్వేంద్రియార్థసంబంధముకల (సర్వేంద్రియములను స్వాధీనమొనర్చుకొనిన) మనస్సును బ్రశ్నించెను. కనుకనే గ్రంథాంతమున ధృతరాష్ట్రునిఁగూర్చి “ యతః యోగీశ్వరః కృష్ణో యత్రపార్థో ధనుర్ధరః ” ఇత్యాదికముచే యోగీశ్వరుడగు శ్రీకృష్ణభగవానులు భక్తియోగాదులచే నేదేహదేవాలయమునందు సమారాధింపఁబడుచుండునో యచ్చట పార్థుఁడు (క్షమావైరసంపత్తి) ధనుర్ధరుఁడై (విజయ సామగ్రికలవాడై) యుండునో అదేహమునందు “ శ్రీః ” మోక్షసాధనసంపత్తి మొదలగునవి నెలకొనియుండును. అని చెప్పఁబడెను. ఇటఁజెప్పఁబడిన యింద్రియవృత్తులే ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందు దైవీవృత్తులుగాను, అసురీవృత్తులుగాను జెప్పఁబడినవి. స్వభావప్రవృత్తములు, శాస్త్రసిద్ధార్థప్రకాశనముచేఁబరాభూతములగు నిందియవృత్తులే యాసురములనఁబడును. ఇవియే కామక్రోధాదులు. శాస్త్రానుసృతములై వెడలెడి యింద్రియప్రవృత్తులు దైవికములనఁబడును. ఇవియే శాంతిదాతృలు. అనాదికాలమునుండియు ప్రతిమాశవదేహమునందును నీదేహాసురసమైక్యమైనయే యుద్ధముజరుగుచుండును. ఈయుద్ధ పర్యవసాన వినిదిషయే యిట ప్రశ్న బీజము. ఈవినిదిషానివృత్తికొఱకు నీగ్రంథోపకృష్టమోహసంహారములు సమర్థములగుచున్నవి. కాన నిదియే న్యాసభగవానుని తాత్పర్యము. ||౧||

సంజయ ఉవాచ:—

దృష్ట్వా తు పాండవానీకం పూర్వం దుర్యోధన స్తదా ।

ఆచార్య ముపసంగమ్య రాజా వచన మబ్రవీత్ ॥౨॥

పదవిభాగము:—

సంజయ: -- ఉవాచ ॥ దృష్ట్వా -- తు -- పాండవానీకం -- పూర్వం -- దుర్యోధన: -- తదా -- ఆచార్యం -- ఉపసంగమ్య -- రాజా -- వచనం -- అబ్రవీత్ ॥ ౨॥

ప్రతిపదార్థము:—

సంజయ: = సంజయుడు ; ఉవాచ = సంసూధానమును జెప్పెను . ॥ తదా = అట్టిసమయమున ; రాజా = ప్రభువగు ; దుర్యోధన: = దుర్యోధనుడు ; పూర్వం = గారుడాదిపూర్వముగఁ బన్నఁబడిన ; పాండవానీకం = పాండవసైన్యమును ; దృష్ట్వా = చూచి ; ఆచార్యం = ద్రోణాచార్యులను ; ఉపసంగమ్య = కలిసికొని ; వచనం = వాక్యమును ; ఉవాచ = పలికెను.

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ప్రథమమున ధర్మరాజాదులు యుద్ధము నంగీకరింపమికి రెండుకారణములు . మొదటిది, భీష్మద్రోణకృపాచార్యాశ్వత్థామాదిమహావీరులచే వ్యాపమైయున్న మన సైన్యమును జూచునంతమాత్రముచేత భయము గలుగుట , రెండవది, ఉభయపక్షనాశ సమూలకమగు పాపభయము .

—♦ ౧వ. అధ్యాయము — ౨వ. శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు. ♦—

మధుసూదనసరస్వతీయము:—

ఓరాజా! “నీవుత్రుడు రాజ్యమును వారల కప్పించెనేమో” యని భీతిలవలదు . ఏమన? అందుకు మన దుర్యోధనుని దౌష్ట్యమే ప్రతిబుధకము . అనితెలుపుటకు “దృష్ట్వాతు” అనుశ్లోకమును మొదలిడెను .

“అకురుక్షేత్రమునందు పాండవులకు దృష్టభయ మూహించుటకైనను లేదు, ఇక నదృష్టభయము మాత్ర మర్జునునకు జనించెను , అదియు శ్రీకృష్ణభగవానునిచే దొలగింపఁబడెను . అని సూచించుటకు యా శ్లోకమునందున్న “తు” అను శబ్దముచే పాండవుల యుక్తి-ర్న సూచింపఁబడెను .

ఆచార్యుని తనదగ్గరకు రప్పింపక తాను రాజైయుండియు “స్వయముగ నాచార్యుని సమీపించి” అనుటచే దుర్యోధనునకుఁ బాండవసైన్యదర్శనముచే భయముకలిగెనని సూచితమయ్యెను.

భయముచే స్వీయరక్షణనిమిత్త మాచార్యుని సమీపించినను యాచార్యునియందలి గౌరవప్రద ర్చనవ్యాజమున భయమును కప్పిపుచ్చెనని రాజనీతికుశలత్వద్వ్యోతకమగు “రాజా” అను పదముచే ధ్వనితమయ్యెను .

(3)

గీ॥ వశ్యతాం పాండుపుత్రాణా మాచార్య! మహతీం చమూమ్ ।
పూహం ద్రుపదపుత్రేణ తవ శిష్యేణ ధీమతా ॥3॥

పదవిభాగము—

వశ్య-పతాం-పాండుపుత్రాణా-ఆచార్య-మహతీం-చమూమ్-పూహం-
దుగ్రీపదపుత్రేణ-తవ-శిష్యేణ-ధీమతా

ప్రతిపదార్థము—

హేఆచార్య! = ఓగురువగు దోగ్రాచార్య! దుగ్రీపదపుత్రే = దుగ్రీపదరాజు
కొమరుడును; తవ = నీయొక్క; శిష్యేణ = శిష్యుడైన; ధీమతా = బుద్ధిమంతుడగు
దుగ్రీష్టద్యుముచే; పూహం = పన్నుబడిన మహతీం = అనేకాక్షోహిణీసంఖ్యాకముగు; పాండు
పుత్రాణాం = ధర్మరాజాదులయొక్క; పతాం = మనసమీపమున తమబోటి మహాపురు
షులను గూడ లెక్కజేయక నిలచియున్న యీ; చమూం = సైన్యమును; వశ్య = చూచుము.

కాంక్షరభావ్యతత్వబోధిని—

ఈరెంటిలో నేకారణము చేతనైనను ధర్మరాజాదులు యుద్ధమును జాలించె
దరా? యనువిషయమును దెలిసికొనుటకు పుత్రప్రేమాకులుండగు ధృతరాష్ట్రునిచే చే
యబడిన ప్రశ్నకు సంజయుడు సమాధానము జెప్పుచున్నాడు.

పాండవులకెంతమాత్రము భయప్రసక్తియే లేదు. మఱియు నీకుమారుడగు
దుర్యోధనునకే ధృష్టద్యుమ్నాదిమహారథికాధిపతితమగు పాండవసైన్యమును జూచినతో
డనే భయ మావిర్భవించెను. అట్టిభయము గలిగియు పరాక్రమవంతుడగుటంబట్టి యు
ద్ధప్రారంభ సమయమునందనకు శిక్షకుడు, రక్షకుడైన దోగ్రాచార్యుని సమీప
మునకు వినయపూర్వకముగ నేగి సర్థనహితముగు నొక వాక్యమును బలికెను. ॥౨॥

శంకరానందీయము—

పాండవబలత్కర్షణనచే తనసైన్యమునకు శౌర్య, బల, పౌరుష, త్సహోద్యోగములను
వృద్ధిజేయుట కాచార్యుని సమీపించి వత్సమాణవాక్యమును బలికెను.

సదానందీయము—

ప్రియశిష్యులగు పాండవులతో యుద్ధముచేయుట కాచార్య డిచ్ఛింపడేమా యను
భయముచే నాచార్యుని పోత్సహించుటకు సమీపించి యావాక్యమును బలికెను.

భాష్యత్కర్షదీపిక—

“వీరశిరోమణియు, పరమకారుణికుడు నగు యదునుడు హింసాప్రధానముగు యుద్ధము
నుండి విరతుడైనను భూభారసంజహిష్యునగు కృష్ణునిచే నుపనిష్ఠుడై తిరిగి యుద్ధమునే చేసెను.
ధర్మరాజాదులు ఔత్సాహికవిమలగుటచే యుద్ధమును జేసిరి. ఇక నీవారగు దుర్యోధనాదు
లన్ననో క్రూరస్వభావులై యుద్ధమును” జేసిరి అని తెల్పుటకు “దృష్టావృతు” అను శ్లోకమును
సంజయుడుపక్రమించెను. (ఈవ్యాఖ్యాత ప్రథమశ్లోక స్వీయవ్యాఖ్యానరీతిగ యుద్ధనిశ్చయముగల
ధృతరాష్ట్రుడు జేసిన ప్రశ్నమునకు సమాధానముగ వ్యాఖ్యానించెను, ॥౨॥

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

“వరసైన్యము గొప్పదైనను బరపక్షబలము సీనంబధమైన”దని సూచించుచు ద్రోణాచార్యులకుఁ గోపోద్యోకముఁ గలిగింప దుర్యోధనుఁడిట్లు పలికెను. ద్రోణాచార్యు! నీకుఁబ్రబలశత్రువుగను ద్రుపదరాజు కుమారుండా నీకు శస్త్రాస్త్రవిద్యలయందును శిష్యుఁడు! అట్టివాడయ్యు నీయెదుట నిర్భయముగ నిన్నెదుర్కొన సైన్యమును పూహము గఁ బన్ని నిలిచియుండ నెట్లు నహించుచుంటివి! దుష్టద్యుమ్నుచే పూహితమైనట్టియు, తమబోట్లను లెక్కజేయక నిర్భయముగ నిలిచియున్న అనేకాక్షోహిణీసంఖ్యాకమైన నీ పాండవసైన్యమును జూడుము. 131

—† 1వ. అధ్యాయము 3వశ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు. †—

మధునూదనసరస్వతీయము †—

ఓ యాచార్య! “నీబోటిమహానుభావులు సమీపవర్తులై యున్నను మిమ్ములను లెక్కొంపక నిర్భయముగ నిలిచియున్న యీ పాండవసైన్యమును చూడుము. ” అని పాండవస్నేహుడగు నాచార్యుడు వారితో యుద్ధము జేయఁబడెనని సంశయముతో నాచార్యునకుఁగ్రోధోద్బవసార్థమై పాండవకృతము, అచార్యవిషయకమునగు నవమానమును దుర్యోధనుఁడిశ్లోకమున సూచించెను.

“నేను శిష్యుడనగుటచే “చూడుము” అనిసార్పిరించుచుంటిని” అని సూచించుటకు “అచార్య” అని సంబోధించెను.

ఇట “తవ శిష్యుణః పూర్వాం” అనుటచే నీశిష్యునిచే పూర్వముగానః ఈసేనను జయించుట నీకు సుకరము. కాబట్టి యప్రతీకార్యమని యూహింపఁజనదు. అని సూచితమైనది.

“ద్రుపదపుత్రేణ” అనుటచే క్రోధోద్బవసార్థము ద్రుపదపూర్వజైరము సూచనము చేయఁబడెను.

“ధీమతా” అనుటచే “బుద్ధిమంతుడగు నీదృష్టద్యుమ్నుఁ డనుపేక్షణీయుఁడునుమా” యని సూచితమయ్యెను.

లేక “హేపాండుశ్రుత్రాణా మాచార్య” ఓపాండవగురువా! అని సంబోధనముచే “వారలయం దధికానురాగవంతుడవగుటంజేసి వారలకే గురుఁడవు” అని సూచించెను.

“దృపదపుత్రేణ తవ శిష్యుణః” అనుటచే “నీశత్రువుతుఁడును, త్వద్వద్ధార్థసంజాతుడు నయ్యు నీచే నధ్యాపితుడయ్యె. ఇట్టిసహాధ్యమే నాకు మహాసర్థకారణమయ్యె” అని సూచింపఁబడెను.

“శత్రువుగ నీవల్లనే త్వద్వద్ధోపయోగియగు యస్త్రవిద్య గ్రహింపఁబడెను. కనుకనే వీనిబుద్ధి క్లాఘ్యము” అని “ధీమతా” అను విశేషణముచే సూచితమయ్యెను.

“ఈసేనాదర్శనముచే నానందము భ్రాంతిచిత్తుడవగు నీకే కలుగును. కాన దీనిని నీజే చూడుము.” అని యానిధముగ నాసైన్యమును జూపుచు దుర్యోధనుఁ డాచార్యునకు నిగూఢమగు ద్వేష మును రగుల్గొలుపుచుండెను. కాన భర్మక్షేత్రగతుడైన దుష్టబుద్ధియగు నీకుమారుఁ డనుతత్తుఁ డెట్లగును? అని సంజయుఁడు భృతరాష్ట్రునకు సూచించెనని యాశయము.

- గీ || అత్ర శూరా మహేష్వాసా భీమాష్టననమా యుధి ।
యుయుధానో విరాట శ్చ ద్రుపద శ్చ మహారథః ॥౪॥
- గీ || ధృష్టకేతు శ్చేకితానః కాశీరాజ శ్చ వీర్యవాన్ ।
పురుజి త్కుంతిభోజ శ్చ శైబ్య శ్చ నరపుజవః ॥౫॥
- గీ || యుధామన్యు శ్చ విక్రాంత ఉత్తమాజా శ్చ వీర్యవాన్ ।
సాభద్రో ద్రావదేయా శ్చ సర్వ ఏవ మహారథాః ॥౬॥

పదనిభాగము—

అత్ర—శూరాః—మహేష్వాసాః—భీమాష్టననమాః—యుధి—యుయుధానః—
విరాటః—చ—ద్రుపదః—చ—మహారథః ॥౪॥ ధృష్టకేతుః—చేకితానః—కాశీరాజః—చ—
వీర్యవాన్—పురుజిత్—కుంతిభోజః—చ—శైబ్యః—చ—నరపుజవః— ॥౫॥ యుధామన్యుః—చ—
విక్రాంతః—ఉత్తమాజాః—చ—వీర్యవాన్—సాభద్రః—ద్రావదేయాః—చ—సర్వే—ఏవ—
మహారథాః ॥౬॥

భాష్యోత్కర్ష దీపిక—

తనకు రక్షకుఁడు విద్యాశిక్షకుఁడు నగు నాచార్యుని సమీపించి నమస్కారపురస్కరముగ
యుద్ధార్థము ప్రార్థించు దుర్యోధనునకు “లేక” అని మొదలకుని తెలిపిన పై మధుసూధనసరస్వ
త్యభిప్రాయము ప్రకృతానంగతము గాన నుపేక్షణీయము.

స్వాభిప్రాయము—

దుర్యోధనుడాచార్యుని దనకభిముఖునిగ, పాండవులయొడవిముఖునిగజేయ నెంచెను. అందున స్వీయా
భిమాఖ్యసంపాదనార్థమునమహా—రపురస్కరముగ స్వయముగ నాచార్యుని సమీపించి విజ్ఞాపించుకొనెను. ఇక
పాండవవైముఖ్యసంపాదనార్థము పాండవకృతావమాననిరూపణమును, పాండవపక్ష పాతులయొడను,
పాండవులయొడను నాచార్యునకుగల ప్రీతిశిష్యత్వభ్రాంతియొక్క నిరసనను, జేయుట ప్రస్తుత
ప్రసక్తమగును. కనుకనే “నీశత్రువుతుగనకు ప్రియశిష్యత్వభ్రాంతిచే స్వీయవధోపయుక్తమగు విద్య
నుపదేశించి త్వత్ప్రేషకుడ నగుటయే కాక శిష్యుడను గూడఁగు నాకును, మీకును గూడ మహానర్థమును
దెచ్చిపెట్టితిరి. కాన నిష్పదైనను నీప్రియశిష్యత్వభ్రాంతిని విడువఁ బ్రార్థించుచున్నాడ” నను మధు
సూదనసరస్వతీవ్యాఖ్యాపర్యవసితభావమువలన నాచార్యుఁడు పాండవకృతావమాన, పూర్వచైరస్మృ
తులచే వారయొడ ప్రీయశిష్యత్వభ్రాంతి తొలగి, పాండవవైముఖ్యము స్వాభిముఖ్యము కలుగునని
దుర్యోధనుడూహించుట యసమంజసముకా నేరదు. అట్లే ఏతద్దర్శితకముగ బలుకుటయు ప్రస్తుత
ప్రసక్తము కాకపోదు.

మతియు స్వయముగ సమీపించి నమస్కారపురస్కరముగ ప్రహ్లిషాభూతశిష్యభావమును
గార్యరూపముగఁ జూపుచు, “హే పాండుపుత్రాశామాచార్య” అని “నమమ” నామ కావు.
అను నర్థమును ధ్వనింపఁ జేసినంతమాత్రమున విచక్షణుడగు నాచార్యుఁడు “దుర్యోధనుడు నాకుశిష్యుడు
కాఁడు పాండవులే ప్రీయశిష్యులు” అని యథాశ్రితార్థమునే గ్రహించు నేమోయని దుర్యోధనుడు
సందేహింపవలె ననుటయు నసంగతము.

కానః మధుసూదనసరస్వత్యభిప్రాయ ముపేక్షణీయము కాదని మా యభిప్రాయము. ॥౩॥

ప్రతిపక్షార్థము—

అత్ర= శత్రుభూతముగు నీసైన్యమునందు; శూరాః= స్వయముగ భయములేక శస్త్రాస్త్రములయందు నేర్పరులు; మహేష్వాసాః=గొప్పవిండ్లుగలవారు; యుధి=యుద్ధము నందు; భీమార్జునసమాః=ఎల్లరచేతను మహాపరాక్రమవంతులని కొనియాడబడుచున్న భీమార్జునులతో సమానమైన వారును గలరు; వారెవరనిన? యుయుధానః= (విశేషేణ యుద్ధతీతి యుయుధానః) విశేషముగ యుద్ధముచేయు సాత్వకి; విరాటశ్చ= (శత్రూన్విశేషేణ రటయతీతి విరాటః) శత్రువులను విశేషముగ రోదనధ్వనిని చేయించు విరాటరాజును; మహారథః=మహారథికుడగు; ద్రుపదశ్చ= (ద్రుః=వృక్షః పదం=ధ్వజే చిహ్నం యస్య స ద్రుపదః;) వృక్షము ధ్వజమునందు చిహ్నంగాగల ద్రుపదరాజును; ||౪||

ధృష్టకేతుః=ధృష్టకేతువు; చేకితానః=చేకితానుడును; వీర్యవాన్=పరాక్రమ వంతుడగు; కాశీరాజః=కాశీరాజును; పురుజిత్= (యుద్ధే పురూ స్ఫుహా స్థయతీతి పురుజిత్) యుద్ధమునం దనేకులను జయించు పురుజునృహారాజును; కుంతిభోజశ్చ= (కుంతితండియగు) కుంతిభోజుడును; నరపుంగవః=నరశ్రేష్ఠుడగు; శైబ్యశ్చ=శైబ్యుడును. ||౫||

విక్రాంతః=పరాక్రమముగల; యుధామన్యుశ్చ= యుధామన్యువును; వీర్యవాన్= పరాక్రమముగల; ఉత్తమాజాశ్చ=ఉత్తమాజును; సాభద్రః=అభిమన్యుడును; ద్రౌపదే యాశ్చ=ఉపపాండవులును; సర్వవీరందతును; మహారథాః= మహారథికులు; ||౪, ౧౬, ౧౭||

కాంక్షరభావ్యతత్త్వబోధిని:—

ఈధర్మరాజుల సైన్యమునందు భీమార్జునులకు సరివచ్చువారు, పిరికిపందలు కానివారు, గొప్పవిలుకాండ్రగు యుయుధాన, విరాట, ద్రౌపదాది మహారథికులు గలరు. కాన నీసైన్యమెంతమాత్రము పేక్షింపదగినది కాదు. ||౪-౧౬||

—♦ 1వ. అధ్యాయము ౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు. ♦—

మధుసూదనసరస్వతీయము—

“ఒకద్రుపదపుత్రాధిష్ఠితమగుటచేతనే యీసైన్య మజేయమని శంకింపవలదు. మనసేనలలో నొక్కొక్కడైనను జయింప సమర్థుడు.” అనిఅందువేమో? అట్లుకాదు. మనప్రతిపక్ష సేనయం దనేకులు మహారథులు యుద్ధమునందు భీమార్జునసములు కలరని వారలను వేర్వేరుఁజెప్పుట కుపకరిమింపెను.

భాష్యోత్కర్షదీపిక—

శత్రుసైన్యవిషయమై యనుపేక్షణీయత్వమును నిరూపించుటకు “అత్రశూరాః” అనిచెప్పమొదలిడెను. ఇవట “మహారథః” అని ఏకవచన స్వారస్యముచే సన్నిహితుడగు ద్రుపదునకే విశేషణ మగును. ఇదేతీరున ముందు “సర్వ వీర మహారథాః” అని బహువచనస్వారస్యమున సాత్వకి మొదలగువారలకు మహారథికత్వ మూహింపవలెను.

సదానందీయము—

భీష్మపరిగణితులగుటచే సాత్వకి, విరాట, ద్రుపదులకు “మహారథః” అనువిశేషణము వర్తించును ||౪||

గీ || అస్మాకం తు విశిష్టా యే తా నిబోధ ద్విజోత్తమ! ।

నాయకా మమ సైన్యస్య సంజ్ఞార్థం తా స్త్రవీమి తే

||2||

పదవిభాగము—

అస్మాకం-తు-విశిష్టా-యే-తా-నిబోధ-ద్విజో-త్తమ!-నాయకా-మమ-
సైన్యస్య-సంజ్ఞార్థం-తాన్-బ్రవీమి-తే

||2||

ప్రతిపదార్థము—

హేద్విజోత్తమ! = ఓ బ్రాహ్మణోత్తమ!; అస్మాకంతు = ఇక మనలో; యే = ఎవరు; విశిష్టాః = పరాక్రమాదిగుణమహత్తురులో; తాన్ = వారలను; నిబోధ = తెలిసికొనుము; మమ = నాయొక్క; సైన్యస్య = సైన్యమునకు; యే = యెవరు; నాయకాః = నాయకులో; తాన్ = వారలను; తే = నీకొఱకు; సంజ్ఞార్థం = గుర్తుకొఱకు; బ్రవీమి = చెప్పెదను; ||2||

కాంక్షారభావ్యతత్వబోధిని—

“ధర్మరాజాదుల బలము మహత్తరముగా నున్నదని తెలిసికొని భీతుడవై నట్లు వలకుచుంటివి. అట్లేని నీయుద్ధము నందింత పట్టుదలయేల? ధర్మరాజాదులతో సంధి జేసికొను”మని యాచార్యుని కభిప్రాయము గలదేమోయని దుర్యోధనుడు తనకు గలిగిన భయమును కప్పిపుచ్చి, తనప్రాణిని వెలిబుచ్చుచు దోషాచార్యునకిట్లు జెప్పఁ దొడఁగెను.

నీవు బ్రాహ్మణులలో సుత్తముడవు. త్రైవర్ణికుల నీవు వృద్ధుడవు నగుటం జేసి నేను చెప్పఁబోవు విషయము నీకుఁదెలిసినను మన సైన్యమున నెవరు పరాక్రమశాలురో వారలను నీకొఱకు గుర్తునిమిత్తము చెప్పెదను తెలిసికొనుము.

121

—† ౧వ. అధ్యాయము — ౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు —

భాష్యోత్కర్షదీపిక :—

అతిరఘుడవగు నీకు మహారఘులగు వీరలనంతఱును జయించుట సులభమని తెలిపి యాచార్యునకు తానాహము పుట్టించుటకు పరసైన్యమునం దతిరఘులున్నను వారలను గప్పిపుచ్చి మహారఘులనే జెప్పెను.

—† ౧వ. అధ్యాయము — ౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు —

మధుసూధనసరస్వతీయము —

ఈసమృద్ధమగు పరసైన్యమును జూచి భయమునొందితివా? అట్లైన వారితో సంధిని చేసుకొనరాదా? అను యాచార్యాభిప్రాయము నాశంకించుకొని “అస్మాకంతు” అని చెప్పి, నారంభించెను. ఇట ‘తు’ శబ్దముచే లోనగలిగిన భయమును గప్పిపుచ్చుకొనుటకు స్వీయధార్మ్యమును వెలిబుచ్చెను. స్వకార్యమునందాచార్యాభిమతమును సంపాదించుటకు “ద్విజోత్తమ!” అనిసంబోధించెను. ప్రయశిష్యులగు పాండవుల సైన్యము “జూచుటతోడనేహర్ష వ్యాకలితమానసు” డవగు నీవు స్వీయవీరలను మఱచిపోతుండుటకు నేనిట్లు చెప్పుచుంటినని తెల్పుటకు “సంజ్ఞార్థం” అనెను.

గీ || భవాన్ శీఘ్రశ్చ కర్ణశ్చ కృపశ్చ సమితింజయః ।
అశ్వత్థామా వికర్ణశ్చ సామదత్తి నైవ చ

||౪||

పదవిభాగము:—

భవాన్=భీష్మః చ కర్ణః చ కృపః చ సమితింజయః అశ్వత్థామా వికర్ణః
చ సామదత్తి తథా ఏవ చ

||౫||

ప్రతిపదార్థము:—

భవాన్=నీవు; భీష్మశ్చ=భీష్మఁడును; కర్ణశ్చ=కర్ణఁడును; కృపశ్చ=కృపా
చార్యుఁడును; సమితింజయః=శత్రుసంఘమును జయించునట్టి; అశ్వత్థామా=అశ్వత్థామయు; వికర్ణశ్చ=వికర్ణుఁడును; తథేవ=అటులనే; సామదత్తిశ్చ=భూరిశ్రవస్సును. ||౬||

లేక దుర్యోధనునకు దాష్ట్యమును నిరూపించెడి పక్షమున “బ్రాహ్మణుడ వగుటంజేసి యుద్ధా
వశబుడవు గాన నీవు యుద్ధవిముఖుడైనను భీష్మదిక్షత్రీయశ్రేష్ఠు లుండుటంజేసి నాకేమియుఁ
గూఱత లేదని తెల్పుటకు “ద్విజోత్తమ” అని సంబోధించెను.

స్వీయాభిప్రాయము:—

ఈశ్లోకమునకు ముందున్న “భవాన్ శీఘ్రశ్చ” అను శ్లోకమున ప్రప్రథమమున ద్రోణుని కలువారత
కృపాశ్వత్థామలను యుద్ధవికారదులుగఁ జరిగింపఁబోవు దుర్యోధనుఁడు దుష్టుడైనను రాజనీతికోవిదుఁ
డగుటంజేసి “లేక” అని మొదలుకొని పైజూపిన వధుసూదనసరస్వ త్యభిప్రాయానుసారము
“ద్విజోత్తమ” అని సంబోధించెనుట యుత్తరగ్రంథ విరుద్ధముగాన యుపేక్షణీయము.

తత్త్వప్రకాశిక:—

“ద్విజోత్తమ” అనునది స్తుతిబోధకమైనను “నీవుయుద్ధమును జేయనిచో నీబ్రాహ్మణోత్త
మత్వము “బ్రాహ్మణో భోజనప్రియః” అను న్యాయానుసారము భోజనప్రియత్వమాత్ర) పర్యవసాయియే
యగును” అను గూఢార్థమును ధ్వనింపజేయును.

—♦ ౧వ. అధ్యాయము — ౮వశ్లోక వ్యాఖ్యాని శేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము ♦—

పూర్వశ్లోకమునందుఁ జేసిన ప్రతిజ్ఞ ననుసరించి యీశ్లోకమునందు ద్రోణ, భీష్మ, కర్ణ, కృపా
చార్యులను దన శ్రేణ్యము నందు విశిష్టులుగను అశ్వత్థామ విర్ల భూవిశ్రవసులను నాయకులుగను
నిరూపించెను. కర్ణానంతరస్వీయపరిగణనముచే కృపాచార్యుఁడు గోపగించునేమో యను భయమునఁ
దన్నిరాసార్థము కృపాచార్యునకు “సమితింజయః” అను విశేషణమును విన్యసించెను.

భాష్యోత్కర్షదీపిక:—

కర్ణపరిగణనానంతరము తమ్ము లెక్కించుటంజేసి కృపాశ్వత్థామలకుఁ గోపము రాకుండుటకై
మధ్య మణిన్యాయముగ నిద్దరకు వర్తించునట్లు “సమితింజయః” అను విశేషణమును విన్యసించెను.

గీ || అన్యేచ బహవ శూరా మదర్థే త్యక్తజీవితాః ।

నానాశస్త్రప్రహరణా స్రవ్యే యుద్ధవిశారదాః

||౯||

పదవిభాగము—

అన్యేచ బహవః శూరాః మదర్థే త్యక్తజీవితాః నానాశస్త్రప్రహరణాః

స్రవ్యే యుద్ధవిశారదాః

||౯||

ప్రతిపదార్థము—

అన్యేచ=ఇతరులు; బహవః=అనేకులు; శూరాః=శూరులు; మదర్థే=నానిమి
త్తము; త్యక్తజీవితాః=త్యక్త=విడచిపెట్టబడిన; జీవితాః=జీవనముకలవారు; స్రవ్యే=అంద
రును; నానాశస్త్రప్రహరణాః=అనేకశస్త్రములుప్రహరణసాధనముగాగలవారు; యుద్ధవిశా
రదాః=యుద్ధ=యుద్ధమునందు; విశారదాః=నేర్పరులు.

||౯||

శాంఖ్యరథావ్యతత్వబోధిని—

తనభయము పోవుటకై దుర్యోధనుడు తనసైన్యమునందుగల మహావీరులను
తెక్కింప మొదలిడెను . మనసైన్యమునఁ దమరు, భీష్ముడును, కర్ణుడును, అశ్వత్థామయు
వికర్ణుడును, భూడిశ్రీవన్సుయు, కలరు . ఇంతమాత్రమే కాదు . ఇంక నసంఖ్యాకులగు
శూరులు నానిమిత్తము పాణిత్తాగము సేయుటకు సిద్ధముగానున్నారు . వీరందఱుననే
క(శస్త్రాస్త్ర) భిండివల తోమరమునలముద్గరాదిపహరణసాధనములు గలవారు . ఎన్ని
సాధనములున్న వానిని వినియోగించు శక్తిలేనిచో యవియన్నియు నిష్ఫలములు
కాదా! యని శంకింపరాదు . వీరందరు యుద్ధమునందాటితేటినవారు కాన మనకెంతమా
త్రము భయము లేదు .

||౯||

— ౧౦. అధ్యాయము — ౯ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము —

“సింధురాజ, జమద్రఘుడు మొదలగువారు కలరుకదా! వారుమాత్రము నాయకులుగారా?
నీచే బూర్వబరిగజేతులగు వీరే నాయకులా?” అని యాచార్యుఁడొకరించునని యా యాశంకకు సమా
ధానముగ నీశ్లోకమును జెప్పచున్నాఁడు. శల్య, కృతవర్మప్రభృతులు, నాప్రయోజనమునిమిత్తమై జీవితమును
గూడ విడుచుటకు సిద్ధముగా నున్నారని భావము. “త్యక్తజీవితాః” అనుటచే దనయందు వారలకుఁ గల
యనురాగము నూచించబడెను. మతియు నట్లే “నానాశస్త్రప్రహరణాః” “స్రవ్యే యుద్ధవిశారదాః” అను
విశేషములచే తన సైన్యభావశక్తియు, అసైన్యమునకు దయందుగల భక్తి, వారి శౌర్యము, యుద్ధోద్యో
గము, యుద్ధకాశలము నూచింపబడెను.

భాష్యోత్కర్షదీపిక—

శత్రురాజులు “మహేష్వాసాః” గొప్పధనుస్సులు గలవారు. అని పూర్వమందు జెప్పి స్వీయప
క్షరాజులు “నానాశస్త్రప్రహరణాః” నానావిధములగు శస్త్ర, ఖడ్గాదులు, “ప్రహరణాః” గదాదులు కల
వారుయని చెప్పటచే తనవారి యుత్కర్ష చూపబడెను.

గీ॥ అపర్యాప్తం త దస్మాకం బలం భీష్మాభిరక్షితమ్ ।
పర్యాప్తం త్వద మేతేషాం బలం భీమాభిరక్షితమ్ ॥

||౧౦||

గీ॥ అయనేషు చ సర్వేషు యథాభాగ మవస్థితాః ।
భీష్మ మేవాభిరక్షన్తు భవన్త స్సర్వ ఏవ హి ॥

||౧౧||

పదవిభాగము :—

అపర్యాప్తం—తత్—అస్మాకం—బలం—భీష్మాభిరక్షితం—పర్యాప్తం—తు—ఇదం—
ఏతేషాం—బలం—భీమాభిరక్షితం ॥

||౧౦||

అయనేషు—చ—సర్వేషు—యథాభాగం—అవస్థితాః—భీష్మం—ఏవ—అభిరక్షన్తు—
భవన్తః—సర్వే—ఏవ—హి ॥

||౧౧||

ప్రతిపదార్థము :—

అస్మాకం=మననంబధమై; తత్=పదునొకండఁగొనియెడు; బలం=సైన్యము; భీష్మాభిరక్షితం=భీష్మ=భీష్మునిచేత; అభిరక్షితం=రక్షింపబడినదై; పర్యాప్తం=శత్రువులను జయించుటయందు సమర్థమైయున్నది; ఏతేషాం=ఈధర్మరాజులయొక్క; ఇదం=ఈయేడు అగొనియెడు సైన్యము; భీమాభిరక్షితం=భీమునిచే రక్షింపబడినదై; అపర్యాప్తం=మనలను జయించుటకు సమర్థము కాదు. ॥౧౦||

లేక :— తత్=ఆ; అస్మాకం=మననంబధమగు; బలం=బలము; భీష్మాభిరక్షితం=భీష్మునిచేరక్షింపబడినదై; అపర్యాప్తం=అసంఖ్యాకమైనది; లేక, పరులచేజయించుటకు శక్యమైనది కాదు; లేక, పరులచే ఓడిపోవుటకుశక్యమైనదికాదు; ఏతేషాం=ఈపాంపులదైన; ఇదం=ఈ; బలం=బలము; భీమాభిరక్షితం=భీమునిచేరక్షింపబడినదై; పర్యాప్తం=ఏడగొనియెడు మాత్రమే; లేక, మనలచే జయింపబడుటకు సమర్థమైనది; లేక, మనసైన్యముచే ఓడిపోవుటకు సమర్థమగుచున్నది. ॥౧౧||

సర్వఏవ=సమస్తమైన; భవన్తోహి=తామందరు; సర్వేషు=సమస్తమైన; అయనేషు=అయనములయందు (అనగా యుద్ధప్రారంభసమయమున ప్రధాననాయకు లేయే స్థలములయందుండవలెనో నాయాస్థలములయందు;) యథాభాగం=ఎవరికి యేయే స్థానములు నియమింపబడినాయాస్థానములయందు; అవస్థితాః=ఉన్నవారై; భీష్మమేవ=భీష్మునిచే; అభిరక్షన్తు=అంతలను రక్షింతురుగాక.

(4)

శాంకరభావ్యత్వబోధిని :-

మనబలము పదునొకొండవలె హిణులైనై న్యము . ఉత్కృష్టమహిమగల సూక్ష్మబుద్ధియగు భీష్మునిచే రక్షింపబడుటచే ధర్మరాజాదులను జయించుటకు సమర్థమైనది .

ధర్మరాజాదుల బల మేడవలె హిణుల సైన్యము . స్వల్పమైనది . చపలబుద్ధిగల భీమునిచే రక్షింపబడుచున్నది గాన మనలను జయించుటకు సమర్థమైనది కాదు .

మనసైన్యము అసంఖ్యాకమైనది . మఱియు యుద్ధము నడచినై పుణ్యము గలిగినట్టియు, సూక్ష్మబుద్ధిగల భీష్మునిచే రక్షింపబడు చున్నది . కాన మనసైన్యమును జయించుటకు ధర్మరాజాదుల సైన్యము సమర్థమైనది కాదు . ధర్మరాజాదులసైన్య మల్పసంఖ్యాకము . పాండవులసైన్యము చపలబుద్ధియు, దుర్బలుడునగు భీమునిచే రక్షింపబడుచున్నది . కాన మనసైన్యము ధర్మరాజాదులసైన్యమును జయించుటకు సమర్థమైనది . ||౧౦||

మనసర్వసైన్యమున కధిపతి భీష్ముడు . కాన నాభీష్ముని రక్షించిన మనలను రక్షించుకొనిన వారలమగుదుము . కావునఁదామందఱు దత్తన్నియతస్థానములందుండి నేనాధిపతియై సేనామధ్యముననున్న భీష్ముని రక్షింతురు గాక . ౧౧

—౧వ. అధ్యాయము—౧౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు—

మధుసూదనసరస్వతీయము :-

“అస్మాభిః భీష్మః య త్పాండవసైన్యనివృత్త్యై అభిరక్షితః తత్ భీష్మభిరక్షితం”
మనలచే భీష్ము డేపాండవసైన్యనివృత్తికొఱకు రక్షింపబడుచుండునో అట్టి పాండవసైన్యము మనలను జయించుటకు సమర్థమైనది కాదు . “తైః భీమః య ధౌర్ధరాష్ట్రసైన్యనివృత్త్యై అభిరక్షితః తత్ భీమాభిరక్షితం” వారలచే నే మనసైన్యనివృత్తికొఱకు భీముడు పాండవులచే రక్షింపబడుచుండెనో అట్టి మనసైన్యము వారలను పరిభవించుటకు సమర్థము . మనలను జయించుట కత్యంతదుర్బల హృదయుడగు భీముని రక్షించుచుండుటం జేసి పాండవసైన్యమునకు నే నెంతమాత్రము జంక నని యాశయము . అట్లైనను కర్తవ్య కేషమున్న దని చెలువుట కిటు “తు” శబ్దము ప్రయోగింపబడెను . శ్రీధరీయము :-

“తత్” అట్టి వీరపురుషాధిష్ఠితమైనను, భీష్మభిరక్షితమైనను మన బలము వారలను జయించుట కసమర్థమైనది . “ఇదంతు” ఈ యల్పసంఖ్యాకమగు వారిసైన్యము భీమాభిరక్షితమైనను మనలను జయించుటకు సమర్థమైది . ఎలన? భీష్ము డుభయపక్షపాతి గావునను, భీముఁ డేకపక్షపాతిగావునను ఇట్లు భోచుచున్నదని యభిప్రాయము .

|| ౧౦ ||

గీ॥ తస్య సంజనయన్ హర్షం కురువృద్ధః పితామహః ।
సింహనాదం విన ద్యోచ్చైశ్శృంఖం దధ్నౌ ప్రతాపవాన్ ॥ ౧౨ ॥

పదవిభాగము:—

తస్య--సంజనయన్--హర్షం--కురువృద్ధః--పితామహః--సింహనాదం--వినద్య
--ఉచ్చైః--శృంఖం--దధ్నౌ--ప్రతాపవాన్ ॥ ౧౨ ॥

ప్రతిపదార్థము :—

ప్రతాపవాన్=ప్రతాపవంతుడును ; పితామహః=తాతయు ; కురువృద్ధః=కురు
వంశరాజులయందు వృద్ధుడును నగు భీష్ముడు ; తస్య=తాను ప్రభువైనను ద్రోణాచార్యుని
సమీపమున కేగి భీష్ముడై యేమేమో పలుకుచున్న దుర్యోధనునకు ; హర్షం=సంతో
షమును (శత్రువులను జయించుటచేదనకు హృష్టించు విజయము వలనఁగలుగు సంతో
షమును ;) సంజనయన్=పుట్టించుచు ; ఉచ్చైః=గట్టిగ ; సింహనాదం=సింహనాదమును ;
వినద్య=పలికి ; శంఖం=శంఖమును ; దధ్నౌ=పూరించెను . ॥ ౧౨ ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ఇవ్యధమున భీష్ముడై ద్రోణాచార్యునివద్ద నేమేమో మాటలాడుచున్న దుర్యో
ధనునకుఁ బ్రతాపశాలియు, కురువృద్ధుడును, తాతయు, నగు భీష్ముడు శత్రువులను జయిం
చి సంతోషింపఁజేయుటకై గట్టిగ సింహనాదమునుజేసి శంఖమును పూరించెను . ॥ ౧౨ ॥

—౧౧వ అధ్యాయము—౧౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు—

మధునూదనసరస్వతీయము—

“ఈదుర్యోధనుడు స్తుతించు గాక, లేక, నిందించు గాక వీరినిమిత్ర మిత్రరీత్యాగ మవశ్య
కర్తవ్యము కదా” యని యూహించి భీష్ముఁ డాదుర్యోధనున కుత్సాహ జనకమగు నట్లు సింహ
నాదమును జేసి శంఖమును పూరించెనని యాశయము. ఇటు దుర్యోధనుడు పరస్పైన్యనిరీక్షణముజే
భీతిలుటను, అనిధముగ భయభ్రాంతుఁడగు దుర్యోధనుని విషయమై యాచార్యుఁ డుపేక్షించుటను
గమనించె నని చెల్లుటకు “కురువృద్ధః” అనియు, అట్టి దుర్యోధనుని విషయమై యుపేక్షింపలేదని
చెల్లుటకు “పితామహః” అనియు శత్రుభయంకరమగు నట్లు సింహనాదమును జేసె నని చెల్లుటకు
“ప్రతాపవాన్” అనియు భీష్మునకు విశేషణత్రయవిన్యాసము చేయఁబడెను. ॥ ౧౨ ॥

భాష్యోత్కర్ష దీపిక—

“భీష్మునే మీరందరు ప్రధానముగా రక్షింపవలెను. అయినను రక్షించినచో మీరందరు మర
క్షితులై యుండగలరు” అని దుర్యోధనుడు చెప్పినతోడనే ద్రోణాచార్యులు భీష్మునికంటె దన యప్రా
ధాన్యమును చెలిసికొని తూష్ణింభూతుడయ్యెను. అట్టి ద్రోణుని గని ఖిన్నుడైనట్టియు తనయందత్యంతము
భక్తియున్నదైన దుర్యోధనుని జూచి భీష్ముడు దుర్యోధనునికి హర్షోత్పాదనార్థమై ప్రవర్తించెనని చెప్పుట
శ్లోకము జెప్పుచున్నాడు. ॥ ౧౨ ॥

గీ॥ తత శ్శంఖా శ్చ భేర్య శ్చ పణవానకగోముఖాః ।
సహ సైవాభ్యహన్యన్త స శబ్ద స్తుములోఽభవత్ ॥ ౧౩॥

గీ॥ తత శ్వేత్వేర్హయై ర్ముక్తే మహతి న్యన్తనే స్థితౌ ।
మాధవః పాండవ శ్చైవ దివ్యౌ శంఖౌ ప్రదధ్ధతుః ॥ ౧౪॥

పదవిభాగము—

తతః—శంఖాః—చ—భేర్యః—చ—పణవానకగోముఖాః—సహసా—ఏవ—అభ్యహన్యన్త—సః—శబ్దః—తుములః—అభవత్ ॥ ౧౩॥

తతః—శ్వేత్వైః—హయైః—యుక్తైః—మహతి—న్యన్తనే—స్థితౌ—మాధవః—పాండవః—చ—ఏవ—దివ్యౌ—శంఖౌ—ప్రదధ్ధతుః ॥ ౧౪॥

ప్రతిపదార్థము—

తతః=భీష్మునిచే సింహనాదము, శంఖధ్వని చేయబడిన పిమ్మట; శంఖాశ్చ=శంఖములు; భేర్యశ్చ=భేరులు; పణవానకగోముఖాః=పణవములు, ఆనకములు, గోముఖములనెఱి వాద్యవిశేషములు; సహసైవ=శీఘ్రముగ; అభ్యహన్త=వాయింపబడెను; సః=అట్టివాద్యవిశేషములవలనఁబుట్టిన; శబ్దః=శబ్దము; తుములః=నంకులమై; (అనగా ధర్మరాజుడుల సైన్యమునకు భయముచేయునదై;) అభవత్=అయెను. ॥౧౩॥

తతః=దుర్యోధనుని సైన్యమునందెట్టి గొప్పశబ్దము బయలుపడెదలిన పిమ్మట; మాధవః=శ్రీకృష్ణపరమాత్మయు; పాండవః=అర్జునుడును; శ్వేత్వైః=తెల్లనైన; హయైః=గుర్రములచే; యుక్తైః=కూడిన; మహతి=గొప్ప; న్యన్తనే=రథమునందు; స్థితౌ=ఉన్నవారై; దివ్యౌ=దివ్యములగు; శంఖౌ=శంఖములను; ప్రదధ్ధతుః=పూరించిరి. ॥౧౪॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

దుర్యోధను నభిప్రాయము దెలిసికొని దుర్యోధనునకుఁగలిగిన భయము తొలగి సంతోషము గలుగుటకు భీష్ముడు సేసిన సింహనాదమును, శంఖధ్వనిని విని దుర్యోధునపక్షియులగు రాజులు శత్రువులకు భయము కలుగు నటుల భేరులు మొదలుగాగల వాద్యవిశేషములను వాయించిరి. వానివలన శత్రుభయంకరమగు మహాశబ్దము బయలుపడెదలను కాని పాండవులు కొంచమైనను ఊఁభించలేదు. ॥౧౩॥

ఇవిధమున దుర్యోధనుసైన్యమునందు గలిగిన ప్రవృత్తిని జూచి కేశవాష్టమ లలిబలపరాక్రమములు గల శ్వేతాశ్వములు కట్టిన రథమునఁగూర్చుండి తమదివ్యశంఖములను పూరించిరి. ॥౧౪॥

గీ॥ పాఞ్చజన్యం హృషీకేశో దేవదత్తం ధనంజయః ।
పాండ్రం దధ్నా మహాశంఖం భీమకర్మా వృకోదరః ॥

॥౧౫॥

పదవిభాగము:—

పాంచజన్యం—హృషీకేశః—దేవదత్తం—ధనంజయః—పాండ్రం—దధ్నా—మహాశంఖం—భీమకర్మా—వృకోదరః॥

॥౧౫॥

ప్రతిపదార్థము :—

హృషీకేశః=మాయకు ప్రభువగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ; పాఞ్చజన్యం=పాంచజన్యమును శంకమును; ధనంజయః=దిగ్విజయనమయమున నకలదేశాధీశ్వరులను జయించి ధనంజయుడను పేరునుబడసిన యర్జునుడు; దేవదత్తం=దేవదత్తమునుశంఖమును; భీమకర్మా=యుద్ధమునందు భయంకరమగు కర్మను జేయునట్టియు; వృకోదరః=అంగుష్ఠప్రమాణముగల జఠరాగ్ని కల భీముడు; పాండ్రం=పాండ్రమునుపేరుగల; మహాశంఖం=గొప్పశంఖమును; దధ్నా=పూరించెను.

॥౧౫॥

శాంకరభావ్యుత్పత్తిబోధిని:—

శ్రీకృష్ణపరమాత్మ తన పాంచజన్యమును, అర్జునుడు తనదేవదత్తమును, భీముడు తన పాండ్రమును శంఖమును పూరించెను.

॥౧౫॥

—౧వ అధ్యాయము—౧౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు—

మధుసూదనసరస్వతీయము:—

ఇతరులు గూడ రథస్థులైనను కృష్ణార్జునుల రథోత్కర్షణను నూచించుటకు ప్రత్యేకముగ “శ్వేత్తైరయై ర్యుక్తై” ఇత్యాదికముచే కృష్ణార్జునులకు రథస్థత్వమును జెప్పెను. అగ్నిదత్తరథస్థులగు కృష్ణార్జునులజేయు అని యాశయము.

భాష్యోత్కర్షణదీపిక:—

ఈశ్లోకపూర్వార్థముచే ధార్తరాష్ట్రుల తుములశబ్దాకర్ణానంతరము కృష్ణార్జునులు భయప్రచలితులు కాలేదని నూచింపబడెను. ఇట “మాధవః” అనుటచే “లక్ష్మీవల్లభుడగు శ్రీకృష్ణ పరమాత్మ తన శంఖారావముచేతనే నీపుత్రుల రాజ్యలక్ష్మినిగైకొనె” నని నూచితమయ్యెను. “పాండవః” అనుటచే “పాండురాజు రాజ్యము పాండవులకే సంక్రమించు” నని నూచితమయ్యెను. ॥ ౧౪ ॥

—౧వ అధ్యాయము—౧౫-౧౬ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు—

మధుసూదనసరస్వతీయము:—

“శత్రుసైన్యములందు బ్రసిద్ధములైన శంఖములు కలవు. నీవారల సైన్యము నం దొక్కని కైన నట్టి శంఖము లేదు” అని పాండవుల యుత్కర్షణను నూచించుటకు తత్తన్నామనిర్దేశపురస్కరముగ పాండవుల శంఖములను పేర్కొనెను.

గీ॥ అనంతవిజయం రాజా కున్తిపుత్రో యుధిష్ఠిరః ।
నకుల స్సహదేవ శ్చ సుఘోషమణిపుష్పకౌ ॥

॥౧౬॥

పదవిభాగము—

అనంతవిజయం—రాజా—కున్తిపుత్రః—యుధిష్ఠిరః—నకులః—సహదేవః—చ—సు
ఘోషమణిపుష్పకౌ ॥

॥౧౬॥

ప్రతిపదార్థము—

రాజా=వ్రాభివగు ; కున్తిపుత్రః=కున్తి కుమారుడగు ; యుధిష్ఠిరః=ధర్మరాజు ;
అనన్తవిజయం=అనంతవిజయమును పేరిశంఖమును ; నకులః=నకులుడును ; సహదేవశ్చ=సహ
దేవుడును ; సుఘోషమణిపుష్పకౌ=సుఘోషము, మణిపుష్పకము ననెడి శంఖములను ;
వృద్ధధృతుః=పూరించిరి.

॥౧౬॥

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని—

కృష్ణార్జునాదుల వ్రావృత్తిని దెలసికొని పరిపాలనావకాశమిదియేయని వ్రాభివ
గు ధర్మరాజు అనంతవిజయశంఖమును, నకులుడు సుఘోషముపేరి శంఖమును, సహదేవు
డు మణిపుష్పకముపేరి శంఖమును పూరించిరి .

॥౧౬॥

“సర్వేంద్రియప్రేరకుడగు పరమాత్మ వారలకు సహాయకారి” అని సూచించుటకు
“హృషీకేశః” (ఇంద్రియములకు ప్రభువు) అను శబ్ద ముపయోగింపబడెను.

“ద్విజయముందు సమస్తరాజలోకమును జయించి భూరిధనమును సేకరించిన వాడగుటచే
నర్జునుఁ డజేయు” డని సూచించుటకు “ధనఁజయః” అను పద ముపయోగింపబడెను.

“హిడింబవధాదిభీకరకార్యకారియగు భీముఁడు మహాబలివు” డని సూచించుటకు “భీమకర్మా”
అని చెప్పబడెను.

“గొప్పశపస్సుచే ధర్మని పలన కుంతికి లభించినట్టియు, స్వయముగ రాజసూయయాగకర్త
యగుటచే ముఖ్యముగ రాజగు ధర్మజుడై యుద్ధమునందు జయమును జొందువాడై స్థిరఁడగు”
నని సూచించుటకు “రాజా కున్తిపుత్రో యుధిష్ఠిరః” అని చెప్పబడెను.

భాష్యోత్పన్న దీపిక—

“సర్వేంద్రియములకుఁ బ్రేరకుడగుటకేసి కృష్ణపరమాత్మ పొండవుల యింద్రియములకు
బలప్రదాతయు, భార్తృరాష్ట్రాదులయింద్రియముల బలమును హరించువాడగు” ననియు సూచించుటకు
“హృషీకేశః” అను పదముపయోగింపబడెను.

“అతిరాద్రోమగు దుశ్శాసనరక్తపానాదులందు సమర్థుడగు భీమసేనుఁడు” త్రాగిన యా
రక్తమును తన వృకప్రమాణముగు నొడరాగ్నిచే జీర్ణముచేసికొనఁగలుగు” నని సూచించుటకు “భీమ
కర్మా, వృకోదరః” అను పదముల సుపయోగించెను.

॥ ౧౫-౧౬

గీ॥ కాశ్య శ్చ పరమేష్వాన శ్శిఖండి చ మహారథః ।

ధృష్టద్యుమ్నో విరాట శ్చ సాత్యకి శ్చాపరాజితః ॥

1౧౭1

దృపదో ద్రాపదేయా శ్చ సర్వశః పృథివీవతే ।

సౌభద్ర శ్చ మహాబాహు శ్శంఖా ద్దధ్నుః పృథ క్పృథక్ ॥

1౧౮1

పదవిభాగము—

కాశ్యః—చ—పరమేష్వానః—శిఖండి—చ—మహారథః—ధృష్టద్యుమ్నః—విరాటః—
చ—సాత్యకిః—చ—అపరాజితః ॥

1౧౭1

దృపదః—ద్రాపదేయాః—చ—సర్వశః—పృథివీవతే—సౌభద్రః—చ—మహాబా
హుః—శంఖాన్—దధ్నుః—పృథక్—పృథక్ ॥

1౧౮1

ప్రతిపదార్థము—

పేపృథివీవతే ! = భూమికిప్రభువగు ఓధృతరాష్ట్రాడా ! ; పరమేష్వానః = గొప్ప
ధనస్సుగల ; కాశ్యశ్చ = కాశీరాజును ; మహారథః = మహారథికుడగు ; శిఖండిచ = శిఖండియు ;
ధృష్టద్యుమ్నః = ధృష్టద్యుమ్నుడును ; విరాటశ్చ = విరాటరాజును ; అపరాజితః = యుద్ధము
నందుపరాజితుడుకానట్టి ; సాత్యకిశ్చ = సాత్యకియు ; దృపదః = దృపదమహారాజును ; ద్రా
పదేయాశ్చ = ద్రాపదికుమారులగు నుపపాండవులును ; మహాబాహుః = గొప్పబాహువులు
గల ; సౌభద్రః = సుభద్రకుమారుండగు నభిమన్యుడును ; పృథక్పృథక్ = వేర్వేరుగా ; సర్వ
శః = అంతటను ; శంఖాన్ = శంఖములను ; దధ్నుః = పూరించిరి .

1౧౭-౧౮1

కాంక్షరథావ్యక్తత్వబోధిని—

పైనఁజెప్పబడిన వారలే గాక యితరులగు తత్త్వజ్ఞులుగూడ కైకమత్యము
గలదు . కాన నోధృతరాష్ట్రాడా ! నీదురాశను వదలు కొనుమని నూచనఁజేయుచు సంజ
యుండు ధృతరాష్ట్రునిఁగూర్చి యిట్లుఁపలికెను . ఓవ్రభువా ! పీఠలే గాక శత్రువులకు మా
రొక్కవరాని గొప్పధనస్సుగల కాశీరాజును, మహారథికుడగు శిఖండియు, (శిఖండంశ్చస్త్ర
శూన్యతా) మీసములేనివాడు) ధృష్టద్యుమ్నుడును, విరాటుడును, యుద్ధమునం దజేయు
డగు సాత్యకియు, దృపదమహారాజును, ఉపపాండవులును, అభిమన్యుడు మొదలగు వా
రలందఱును తమ శంఖములను పూరించిరి .

1౧౭-౧౮1

- గీ॥ స ఘోషో ధార్తరాష్ట్రాణాం హృదయాని వ్యధారయత్ ।
 సభ శ్చ పృథివీం చైవ తుములోఽభ్యనునాదయత్ ॥ ౧౮॥
- గీ॥ అథ వ్యవస్థితా దృష్ట్వా ధార్తరాష్ట్రా న్కపిధ్వజః ।
 ప్రవృత్తే శత్రునంపాతే ధను రుద్యమ్య పాడవః ॥ ౧౯॥
 హృషీకేశం తదా వాక్య మిదమాహ మహీపతే ।
 సేనయో రుభయో ర్మధ్యే రథం స్థాపయమేఽచ్యుత ॥ ౨౦॥

పదవిభాగము—

సః=ఘోషః=ధార్తరాష్ట్రాణాం=హృదయాని=వ్యధారయత్=సభః=చ=పృథి
 వీం=చ=వీవ=తుములః=అభ్యనునాదయత్ ॥ ౧౮॥

అథ=వ్యవస్థితాన్=దృష్ట్వా=ధార్తరాష్ట్రాన్=కపిధ్వజః=ప్రవృత్తే=శత్రునంపా
 తౌ=ధనుః=ఉద్యమ్య=పాండవః ॥ ౧౯॥

హృషీకేశం=తదా=వాక్యం=ఇదం=ఆహ=మహీపతే ।
 సేనయోః=ఉభయోః=మధ్యే=రథం=స్థాపయ=మే=అచ్యుత ॥ ౨౦॥

ప్రతిపదార్థము—

సః=ధర్మరాజాదులచే నొనర్పబడిన ; తుములః=నంకులమైన ; ఘోషః=
 ఆశంఖధ్వని ; సభశ్చ=అంతరిక్షమును ; పృథివీంచైవ ; భూలోకమును ; అనగాముల్లోకము
 లను ; అభ్యనునాదయత్=ప్రతిధ్వనింపఁజేయుచు ; ధార్తరాష్ట్రాణాం=దుర్యోధనాదుల
 యొక్క ; హృదయాని=అంతఃకరణములను ; వ్యధారయత్=ప్రయత్నించెను . ॥౧౮॥

అథ=ఇవిధమున శంఖశబ్దము బయలు వెడలిన పిమ్మట ; హేమహీపతే! =ఓ
 ప్రభువగు ధృతరాష్ట్రుండా ; కపిధ్వజః=జండాపైఁగపిరాజుగల ; పాండవః=అర్జునుండు ;
 వ్యవస్థితాన్=ఎదుటనిలచియున్న ; ధార్తరాష్ట్రాన్=దుర్యోధనాదులను ; దృష్ట్వా=చూచి ;

—౧వ అధ్యాయము—౨౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు—

శంకరానందీయము—

“తద్యథేహ కర్మచిత్ లోకః క్షీయతే, సస్య మివ మర్త్యః పశ్యతే । సస్య మివాజాయతే
 పునః, అష్టదశోక్త మవరం యేషు కర్మ । ఏత చ్ఛ్రీయో యేఽభినందన్తి మూఢా జరామృత్యుం పున
 రే వాపి యన్తి, శ్వో భావా మర్త్యస్య యదంత కైతత్, పరాచః కామా నేనుయన్తి బాలాః
 కర్మణా పితృలోకో విద్యయా దేవలోకః, అంధం తమః ప్రవిశన్తి యేఽవిద్యా ముపాసతే । తతో
 భూయ ఇవ తే తమా య ఉ విద్యాయాగ్ం రతాః” ఇవి మొదలగు శ్లోకులచేతను “జాతస్య హి
 ధృవో మృత్యుః ధృవం జన్మ మృతస్య చ, మోక్షాకా మోక్షకర్మణః, క్షీణే పుణ్యే మర్త్యలోకం
 విశన్తి” ఈ మొదలగు శ్లోకులచేతను “ఏది పుట్టునో యది గిట్టును” ఏది చూడఁబడునో యది
 నశించును” అను యుక్తులచేతను మోక్షమునే యర్థించు పండితుడు తా నారాధించు దేవతలను, దేవ
 తా ద్వేషముగఁ జేయఁబడు కర్మలను, అకర్మల ఫలమును విచారించవలయును ; కానః పరమార్థియగు

శత్రునంపాతే=బాణపాతము ; పృవృత్తేనతి=సిద్ధముగానుండగా ; తదా=అత్తరి ; ధనుః= గాండీవమును ; ఉద్యమ్య=ఎత్తి ; హృషీకేశం=మాయకు పృభువగు శ్రీకృష్ణవరమాత్మను గూర్చి ; ఇదం=ఈ ; వాక్యం=వాక్యమును ; ఆహ=పలికెను .

||౨౦||

హేలచ్యుత!=ఓశ్రీకృష్ణాడా! ; మే=నానంబంధముగు ; రథం=రథమును ; ఉభయోః=రెండయిన ; సేనయోః=సేనలయొక్క ; మధ్యే=మధ్యయందు ; స్థావయ =నిలుపుము .

||౨౧||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ధర్మజుని సైన్యమొనర్చిన శంఖధ్వని ముల్లోకములను మార్కొగించుచు దుర్యోధనాదుల హృదయములను బద్దలుజేసెను .

అట్టిశంఖధ్వనిని వినినతోడనే ముల్లోకములు బెదరి బెదరి గగ్గోలు పొంద దుర్యోధనాదుల హృదయములు బెదరి పోవుట యక్కఱము (ఆశ్చర్యము) కాదు .

||౧౯||

ఓశ్రుతరాష్ట్రాడా! కపిధ్వజుడగు యర్జునుని శంఖధ్వని హృదయవిదారకమగుట చేగడుంగడు భయపడి నీపుత్రులు యుద్ధమును వదలి పారిపోవలసి యుండెను . అట్లుగా కధైర్యముతో యుద్ధము జేయుటకు నెదుట నిలచిన నీకుమరులగు దుర్యోధనాదులను జూచి శస్త్రాస్త్రప్రయోగమునకుసిద్ధపడి గాండీవమెత్తి యర్జునుడుశ్రీకృష్ణవరమాత్మనుగాంచి యొకవాక్యమును బలికెను .

||౨౦||

స్వరూపమువలన నెన్నడును నాశములేని యో శ్రీకృష్ణ ! నారథము నుభయ సేనలమధ్య నిలుపుమని యర్జునుడు పలికెను .

పరమేశ్వరుడు భక్తవశుడు . భక్తులనియోగము నవశ్యముజేయువాడగు పరమేశ్వరుడుండ భక్తుల కశక్యమయిన దేమికలదు? కాన నర్జునుణ్ణి సారథ్యమునందు శ్రీకృష్ణుని నియోగించుట సమంజసమే .

||౨౧||

యర్జునునకు కర్తవ్యమును, యుద్ధయోగ్యమును, యుద్ధమును జేసెడి వారలయొక్క విచారమును, యుద్ధముయొక్క విచారమును, యుద్ధమువలన జాగ్రత్తించెడి ఫలముయొక్క విచారమును, అట్టి విమర్శనము వలన కలిగెడి వైరాగ్యమును ప్రతిపాదించుటకు “ అథ వ్యవస్థితా స్తృప్తస్త్వా ” అను శ్లోకము మొదలుకొని పరికరణ మారంభింపబడెను .

||౨౦||

— ౧౩ అధ్యాయము—౨౧౯ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధుసూదననరస్వతీయము—

“ నే నీరథము నాపుడమన్నను శత్రువులు శస్త్రాస్త్రప్రహరణములచే నన్నీధమునుండి క్రిందికి బడదోయ్యుడు రండు కేమందువు? ” అని శ్రీకృష్ణుడు డాశంకించు నని యూహించి “ దేశకాల వస్తు

(5)

గీ॥ యావ దేతాన్నిరీక్షేహం యోధ్యకామా నవస్థితాః ।

క్తై ర్మయా నహ యోధవ్య మస్మి న్రణసముద్యమే ॥

1-9-91

పదవిభాగము:-

యావత్-ఏతాన్-నిరీక్షే-అహం-యోధ్యకామాన్-అవస్థితాన్-క్తై-

మయా-నహ-యోధవ్యం-అస్మిన్-రణసముద్యమే ।

1-9-91

ప్రతిపదార్థము:-

ఏతాన్=ఈశత్రుపక్షమందున్న ; యోధ్యకామాన్=యుద్ధముచేయుటకు కోరి కగల ; అవస్థితాన్=ఎదురుగ నిలిచియున్న భీష్మద్రోణాదులను ; యావత్=ఏప్రదేశము నందుండి ; అహం=నేను ; నిరీక్షే=చూడగలనో అట్టిప్రదేశమునందు నారథమును నిలుపు ము ; అని పూర్వశ్లోకముతో నమన్వయము ; అస్మిన్=ఈ ; రణసముద్యమే=యుద్ధప్రారంభమునందు ; కైస్సహ=ఎవరితో ; మయా=నాచేత ; యోధవ్యం=యుద్ధము చేయఁదగినది ?

1-9-91

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:-

దుర్యోధన పక్షమున యుద్ధము చేయఁగోరి వచ్చి యెదుట నిలిచి యున్న భీష్మద్రోణాదులను చూడగల ప్రదేశమున రథమును నిలుపుము. ఈయుద్ధప్రారంభమున ననేకరాజులు యుద్ధభూమియందు నిలిచియుండిరి. నాగమనమున కెచ్చటను యడ్డులేదు. కాన వీరలలో నెవరితో నేను యుద్ధము చేయవలెను? ఎవరును యిచట నాతో యుద్ధము చేయఁదగిన వారు కానరారు.

1-9-91

పులకుండు చ్యుతిరహితుడవగు నిన్నీరథమునుండి యెవడును క్రిందికిఁద్రోయజాల”డని నూచించుటకు “ఆచ్యుత!” అని సంబోధించెను.

“ధర్మరాజులు విమర్శించి చేయువారలు ; కాన: సీతిధర్మక్షణలు ; విమర్శింపక నీవు వారి రాజ్యము నపహరించితిని, కాన జయము వారలకే ప్రాప్తించును. సీతిధర్మదూరమగు మహిపతిత్వముకల నీకు ప్రాప్తంపనేరదు.” అని నూచించుటకు “మహిపతే” అని సంబోధించెను.

భాష్యోత్కర్ష దీపిక:-

“వాక్ప్రవర్తకుడగు శ్రీకృష్ణునిచేఁ బ్రేరేపితుడై యర్జునుఁడు పల్కె” నని తెల్పుటకు “హృషీకేశం” (ఇంద్రియములకుఁప్రభువు)అని చెప్పఁబడెను.

“బలహీనులు, బుద్ధిహీనులు, నగు మీచే కపటముగ నార్జింపఁబడిన మహిపతిత్వము, మహా కూరులు, దైవానుగ్రహవంతులు, బుద్ధివంతులు, నగు పాండవులకే ప్రాప్తించును ; కాన: నిట్టి రాజ్య లోభమును పదలుకొను” మని నూచించుటకు సోల్లంతనముగ “మహిపతే!” అని సంబోధించెను.

“నేను రథము నాపినను శత్రువులు నిలువనీయరు కదా! అందు కేమందువు” అను శ్రీకృష్ణ భగవానుని ప్రశ్న నాశంకించుకొని “చ్యుతిరహితుడవగు నీవీరథమును కూడ నచలముగఁ జేయనమర్చుడవే” అని నూచించుటకు “ఆచ్యుత!” అని సంబోధించెను. పరమేశ్వరుఁడు గూడ ప్రాకృతునివలె యెవరికి సారథి యయ్యెనో యట్టియర్జునునకు విజయము ప్రాప్తించుననిన యాశ్చర్యమేమి యని యాశయము॥-91॥

గీ॥ యోత్యమానా నవేక్షేహం య ఏతేత్ర సమాగతాః ।

ధార్తరాష్ట్రస్య దుర్బుద్ధే ర్యుద్ధే ప్రియచిక్షీర్ష వః ।

॥౨౩॥

పదవిభాగము—

యోత్యమానాన్—అవేక్షే—అహం—యే—ఏతే—అత్ర— సమాగతాః— ధార్త
రాష్ట్రస్య—దుర్బుద్ధే—య్యుద్ధే—ప్రియచిక్షీర్ష వః ।

॥౨౩॥

ప్రతిపదార్థము—

దుర్బుద్ధే=తనరక్షణోపాయమును గుర్తెఱుంగనట్టి ; ధార్తరాష్ట్రస్య=ధృత
రాష్ట్రుని కుమారుడగు దుర్యోధనునకు ; య్యుద్ధే=యుద్ధమునందు ; ప్రియచిక్షీర్ష వః=ప్రియ
మును జేయ నిచ్చ గలవారలై ; యే, ఏతే=ఏ, ఈరాజులు ; అత్ర=ఈయుద్ధభూమియందు ;
సమాగతాః=కలిసికొనినారో ; యోత్యమానాన్=యుద్ధముచేయుట కిచ్చగల వారలను ;
అహం=నేను ; నిరీక్షే=చూడగలను.

॥౨౩॥

కాంక్షరభావ్యతత్త్వబోధిని—

యుద్ధము చేయుటకు దగిన వారీయుద్ధభూమినిఁగాన రారని బలికితివి. అట్టి
ప్రతిపక్షులు లేనప్పుడు యుద్ధమునం దౌత్సుక్యము నిష్ఫలము కాదా యని శంకింపరాదు.
తనరక్షణోపాయమును గూడ గుర్తెఱుంగని దుర్యోధనునకుఁ బ్రియముఁ గూర్పఁదలఁచి
యీ యుద్ధభూమియందు నిలిచి యుద్ధమునకుఁదగు ప్రహరణోపాయములతో నన్నద్ధులై
యున్న వీరలను చూచెదను. అఁనగాఁ బ్రత్యేకవ్యక్తి ప్రతిపక్షిగ లేకున్నను సంఘము
నా యుద్ధౌత్సుక్యమును సార్థకము జేయును, అట్టిసంఘము పూర్వవైరము లేక, యెట్లు
సంభవించు నన్నఁ బూర్వవైరము గల దుర్బుద్ధియగు దుర్యోధనునకు యుద్ధమునందు
నహాయ మొనర్చుటమూలమున సంభవించును.

॥౨౩॥

—గవ అధ్యాయము—౨౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు—

మధుసూదనసరస్వతీయము—

నేను జేసెడి యుద్ధమున కెవరు ప్రతియోగులు? ఎవరు జేసెడి యుద్ధమునకు నేను ప్రతియోగి
నగుదును? ఈవిషయమును తెలుసుకొనుటయే యీరధస్థాపనమునకుఁ బ్రయోజన మని యర్థము. ॥౨౨॥

—గవ అధ్యాయము—౨౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు—

భాష్యోత్కర్షదీపిక—

దుష్టబుద్ధియగు దుర్యోధనున కీయుద్ధమునందు తాము సమర్థులు కాకపోయిన నెవరెవరు
మేలును కూర్చునిచ్చుగించిరో వారిని చూచెదనని యర్థము. ఇటు “ధార్తరాష్ట్రస్య” అనుటచే
ధృతరాష్ట్రుని కుమారులగు దుర్యోధనాదులేగాక ధృతరాష్ట్రుఁడు గూడ దుర్బుద్ధి కలవాడె
యని సూచింపఁబడెను.

॥ ౨౩ ॥

గీ॥ సంజయఉవాచ :—

ఏవముక్తో హృషీకేశో గుడాకేశేన భారత ! ।

సేనయో రుభయో ర్మధ్యే స్థాపయిత్వా రథోత్తమమ్ ॥

॥౨౪॥

భీష్మద్రోణప్రముఖత స్సర్వేషాం చ మహీక్షితామ్ ।

ఉవాచ పార్థ! వశ్యేతా స్సమవేతా న్కురూ నితి ॥

॥౨౫॥

పదవిభాగము—

సంజయః— ఉవాచ! ఏవం—ఉక్తః— హృషీకేశః— గుడాకేశేన— భారత— సేన
యోః— ఉభయోః—మధ్యే—స్థాపయిత్వా—రథోత్తమమ్ ॥

॥౨౪॥

భీష్మద్రోణప్రముఖతః—సర్వేషాం—చ—మహీక్షితాం— ఉవాచ—పార్థ—వశ్య—
ఏతాన్—సమవేతాన్—కురూన్—ఇతి ॥

॥౨౫॥

ప్రతిపదార్థము :—

సంజయః=సంజయుడు ; ఉవాచ=పలికెను ; హేభారత!=భారతవంశమునందు
జనించిన ఓధృతరాష్ట్రుడా ! ; గుడాకేశేన=(అంగుష్ఠతర్జ్వల మధ్యభాగముచే గొలువ
దగిన కేశపాశముగల) అర్జునునిచే ; హృషీకేశః=శ్రీకృష్ణపరమాత్మ ; ఏవం=ఈరీతిగ ;
ఉక్తః=చెప్పబడినవాడై ; ఉభయోః=రెండగు ; సేనయోః=సేనలయొక్క ; మధ్యే=
మధ్యయందు ; భీష్మద్రోణప్రముఖతః=భీష్మద్రోణాచార్యులయెదుట ; సర్వేషాం=సమ
స్తమైన ; మహీక్షితాం=రాజులుయొక్క ; (అంతి కే అనుపద మధ్యాహార్యము ;) అంతి
కే=సమీపమునందు ; రథోత్తమమ్=శ్రేష్ఠమగు రథమును ; స్థాపయిత్వా=నిలిపి ;

హేపార్థ=ఓఅర్జునుడా ; సమవేతాన్ ; కలిసియున్న ; ఏతాన్=శత్రువులగు నీ ;
కురూన్=కురువంశమునందు జనించిన దుర్యోధనాదులను ; వశ్యే=చూడుము ; ఇతి=ఈవి
ధమున ; ఉవాచ=పలికెను.

॥౨౪-౨౫॥

—గవ అధ్యాయము—౨౪-౨౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు—

మధునూదనసరస్వతీయము—

“ భరతవంశ మర్యాదను జూచియైన జ్ఞాతులవిషయమై ద్రోహచింతను మాను ” మని నూచి
చుటకు సంజయుడు ధృతరాష్ట్రుని “ భారత ” అని సంబోధించెను.

“ గుడాకాయః=నిద్రాయః , ఈశః , గుడాకేశః ” (నీద్ర)ను జయించినవాడు “ హృషీకేశః ”

కాంకరభాష్యత్వబోధిని—

“ఇట్లర్జునినిచేఁ బ్రేరితుడగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యహింసారూపధర్మము నాశ్రయించి శతవిధముల నర్జునుని యుద్ధమునుండి విరతునిఁ జేయఁగలఁడు. అట్లేని యుద్ధవ్రాత క్తి లేకయే నాకుమారులకు రాజ్యము లభింపఁగలదు” అను ధృతరాష్ట్రుని దురభిప్రాయమును తొలగిఁవఁదలఁచి సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునితో నిట్లనియె.

భూభారహరణార్థము ప్రవృత్తుడైన శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యర్జునుని యభిప్రాయమును దెలుసుకొనినపిమ్మట తనయభీష్టమును నెరవేర్చుకొనఁ దలఁచి యర్జునుని వాక్యముననుసరించి తనయభిప్రాయానుసార ముభయ సేనలమధ్యకు రథమునుఁ బోనిచ్చి భీష్మదులగు సర్వరాజన్యుల యెదుట నిలపి ఓయర్జున! ఈసైన్యమున శస్త్రాస్త్రనంపన్నులగు నీరాజు లుపేక్షింప దగినవారు కాదు. కాన సారథ్యమున నామనస్సును, భేదపెట్టక ఎవరెవరితో నీకుయుద్ధముచేయవలయునని కోరికగలదో వారలను చూచుకొనుము. ॥౨౪॥౨౫॥

అందరియొక్క నిగూఢాభిప్రాయమును తెలిసికొను వాడగుటచే శ్రీకృష్ణుఁ డర్జునుని శోక మోహముల జెలిసికొనియే పల్కెనని యభిప్రాయము.

“పార్థ!” అనుటచేఁ గుంతికి శోకమోహములు స్త్రీస్వభావసిద్ధములు; కాన: నామెవుక్తుండవగుటచే నవి నీకుఁగూడ ప్రాప్తించె ననియు, నామేనత్త కొమరుడవగు నీకు నేను సారథ్యమును జేయుచుండ నీకేమి కొడువ? కాన, నిశ్చితబుద్ధితో నిశ్శృంకగ పీఠలను చూడు” మనియు, సూచితమయ్యెను.

శంకరానందీయము—

“గుడోగోశేతుపాకయోః” అను శ్లోకానుసారము గుడమున గోశముని యర్థము; గుడంబ్రహ్మాండగోళం + ఆకాశి=వ్యాప్తితీతి గుడాకాశః స; ఈశఃయస్యసః గుడాకేశః” ఎవనికి, బ్రహ్మాండగోళమంతటను “విశ్వవైకం పరివేష్టితారం జ్ఞాత్వాశివం” అను శ్రుత్యుక్తరీతిని వ్యాపించియున్న పరమశివుఁడు పాశుపతాస్త్రప్రదానరూపమున రక్షకుఁడో, యట్టి యర్జునుఁడు గుడాకేశుడనవలడును. లేక, “రసోవైసః” అను శ్రుత్యుక్తరీతిని బెల్లమువలె మధురమై భక్తులను పొందువాడగు శివుఁడు రక్షకుఁడు గాఁగలవాఁడగుటంజేసి యర్జునుఁడు గుడాకేశుడనవలడును.

భాష్యోత్పన్నదీపిక—

ఎవని యజ్ఞ ననుసరించి పరమేశ్వరుఁడగు శ్రీకృష్ణుడుగూడ రథము నాపి శత్రువులను జూడమని జెప్పెనో యట్టి యర్జునుని మాహాత్మ్య మేమిచ్చెత్తుదునని యాశ్లోకమున కభిప్రాయము. భరతవంశస్థులు విషమావస్థయందు దుఃఖింపనట్టి ధీరులు; అట్టి భరతవంశోద్భవుడవగు నీవుగూడ “పరమేశ్వరుఁడగు శ్రీకృష్ణుఁడు నాపుత్రులకు ప్రతికూలుఁ డగుటయే గాక పాండవుల కనుకూలుడయ్యె” నని దుఃఖింపవలదని సూచించుటకు “భారత” అని సంబోధించెను.

“గుడాకాయాః=అజ్ఞానరూప నిద్రాయాః + ఈశః, గుడాకేశః” అజ్ఞానరూపముగు నిద్రాసు జయించినవాడని యర్థము ॥౨౪-౨౫॥

గీ । తత్రావశ్యత్ స్థితా న్పార్థః పితౄ నథ పితామహః ।
ఆచార్యా న్మాతులా న్భ్రాతౄ న్పుత్రా న్పౌత్రా న్సఖీం స్తథా
శ్వశురా న్సుహృద శ్చైవ సేనయో రుభయో రపి । ॥౨౬౪॥

పదవిభాగము :—

తత్ర=అవశ్యత్ స్థితా=పార్థః పితౄ=అథ=పితామహః=ఆచార్యాన్=మాతులాన్=భ్రాతౄ=పుత్రాన్=పౌత్రాన్=సఖీన్=తథా
శ్వశురాన్=సుహృదః=చ=ఏవ=సేనయోః=ఉభయోః=అపి । ॥౨౬౪॥

ప్రతిపదార్థము :—

తత్ర=యుద్ధమారంభించి శ్రీకృష్ణపరమాత్మయొక్క యాజ్ఞ కాగానే; పార్థః=అర్జునుడు; ఉభయోః=రెండయిన; సేనయోః=సేనలయందు; స్థితాన్=ఉన్న; పితౄ=పితృస్థానీయులను; అథ= (అథశబ్దమునకు తథాశబ్దార్థము) అట్టి; పితామహన్=తాతలను; ఆచార్యాన్=విద్యాగురువులను; మాతులాన్=మేనమామలను; భ్రాతౄన్=అన్నదమ్ములను; పుత్రాన్=కుమారులను; పౌత్రాన్=మనుషులను; తథా=అట్లు; సఖీన్=స్నేహితులను; (ప్రత్యుపకారము నవేక్షింపక యుపకారమొనర్చువారు సఖులు) శ్వశురాన్=మామలను; సుహృద శ్చైవ=స్నేహితులను; (ప్రత్యుపకార మవేక్షించి యుపకారమొనర్చువారు సుహృత్తులు) అవశ్యత్=చూచెను. ॥౨౬౪॥

కాంక్షరభావ్యతత్వబోధిని :—

శ్రీకృష్ణునివలన యుద్ధమున కాజ్ఞను గొన్నపిమ్మట సుభయసేనలయందున్న పితృస్థానీయులను, పితామహులను, విద్యోవదేశకులగు నాచార్యులను, మేనమామలను, సోదరులను, కుమారులను, మనుషులను, ప్రత్యుపకార మవేక్షింపక యుపకార మాచరించెడి మిత్రులను, మామలను, ప్రత్యుపకారమవేక్షించి యుపకారము నాచరించెడి స్నేహితులను జూచెను. ॥౨౬౪॥

—గవ అధ్యాయము—౨౬-౨౭-౨౮-౨౯-౩౦ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు—

మధుసూదనసరస్వతీయము :—

“యుద్ధరూపమగు హింస యధర్మము” అనెడి విపరీతబుద్ధియే మోహమనబడును. దీనివల్ల మమకార నిబంధనమగు చిత్తశైక్లబ్యము జనించును. దీనినే శోకమోహము అందురు. ఈచిత్తశైక్లబ్యమే “కాస్త్రవిహితముగాన యుద్ధము త్రియధర్మము” అనెడి జ్ఞానమును ప్రతిబంధించును. ఇట్టి చిత్తశైక్లబ్యముచే గప్పబడిన వివేకముగల యర్జునునకు మహాసర్థకారియగు “యుద్ధమునుండి విరమించవలె” ననెడి యిచ్చ గలిగెనని “తాన్సమీక్ష్య సకాంతేయః” అనునది మొదలుకొని చెప్పుచున్నాడు.

స్వ దేహమునందాత్మాభిమానమును, పరదేహమునం దాత్మియాభిమానమును గలవాడగుటచే ననాత్మవిమడగునట్టియు కనుకనే యుద్ధమునలన తనదేహము, పరదేహములు నశించునేమో యని దిగు

గీ || తా సమీక్ష్య న కౌంతేయ స్సర్వా బంధూ నవస్థితాన్ ||౨౭||
కృపయా పరయా-విప్లవో విషీదన్ నిద మబ్రవీత్ |

గీ || అర్జునఉవాచ :-

దృష్ట్వామం స్వజనం కృష్ణ! యుయుత్సుం సముపస్థితం || ౨౮ ||

సీదన్తి మమ గాత్రాణి ముఖంచ పరిశుష్యతి |

గీ || వేపథు శ్చ శరీరే మే రోమహర్ష శ్చ జాయతే || ౨౯ ||

గాంధీవం న్రంసతే హస్తా త్వక్త్వైవ పరిదహ్యతే ||

గీ || న చ శక్నోమ్యవస్థాతుం భ్రమ తీవ చ మే మనః || ౩౦ ||

పదవిభాగము:-

తాన్ సమీక్ష్య-న-కౌంతేయః-సర్వా-బంధూన్-అవస్థితాన్ ||౨౭||

కృపయా-పరయా-విప్లవో-విషీదన్-ఇదం-అబ్రవీత్ | అర్జునః-ఉవాచ |

దృష్ట్వా-ఇమం-స్వజనం-కృష్ణం-యుయుత్సుం-సముపస్థితం || ౨౮ ||

సీదన్తి మమ-గాత్రాణి-ముఖంచ-పరిశుష్యతి |

వేపథుః-చ-శరీరే-మే-రోమహర్షః-చ-జాయతే || ౨౯ ||

గాంధీవం-న్రంసతే-హస్తాత్-త్వక్-చ-ఏవ-పరిదహ్యతే-న-చ-శక్నోమి-

అవస్థాతుం-భ్రమతి-ఇవ-చ-మే-మనః- ||౩౦||

ప్రతిపదార్థము:-

నః=ఆ; కౌంతేయః=కుంతీపుత్రుడగు యర్జునుడు; అవస్థితాన్=ఉభయనేనల
యందున్న; తాన్=ఆ; సర్వా=సమస్తమైన; బంధూన్=పితృపితృమహాదులను; సమీ
క్ష్య=దేటిపాలించి; జూచి; పరయా=గొప్ప; కృపయా=దయతో; ఆవిప్లవః=కూడుకొన్న
వాడై; విషీదన్=దుఃఖించుచు; కృష్ణంప్రతి=శ్రీకృష్ణుని గూర్చి; ఇదం=ఈవాక్యమును;
అబ్రవీత్=పలికెను. ||౨౭౪||

అర్జునః=అర్జునుడు; ఉవాచ=పలికెను.

హేకృష్ణ! =ఓశ్రీకృష్ణుడా!; యుయుత్సుం=యుద్ధముచేయనిచ్చగల; సము
పస్థితం= (యుద్ధభూమియందు) కూడిన; ఇమం=ఈ; స్వజనం=నాపితృపుత్రాదులను;
దృష్ట్వా=చూచి; మమ=నా యొక్క; గాత్రాణి=అవయవములు; సీదన్తి=విలవిలపోవుచు
న్నవి; ముఖంచ=నోరును; పరిశుష్యతి=ఎండుచున్నది. ||౨౮౪||

మే=నా యొక్క; శరీరే=శరీరమునందు; వేపథుశ్చ=కంపమును; రోమహర్షశ్చ=
గగులుపాటును; జాయతే=పుట్టుచున్నది; హస్తాత్=హస్తమునుండి; గాంధీవం=గాంధీవము;
న్రంసతే=జాటుచున్నది; త్వక్త్వైవ=ఒడలును; పరిదహ్యతే=అంతటనుమండుచున్నది; ౨౯౪

పరిశుభదార్శము :-

హే కేశవ! = ఓకృష్ణా! అవస్థాతుంచ = నిలుచుటకు; నశశ్చోమి = నమర్చుడను గా
కున్నాను; మే = నాయొక్క; మనః = మనస్సు; భ్రమతీవ = తిరుగుచున్నట్లున్నది; ॥3౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :-

ఓద్భృతరాష్ట్ర! అర్జునుఁ దుభయసేనలయందున్న పూజ్యులగు : పితృపితామహా
దులను, వాత్సల్యభూతులగు పుత్రాదులను, పరాధీనజీవనులగు సేనలను జూచి కృపా
పరవశుడై యిందరను హింసించుట ధర్మమా? యని దుఃఖించుచు శ్రీకృష్ణపరమాత్మును
గూర్చి యిట్లు పలికెను. ॥౨౭౪॥

అట్టియెడ శ్రీకృష్ణుని గూర్చి యర్జును డిట్లు వచించెను. ఓశ్రీకృష్ణ! యుద్ధము
చేయఁగోరి యుద్ధభూమియందుఁగూడిన నాపితృపుత్రాదులను జూడఁగా అయ్యో! వీనిని
హింసించ వలయునే! యని నాయవయవములు విలవిల పోవుచున్నవి. నో రెండుచున్నది.

దేవాంశ సంభూతుడగు నర్జునునకును నాత్మయాధాత్మ్యజ్ఞానములే కుండుటంబ
ట్టి తనదేహమునందాత్మజ్ఞానము పరదేహములయం దాత్మీయజ్ఞానమును నుంటఁజేసి యు
ద్ధారంభనమయమున మృత్యుప్రసంగదర్శనమువలన బెద్దయలజడి గలిగెను. ॥౨౭౫॥

ఓశ్రీకృష్ణా! భయకారణమగు కంపము. రోమాంచములు నాశరీరమునందుద
యించుచున్నవి. ఇంతియేకాదు. గాండీవము కూడ హస్తమునుండి. జారిపోవుచున్నది, నఖ
శిఖాంతము నాయొడలుమండుచున్నది. ॥౨౭౬॥

ఓశ్రీకృష్ణా! భయహేతువులేకావు. అద్దేర్శముకూడ కలుగుచున్నది. నిలుచుటకు
శక్తిచాలకున్నది. మోహము గలుగుచున్నది. నామనస్సు తిరుగుచున్నట్లున్నది. ॥3౦॥

లాంచుచున్న యర్జునునకు స్వధర్మప్రవృత్తికిఁ గారణమగు తత్త్వజ్ఞానమును పరిశుభంధించు శోకము కలిగె
నని “తస్మై తే మతరంభశతే” ౪౩ శ్లో॥ ౧౭॥ అనునది యంతముగాగల గ్రంథముతో నిరూపించదలచి
ప్రభుమహన “దృష్ట్యేషం స్వజనంకృష్ణ!” అను శ్లోకము మొదలుకొని “భ్రమతీవ మే మనః”
అనునంతవఱకు నగు మూడుశ్లోకములచే తల్లింగనిరూపణమును జేయుచుండెను.

శంకరానందీయము :-

ముముక్షువు తానారాధించు దైవమును పరిశీలింపవలెను; కానః నట్టి యర్జునునకు యష్టవ్య
దేవతారూపమైన క్షి సైనికులను బరిశీలించుటను “తత్ప్రాపశ్యత్” అనునది మొదలుకొని రెండు
శ్లోకములతోఁ జెప్పుచుండెను.

“తస్మాచ్చ దేవా బహుభాసంప్రసూతాః” , “ముఖాదింద్రకృష్ణిశ్చ” ఇత్యాదిశ్లోకులచే
దేవతలకుఁగూడ పుట్టుక కూయమాణ మగుచుండుటచే వార లనిత్యులనియు, కనుకనే యాగంతు కైశ్వర్య
వంతులనియు, సంసారులనియు, ఫలదాతలగుటచే బంధులనియు నిత్యసుఖార్థియగు ముముక్షువు తెలిసి
కొని యాయాదేవతల నారాధింపక “ఈదుఃఖాంతమగు కర్మలతో నేమిప్రయోజనము” అని పరితపింప
వలయును; కానః నట్టి యర్జునునికి స్వకర్మకబంధుజననభనిమిత్తమగు పరితాపమును “దృష్ట్యేషం
స్వజనంకృష్ణ” అనుశ్లోకము మొదలుకొని యధ్యాయాంతమువరకు జెప్పుచున్నాడు. ౨౬-౨౭-౨౮-౨౯-౩౦

గీ । నిమిత్తాని చ పశ్యామి విపరీతాని కేశవ! ।

నచ శ్రేయోనుపశ్యామి హత్వా స్వజన మాహవే ।౩౧॥

పదవిభాగము :—

నిమిత్తాని=చ=పశ్యామి=విపరీతాని=కేశవ!=న=చ=శ్రేయః=అనుపశ్యామి=హత్వా=స్వజనం=అహవే ।౩౧॥

పరిపదార్థము :—

హే కేశవ!=ఓశ్రీకృష్ణా!; విపరీతాని=విరుద్ధములైన; నిమిత్తానిచ=శకునములను; పశ్యామి=చూచుచున్నాను; అహవే=యుద్ధమునందు; స్వజనం=నావారిని; హత్వా=నంహరించి; శ్రేయశ్చ=ఎట్టిమేలును; నానుపశ్యామి=చూడను ।౩౧॥

కాంక్షాభావ్యతత్త్వబోధిని—

ఓశ్రీకృష్ణా! ఈరణభూమియందు వామనేత్ర మదురుట, నక్కలు కూయుట, గృధ్రవాయసాదులు యప్రదక్షిణముగ నంచరించుట మొదలగు దుర్నిమిత్తములును గాఢ వచ్చుచున్నవి. యుద్ధమునందు నావారలను జంపుటవలన నాకెట్టిమేలునుకానరాదు ।౩౧॥

—౧వ అధ్యాయము—౩౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేశవములు—

మధుసూదనసరస్వతీయము—

నే సాత్త్విజ్ఞానిని గానందున దుఃఖించు స్వభావము కలవాడను. కనుకనే యాదుఃఖజన్యగు క్లేశము ననుభవించుచుంటిని. ఇక నీవన్ననో సదానందస్వరూపుడవు గాన శోకసంబంధము లేనివాడవు. స్వజనదర్శనము మనమిరువురులకు సమానమైనను శోకసంబంధము లేని నీవు నన్ను శోకరహితుని జేయుమని భావము. శోకరహిత్యమును జేయు సామర్థ్యము “కేశవ!” అను సంబుద్ధిచే నూచితమయ్యెను. (కః=బ)హ్య, సృష్టికర్త, ఈకః=రుద్రః సుహర్తా తా చాత్యనుకంప్యతయా గచ్ఛతీతి కేశవః) సృష్టికర్తయగు బ్రహ్మను, సంహర్తయగు రుద్రుని, యనుగ్రహించెడివాడు కేశవుడనంబడును. ఈరీతిగ హేతువుల స్మరముగ యోగ్యప్రవృత్తిహేతువగు తత్త్వజ్ఞానమునకు ప్రతిబాధకనుగు శోకమును జెప్పి అశోకకృతమును విపరీతప్రవృత్తిహేతువు నగు విపరీతబుద్ధిని “నచ శ్రేయో నుపశ్యామి” అను శ్లోకముచే జెప్పుచున్నాడు.

“ద్వావిమా పురుషే లోకే నూర్వచుండలభేదినా । పరివ్రాజ్యోగయుక్తశ్చ రణే చాభిముఖో హతః” అను వాక్యముసారము యుద్ధమునందు మృతినొందినవానికే శ్రేయోవిశేషము చెప్పబడినది. గాన స్త్రీయులుకాని వారినైనను జంపి శ్రేయస్సునుబొందజాలను. ఇక స్వజనమును జంపి యేమి ప్రయోజనము” అని నూదించుటకు “స్వజనం” అని జెప్పబడెను. || ౩౧ ||

(6)

గీ || న కాంక్షే విజయం కృష్ణ! నచ రాజ్యం నుఖానిచ ।
 కిం నో రాజ్యేన గోవింద! కిం భోగైర్జీవితేన వా ॥౩౨॥
 యేషాం మర్థే కాంక్షితం నో రాజ్యం భోగా నుఖానిచ ।
 త ఇమేఽవస్థితా యుద్ధే ప్రాణాన్ త్యక్త్వా ధనానిచ ॥౩౩॥
 ఆచార్యాః పితరః పుత్రాస్తథైవ చ పితామహః ।
 మాతులా శ్వశురాః పౌత్రాస్సౌలస్సంబంధినస్తథా ॥౩౪॥

పదవిభాగము:—

న--కాంక్షే--విజయం--కృష్ణ!--న--చ--రాజ్యం--నుఖాని--చ--కిం--నః--రాజ్యేన--
 గోవింద!--కిం--భోగైర్జీవితేన--వా ॥౩౨॥
 యేషాం--అర్థే--కాంక్షితం--నః--రాజ్యం--భోగాః--నుఖాని--చ--తే--ఇమే--అవ
 స్థితాః--యుద్ధే--ప్రాణాన్--త్యక్త్వా--ధనాని--చ ॥౩౩॥
 ఆచార్యాః--పితరః--పుత్రాః--తథా--ఏవ--చ--పితామహః--మాతులాః--శ్వశు
 రాః--పౌత్రాః--సౌలస్సంబంధినః--స్తథా ॥౩౪॥

ప్రతిపదార్థము:—

హేకృష్ణ! = భక్తజనహృదయములయందుండు పాపముల నాకర్షించు నోశ్రీకృష్ణ
 వరమాత్మా!; విజయం = యుద్ధమునందు జయమును; నకాంక్షే = కోరను; రాజ్యం = రా
 జ్యమును; నుఖానిచ = సుఖములను; నచకాంక్షే = కోరను; హేగోవింద! = ఇంద్రియములకు
 సాక్షిభూతుడవగునోశ్రీకృష్ణ!; నః = మనకు; రాజ్యేన = రాజ్యముచేత; కిం = ఏమిప్రయో
 జనము?; భోగైర్జీవితేన = భోగములచేతగాని; జీవితేనవా = జీవనముచేతగాని; కిం = ఏమిప్రయోజ
 నము?; యేషాం = యెరివయొక్క; అర్థే = నిమిత్తము; నః = మనకు; రాజ్యం = రాజ్యము;
 కాంక్షితం = అభిలషితమయ్యెనో; భోగాః = భోగములు; కాంక్షితాః = అభిలషితములో;
 నుఖానిచ = సుఖములును; కాంక్షితాని = అభిలషితములలో; తే = ఆ; ఇమే = ఏరు; ప్రాణాన్ =
 ప్రాణములను; ధనానిచ = ధనములను; త్యక్త్వా = విడచి; యుద్ధే = యుద్ధమునందు; అవస్థి
 తాః = ఉండిరి.

॥౩౨-౩౩॥

ఆచార్యాః = విద్యోపదేష్టలగు దోషాచార్యాదులు; పితరః = పితృనములు; పు
 త్రాః = అభిమన్యాదులు; తథైవ = అట్లే; పితామహః = భీష్మాదులు; మాతులాః = శల్వా
 దులు; శ్వశురాః = దుష్ప్రదాదులు; పౌత్రాః = మనుమలు; సౌలస్సంబంధినః = భార్యతోబుట్టిన ధృష్ట
 ద్యుమ్నాదులు; తథా = అట్లే; సంబంధినః = పరంపరాసంబంధులు; సంతి = కలరు ॥౩౪॥

కాంకరభావ్యతత్త్వజోధిని—

ఓశ్రీకృష్ణ! శ్రీయన్సు (మోక్షము) ను గోరు నేను యుద్ధమువలన గలుగ
బోవు తుచ్ఛమైన విజయమునుఁ గాని, దానివలన పొందించు రాజ్యమును గాని, రాజ్య
మువలన పొందించు విషయసుఖములను గాని కోరను. “చక్షుషశ్చక్షుః” ఇత్యాదిశ్రు
తులచే నర్వేంద్రియములకు సాక్షిభూతుఁడవగు నోశ్రీకృష్ణా! ఎవరినిమిత్తము రాజ్యము,
భోగములు, సుఖములును మనము కోరుచున్నామో అట్టి పితృపితామహాచార్యస్థాలకా
దులు ధనప్రాణములను లెక్కనేయక యుద్ధమునందు నిలచియుండిరి. అట్టివారు మర
ణింప మన కీరాజ్యమువలనగాని, భోగములవలనగాని, జీవితమువలనగాని యేమిప్రయో
జనము గలదు?

॥౩౨-౩౩॥

ఎవరు లేనిచో రాజ్యభోగాదులు వ్యర్థమో వారెవ రనిన? పితృసములు
ద్రోణాచార్యకృపాచార్యాదులు, అభిమన్యుప్రభృతిపుత్రులు, తాతయగు భీష్ముడు, మేన
మామలగు శల్యుడులు, మామలగు ద్రుపదాదులు, మనుమలు, స్థాలకులగు ధృష్టద్యు
మ్నాదులు, మఱియు నితరులగు సంబంధులు ఇందఱను జంపియా మనమీతుచ్ఛరాజ్యభో
గాదులను గైకొనుట?

॥౩౪॥

—౧వ అధ్యాయము — ౩౨-౩౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు—

మధునూదననరస్వతీయము—

యుద్ధమువలన యదృష్టఫలము లేకున్నను విజయ, రాజ్య సుఖాదిదృష్టఫలమున్నను దానిని నేను
కోరను. అని తెల్పుటకు “నకాంక్షే” అని పూర్వార్థము చెప్పఁబడెను. పర్యాయజనము లేకపోవుటచే
నట్లంటినని చెల్పుటకే “కింనోరాజ్యేన” అనిచెప్పఁబడెను. రాజ్యాదు లక్కరలేకపోవుటకు హేతువును
“యేషామర్థే” అనునది మొదలుకొని జెప్పెను. “సర్వేంద్రియ ప్రవర్తకుడవగు నీవే నాయైహిక ఫల
జైరాగ్యము నెరుగుదువు” అని చెల్పుటకు “గోవింద!” అని సంబోధించెను. “గాః ఇంద్రియాణి
విందతీతి గోవిందః” సర్వేంద్రియసాక్షియని గోవిందశబ్దమున కర్థము.

శంకరానందీయము—

“అప్యకార్యకరం కృత్వా భర్తవ్యా మను రబ్రవీత్” అను వచనముచే నీవు స్వజనపోషణ
కొఱకు తప్పక యుద్ధము చేయవలయునందువా? అట్లు కాదు, ఎవరినిమిత్తము రాజ్యాదుల కాంక్షిరములూ,
ఎవరు ఆకార్యములను జేసియైన బోషింపఁదగినవారో వారే నాతో యుద్ధము జేయుటకు సంసిద్ధులై
యుండిరి” అని జెప్పుటకు “యేషామర్థకాంక్షితం” ఇత్యాదికము నుపకరించెను.

భాష్యోత్కర్షదీపిక—

“హేకృష్ణ” అను సంబోధనచే “వాసుదేవే మనోయస్య జపహోమార్చనాదిషు । తస్యా
స్త్రాయో మైత్రీయ! దేశేంద్రియాదికం ఫలం” అను వచనానుసారము పరమేశ్వరునియందు భక్తికి

గీ || ఏతాన్ న హంతు మిచ్ఛామి ఘ్నతోపి మధునూదనః!
అపి త్రైలోక్యరాజ్యస్య హేతోః కింను మహీకృతే

||3౫||

పదవిభాగము :—

ఏతాన్--న--హంతుం--ఇచ్ఛామి--ఘ్నతో--అపి--మధునూదన--అపి--త్రైలోక్య
రాజ్యస్య--హేతోః--కిం--ను--మహీకృతే

||3౫||

బ్రతిపదార్థము :—

ఈశ్లోకమున “అహం” అనుపదమధ్యాహార్యము. అహం=నేను; హేమధునూదన!
మధువను రాక్షసుని సంహరించి యోశ్రీశృష్ట!; ఘ్నతోపి=నన్ను కొట్టుచున్నవారైనను;
ఏతాన్=ఈ దుర్యోధనాదులను; త్రైలోక్యరాజ్యస్య=త్రైలోక్యరాజ్యముయొక్క; హేతో
రపి=హేతువుకొఱకైనను; హంతుం=చంపుటకు నేచ్ఛామి=కోరను, మహీకృతే=భూమిని
మిత్తము; కింను=ఏమిచెప్పవలెను.

||3౫||

కాంక్షరథావతత్వబోధిని :—

తన రాజ్యమునకు శత్రువు లగుట నవశ్యపథ్యులగువారియందు జాలింగిని
మోహంత్రై స్వధర్మమగు యుద్ధమునండి వైరాగ్యముబొంది యర్జునుఁడిట్లనెను. “జిహ్వాం
సంతం జిహ్వాంసీయాత్” చంపగోరుచున్నవానిని చంపదలపవలెను. అను న్యాయమున
నుసరించి దుర్యోధనాదుల పథ యధర్మఫలకము గాకున్నను, ఓశ్రీశృష్ట! నన్ను చంపను
న్న దుర్యోధనాదులను త్రిలోకాధిపత్యము నాకోసంగినను జంపజాలను. ఇక సీమారాజ్య
మునిమిత్తము వీరలను జంపుదునే?

||3౫||

యంతరాయములగు విజయ, రాజ్యములను హరించుటయే నీకల యనుక్రమామని నూచించి
“యస్మానుగ్రహ మిచ్ఛామి తస్య విక్రం హరా వ్యహం” అను భగవద్వచనానుసారము విజయరాజ్యా
దులను నీయందుగల భక్తి కంతరాయములని యాలోచించియైన వాటినిగోరను” అని “నశాంతే విజయం”
అను వాక్యముచే నూచించెను.

|| ౩౫౩౩-||

—గీవ అధ్యాయము—౩౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు—

భాష్యోత్కర్షదీపిక :—

“మధునూదన” అను స్థలమున మధుపదముకైటభాసురునికి గూడ నుపలక్షణము. మధుకైటభు
లనగ రజస్తమస్సులు. వాటిని నశింపజేసెడి నీకు సీధస్తుండనగు నన్ను రజస్తమోరూపము, స్వజనహింసా
రూపము నగు సీమూరకర్మయందు నియోగించుట దగదని “మధునూదన” అను సంబోధనముచే
నూచించెను.

||3౫||

గీ || నిహత్య ధార్తరాష్ట్రాన్ నః కా ప్రీతి స్సస్య జనార్దన! ।
పాప మేనాశ్రయే దస్తాన్ శతైవ తా నాతతాయినః

||3౬||

పదవిభాగము:—

నిహత్య ధార్తరాష్ట్రాన్ నః కా ప్రీతి స్సస్య జనార్దన! పాపం ఏవ
ఆశ్రయేత్ అస్మాన్ హత్వా ఏతాన్ ఆతతాయినః

||3౬||

ప్రతిపదార్థము:—

హే జనార్దన! ఓ శ్రీకృష్ణ! ధార్తరాష్ట్రాన్ = దుర్యోధనాదులను; నిహత్య = చంపి;
నః = మనలకు; ప్రీతిః = సంతోషము; కా = ఏమిటి?; అస్మాన్ = నిర్దోషులగు మనలను; హ
త్వా = చంపి; ఏతాన్ = ఈ; ఆతతాయినః = “అగ్నిదో గరదశ్చైవ”, అన్నరీతి నిష్పటికే
యాతతాయులయిన దుర్యోధనాదులను; పాపమేవ = నిర్దోషులగు న్వజనమును హింసించుట
వలన పాపిండు పాపమే; ఆశ్రయేత్ = ఆశ్రయింపనిమ్ము

||3౬||

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఓ శ్రీకృష్ణ! శత్రువులగు దుర్యోధనాదులను సంహరించిన యెడల (ప్రీతి సంభ
వించుచు గాన యుద్ధమే శర్తవ్య మనెదవేమో యా పెదతండ్రి ధ్రుతరాష్ట్రుని పుత్రులగు
దుర్యోధనాదులగు న్వజనమును హింసించుటవలన మన కెట్టి ప్రీతి కలుగును? మనము
దుర్యోధనాదులను హింసింపమేని వారే మిమ్ములను హింసించెద రనెదవా? అట్లేని నిర్దో
షులగు మనలను హింసించి ఇదివరకే ఆతతాయులగు (అగ్నిదో గరదశ్చైవ శత్రుపాణి
ర్ధనాపహృత్ । క్షేత్రదారహరశ్చైవ వృక్షై తే హ్యతతాయినః” ఇండ్ల కగ్నిని పెట్టువా
డు, విషమును బెట్టువాడు, నిష్కారణముగ శస్త్రాస్త్రములను ధరించువాడు, పరధన
ముల నపహరించెడివాడు, పరక్షేత్రముల నపహరించువాడు, పరదారల నపహరించువా
డు, నీయార్థుల నాతతాయులనబడుదురు.) నీదుర్యోధనాదులు మఱియు బాపిష్టులగు
దురు గాక.

లేక: ఈదుర్యోధనాదు లాతతాయులు గాన నవశ్యవధ్యులే కాని యతిదీనుల
గుటచే శోచ్యులు గాన నిట్టివారిని హింసించిన యెడల న్వజనులను హింసించుట వలన
గలుగు పాపము మనలనే యాశ్రయించును.

లేక:— గురుభ్రాతృభ్రాతృహృద్రాపులగు వీరలనే హింసింతుమేని మనమే
యాతతాయుల మగుదుము. గాన నట్టి గురుభ్రాత్రాదుల హింసవలన పాపము మనలనే
యాశ్రయించును. కాన మనకు యుద్ధమును విరమించుకొనుటయే శ్రేయస్కరము ||3౬||

గీ॥ తస్మాన్నాన్వై వయం హన్తుం ధార్తరాష్ట్రాన్ స్వబాంధవాన్ ।

స్వజనం హి కథం హత్వా నుఖిన స్వామ మాధవ ! ॥

1321

పదవిభాగము :-

తస్మాత్--న--అర్హాః--వయం--హన్తుం--ధార్తరాష్ట్రాన్--స్వబాంధవాన్--స్వజనం--హి--కథం--హత్వా--నుఖినః--స్వామ--మాధవ ! ॥

1321

పరిశిషడాధము :-

హేమాధవ! = ఓశ్రీకృష్ణ; తస్మాత్ = ఆకారణమువలన (స్వజనమును సంహరించుటవలన ఫలములేకపోవుట, మఱియు ననర్థము సంభవించుటవలన;) స్వబాంధవాన్ = మనబంధువులగు; ధార్తరాష్ట్రాన్ = దుర్యోధనాదులను; హన్తుం = సంహరించుటకు; వయం = మనము; నార్హాః = తగినవారలము కాము; స్వజనం = మనవారలను; హత్వా = చంపి; కథం = ఎవ్విధమున; నుఖినః = నుఖవంతులము; స్వామ = కాగలము? ॥

1321

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :-

దుర్యోధనాదులను సంహరించుటవలన ఫలము లేకపోగా ననర్థప్రాప్తియు గలుగుచున్నది. కాన మన బంధువులగు దుర్యోధనాదులను సంహరించు టర్హ కృత్యము కాదు. స్వజన మున్నగదా రాజ్యసుఖము. అట్టి స్వజనమును సంహరించి మనమెట్లు నుఖమును బొందుదుము. ॥

1321

—గవ అధ్యాయము—3వ శ్లోక వ్యాఖ్యాని శేషములు—

మధుసూదనసరస్వతీయము :-

ఇట “జనార్దన!” అను సంబోధనమువలన “ఓశ్రీకృష్ణ! నీవు బ్రహ్మకాలమందున సర్వజన సంహరకుడవైనను నిన్నే పాప మంటకుండును.; కాన నేనుకాక నీవే యాబంధువధను జేయదగుదువు” అని సూచించబడెను.

అతతాయులుగాన నీదుర్యోధనాదులు వధ్యులే యందువా? “స్మృత్యోర్విరోధే న్యాయస్తు బలవా న్యవహరతః । అర్థశాస్త్రా ద్భలవద్ధర్మశాస్త్ర మితిస్థితిః ॥” అను యాజ్ఞవల్క్యోక్తిచే “అతతాయినం హన్యాత్” అను అర్థశాస్త్రముకంటె “మాహింస్యా త్వర్వధూతాని” అను ధర్మశాస్త్రము బలమైనది. కాన; అతతాయులైనను వీరలను జంపిన మమ్ములనే పాప మాశ్రయించును గాని దృష్టా దృష్టరూపమగు మఱియొకప్రయోజన మేమియు లేదనిభావము.

శంకరానందీయము :-

అతతాయని జంపుట “అతతాయిన మాయాంతం” అను యర్థశాస్త్రముచే పాపకార్యము కాకపోయినను ఇట్టి యర్థశాస్త్రముకంటె “స ఏవపాపిష్టితమాయః కులనాశనః” అను ధర్మశాస్త్రము బలవత్తరముగాన వీరినిజంపినచో మేమే పాపిష్టులమగుమనుని భావము.

భాష్యత్కర్నదీపిక :-

“అపకారియైనను వృద్ధుడగు ధృతరాష్ట్రుని విషయమై యపకారము జేయదగదు” అని సూచించుటకు “ధార్తరాష్ట్రాః” అని ధృతరాష్ట్రసంబంధమును జూపెను. ॥

1321

గీ॥ యద్య ప్యేతే న వశ్యన్తి లోభోపహతచేతనః ।
కులక్షయకృతం దోషం మిత్రద్రోహే చ పాతకమ్ ॥ ॥3౮॥

గీ॥ కథం న జ్ఞేయ మస్మాభిః పాపా దస్మాన్నివర్తితుమ్ ।
కులక్షయకృతం దోషం ప్రవశ్యద్భిః జనార్దన ! ॥3౯॥

పదవిభాగము—

యది అపి ఏ తే న వశ్యన్తి లోభోపహతచేతనః కులక్షయకృతం దోషం మిత్రద్రోహే చ పాతకమ్ ॥ ॥3౮॥

కథం న జ్ఞేయం అస్మాభిః పాపాత్ అస్మాత్ నివర్తితుం కులక్షయకృతం దోషం ప్రవశ్యద్భిః జనార్దన ! ॥3౯॥

ప్రతిపదార్థము—

యద్యపి=విచారింపఁగ; ఏతే=ఈదుర్యోధనాదులు; లోభోపహతచేతనః=రాజ్య లోభముచే కొట్టబడిన చిత్తము గలవారై; కులక్షయకృతం=స్వకులనాశము వలన గలుగు; దోషం=దోషమును; మిత్రద్రోహే=మిత్రద్రోహమునందుగల; పాతకంచ=పాతకమును; నవశ్యన్తి=తెలుసికొనకున్నారు. ॥3౮॥

హేజనార్దన!=ఓశ్రీకృష్ణ!; కులక్షయకృతం=కులక్షయము వలనగలుగు; దోషం=దోషమును(పాపమును); ప్రవశ్యద్భిః=తెలిసికొన్న; అస్మాభిః=మనచేత; అస్మాత్=ఈ(ఈకులక్షయమువలన, మిత్రద్రోహమువలన పొందిన) పాపాత్=పాపమునుండి; నివర్తితుం=మళ్ళుటకు; కథం=ఎట్లు; నజ్ఞేయం=తెలుసుకొనబడతగదు? ॥3౯॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

అట్లేని దుర్యోధనాదులకు మాత్రము కులక్షయమునందు, స్వజనహింస యందు ప్రవృత్తియేల? అందువేమో! వారు రాజ్యలోభముచే యుక్తాయుక్తజ్ఞానము లేనివారు. కాన వారు కులక్షయమువలన పొందిన దోషమును, మిత్రద్రోహమునగల దోషమును తెలిసికొన కున్నారు. కావుననే దుర్యోధనాదులకు స్వజన హింసారూపమగు యుద్ధమునందు బ్రవృత్తి కలిగినది. ॥3౮॥

“దుర్యోధనాదుల కెట్లు యుద్ధప్రవృత్తిగలదో మనకును యట్లేయుద్ధప్రవృత్తి యందు నమృకముండు(గాక) యని యనెదవేమో మిత్రద్రోహము వలన(బ్రా)ప్తించెడి పాపమును, కులక్షయము వలన పొందిన పాపమును తెలిసికొనజాలని దుర్యోధనాదులకు తత్పరిహారము సంభవింపకపోయినను, దద్వివేకము గల మనకట్టి పాప పరిహార మెట్లు తెలియకపోవును? ॥3౯॥

—గవ అధ్యాయము—3౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు—

మధుసూదననరన్వరీయము—

“అహో ననివర్తేత ద్యుతాదపి రణాదపి” అనియు “విజితం క్షత్రియస్య” అను,

గీ॥ కులక్షయే వ్రణశ్యన్తి కులధర్మా సనాతనాః ।
ధర్మే నష్టే కులం కృత్స్నం మధర్మోఽభిభవ త్యుత ॥

॥౪౦॥

పదనిభాగము:—

కులక్షయే—వ్రణశ్యన్తి—కులధర్మాః—సనాతనాః—ధర్మే—నష్టే—కులం—
కృత్స్నం—అధర్మః—అభిభవతి—ఉత ॥

॥౪౦॥

ప్రతిపదార్థము:—

కులక్షయే=కులమునశింపఁగా; సనాతనాః=ప్రాచీనమైన; కులధర్మాః=కులధర్మములు; వ్రణశ్యన్తి=నశించుచున్నవి; ధర్మే=కులధర్మము; నష్టే=నశించినచో; కృత్స్నం=సమస్తమైన; కులం=కులమును; అధర్మః=అధర్మము; అభిభవతి=తిరస్కరించుచున్నది.

॥౪౦॥

కాంక్షరథావ్యతత్వబోధిని:—

మనకు యుద్ధమునందు బ్రవృత్తిలేకపోవుటకు హేతువగునట్టి కులక్షయము నందుగల దోషమెట్టిదనిన?

కులక్షయమైనయెడల కులధర్మములను పాలించువారు నశించెదరు. వారులేని యెడల చిరంతనములగు కులధర్మములు (అగ్నిహోతా)దికర్మలవలన సాధింపఁదగిన ధర్మములు) నశించిపోవును. అట్టిధర్మము నశించెనేని నశింపఁగా మిగిలిన కులము నధర్మము వ్యాపించుచున్నది. అనఁగా నష్టావశిష్టమగు కులమంతయు నగ్నిహోతాది ధర్మముల నాచరించు వారులేమిచే నధర్మభూయిష్టము కాగలదు.

॥౪౦॥

వాక్యములప్రకారము క్షత్రియులకు యుద్ధము భగ్యమనియు, యుద్ధార్జితమగు ధనము భగ్యమనియు శాస్త్రములు నిశ్చయించుచున్నవి. కాన ధార్తరాష్ట్రులు లుబ్ధచిత్తులైనను వారిచే యుద్ధమున కావ్యనింప బడినవారు యుద్ధమునందు బ్రవర్తింపకుండుటయనుచితము” అని శ్రీకృష్ణుడనునని యర్జునుడాశంకించుకొని “పాపాడస్మాన్నివర్తితుం” (ఈబంధువధరూపమైనపాపమునుండి మరలుటకుమనమొందుకు తెలుసుకొనగూడదు) అనిచెప్పెను. అనగా “ఈ కార్యము శ్రేయస్సాధనము” అనుజ్ఞానము ఆయా కార్యములయందు బ్రవర్తకమగును. యెయ్యది యశ్చేయస్సునుగూర్చినదో యది శ్రేయస్సాధనమగును. అట్లు కానిచో కాస్త్రోక్తమగు శ్రేయయాగమగూడ ధర్మము కావలసియుండెడిని. ఈవిషయమునే “ఫలతోపి చ యత్కర్మ నానర్థే నానుబధ్యతే । కేవలప్రీతిహేతుత్వాత్తద్ధర్మ ఇతి కథ్యతే” అను వాక్యముగూడ జెలుపుచున్నది. అందుచే శాస్త్రప్రతిపాదితమైనను, అశ్చేయస్సును గూర్చినదిగాన శ్రేయయాగమ నందువలె యుద్ధము నందు బ్రవర్తించుట మనశ్చింతము గాదు అనిభావము.

॥ ౩౯ ॥

గీ॥ అధర్మాభిభవా తక్ష్మష్ట! ప్రదుష్యన్తి కులస్త్రియః ।
 స్త్రీషు దుష్టాసు వాష్టే య! జాయతే వర్ణసంకరః॥

॥౪౧॥

గీ॥ సంకరో నరకాయైవ కులఘ్నానాం కులస్యచ ।
 పతన్తి పితరో హ్యేషాం లుప్తపిండోదకక్రియాః ॥

॥౪౨॥

పదవిభాగము :—

అధర్మాభిభవాత్ కృష్ణ! ప్రదుష్యన్తి కులస్త్రియః స్త్రీషు దుష్టాసు
 వాష్టే య! జాయతే వర్ణసంకరః ॥

॥౪౧॥

సంకరః నరకాయైవ కులఘ్నానాం కులస్య చ పతన్తి పితరో హి
 ఏషాం లుప్తపిండోదకక్రియాః ॥

॥౪౨॥

ప్రతిపదార్థము :—

హేకృష్ణ! = భక్తహృదయస్థనిఖిలపాపములను నశింపజేయు శ్రీకృష్ణ!; అధ
 ర్మాభిభవాత్ = అధర్మముచేనైన తిరస్కారమువలన; కులస్త్రియః = కులస్త్రీలు; ప్రదుష్యన్తి =
 చెడుచున్నారు; హేవాష్టే య! = ఓవృష్టికులసంభూతుడవగు శ్రీకృష్ణ!; స్త్రీషు = స్త్రీలు;
 దుష్టాసు = దుష్టలైనచో; వర్ణసంకరః = వర్ణసంకరము; జాయతే = కలుగుచున్నది. ॥౪౧॥

సంకరః = సంకరము; కులఘ్నానాం = కులనాశము చేసినవారికిని; కులస్యచ = అట్టి
 వారి కులమునకు; నరకాయైవ = తప్పక నరకముకొరకు; (“భవతి” అనుపదమధ్యాహార్యము)
 భవతి = అగుచున్నది; ఏషాం = ఇట్టి వర్ణసంకరకారకులయొక్క; పితరోహి = పితరులు; లుప్త
 పిండోదకక్రియాః = లుప్త = లోపించిన, పిండ = పిండములయొక్కయు; ఉదక = ఉదకముల
 యొక్కయు; క్రియాః = క్రియలుకలవారై; పతన్తి = నరకములందుఁ బడుచున్నారు ॥౪౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

సప్తాపశిష్టమగు కుల మధర్మభూయిష్ఠమగునేని యేమిదోషము ప్రిప్తించు
 ననిన? అగ్నిహోతాది కర్మలనాచరించు వారు లేమి నధర్మము కులమునావరించును.
 దాన కులస్త్రీలు వ్యభిచారాది దోషదూషితలగుదురు. అట్లు కులస్త్రీలు దుష్టలైనచో
 వర్ణసాంకర్య మేర్పడును. ॥౪౧॥

కులమును నశింప జేయువారును, వారికులమును, కులనాశము వలన గలుగు
 సాంకర్యదోషముచే నరకమును బొందుదురు. ఇంతేకాదు: కులక్షయకారకుల వంశము
 నశించుటచే పితరుల కత్తరక్రియలు జేయు వారలులేమింజేసి పిండోదకక్రియలులేక ప్రేత
 త్వనిష్ఠై కాజాలదు. ప్రేతత్వము పోకున్న నాపితరులు శాశ్వతముగ నరకమున
 మృగ్గుచుందురు. ॥౪౨॥

సీ॥ దోష్టే రేత్యైః కులఘ్నానాం వర్ణసంకరకారకైః ।

ఉత్సాద్యన్తైః జాతిధర్మాణి కులధర్మా శ్చ శాశ్వతాః ॥౪౩॥

సీ॥ ఉత్సన్నకులధర్మాణాం మనుష్యాణాం జనార్దన !

సరకే నియతం వాసః భవ తీ త్యనుశుశ్రుమ ॥ ॥౪౪॥

పదవిభాగము—

దోష్టేః=ఏత్యైః=కులఘ్నానాం=వర్ణసంకరకారకైః=ఉత్సాద్యన్తైః=జాతిధర్మాః=

కులధర్మాః=చ=శాశ్వతాః ॥ ॥౪౩॥

ఉత్సన్నకులధర్మాణాం=మనుష్యాణాం=జనార్దన! సరకే=నియతం=వాసః=

భవతి=ఇతి=అనుశుశ్రుమ ॥ ॥౪౪॥

ప్రతిపదార్థము—

ఏత్యైః=ఈ; వర్ణసంకరకారకైః=వర్ణసంకరమును జేయునట్టి; దోష్టేః=దోషము లచేత; కులఘ్నానాం=కులనాశకులయొక్క; శాశ్వతాః=శాశ్వతములగు; జాతిధర్మాః=జాతి ధర్మములు; కులధర్మాశ్చ=కులధర్మములును; ఉత్సాద్యన్తైః=నశింపజేయబడుచున్నవి. ॥౪౩॥

హేజనార్దన!=ఓశ్రీకృష్ణపరమాత్మ! ఉత్సన్నకులధర్మాణాం=నశించిన కుల ధర్మములుగల; మనుష్యాణాం=మనుష్యులకు; సరకే=సరకమునందు; నియతం=నియత మగు; (తప్పని) వాసః=నివాసము; భవతి=అగుచున్నది; ఇతి=ఈరీతిని; అనుశుశ్రుమ= స్మృతిరహస్యముల నెఱిగిన పెద్దలవలన వినుచుంటిమి; ॥౪౪॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

వర్ణసంకరమునకు కారణమగు పైనిఁజెప్పఁబడిన పాపములచేత కులమును గూ ల్చివేసినవారి శాశ్వతములగు జాతిధర్మములు, కులధర్మములు నశించిపోవుచున్నవి. ఇట్టిమ హాోపద్రవమునకు యుద్ధము హేతువు. కాన మనమట్టి మహాోపద్రవహేతువగు యుద్ధ మును మానుటయే శ్రేయస్సాధనము. ॥౪౩॥

జాతిధర్మములు, కులధర్మములు నశించెనేని వాని నాచరించు వారుండరు. అట్టి శాశ్వతమగు జాతిధర్మములను, కులధర్మముల నాచరింపని వానికి సరకమునందునివా సము తప్పదు. అని ధర్మశాస్త్రవేత్తల వలన వినుచుంటిమి. కానః నిట్టి మహాసర్థముల మగు యుద్ధము మానుటయే మేలు. ॥౪౪॥

—౧వ అధ్యాయము—రరవ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు—

శ్రీధరీయము—

“ప్రాయశ్చిత్త మకర్మాణాః పాపేషు నిరతా సరాః । అపశ్చ త్రాపినః కష్టా నిరయాన్యాంతి దారుణాన్ ” ఇత్యాది పదసములచే నుత్సన్నకులధర్మములకు నియతముగ సరకమునందు నివాసము సంభవించునని వినుచుంటిమి. ॥౪౪॥

SRI JAGADGURU VISHWANATHAN

SHRI SHANMUKH BHAGAVAT

LIBRARY

Jangamwadi Math, Mysore

గీ ॥ అహో! బత! మహా త్పాపం కర్తుం వ్యవసితా వయమ్ ।

య ద్రాజ్యసుఖలోభేన హన్తుం స్వజన ముద్యతాః

॥౪౫॥

గీ ॥ యది మా మప్రతీకార మశస్త్రం శస్త్రపాణయః ।

ధార్తరాష్ట్ర రణే హన్యస్త స్మై జ్ఞేమతరం భవేత్

॥౪౬॥

పదవిభాగము—

అహో!— బత!— మహాత్— పాపం— కర్తుం— వ్యవసితాః— వయం— యత్—

రాజ్యసుఖలోభేన— హన్తుం— స్వజనం— ఉద్యతాః

॥ ౪౫ ॥

యది— మాం— అప్రతీకారం— అశస్త్రం— శస్త్రపాణయః— ధార్తరాష్ట్రః—

రణే— హన్యః— తత్— మే— జ్ఞేమతరం— భవేత్

॥ ౪౬ ॥

పరిపదార్థము—

యత్=ఏకారణమువలన; లేక (“యత్” అనునది లుప్తతృతీయాం తపదము) యత్=ఏ; రాజ్యసుఖలోభేన=రాజ్యసుఖమునందుగల లోభముచేత; స్వజనం=స్వజనమును; హన్తుం=సంహరించుటకు; ఉద్యతాః=ఉద్యక్తులమో; తత్ (ఈపదమధ్యాహార్యము) ఆకారణమువలన, వయం=మనము; మహాత్=గొప్ప; పాపం=పాపమును; కర్తుం=చేయుటకు; వ్యవసితాః=పూనుకొన్నారము; అహో!=ఎంతఆశ్చర్యము; బత!=ఎంతకష్టము!

శస్త్రపాణయః=శస్త్రహస్తలగు; ధార్తరాష్ట్రః=దుర్యోధనాదులు; అశస్త్రం=శస్త్రములు లేనట్టియు; అప్రతీకారం=ప్రతిక్రియచేయనట్టి; మాం=నన్ను; రణే=యుద్ధమునందు; హన్యర్యది=సంహరించినయెడల; తత్=అది; మే=నాకు; జ్ఞేమతరం=అతిశ్రేష్ఠమై; భవేత్=అగును.

॥౪౫॥ ౪౬॥

కాకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

“గుణదోషవిభాగము తెలిసిన మనకు రాజ్యప్రాప్తివలన గలుగు సుఖోపభోగములందుగల లోభముచే స్వజనుల హింసించుటయందు కల ప్రవృత్తి యతికష్టమైనది” [మంచిదికాదు] అని తెలిసియున్నను రాజ్యసుఖలోభముచే స్వజనహింసా స్వరూపదోషమునందు ప్రవర్తించుచుంటిమి. ఎంతఆశ్చర్యము! ఎంతకష్టము ప్రాప్తించెను. ॥౪౫॥

“శత్రువులను బరిభవింప జాలిన శస్త్రాస్త్రములను వదలి శత్రుభూతుడవై యుద్ధమునందు విముఖుడవై యున్నచో శస్త్రపాణులగుశత్రువులు నిన్ను సంహరింపరా?” అని యనెదవేమో! శస్త్రాస్త్రసంపన్నులగు దుర్యోధనాదులు శస్త్రములను విడచి యుద్ధవిముఖుడనగు నన్ను యుద్ధమునందు సంహరించినయెడల యది నాకు మిక్కిలి జ్ఞేయము. ఏలయన? మనుష్యులకు ప్రాణములను రక్షించుటకన్న నహింసా యాపధర్మముత్కృష్టము. కానః ప్రాణసంరక్షణధర్మముకన్న గొప్పదగు నహింసాధర్మము నాచే నాచరింప బడినదగును.

॥ ౪౬ ॥

SRI JAGADGURU VISHWARADHYA
JNANA SIMHASAN JNANAMANDIR

LIBRARY

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

Jangamwadi Math, Varanasi

Acc. No. 7384

గీ । సంజయ ఉవాచ:—

ఏవ ముక్త్యాఽర్జున స్సంఖ్యే రథోపస్థ ఉపావిశత్ ।

విస్మయ్య సశరం చాపం శోకసంవిగ్నమానసః

॥౪౭॥

పదవిభాగము:—

ఏవం ఉక్త్వా అర్జునః సంఖ్యే రథోపస్థః ఉపావిశత్ విస్మయ్య సశరం
చాపం శోకసంవిగ్నమానసః ॥౪౭॥

ప్రతిపదార్థము:—

సంజయః=సంజయుడు; ఉవాచ=పలికెను.

అర్జునః=అర్జునుడు; శోకసంవిగ్నమానసః= శోక=దుఃఖముచేత; సంవిగ్న=
వ్యాప్తమైన; మానసః=మనస్సుకలవాడై; ఏవం=ఈరీతిని; ఉక్త్వా=పలికి సంఖ్యే=యుద్ధ
మునందు; సశరం=బాణములతోగూడిన; చాపం=విల్లును; విస్మయ్య=విడచి; రథోపస్థః=
రథమునందున్నవాడై; ఉపావిశత్=కూరుచుండెను. ॥౪౭॥

—గవ అధ్యాయము—ర౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యాని శేషములు:—

శంకరానందీయము:—

కులమును నశింపజేయుటవలన . గలిగెడి దోషము, దానివలన గలిగెడి నరకపతనము, ఆపక్షిరి
మొదలగునర్థములు లేకుండుటయు, పురాకృతపుణ్యము నశించుకుండుటయు క్షేమతరశబ్దార్థము ॥౪౭॥

—అధ్యాయసముదాయార్థము:—

పరమార్థప్రసాదము:—

శ్లో॥ “సద్యో మోక్షాధికారి స భవతి ఖలు యః పాపభీరు ర్విత్కృష్టః

తాదృశాన్తోఽస్తి తస్మాన్నిజశులదమనా ద్భాజ్యభోగాన్నివృత్తః ।

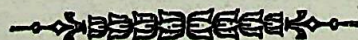
మత్తేవం యాదశేతోఽప్యనుపద మకరో ద్భ్రహ్మవిద్యోపదేశం

భూభృద్ధర్మానురూపం త దిద మభీహితం త్వాదిమాధ్యాయకృత్యమ్ ॥

ఎవడు పాపభీరువో, ఆకారహితుడోవాడు మోక్షాధికారి యగును. ప్రస్తుతము స్వీయకులహిం
సనుడియు, రాజ్యభోగము సుండియు విముఖుడైన యర్జునుని యట్టి మోక్షాధికారిగ నూహించి శ్రీకృష్ణ
భగవానులు వెంటనే క్షత్రియధర్మానురూప మగు బ్రహ్మవిద్య నుపదేశించెను.

ఇదియే యీ ప్రథమాధ్యాయసముదాయార్థము.

ప్రథమాధ్యాయశ్లోకవ్యాఖ్యాని శేషములుముగిసెను.

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునిగూర్చి చెప్పుచుండెను.

ఓధృతరాష్ట్ర! అర్జునుడీవిధముగ శోకమోహవ్యాకులుడై యుద్ధరంగమధ్యమున రథసమీపమునందు (రథమధ్యమున) బాణములను, గాండీవమును విసర్జించి నేను యుద్ధ మొనర్చునని కూర్చుండెను.

1821

ఇతిశ్రీ మహాభారతే శతసాహస్ర్యాం సంహితాయాం వైయాసిక్యాం భీష్మపర్వణి శ్రీమదభివర్ణితా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రీశ్రీకృష్ణార్జునసంవాదోర్జున విషాదయోగోనామ పృథమోధ్యాయః.
ఓం త త్స త్ .

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

ఇట్లు సూరువేలసంఖ్యగలిగి వ్యాసప్రోక్తము, సంహితారూపమునగు మహాభారతమునందంతర్గతమైన భీష్మపర్వమునందున్న యుపనిషద్రూపము, బ్రహ్మవిద్యారూపమును యోగశాస్త్రమునగు భగవద్గీతలయందున్న శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదమందుగలయర్జునవిషాదమును పేరి పృథమధ్యాయము, సమాప్తము .

శుభమును.

శ్రీభగవద్గీతా శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని

శ్రీభగవద్గీతా శాంకరభాష్యమ్.

ద్వితీయోఽధ్యాయః.

గీ॥ సంజయ ఉవాచ :—

తం తథా కృపయా ౭౭విష్ట మశ్రుపూర్ణాకులేక్షణమ్ ।
విషీదంత మిదం వాక్య మువాచ మధుసూదనః ॥

॥౧॥

పదవిభాగము :—

సంజయః—ఉవాచ—తం—తథా—కృపయా—ఆవిష్టం—అశ్రుపూర్ణాకులేక్షణం—
విషీదంతం—ఇదం—వాక్యం—ఉవాచ—మధుసూదనః ।

॥౧॥

ప్రతిపదార్థము :—

సంజయః=సంజయుండు; ఉవాచ=పలికెను.— మధుసూదనః=మధ్వానురుని
సంహరించిన శ్రీకృష్ణపరమాత్మ; విషీదంతం=దుఃఖించుచున్నట్టియు; తథా=స్వజనమరణ
ప్రసక్తిజ్ఞానముచే; కృపయా=దయచేత; ఆవిష్టం=వ్యాప్తమైనట్టియు; అశ్రుపూర్ణాకులేక్ష
ణం, అశ్రు=కన్నీటితో, పూర్ణ=నిండిన, ఆకుల=కలఁతపడిన, ఈక్షణం=కన్నులుగల;
తం=ఆయర్జునిగూర్చి; ఇదం=ఈచెప్పఁబోవు; వాక్యం=వాక్యమును; ఉవాచ=పలికెను. ॥౧॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

అహింసయు, భిక్షాటనమును బరమధర్మములని తలంచి యర్జునుఁడు యుద్ధవిము
ఖుడాయెనని సంజయునివలన విని ధృతరాష్ట్రుడు తనకుమారులగు దుర్యోధనాదుల రాజ్య
మప్రచలితమని నిశ్చయించుకొని స్వస్థచిత్తుఁడై యుండెను. అట్టి ధృతరాష్ట్రునిగాంచి సంజ
యుడీధృతరాష్ట్రుని దుర్బిద్ధిని దొలగించు నూహతో నిట్లు పలికెను.

ఓధృతరాష్ట్రా! శ్రీకృష్ణపరమాత్మ మాటిమాటికినిఁ గృత్యాకృత్యములను జ్ఞాప
కము చేయుచున్న నర్జునుఁడు దృఢతరమగు మోహమువలనఁ గల్గిన విపరీతజ్ఞానముచే

కాంకరభావ్యతత్త్వబోధని :-

జనించిన శ్లోకము కలవాడగుటంబట్టి కృత్యాకృత్యములనుస్మరింపకపోగా దిరిగి శ్రీకృష్ణుడు :- కన్నీరు రాల్చుచుఁ దిక్కుదిక్కులు చూచుచుఁ దనవారు మరణింతురే యని కనికరించి దుఃఖించుచున్న యర్జునునిఁగూర్చి యిట్లు పలికెను. ||౧||

— ౨వ అధ్యాయము — ౧ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము :-

ఈశ్లోకమున “కృపయా ౭౭ విష్ణుం” అని కృపనుఁ గర్తగాను, అర్జునునిఁ గర్మగాను జేయుటచే నర్జునునకుఁ గృప స్వభావసిద్ధమనియు, “ఃషీదతం” అని యర్జునునిఁ గర్తగాను, విషాదమునుఁ గర్మగాను జేయుటచే నర్జునునకు విషాద మాగంతుకమనియు సూచిత మయ్యెను.

“మధుసూదనః” అనుటచే న్యాయముగ మధ్వాసురాదిదుష్టనిగ్రహకర్తయగు శ్రీకృష్ణుఁడర్జునునిఁ గూడ దుష్టనిగ్రహమందు నియోగించుట కుపకరిమించె నని సూచితమయ్యెను.

శంకరాంనదీయము :-

సదసద్వివేకముచేతను, తివ్రవైరాగ్యముచేతను, మోక్షేచ్ఛచేతను సర్వకర్మలను సంస్మరించిన బ్రాహ్మణునకు మోక్ష సాధనసంపత్తియొక్కయు, బ్రాహ్మణత్వముయొక్కయు సాఫల్యముకొఱకు “తద్విజ్ఞానార్థం స గురుమేవాభిగచ్ఛత్” అను నీమొదలగు శ్రుతులుజెప్పినరీతిని శ్రోత్రియుఁడు, బ్రాహ్మనిష్ఠుఁడు నగు సద్గురువు నాశ్రయించి “అత్మాచారే ద్విష్టవ్య శ్శ్రోతవ్యః” “అథావో బ్రాహ్మజిజ్ఞాసా” అను శ్రుతి స్మృతులు జెప్పిన విధమున బ్రాహ్మజ్ఞానము కొఱకు వేదాంతవిచారమును జేయవలె నను యర్థమును సూచించుటకును, సదసద్వివేకము, పరమార్థాపేక్షగల యర్జునుని “శిష్య స్తేహం కాధి మాంత్యాం పృథన్తుం” అనురీతిని జెప్పఁబడిన యాశ్చర్యప్రపత్తిని, భగవత్కృతమగు నాత్మానాత్మోపదేశమును పృథిపాదించుటకీద్వి తీయాధ్యాయ మారంభింపఁబడెను.

“సర్వేషాం దేహే మధున దిష్టత్వా నృధు రహంకారః త మాత్మప్రకాశనేన నూదయతి నాశయతి మధుసూదనః” సర్వదేహములయందు లేనెవలె నిష్టమగునది గాన నహంకారము మధు వనంబడును. అట్టి యహంకారము నాత్మప్రకాశనముచే నశింపజేయువాడు కాన శ్రీకృష్ణుడు మధుసూదను డనబడును.

తేక, “ఇయం పృథివీ సర్వేషాం మధు” అను శ్రుతిక్రుత్ ప్రకారము స్వరూపానందమును, నపకోక్షానుభూతి కలవారలకు నుగ్ధింపజేయువాఁడుకాన శ్రీకృష్ణుడు మధుసూదనుఁ డనఁబడును.

ఈశ్లోకమున “కృపయా ౭౭ విష్ణుం” అని చెప్పుటచే మునుమున వగువాఁడు కృప మొదలగు నెనిమిది యాత్మగుణములు కలవాడై యుండవలెనని స్పష్టమగుచున్నది. కనుకనే ఇట “కృపయా” అను పద మాత్మనిష్ఠమగు ఔంత్యాదిగుణావృక్షమున కుపతీక్షణము. “దయా సర్వేషు భూతేషు ఔంతి, రసనూయా, శుచి; రసాయాసోః మాంగల్య, మకార్పణ్య, మగ్నృహః చేత్యష్టైః వాత్మగుణాః” సర్వభూతములయందును దయ, ఓర్పి, ఆనూయలేకపోవుట, పవిత్రత, అలసటలేకపోవుట, మాంగల్యము, కార్పణ్యము లేకపోవుట, కోరికలేకపోవుట” అను గౌతమప్రతిపాదిత మగు నీగుణములు కలవారలకే లెస్సగు జ్ఞానము కలుగును.

“సోహంభగవశ్శోచామి” అనుశ్రుతిప్రకార “మీసంసారమునెట్లు తరించగలను” అనిశోచిం

గీ॥ శ్రీభగవానువాచః—

కుతస్త్వా కశ్మలమిదం విషమే సముపస్థితమ్ ।

అనార్యజుష్ట మస్వర్ణ్య మకీర్తికర మర్జున! ॥

॥౨॥

పదవిభాగము—

శ్రీభగవాన్—ఉవాచ—కుతః—త్వా—కశ్మలం—ఇదం—విషమే—సముపస్థితమ్—

అనార్యజుష్టం—అస్వర్ణ్యం—అకీర్తికరం—అర్జున ! ॥

॥౨॥

పరిపదార్థము—

శ్రీభగవాన్=శ్రీకృష్ణపరమాత్మ; ఉవాచ=పలికెను— హేఅర్జున!=ఓయర్జునా!; అనార్యజుష్టం=శాస్త్రార్థపరిజ్ఞానములేనివారలచే సేవింపబడినదియు; అస్వర్ణ్యం=పాపకారణమగుటంజేసి స్వర్గానర్హమైనట్టియు; అకీర్తికరం=అపఖ్యాతికరమైనట్టియు; ఇదం=ఈ; కశ్మలం=(శిష్టులచే నిందింపబడిన) యుద్ధపరాజ్ఞుభిత్వము; విషమే=విషమస్థానమునందు; (భయస్థానమునందు;) త్వా=సర్వక్షత్రియశ్రేష్ఠుడవగు నిన్ను; కుతః=ఏకారణమువలన; సముపస్థితం=పోంచెను.

॥౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

ఓభృతరాష్ట్ర! శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యర్జునునిఁ గూర్చి యిట్లు పలికెను.

ఓయర్జునా! ఈయుద్ధపరాజ్ఞుభిత్వమును శాస్త్రార్థసంప్రదాయము దెలియనివారు సేవించిరి. ఇయ్యది పాపహేతువగుటంజేసి స్వర్గప్రాప్తికి ప్రతిబంధకము, నివాతకవచాది రాక్షసులను జయించి ప్రఖ్యాతి వడసిన నీవంటి యుత్తమక్షత్రియున కపఖ్యాతినిఁ బుట్టించునది. ఇట్టి కశ్మలము (శిష్టగర్హితమగు యుద్ధపరాజ్ఞుభిత్వము) విషమస్థానము (అసమయము) నందు సర్వశ్రేష్ఠుడవగు నిన్నే కారణముచే నాశ్రయించెనో తెలియకున్నది.

॥౨॥

చు (తపించు) వానినే గురువు, ఈశ్వరుఁడు ననుగ్రహించును. ఆట్టివాడేయర్జునుడు” అని సూచించుటకు “విషీదంతం” “అశుభ్రాహులేక్షణం” అను విశేషణము లుపయోగించబడెను.

నీలకంఠీయము—

“ఈశ్లోకమున “మధునూదనః” అనుటచే దుష్టులను సంహరించెడివాఁడు కావుననే శ్రీకృష్ణుఁడు యర్జునుని నిమిత్తముగా జేసికొని నీత్రులను సంహరింపఁబడెను. కానః నీపుత్రులకే జయముప్రాప్తించునని యాశించకుము” అని సూచితమైనది.

—౨ వ అధ్యాయము — ౨ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు—

మధునూదనసరస్వతీయము—

“శ్రీభగవానువాచ” అనుచోట “భగవాన్” అనగా: “విశ్వరూప సమగ్రస్య భర్తస్య యశస్కీయః । కైరాగ్రస్యాభ మోక్షస్య షణ్ణాం భగ ఇతింగనా” సంపూర్ణమగు వైశ్వర్యము, భర్తము,

గీ॥ క్షై బ్యం మా స్మ గమః పార్థ! నై త త్వ య్యువపద్యతే ।
క్షుద్రం హృదయదౌర్బల్యం త క్షోత్తిష్ఠ పరస్తవ! ॥

131

పదవిభాగము :—

క్షై బ్యం మా స్మ గమః పార్థ! నై త త్వ య్యువపద్యతే క్షుద్రం
హృదయదౌర్బల్యం త్వత్త్వా ఉత్తిష్ఠ పరస్తవ! ॥

131

ప్రతిపదార్థము :—

హేపార్థ! = కుంతిగోమరుడవగు నోయర్జునా; క్షై బ్యం = నవుంసకధర్మమును;
(అధైర్యమును;) మాస్మగమః = పొందకుము; ఏతత్ = ఈయధైర్యము; త్వయి = (మహేశ్వ
రునితో యుద్ధము జేసిన) నీయందు; నోపపద్యతే = సమంజసము (మంచిది) కాదు; హేపర
స్తవ! = శత్రుతాపనుడవగు నోయర్జునా!; క్షుద్రం = నీచమైన; హృదయదౌర్బల్యం = మనో
దుర్బలత్వమును; త్వత్త్వా = వదలి; ఉత్తిష్ఠ = లేము (యుద్ధమును ప్రారంభించుము.) 131

శాంకరభాష్యకర్తవ్యబోధిని :—

మఱియు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యర్జునునిగూర్చి యిట్లుపలికెను.

ఓయర్జునా! అధైర్యమును (క్షీబత్వమును) పొందకుము. శంకరునితో యుద్ధము
నర్చి యతనిచే గొనియాడఁబడిన పౌరుషము గల నీకీ యధైర్యము తగదు. నీచత్వమున
కుఁగారణమగు నీయధైర్యమును వదలి యుద్ధము చేయుటకు సన్నద్ధుడవు కమ్ము. 131

కీర్తి, సంపత్తు, శైరాగ్యము, ననెడి నీయారింటిని వెలిసికొనువాడని యర్థము.

శిష్టగర్విత మగు నీయుద్ధపరాజ్యుఖత్వ మనుమయమందు నీకెట్లు ప్రాప్తమైనది. అనగా: యోక్షే
చ్చచేతనా? లేక: స్వగ్రేచ్చచేతనా? లేక: యశఃకామనచేతనా? అనిప్రశ్నించుట.

యోక్షేచ్చచేతనందువా? “స్వధర్మాచరణమచే నంతఃకరణపరిశుద్ధి నొంది యోక్షమును గోరు
నపక్కక యేయులు స్వధర్మమును విడనాడరు. కాన: యోక్షేచ్చచే నీయుద్ధపరాజ్యుఖుడ నైతి ననుట బాస
గదు” అని నూచించుటకు “అనార్యజావృం” అని చెప్పఁబడెను. ఇంక: స్వగ్రేచ్చచే నందువా? త్రియ
లకు స్వగ్రహేతువు స్వధర్మ మగు యుద్ధము. కాన: నట్టి యుద్ధపరాజ్యుఖత్వమునీకు తగ” దని చెప్పుటకు
“అస్వగ్ర్యం” అని చెప్పఁబడెను. కీర్తి కామనచే నందువా? త్రియలకు యుద్ధము స్వధర్మము. అట్టి స్వ
ధర్మాచరణ వలన కీర్తి వృద్ధి నొందును. నీవట్టి స్వధర్మ మగు యుద్ధమును బరిత్యజించిన నవకీర్తియే వాటి
లును కాని కీర్తి ప్రాప్తింపనేరదని నూచించుటకు “అకీర్తికరం” అని చెప్పఁబడెను.

భాష్యోత్కర్ష దీపిక :—

స్వధర్మ మగు నీయుద్ధమును జేయనిచో శుద్ధస్వభావుడవగు నీకుఁ బాపము ప్రాప్తించునని
నూచించుటకు “అర్జున!” అని సూబోధించెను. 131

— ౨ వ అధ్యాయము — ౩ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము :—

ఇట “పార్థ” అను సంబోధనచే “గుంతిచే నారాధింపఁబడిన మహేంద్రుని వలన జన్మించిన

(8)

గీ॥ అర్జున ఉవాచ:—

కథం భీష్మ మహం సంఖ్యే ద్రోణం చ మధునూదన! |

ఇషుభిః ప్రతియోతస్యమి పూజార్హా వరినూదన! |

||౪||

పదవిభాగము :-

అర్జునః-ఉవాచ-కథం-భీష్మం-అహం-సంఖ్యే-ద్రోణం-చ-మధునూదన!-ఇషుభిః-ప్రతియోతస్యమి-పూజార్హా-వరినూదన! |

||౪||

ప్రతిపదార్థము :-

అర్జునః=అర్జునుండు; ఉవాచ=పలికెను॥-హే అరినూదన!=అప్రయత్నముగ సర్వశత్రుసంహారమొనర్చిన; హేమధునూదన=ఓశ్రీకృష్ణ; పూజార్హా=పూజల బూజింపదగిన; భీష్మం=తాత యగు భీష్ముని; ద్రోణంచ=(అశ్రువిద్యగురువగు) ద్రోణాచార్యులను; సంఖ్యే=యుద్ధమునందు; ఇషుభిః=బాణములతో; కథం=ఎట్లు; ప్రతియోతస్యమి=ఎదుర్కొని యుద్ధముచేసెదను; ||౪||

శాంకరభావ్యతత్త్వబోధిని :-

ఇవిధముగ భగవంతుండు తెలియఁజెప్పినను శోకాభిభూత మనస్కుఁడగుటచే నర్జునుండు ప్రకృతమగు తన యభిప్రాయమును భగవంతుని కిట్లెఱింగించెను.

అప్రయత్నముగ సర్వశత్రువులను నశింపఁజేసిన యోశ్రీకృష్ణ! తాతయగు భీష్ముండు, శస్త్రాశ్రువిద్యగురువగు ద్రోణాచార్యులు పూజల బూజింపవలసినవారు. అట్టి వారలనెదిర్చి యుద్ధమునందుఁ బ్రచండకాండములతో నెటులయుద్ధము చేయఁగలను ||౪||

నీకీర్ణబభావ మనస్తాము” అని నూచిత మయ్యెను. “త్వయి” అనుటచే యుద్ధమునందు మహేశ్వరు నోడించి బ్రసిద్ధి వడసిన నీకీర్ణబభావము తగదు” అని నూచిత మయ్యెను. “పరంతప” అను సంబోధనముచే “శత్రుతాపనుడ వగుటచేసి యుద్ధోన్ముఖుడ వగుటకు తగుదువు” అని నూచిత మయ్యెను.

భాష్యోత్కర్ష దీపిక :-

“నామేనత్త కొమరుండ వగు నీకు మాకుండు ధైర్యముండుట యుచితము” అని నూచించుటకు “పార్థ” అని సంబోధించెను. “శత్రువులను దపింపఁజేయుము కాని యుద్ధోపకతుడవై నీకు హితమునఁ జేకూర్చు సృజనమును బాధింపకుము” అని నూచించుటకు “పరంతప” అని సంబోధించెను. ||:||

— ౨వ అధ్యాయము — ౪వ శ్లోక వ్యాఖ్యాని శేషములు —

నీలకంఠయము :-

“శత్రువులనుగాని, స్వభావదుష్టులనుగాని, హింసించుటయొక్క మేయగును. కాని బంధువులు దోషరహితులు నగు వారి నెట్లు హింసించదగును” అని యర్జును డీశ్లోకమున ప్రశ్నించుచుండెను.

“మధునూదన!” అను సంబోధనముచే దుష్టులగువారిని “అరినూదన” అను సంబోధనముచే శత్రువులగువారిని హింసించెడి నీవుగూడ పూజార్హులు, దోషరహితులు నగు భీష్మద్రోణులను హింసించుమని యుపదేశించుట యసంగతమని నూచితమయ్యెను.

(వక్తయగు యర్జునుండు శోకవ్యాకులఁడగుటచే “మధునూదన” “అరినూదన” అని సంబోధన

గీ॥ గురూ నహత్వా హి మహానుభావాన్ శ్రేయో భోక్తుం భైక్ష మపీహ లోకే ।

హత్వా అర్థకామాంస్తు గురూ నిహైవ భుంజీయ భోగా న్రుధిరప్రదిగ్ధాః ॥

పదవిభాగము :—

గురూన్ అహత్వా హి మహానుభావాన్ శ్రేయః భోక్తుం భైక్షం
అపి ఇహ లోకే హత్వా అర్థకామాన్ తు గురూన్ ఇహ ఏవ భుంజీయ
భోగాన్ రుధిరప్రదిగ్ధాః ॥౫॥

ప్రతిపదార్థము :—

మహానుభావాన్ = శుశ్రీలార్థ్యులను సంపన్నులగు; గురూన్ = భీష్మద్రోణా
చార్యులను; అహత్వా = సంహరింపక; ఇహ = ఈ; లోకే = లోకమునందు; (అనగా నీ
భూలోకమునందు) భైక్షమపి = భిక్షాశనమునైనను; భోక్తుం = భుజించుట; శ్రేయః = శ్రేష్ఠ
తరము; గురూన్ = గురువులను; హత్వా = వధించి; ఇహైవ = ఈభూలోకమునందు మాత్రమే;
రుధిరప్రదిగ్ధాన్ = రక్తముచే బూయబడిన పదార్థములనువలె; (అనగా నతితుచ్ఛమైనట్టి)
భోగాన్ = భోగరూపములగు; అర్థకామాంస్తు = శబ్దస్పర్శరూపరసగంధాత్మకములగు సర్థ
ములను; స్రీకృష్ణుడన వనితాది భోగములను; భుంజీయ = అనుభవించెదము. ॥౫॥

కాంక్షరభావ్యతత్వబోధిని :—

ఏకర్థమునకు నిహలోకమున జీవికావృత్తి మాత్రము ఫలమో యట్టి కర్మ
పాపహేతువు. క్షత్రియులకు యుద్ధము ధర్మకారణమైనను గుర్వాది వధాత్మకమగు
నీకర్మము జీవికావృత్తి మాత్ర హేతువగుటంజేసి పాపహేతువని తలంచి యర్జునుడు శ్రీకృష్ణ
పరమాత్మనుగూర్చి యిట్లుపలికెను. శుశ్రీల వేదార్థ్యునాదులచే గొప్పవారలగు
భీష్మద్రోణకృపాచార్యులను సంహరించుటకన్న నీలోకమున భిక్షాశనమును భుజించుట
మేలు. గురువులను వధియించి మన మనుభవించునది యీలోకమున నతితుచ్ఛమగు

పదద్వయము సమానార్థకమేయైనను పానరుక్త్యదోషము నాపాదించదని కొందరి (మధుసూదనగరస్వతి)
యభిప్రాయము)

“పూజ్యులగు భీష్మద్రోణులతో వాక్కులహము నైన జేయుట యనుచితమన నింక బాణ
ములతోనెదుర్కొనవలెనని నేమి చెప్పుడు”నని సూచించుటకు “ఇమభిః” అను పదము నిశేషంబుడెను.

— ౨వ అధ్యాయము — ౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము :—

భీష్మద్రోణకృపాచార్యులు గురువులైనను యుద్ధగర్వముచే నపలిప్తులును, అన్యాయముగ
రాజ్యమును స్వీకరించుటచేతను, కిష్కద్రోహముచేతను కార్యకార్య వివేకశూన్యులై న్యాయమార్గము
నతిక్రమించినవారలు. కానః “గురోర ప్యవలిప్తస్య కార్యకార్య మజ్ఞానతః । ఉత్పథం ప్రతిపన్నస్య

శాంకరభావ్యతత్త్వబోధిని—

భోగరూపములైన నర్థకామములే కాని మఱొండు మోక్షమనుభవంపఁబోము. అట్టి యీ లోకమునమాత్రమే యనుభవించు నీయర్థకామముల నిమిత్త మీగురువధాత్మక కర్మ పాపహేతువు.

॥౧॥

పరిత్యాగో విధియతే” అను న్యాయానుసారము వీరలు వధ్యులే యని శంకింపజనదు. వీరలు “హిమ హనుభవాన్” అనగా: “హిమం జాడ్య మపహంతి హిమహోఽగ్నిః తస్యేవ అనుభావః సామర్థ్యం యేషాంలే తథోక్తాః” జాడ్యము నపహరించు యగ్నివలె సామర్థ్యము గలవారలు యని యర్థము. అనగా: అతిలేజస్విలు. గాన: “ధర్మవృత్తి కృమోద్భవ్య ఈశ్వరాజాం చ సాహసం । లేజీయసాం న దోషాయ వహ్నే స్సర్వ భుజో యథా” సువర్ణులగు పెద్దలు సాహసముగ ధర్మమును కదాచిత్ అతికృ మించెదరు. అట్టి ధర్మవృత్తికృమము:—పవిత్రాప్రపవిత్ర వస్తువులను దహించుటవలన నగ్నికి యేదోష మంటనటుల నట్టి పెద్దలయెడ దోషము నాపాదించదు” కాన: భీష్మద్రోణకృపాచార్యుడలయెడ యన తివ్రత్యాది దోషము సంభవించదు.

భీష్ముడు స్వయముగ ధర్మరాజునుగూర్చి “అర్థస్య పురుషో దాసో దాసస్తస్యైకో నకస్యచిత్ । ఇతి సత్యం మహారాజ బద్ధోఽస్మద్భీశేన కారణైః ॥ ఓ ధర్మరాజా! పురుషుడు ధనమునకు దాసుడు. ధనము యెన్నడు బురుషునకు దాసభావమును బొందదు. కాన: కాంవులచేత నేను నిత్యము ధనముచే గట్టబడితిని” అని జెప్పుటవలన భీష్మద్రోణాదు లర్థ వికీర్తులుగాన వీరికట్టి మాహాత్మ్యము లేదందువా?

అట్లుకాదు. ఏలన:— వీరర్థకామములను గోరువారలైనను నాకు గురువులేయగుదురు. కాన: వీరలు నాయెడ యెంతమాత్రము దోషులు కారని నూచించుటకు తిరుగ నీశ్లోక ద్వితీయార్థమునందు “గురున్” అని చెప్పెను. (ఈయర్థమున “అర్థకామాన్” అనునది గురువులకు విశేషణము)

శంకరానందీయము—

“మహాన్=అనర్గలః; అనుభావః=ధర్మబ్రహ్మవిషయకోబోధి; యేషాంతాకా మహానుభావాన్” అడ్డులేని ధర్మబ్రహ్మవిషయక జ్ఞానము గలవారలైన భీష్మద్రోణాదులు మహానుభావు లనఁబడుదురు.

“అకృత్యా పరసంతాప మగత్వా ఖలమందీరమ్ । ఆక్లేశయిత్వా చాత్మానం య దల్ప మపి రద్దమమ్” పరసంతాపమును జేయక, దుర్మార్గుల గృహముల కేగక, శరీరమును క్లేశపెట్టక స్వల్పము పోగొప్పించినను అది విస్తారమైనది” అను న్యాయమున గుర్వాదిహింసారహితమగు భిక్షాశనమే మాకు శ్రేయస్కరము” అని నూచించుట కీశ్లోకమునందు “హి” అను శబ్దము ప్రయోగించబడెను.

“అర్థాకా=ధర్మాదిపురుషార్థాన్; శిష్యేభ్యః కామయన్తి=బోధయన్తి; అర్థకామాన్” ధర్మార్థకామమోక్షములనెడి పురుషార్థచతుష్టయమును శిష్యుల కుపదేశించువారలుగాన గురువు లర్థకామ లనఁబడుదురు.

పరమార్థప్రసా—

“తస్మా ద్బ్రహ్మజాయ నాపగురేత న నిహన్యా న్ను లోహితం కుర్యాదేతావతా హ్యే నసా భవతి” (అత) చతుర్థి ద్వితీయాథే విపరిణేయా) అనగా: బ్రాహ్మణుని:— దిట్టుటయు, హస్తపా దాదులచే కొట్టుటయు, ఖడ్గాదులచే రక్తపంతునిగ జేయుటయు, కూడదు. అట్లు చేసినేని పాపియగును” అను నీయాపస్తంబ సంహితానుసారము బ్రాహ్మణులగు ద్రోణాచార్యుడి గురువులను హింసించి పాపినై నేనీభోగముల నెట్లనుభవించు నని పర్యవసీతార్థము.

॥౫॥

గీ॥ న చైత ద్విద్యః కతర నోన్ గరీయో యద్వా జయేమ యది వా నో జయేయః॥
యా నేవ హత్వా న జిజీషామ స్తే వస్థితాః ప్రముఖే ధార్తరాష్ట్రాః ॥౬౧॥

పదవిభాగము—

న చ ఏతత్ విద్యః కతరత్ నః గరీయో యద్వా జయేమ
యది వా నః జయేయః యా ఏవ హత్వా న జిజీషామః తే అవ
స్థితాః ప్రముఖే ధార్తరాష్ట్రాః ॥౬౧॥

ప్రతిపదార్థము—

కతరత్ = (“కతరం” అని పాఠభేదము) భిక్షాశనయుద్ధములలో నేదైన
నొకటి; నః = మనలకు; గరీయః = గొప్పదో; ఏతత్ = దీనిని; నవిద్యః = గుఱుతింపము;
యద్వా = అట్లుకానిచో; వయం = (ఈపదమధ్యాహార్యము) మనము; జయేమ = జయించె
దమో; యదివా = అట్లుకానిచో; తే = (ఈపదమధ్యాహార్యము) ఆదుర్యోధనాదులు;
నః = మనలను; జయేయః = జయించెదరో; యానేవ = ఎవరలను; హత్వా = సంహరించి;
వయం = (ఈపదమధ్యాహార్యము) మనము; సజిజీషామః = బ్రతుకఁగోరమో; తే = అట్టి;
ధార్తరాష్ట్రాః = మాపెదతండి ధృతరాష్ట్రుని కుమారులగు దుర్యోధనాదులు;
ప్రముఖే = ఎదుట; అవస్థితాః = ఉండిరి. ॥౬౧॥

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

క్షత్రియులకు స్వధర్మ మగుటంజేసి సీకుయుద్ధమే కర్తవ్య మనినచో నిట్టి
గురువధాత్మకయుద్ధము హింసాత్మకమును, బాపహేతువు నగుటంబట్టి యీయుద్ధము
కర్తవ్యమో? హింసాశూన్యమగుటచే భిక్షాశనము కర్తవ్యమో? దోషకున్నది.
యుద్ధమువలన జయము చేకూరుననెదవా? అదియు నందిగ్ధమే. ఏలయన జయపరాజయ
ములు నిర్ణయించుటకు యెట్టివానికి వీలుకావు. కానః మనమే దుర్యోధనాదులను
జయించెదమో? దుర్యోధనాదులు మనలనే జయించెదరో?

మనమే దుర్యోధనాదులను జయించెద మనెదవా? యెవరలను జయించి యీ
మాత్రము మనము జీవింపఁగోరమో యట్టి మాబెదతండి కుమారులగు దుర్యోధనాదులే
యెదుటయుండిరి. కానః నిట్టి దుర్యోధనాదులను జంపి జయమును గైకొనుట కన్న హిం
సారహితమగు భిక్షావృత్తితో జీవించుట మేలుకాదా? ॥౬౧॥

—౧వ అధ్యాయము—౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు—

మధుసూదనసరస్వతీయము—

ఇంతకు పూర్వమునందు జెప్పఁబడిన గ్రంథముచే సంసారదోషనిరూపణత్వరస్వరముగ నధికారి
విశేషణములు జెప్పఁబడెను. అది యెట్లునః “న చ శ్రీయో నుపశ్యామి హత్వా స్వజన మాహతే”
అను శ్లోకమున యుద్ధనిహతునకు:—“ద్వావిహౌ త్తరుషే లోకే సూర్యమండల భేదినా! పరిచాద్వ్యోగ

గీ॥ కార్పణ్యదోషోపహతస్వభావః, పృచ్ఛామి త్వా ధర్మసమ్మూఢచేతాః ।

యచ్ఛ్రేయస్సాన్య నిశ్చితం బ్రూహి తస్మై శిష్యస్తేహం శాధిమాంత్యాంప్రపన్నమ్ ॥ 2 ॥

పదవిభాగము :-

కార్పణ్యదోషోపహతస్వభావః - పృచ్ఛామి - త్వా - ధర్మసమ్మూఢచేతాః -
యత్ - శ్రేయః - సాన్యత్ - నిశ్చితం - బ్రూహి - తత్ - మే - శిష్యః - తే - అహం - శాధి-
మాం - త్యాం - ప్రపన్నం ।

121

ప్రతిపదార్థము :-

కార్పణ్యదోషోపహతస్వభావః = కార్పణ్య = ద్వేషమనడి; దోష = దోషముచే; ఉపహత = కొట్టబడిన; స్వభావః = అంతఃకరణముగల; ధర్మసమ్మూఢచేతాః = ధర్మ = ("ధర్మ తీతి ధర్మః" జగమును ధరించునదిబ్రహ్మము) అట్టి జగద్ధారణసమర్థముగు బ్రహ్మమునందు; సంమూఢః = అనివేకత్వమును బొందిన; చేతాః = చిత్తముగల నేను; త్వా = నిన్ను; పృచ్ఛామి = అడుగుచుంటిని; యత్ = ఏది; నిశ్చితం = ఆపేక్షికముకాని; శ్రేయః = శ్రేయస్సాన్య; తత్ = అట్టిమోక్షమును; మే = నాకొఱకు; బ్రూహి = చెప్పుము; అహం = నేను; తే = నీకు; శిష్యః = శిష్యుడను; త్యాం = నిన్ను; ప్రపన్నం = శరణుఁజెందిన; మాం = నన్ను; శాధి = అనుశాశించుము; (నాకాత్మోపదేశము చేసి శిక్షించుము.)

121

యుక్తశ్చ రణేచాభి ముఖోహతః" అను వాక్యానుసారము పరివార్తికముతో సమానమగు యోగక్షేమములను జెప్పుటచే "అన్యచ్ఛ్రేయో అన్యదులైవప్రేయః" అను శ్రుతిసిద్ధమోక్షము జెప్పబడెను. అందువలన మోక్షముకంటే తేరగునది శ్రేయస్సు కానేరదు" అని నిత్యానిత్యవివేకము జూపబడెను. "నకాంతే విజయం కృష్ణ" అనుచోట సైహికఫలభోగవిరాగము "అపి త్రైలోక్య రాజ్యస్య హేతోః" అను స్థలమున ఆముష్మికఫలభోగ జైరాగ్యము "నరకే నియతం వాసః" అను స్లోకమున స్థూలదేహముకంటె నతిరీక్షమగు నాత్మకలదనియు, కింనోరాశ్యేన" అనుదానిచే నే వ్యాఖ్యానించినరీతిని శమము, "కింభోగైః" అనుటచే దమము, "యద్యచ్ఛ్రేయే నపశ్యన్తి" అనుదానిచే లోభములేకుండుట, "తస్మేక్షేమతరంభశేత్" అనుదానిచేతిత్తయు, జూపబడెను. ఇదియే ప్రధమాధ్యాయ సంగ్రహార్థము. ఇక "శ్రేయోభోక్తుంభేత్" అనుచోట సంన్యాససాధనమగు భిక్షాచర్యము, తదుపలక్షిత సంన్యాసముఈ యధ్యాయమునజూపబడెను.

— ౨వ అధ్యాయము — ౭వశ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము :-

సంసారమునందలి దోషముల బూర్తిగ జరిసికొని యత్యంతము నిర్విణ్ణుడై కాస్త్రోక్తమార్గమున గురువునుజేరి యర్థించినవానికి మోక్షవిద్యయం దధికారము కలదు. కానః భిక్షుదివిషయకముగు సంకటమువలన "వృష్ణాయాథ భిక్షాచర్యం చరన్తి" అను శ్రుతిసిద్ధమగు భిక్షాచర్యము నందర్జునుని క్రిభిలాషఁ జూపి కాస్త్రోక్త గురూపసదనమును గూడ భిక్షుదివిషయకసంకటవ్యాజముననే యాశ్లోకమున జూపుచున్నాడు. "ధర్మసమ్మూఢచేతాః" ధర్మవిషయమున నొకనిశ్చయమును దేల్పెడి ప్రమాణము కనబడకపోవుటచే "వీరిని పధించుట ధర్మమా? లేక వీరిని పాలించుట ధర్మమా? అట్లే యాపృథివీపరిపాలనము ధర్మమా? లేక పూర్వానుభూతముగు వనవాసమే ధర్మమా? అను నీమొదలగు సంశయములచే వ్యాప్తమైన మనస్సుకలవాడనై" అనియర్థము.

కాంక్షరభావ్యతత్వబోధిని—

జ్ఞాననిష్ఠునకు భిక్షావృత్తి చెప్పబడినను నిత్యానిత్యవస్తువివేకాదులే లేని నీకు భిక్షావృత్తి శాస్త్రార్హితము. కానః స్వధర్మమగు యుద్ధమే నీకుఁ గర్తవ్య మనెదవా? అట్లే నచో స్వధర్మానుష్ఠానము వలన పాప్తింతునది దేవాదిజన్మములు కదా! స్వధర్మ పరిత్యాగపాపముచే నీచమగు శ్వనూకరాదిజన్మములు పాప్తింతును గదా. అట్టి నూక రజన్మమును, దేవజన్మమును బొందిన వారలకుఁగల విశేషమేమియుఁగానరాదు. ఇరువురు స్వదేహముల యందాత్మభ్రాంతి గలవారలే. స్వదేహమునందు మమత గలిగి తత్సోషణ రతు లగుచుండిరి. అట్టి జీవులెన్ని జన్మము తెత్తినను మోక్షమును బొందలేరు. మఱియు సంసారసాగరముననే మునుఁగు చుందురు. కానః బుణ్యమైనను, బాపమైనను సంసారమున కే హేతువులగుచున్నవి. కనుకనే ధర్మముకూడ సంసారమునకు హేతువగుటంబట్టి యధర్మ మేయని శాస్త్రజ్ఞులనిర్ణయము. కానః నాస్వధర్మమగు యుద్ధరూపకర్మకూడ సనేకానర్థసం కలితసంసారముకుఁగారణము. అట్టి తుచ్ఛమగు సంసారమునఁబడుటకన్న మోక్షమును సంపాదించుట న్యాయము. కానః నేను ముముక్షువును, సంసారవిరక్తుఁడను, అత్యోపదేశ సంగీహణాధికారి నని నూచించుచు నర్జునుడిట్లు శ్రీకృష్ణభగవానునితోఁ బలికెను.

ఎవఁడు స్వల్పమైనను స్వనాశనమును సహింపఁడో అట్టివాడు కృపఁబడు. వాఁడనాత్మజ్ఞుఁడు. “యో వా ఏత దక్షరం గార్గ్యవిదిత్వా సస్మాల్లోకా తస్మైతి స కృపణః” మానవజన్మము పాప్తించినను యెవఁడు నాశరహితమగు నిత్యశుద్ధ బుద్ధముకై బ్రహ్మమును దెలిసి కొనక మరణించునో వాడు కృపఁబడు. అట్టివాని ధర్మము కార్పణ్య ము (అనగా దైన్యము) అట్టి దైన్యరూపదోషముచే హతమగు నంతఃకరణము కలవాఁడ నగుటచే జగద్ధారణసమర్థమగు బ్రహ్మమును తెలిసికొనలేకుంటిని. కానః రోగనివృత్తివలె వ్యభిచారికానట్టియు, స్వర్గాదులవలె కర్మసాపేక్షము కానట్టియుఁ శ్రేయస్సును (మోక్ష మును) గూర్చి నిన్నడుగుచుంటిని. “నాపుత్రాయాశిష్యాయ ప్రబ్రాత్రాయాత్” పుత్రుఁ డు కానివానికి, శిష్యుఁడుకానివానికి నట్టి బ్రహ్మవిద్య నుపదేశింపఁగూడదను శాస్త్రనియ మముచే నీవు పుత్రుఁడవుకావు, శిష్యుఁడవుకావు. అట్టి నీకెట్లుపదేశింపవలయు ననెదవా? నేను నీశిష్యుండనఁ; నిన్ను శరణుజెందితిని. నన్ను బ్రహ్మవిద్యోపదేశముచే శిక్షింపుము ! 21

ఈశ్లోకమునందు “తద్విజ్ఞానార్థం సగురు మేవాభిగచ్ఛే త్సమిత్సాణి శ్లోత్రియంబ్రహ్మనిష్ఠం” “భృగుర్వైవారుణిః । వరుణం పితర ముపసార । ఆధీహి భగవో బ్రహ్మేతి” ఇత్యాది శ్రుతులచే జెప్పబడు గురూపసదనము బోధింపఁబడెను.

భాష్యోక్తార్థ దీపిక—

“ధర్మసమ్మూఢచేతాః” భిక్షాశనము ధర్మమా? లేక యుద్ధము ధర్మమా? అని సందిగ్ధమనస్కు కలవాడనై నిన్నడుగుచుంటినని యరము.

గీ॥ న హి ప్రపశ్యామి మమాపనుద్యాద్య చోక్త ముచోషణం మింద్రియాణాం॥
అవాప్య భూమా వసపత్న మృద్ధం రాజ్యం సురాణా మపి చాధిపత్యం ॥౮॥

భద్రవిభాగము—

న--హి--ప్రపశ్యామి--మమ--అపనుద్యాత్--యత్--శోకం--ఉచోషణం
ఇంద్రియాణాం--అవాప్య--భూమా--అసపత్నం--మృద్ధం--రాజ్యం--సురాణాం--
అపి--చ--ఆధిపత్యం.

పరివచార్థము—

భూమా=భూమియందు; అసపత్నం=శత్రురహితమగునట్టియు; మృద్ధం=సమృద్ధమైనట్టియు; రాజ్యం=క్షత్రియకర్మయగు ప్రజారక్షణపాలనాదికమును; సురాణాం=దేవతలయొక్క; ఆధిపత్యము=ప్రభుత్వమునైనను; అవాప్య=పొంది; యత్=ఏది; మమ=నాయొక్క; శోకం=దుఃఖమును; ఇంద్రియాణాం=ఇంద్రియములయొక్క; ఉచోషణం=తాపమును; అపనుద్యాత్=పొంగొట్టునో; తత్=(ఈపదమధ్యాహార్యము) అట్టిదానిని; నహిప్రపశ్యామి=చూడను. ॥౮॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

దేనిని బొందుటవలన నిష్పట్టున నాకుఁగలిగిన శోకమును, సంర్వేంద్రియతాపమును దొలగునో యట్టిదానిని నేను గనుఁగొనఁజాలను. నిస్సపత్నమగు, సమృద్ధమైన సీభూలోకాధిపత్యమువలన నీశోకతాపములు నివృత్తములు కాఁజాలవా? యనెదవేమో! త్రిలోకాధిపత్యము చేకూరిన నీశోకతాపములు నివృత్తములు కావు. పరిమితమగు సీభూలోకాధిపత్యమువలన నాశోకతాపము లెట్లు తొలఁగును. ॥౮॥

— ౧వ అధ్యాయము — ౮వ శ్లోక వ్యాఖ్యానితేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము—

నిస్సపత్నమగు సీభూలోకాధిపత్యమును, దేవతాధిపత్యమును బొందిననుగూడ నా కీశోకము పోకము. అని యాశ్లోకపర్యవసీతార్థము. అనగా! “తద్యథేహ కర్మచిత్ లోకః క్షీయతే ఏనమేవా మత్ర పుణ్యచిత్ లోకః క్షీయతే” ఈలోకమున కృష్యాదులవలన సంపాదితమగు ధాన్యాదు రేతిరున నశించునో యదే తిరున పరలోకమున పుణ్యముగలన సంపాదితమగు స్వర్గాదులు నశించునను శ్రుతిచేతను “ఎయ్యది కార్యమో అది యనిత్యము” అను అనుమాన ప్రమాణముచేతను, విహికమగు ప్రతిపక్షువు నశించుచుండుట మనము చూచుచుండుటచేతను విహికభోగముకాని ఆహుష్మికభోగముకాని నశించుననుటచే శోకనివర్తకములుకావు.

మఱియు నవి తాముండుకాలమున భోగపారతంత్యముచేతను వినాశకాలమున వియోగము చేతను శోకజనకములే యగుచున్నవి. కానః నీయుద్ధము శోకనివృత్తికొర కనుష్ఠింప దగినదికాదు. అని యర్థము. ఇట్లనుటచే నధికారి విశేషణమగు నిహముత్ర ఫలభోగ విరాగ మర్జునునకు జూపఁబడెను. ॥౮॥

గీ॥ సంజయ ఉవాచ :—

ఏవ ముక్త్యా హృషీకేశం గుడాకేశః పరస్తవః ।

న యోత్యై ఇతి గోవింద ముక్త్యా తూష్ణీం బభూవ హ ॥

॥౯॥

గీ॥ త మువాచ హృషీకేశః ప్రహసన్నివ భారత! ।

సేనయో రుభయో ర్మథ్యే విషీదంత మిదం వచః ।

॥౧౦॥

పదవిభాగము :—

సంజయః—ఉవాచ—ఏవం—ఉక్త్యా—హృషీకేశం—గుడాకేశః—పరస్తవః—న—
యోత్యై—ఇతి—గోవిందం—ఉక్త్యా—తూష్ణీం—బభూవ—హ ॥

॥౯॥

తం—ఉవాచ—హృషీకేశః—ప్రహసన్—ఇవ—భారత!—సేనయోః—ఉభయోః—
మథ్యే—విషీదంతం—ఇదం—వచః ॥

॥౧౦॥

పరిపదార్థము :—

సంజయః=సంజయుడు; ఉవాచ=పలికెను । —పరంతపః=శత్రువులను దపింపఁ
జేయునట్టి; గుడాకేశః=అర్జునుడు; హృషీకేశం=శ్రీకృష్ణునిఁగూర్చి; ఏవం=ఈప్రకారముగ;
ఉక్త్యా=పలికి; గోవిందం=శ్రీకృష్ణునిఁగూర్చి; అహం=(ఈపదమధ్యాహార్యము) నేను;
నయోత్యై=యద్ధము చేయను; ఇతి=ఈతీరున; ఉక్త్యా=పలికి; తూష్ణీంబభూవహ=ఉష్ణ
కుండెనట; (“హ” అనుశబ్దము “కిల” అనుపదపర్యాయము.)

॥౯॥

హృషీకేశః=మాయకుఁబ్రభువగు; (మాయాతీతుడగు) శ్రీకృష్ణపరమాత్మ;
ఉభయోః=రెండయిన; సేనయోః=సేనలయొక్క; మథ్యే=మధ్యయందు; తం=ఆ; విషీ
దంతం=హఃఖంచుచున్న యర్జునునిగూర్చి; హేభారత!=“ఓభారతాన్వయసంభూతుడా!” అని
యర్జునునిసంబోధించి; ప్రహసన్నివ=మందహాసముచేయుచు; ఇదం=ఈచెప్పఁబోవువాక్య
మును; ఉవాచ=పలికెను.

॥౧౦॥

కాంక్షరాష్ట్రతత్త్వబోధిని :—

ధృతరాష్ట్రునిఁగూర్చి సంజయుఁడిట్లుపలికెను. ఓధృతరాష్ట్ర! శత్రుతాపనుడగు
నర్జునుడు శ్రీకృష్ణపరమాత్మనుగూర్చి తన శోకమును, నకలేంద్రియతాపమును వెలిబుచ్చి
నేను యద్ధముఁ జేయనని యూరకండెను.

॥౯॥

ఉభయసేనలమధ్యయందు శోక మోహములచే నాకలుండైన యర్జునునిఁగూర్చి

(9)

కా. కరభాష్యతత్త్వబోధిని —

శ్రీకృష్ణపరమాత్మ మందహాసము చేయుచు ఓభరతాన్వయసంభూతా! యనిచిలచి యిట్లు పలికెను. ||౧౦||

— ౨వ అధ్యాయము — వశోక వ్యాఖ్యానించేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము —

“గుడాక్షి” అలసత్వమును జయించివాడు. ఇది యర్జునునికి విశేషణము “హృషీకేశం” సర్వేంద్రియ ప్రవర్తకడగుటచే నంతర్మామియగు. ఇది శ్రీకృష్ణునకు విశేషణము. “గోవిందా” వేదరూప మగు వాణిని చెలిసికొనువాడని శ్రీకృష్ణునకు విశేషణము. సర్వజ్ఞత్వ, సర్వశక్తిత్వములగు “గోవింద, హృషీకేశ” పదములచే భగవంతున కర్జునుని మోహమును బోగొట్టుట యనాయాసపాద్య మని నూచింపబడెను. ||౧౧||

— ౩వ అధ్యాయము — ౧౦వ శ్లోక వ్యాఖ్యానించేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము —

“ప్రహసన్నివ” “అనుచితా చరణప్రకాశనముచే లజ్జను పుట్టించువాడువలె” అనియర్థము. అర్జునుడు భగవక్ష్మపాపాతుడుగాన యనుచితాచరణప్రకాశనము విశేషోత్పత్తికి హేతువగుటచే నిట గొణమైన ప్రహసనమే గ్రాహ్యమని చెల్పుటకు “ఇవ” అనుశబ్దము ప్రయోగింపబడెను.

శకరానందీయము —

“తత్త్వో మోహః క శ్లోక ఏకత్వ మనుపశ్యతః” అను శ్లోకప్రసిద్ధమగు బ్రహ్మత్వైకత్వ జ్ఞానము కలిగి కాని యీ యర్జునుడు ద్వైతభ్రమపునర్నశనముగ భేదబోధకశాస్త్రముచే బోధింపబడి భ్రమమూలకమగు నీసంసారమును తరింపజాలడని యూహించి “త్వం” పదార్థ “త” త్వదార్థబోధన పురస్కరముగ స్వస్వరూపజ్ఞానము నుపదేశింప నిశ్చయించి ప్రథమమున “త్వం” పదార్థబోధన మవతరింప జేయుటకు “ఓహో! నీవు పండితుడవనుకొంటిని నీపాండిత్య మింతటిదా” అని పరిహాసించువాడువలె ముందువాక్యమును పలికెను.

భాష్యోత్కర్షదీపిక —

“ప్రహసన్నివ” “మదాజ్ఞావశవర్తిచగు నీవిషయమై నేను బ్రసన్నుడ నైతిని” అని ప్రకటన చేయువాడువలె అని యర్థము. ||౧౦||

గీ. శ్రీభగవానువాచ:—

అశోచ్యో నన్వశోచ స్త్వం ప్రజ్ఞావాదాం శ్చ భాషనే ।

గతానూ నగతానూం శ్చ నానుశోచన్తి పణ్డితాః ।

||౧౧||

పదవిభాగము :—

శ్రీభగవాన్-ఉవాచ-అశోచ్యో-అను-అశోచః-త్వం-ప్రజ్ఞావాదాన్-చ-భాషనే-గతానూన్-అగతానూన్-చ-న-అను-శోచన్తి-పణ్డితాః ।

||౧౧||

పరిపదార్థము :—

హే భారత! = ఓ భరతాన్వయసంభూతుడవగు యజ్ఞన!; త్వం = నీవు; అశోచ్యో = (సద్వృత్తులగుటచే, లేక, సదూపులగుటవలన నిత్యులగుటంబట్టి) దుఃఖంపడగని భీష్మద్రోణాదులను గూర్చి; అన్వశోచః = దుఃఖించుచుంటివి; ప్రజ్ఞావాదాంశ్చ = ప్రజ్ఞాపంతుల వాక్యములను; భాషనే = పలుకుచుంటివి; పండితాః = ఆత్మజ్ఞానులు; గతానూన్ = మరణించినవారలనుగూర్చి; అగతానూంశ్చ = మరణింపనివారలనుగూర్చి; (లేక: - గతానూన్ = విపదభిముఖులనుగూర్చి; అగతానూంశ్చ = విపదభిముఖులు కానివారలను గూర్చి; (లేక: - ఇట చకారము ఇవార్థకము) అగతానూంశ్చ = అగతావులనుగూర్చివలె; గతానూన్ = మరణించినవారలనుగూర్చి;) నానుశోచన్తి = దుఃఖంపరు.

||౧౧||

కాంక్షరభాష్యమ్ :—

(1) అత్యచ “దృష్ట్వాతు పాండవానీకం” (గీ. 1-2) ఇత్యారభ్య “న యోత్స్య ఇతి గోవింద ముక్త్యా తూష్టిం బభూవహ” (గీ. 2-9) ఇత్యేతదంతః ప్రాణినాం శోకమోహాదిసంసారబీజ దోషాద్భవకారణప్రదర్శనార్థ త్వేన వ్యాఖ్యేయో గృహ్యః ।

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(1) ఈ గీతాశాస్త్రము మూడువాక్యములుగా విభజింపఁదగియున్నది.

ఒకటి “ధర్మక్షేత్రే కురుక్షేత్రే” అను మొదటి శ్లోకము:— ప్రకృతగీతా శాస్త్రము మహాభారతాంతర్గతము” అని వ్యక్తము చేయునగానఁ బ్రథమ శ్లోకమొకవాక్యము.

“దృష్ట్వాతు పాండవానీకం” అను ప్రథమాధ్యాయ ద్వితీయశ్లోకము మొదలు “ఏవముక్త్యా హృషీకేతం—ఉక్త్యా తూష్టిం బభూవహ” అను ద్వితీయాధ్యాయ నవమ శ్లోకమువఱకు నొకవాక్యము.

— ౨వ అధ్యాయము — ౧౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు! —

మధుసూదనసరస్వతీయము:—

యుద్ధభూమియందు దర్శనమగు స్వధర్మమగు యుద్ధమునందు స్వతః ప్రవృత్తిగల్గియు, నిది ద్వివిధ మగు మోహముచేతను, తన్నిమిత్తమగు శోకముచేతను నిరుద్ధమైనది. కాన యర్జునుని యాద్వైవిధమగుమోహ

శాంకరభాష్యమ్ :—

(2) తథా హ్యర్జునేన రాజ్యగురుపుత్రమిత్రసుహృత్స్వజనసంబంధిభాంధవే
ష్వహ మేతేషాం మమైత ఇత్యేవం ప్రత్యయనిమిత్తస్నేహవిచ్ఛేదాదినిమిత్తా వాత్సల
శోకమోహాః ప్రదర్శితౌ “కథంభీష్మ మహంసంఖ్యే” (గీ. 2-4) ఇత్యాదినా శోకమోహా
భ్యాం హ్యభిభూతవిజ్ఞాన స్వతపవ త్తత్రయధర్మే యుద్ధే ప్రవృత్తౌఽపి తస్మా ద్యుద్ధా
దుపరరామ పరధర్మంచ భిక్షాజీవనాచికం కర్తుం ప్రవవృత్తే ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

“తమువాచ-ఇదంవచః” అను ద్వితీయాధ్యాయ దశమశ్లోకము మొదలు
గ్రంథసమాప్తిపర్యంత మొకవాక్యము(తృతీయవాక్యము) గీతాశాస్త్రమునకు మహాభార
తాంతర్గతత్వద్వ్యోతకమగుటచే మొదటిశ్లోకమున కేకవాక్యత్వము సమంజసము. “తము
వాచ...ఇదంవచః” అనునది మొదలుగాగల గీతాశాస్త్ర మర్జునుని యాశ్వాసననిమిత్తము
ప్రవృత్త మగుటచే నేకవాక్యత్వము న్యాయము. “దృష్ట్వాతు పాండవానీకం” అను
నది మొదలు “తూష్ణీం బభూవహ” అనునంతవఱకు నగు గ్రంథమున కేకవాక్యత్వ
మెట్లనిన? “దృష్ట్వాతు పాండవానీకం” అనునది మొదలుగాగల “తూష్ణీం బభూవహ”
అను నంతవఱకు నగు సీగ్రంథము ప్రాణులకు (జీవులకు) దుఃఖాత్మకమగు సంసారమునకు
హేతువగు శోకమోహ (మనస్తాప, వివేకాభావ) ములనెడి దోషము జనించుటకుఁగారణ
మగు నహంకారమమకారములును తద్దేతువగు నవిద్యయొక్కయు, ప్రదర్శనార్థమగుటం
జేసి యేకార్థప్రతిపాదకమగుటచే నేకవాక్యత్వము సిద్ధించును.

(2) అదియెట్లనిన? “కథం భీష్మ మహం సంఖ్యే” అనునది మొదలుగాగల
గ్రంథముచే త్తత్రయధర్మమగు ప్రజాపరిపాలనము, పూజార్హులగు గురువులు భీష్మవ్రా
ణాదులు, అభిమన్యుఁడు మొదలగు పుత్రులు, (వీరలు యితరసంబంధము లేని మిత్రులు)
ప్రత్యుపకారము సపేక్షింపక సుపకారము నాచరించు భగవత్ప్రముఖులగు సుహృత్తులు,
దుర్యోధనాదులగు స్వజనులు, దృపదధృష్టద్యుమ్నాది సంబంధులు, (పితృపితామహాదులయం,
దనురాగముగల బంధువులు,) వీరలయందు యర్జునునకు “నేను వీరల సంబంధిని. వీరలు

ము పోఁగొట్టఁదగియున్నది. అందు. స్వప్రకాశపరమానందరూపము, సర్వసంసారధర్మసంగరహితము నగు
పరమాత్మయందు స్థూల, సూక్ష్మ, కారణ రూపాపాధిత్రయావివేకముచే మిథ్యాభూతసంసారమును సత్యము
గాను, యాత్మధర్మముగాను దలఁచుట యొకవిధముగా మోహము. ఇది సర్వప్రాణిసాధారణము. స్వధర్మ
మగు యుద్ధమును హింసాబాహుళ్యముచే నధర్మముగ భ్రవయుట రెండవవిధముగా మోహము. ఇది యర్జునుని
కరుణాదిదోషముచే పుట్టినదిగాన నసాధారణమగును.

కాంకరభాష్యమ్ :—

(౧) తథాచ సర్వప్రాణినాం శోకమోహాదిదోషావిప్లవేతసాం స్వభావత ఏవ స్వధర్మపరిత్యాగః ప్రతిషిద్ధసేవాచ స్యాత్ । స్వధర్మే ప్రవృత్తానా మపి తేషాం వాఙ్మనఃకాయాదీనాం ప్రవృత్తిః ఫలాభిసంధిపూర్వకై వ సాహంకారాచ భవతి ॥

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

నానంబంధులు” అను జ్ఞానముచే జనించునవి బంధున్నేహము, వారితోవిచ్ఛేదము, పీరలను జంపుటవలన పాతకము, లోకమునందునిండ మొదలగునవి. వానికి హేతువులగునట్టియు, సంసార హేతువులగునట్టియు, శోక మోహములు జెప్పబడెను.

“ప్రసిద్ధమగు మహామహిమయు, వివేకవిజ్ఞానము గలిగి స్వధర్మమునందు ప్రవృత్తుడైన యర్జునున కీశోకమోహములు సంభవించె” నని యెటులూహింపవలెననినః శోకమోహములచేఁగప్పబడిన వివేకవిజ్ఞానము గలవాఁడగు యర్జునుఁడు స్వయముగా క్షత్రధర్మమునందుఁ బ్రవృత్తుడైనను దన ధర్మమగు యుద్ధమునువదలుకొని పరధర్మమగు భిక్షాజీవనాదికము నాచరించుటకుఁ బ్రవృత్తు డగుటంజేసి శోకమోహము లర్జునునకు గల వని యూహింపనగును.

(౨) అర్జునునియందుండు శోక మోహములు సంసారమునకెట్లు హేతువులగుననినః అజ్ఞానులగు నస్మదాదినిఖిలప్రాణులయందుండు శోకమోహములు స్వభావమువలన(శోక మోహాత్మకములగుటంజేసి) సంసారమున కెట్లు హేతువులగునో, యట్లే యర్జునునియందుండు శోకమోహములు స్వధర్మపరిత్యాగప్రతిషిద్ధాచరణపూర్వకముగ సంసారహేతువులగును.

శోకమోహములుగల కొందఱు స్వధర్మరతులై జరించుచుండిరి. ప్రతిషిద్ధసేవా స్వధర్మపరిత్యాగములుకన్నట్టుటలేదు. కానః నిరుక్తానుమానప్రమాణము బాధితమనిశంకింప రాదు. అట్టివారియెడ స్వధర్మానుష్ఠానము గాన్పించినను వారిప్రవృత్తి యాధర్మమునెడ ఫలాభిసంధిపూర్వకముగను, సాహంకారముగను యగుచున్నది. కానః అట్టిధర్మము సంసార హేతువే యగుటంబట్టి * బాధదోషము ప్రాప్తించనేరదు. అందువలన యనుమానప్రమాణము నిష్కళంకము.

మొదటిదియగు మోహ మసాధిత్యవివేకముచేఁ గలుగు శుద్ధాత్మస్వరూపజ్ఞానమువలనఁ దొలగును. రెండవదియగు మోహము, “యుద్ధము హింసాభూయిష్టమైనను స్వధర్మము” అనెడిజ్ఞానముచేనివ ర్తించును. ఈమోహద్వయనిబంధనమగు శోకము మోహద్వయనాశముచే నశించును. అనియూహించి క్రిక్కువ్వు భగవాను డీమోహద్వయమును నిరూపించుటకు “అశోచ్య నన్యశోచస్త్యం” ఇత్యాదికముపక్రమించెను.

* పక్షమునందు సాధ్యముండకపోవుట బాధదోషము.

శాంకరభావ్యమః :-

(4) తత్త్రైవం సతి ధర్మాధర్మోపచయా దిష్టానిష్టజన్మసుఖదుఃఖసంప్రాప్తిలక్షణ స్సంసారోఽనుసరతో భవతీత్యత స్సంసారబీజభూతో శోకమోహమా । తయోశ్చ సర్వకర్మ సంన్యాసపూర్వకా దాత్మజ్ఞానా న్నాన్యతో నివృత్తి రితి తదుపదిదుత్సు సర్వలోకసంగృహ్యార్థ మర్జునం నిమిత్తకృత్యాహ భగవా న్వాసుదేవః— ఆశోత్యానిత్యాది।

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని—

(4) పూర్వోక్తరీతిని శోక మోహములు సంసారహేతువులగుచోఁదేలిన యాశ యమేమన? ధర్మానుష్ఠానమువలన ధర్మము వృద్ధి నొంది “పుణ్యేన పుణ్యం లోకం నయతి” అను శ్రుత్యనుసారము దేవాదిజన్మ ప్రాప్తించి దానివలన సుఖప్రాప్తియు, నిషిద్ధకర్మాచరణవలన నధర్మము వృద్ధి నొంది దానివలన “పాపేన పాపం లోకం నయతి” అను శ్రుత్యనుసారము శ్వసూక రాదితిర్జన్మములు ప్రాప్తమై వానివలన దుఃఖప్రాప్తియు, మిశ్రకర్మానుష్ఠానమువలన “ఉభాభ్యామేవ మనుష్యలోకం” అను శ్రుత్యనుసారము మానవ జన్మయు దానివలన సుఖదుఃఖములు గలుగును ఇట్టి సుఖదుఃఖాత్మక సంసారమెల్లపు డను వర్తించుచునే యుండును.

కానః “కథం భీష్మ మహం సంఖ్యే” అనునది మొదలు గాఁగల ప్రథమాధ్యాయ గ్రంథముచేతను, ద్వితీయాధ్యాయాంతర్గతమగు “తూష్ణీం బభూవహ” అనునంతవఱకు నైన గ్రంథభాగముచే నాత్మాజ్ఞానజనితమగు సంసారబీజభూతములైన శోకమోహములు ప్రకటికృతములు. (కానః; ప్రథమాధ్యాయము, ద్వితీయాధ్యాయమున “తూష్ణీం బభూవహ” అనునంతవరకగు గ్రంథభాగము శోక మోహరూపై కార్థప్రతిపాదకమగుటచే నొక వాక్యము.)

అట్టి సంసారబీజభూతములగు శోకమోహములు సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకాత్మ జ్ఞాననిష్ఠామాతృమువలననే నివృత్తములగును. మఱియే యితర కారణముల వలనను నివృత్తములు కాజాలవు. అను విషయమును శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యుపదేశింపఁదలంచి సర్వలోక సంగ్రహము కొఱకర్జునుని నిమిత్తముగాఁ జేసికొని “ఆశోచ్యా నన్వశోచస్త్వం” అనునది మొదలుగాఁగల గ్రంథభాగముచే సహేతుక శోకమోహ నివృత్తికి వలయు నుపాయమగు జ్ఞాన ముపదేశింప దొరకొనెను.

అత్యవసరము లగుటచేసి యశోచ్యులగు భీష్మదుల విషయమై శోచ్యత్వభిము పండితుడవగు నీకుండగడు. అట్టిది పశ్చాది సాధారణమని యర్థము. “ప్రజ్ఞానాచాంశ్చభావనే” “ప్రజ్ఞానాం, ఆపాదాన్” ప్రాజ్ఞాను పలుకుట కనర మగు “కథంభీష్మ మహంసంఖ్యే” ఇత్యాదివాక్యములను పలుకుచుంటివి. “ఇంతకన్న యనుచిర మేదికలదు?” అని నూచించుటకు చకార ముపయోగింపఁబడెను. తల్లియు

కాంక్షరభాష్యమ్:—

(5) తత్త్రీకేచిదాహుః: — సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకా దాత్మజ్ఞాననిష్ఠామా త్రాదేవ కేవలత్వైవల్యం నపాప్యత ఏవ। కిం తర్హ్యగ్నిహోత్రాది శ్రోతస్మార్తసహితాద్ జ్ఞానా త్తైవల్యప్రాప్తిరతి సర్వాను గీతాను నిశ్చితోర్థ ఇతి జ్ఞాపకం చాహు రస్యార్థస్య:—“అథచేత్త్వమిమం ధర్మ్యం సంగ్రామం న కరిష్యసి” (గీ.2-23) “కర్మణ్యే వాధికారస్తే” (గీ.2-47) “కురుకర్తృవ తస్మాత్త్వం” (గీ.4-15) ఇత్యాది।

(6) హింసాదియక్తత్వా ద్వైదికం కర్మాధర్మా యేతీయ మప్యాశంకా న శార్యా। కథం త్వాతం కర్మ యుద్ధలక్షణం గురుభాక్త్యపుత్రాదిహింసాలక్షణ మత్స్యస్త కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని—

—* వృత్తికారపూర్వపక్షము —

(5) సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకమగు నాత్మజ్ఞాననిష్ఠామాత్రము కైవల్యసాధన మనునదియే సిద్ధాంతము. వృత్తికారు లీసిద్ధాంతమునకు విరుద్ధముగ నిట్లు నుడివియుండిరి. వైదికకర్మతోను, స్మార్తకర్మతోను సముచ్చితముకాని కేవలజ్ఞాననిష్ఠా మాత్రమువలన : కైవల్యము ప్రాప్తింపనేరదు. మతేమసిన? ప్రయాజములు, అనూ యాజము లనెడి అంగయాగములతోఁగూడిన దర్శపూర్ణమాసాదియాగములు స్వర్గసాధన మైనట్లు అన్ని హోత్రాదిశ్రోతస్మార్తకర్మసముచ్చితమగు బ్రహ్మజ్ఞానము మోక్షసాధనమగును. అనగా: ప్రయాజనూయాజాదీతికర్తవ్యతాకముతోఁగూడిన దర్శ పూర్ణమాసాదులు స్వర్గాదిఫలమునకుఁ గరణ(సాధన)ములగునట్లు బ్రహ్మజ్ఞానము కరణమగుటంజేసి యది శ్రోతస్మార్తకర్మసహితంబై మోక్షమునకు సాధనము.

ఇట్టి కర్మసముచ్చితజ్ఞానమువలననే మోక్షము ప్రాప్తించునని “అథచేత్త్వ మిమం ధర్మ్యం సంగ్రామం న కరిష్యసి” “కర్మణ్యేవాధికారస్తే” “కురుకర్తృవ తస్మాత్త్వం” అనునవి మొదలుగాఁగల గీతావాక్యములే తెల్పుచున్నవి.

—* సాంఖ్యపూర్వపక్షము —

(6) “న హింస్యా త్సర్వభూతాని” ఏభూతములను హింసింపవల దనుశ్రుతిచే నిషిద్ధమగు హింస యధర్మరూపానర్థహేతువు. అట్టి హింసచేతను, ఉద్భిష్టభక్షణముచేతను కూడిన వైదికకర్మ ననుష్ఠించుటకు శక్యము కానందున మోక్షప్రయోజకమగు జ్ఞానమునకు కర్మతోనముచ్చయము పొనగదని యాక్షేపింపవలదు.

కధర్మమగు భిక్షాటనాదులయందు ధర్మత్వభ్రాంతియు, స్వధర్మమగు యుద్ధమునం దధర్మత్వభ్రాంతియుఁ బండితుఁడనగు నీకుఁ దగదనిభావము.

బంధువిచ్ఛేదసమయమున దు ఖించుట యశచిత మెట్లగును? మహానుభావులగు నశిష్టాదులు

శాంకరభాష్యము:-

కూరమపి స్వధర్మ ఇతి కృత్వా నాధర్మాయ, తదకరణే చ “తత స్వధర్మం కీర్తిం చ హిత్వా పాప మవాప్యసి” (గీ.2-33) ఇతి బ్రువతా యావజ్జీవాదిశ్రుతిచోదితానాం పశ్యాదిహింసాలక్షణానాం చ కర్మణాం ప్రాగేవ నాధర్మత్వమితి సునిశ్చిత ముక్తంభవతీతి।

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :-

—* స్మృతికారసిద్ధాంతము *—

ఎట్లనిన? యుద్ధమనునది గురుభ్యాత్మపుత్రాదిహింసాయుక్తమైనను క్షత్రియ ధర్మము. అట్టి యుద్ధము నాచరింపనిచో క్షత్రియుఁడు పాపి యగునను స్మృతివలన యుద్ధ రూపకర్మము క్షత్రియునకు నిత్యకర్మయని యొప్పుకొనవలయును. అట్టి నిత్యకర్మ గురు భ్రాతృపుత్రాది హింసాయుక్తమైనను నిత్యకర్మయగుటచే నవశ్యక ర్తవ్యమగుటంబట్టియు, అట్టి స్వధర్మమగు యుద్ధము బరిత్యజించిన “తత స్వధర్మం కీర్తిం చ హిత్వా పాప మవాప్యసి” స్వధర్మమును, సంపాదితకీర్తినిఁ బరిత్యజించి పాపమును బొందుదువని శ్రీకృష్ణపరమాత్మయే బోధించుటవలనను, హింసాదియుక్తమైన స్మృతిచోదిత యుద్ధరూప కర్మ యధర్మముకొరకు కాదని సిద్ధమగుచున్నది. స్మృతిచోదితమగు నత్యంతకూర మైన యుద్ధ మధర్మము కానిచో “అగ్నిహోమీయం పశుమాలభేత్” “వాయువ్యగ్ం శ్వేత మాలభేత్” ఇత్యాది శ్రుతిచోదితపశ్యాదిహింసాయుక్తయగరూపకర్మ యెట్లధర్మ కారణమగును? మరియు ధర్మకారణమే యగును. “నహింస్యా త్సర్వాభూతాని” అను శ్రుతి సామాన్యశాస్త్రము. తదపవాదమగు “అగ్నిహోమీయం పశు మాలభేత్” అను శ్రుతి ననుసరించి సామాన్యశాస్త్రమునకు “న హింస్యా త్సర్వాభూతాని” అనుశాస్త్రము “శ్రుతిచోదితహింసావ్యతిరిక్తజీవహింసానిషేధపర”మని యర్థము సిద్ధమగుచున్నది. కానః - శ్రౌతకర్మ ప్రత్యవాయజనకము కాకపోవుటవలన శ్రౌతకర్మతోనముచ్చయము జ్ఞానమునకు సంభవించును.

దుఃఖించిరి కాదా? యను నాశంకమిఁద “గతానూ నగతానూశ్చ నానుశోచన్తి పండితాః” అని చెప్పెను. “మృతులగు వీరు సర్వోపకరణహీనులై గతించి యేమి చేసెదరు? ఎక్కడనుండురు? అనియు, జీవించియున్నవీరు బంధువియోగముతో నెట్లు జీవింపఁగలరు?” అనియుఁబండితులు దుఃఖింపరు. ఏలన? సమాధిసమయముఁ బండితులకు బంధుప్రతిభాసమే యుండదు. ఇక సమాధివృత్థానకాలమందన్ననో బంధుప్రతిభాసమున్నను “యఃమిధ్య” అను నిశ్చయముండుటచేఁ బండితులు దుఃఖించుట కవకాశము లేదు. ఎట్లైన “ఇదిరజ్జువు” అనురజ్జుతత్వ సాక్షాత్కారముచే సర్పభ్రాంతి తొలఁగఁదన్నిమిత్రమగు భయ కంపాదులు సంభవింపట్లు సమాధియందున్న బ్రహ్మతత్వసాక్షాత్కారవంతుల కెట్టివ్యాపాదము

శాంకరభాష్యమ్:—

(7) తదనత్, జ్ఞానకర్మనిష్ఠయో ర్విభాగవచనా ద్బుద్ధిద్వయాశ్చయయోః “అశోచ్యాన్” (గీ. 2-11) ఇత్యాదినా భగవతో యావత్ “స్వధర్మ మపి చావేక్ష్య” (గీ. 2-31) ఇత్యేత దస్తేన గోస్థేన యత్పరమార్థాత్మతత్త్వనిరూపణం కృతం తత్సాంఖ్యం తద్విషయా బుద్ధి రాత్మనో జ్ఞానివిషడ్విక్రియాభావా దకర్తాః తేతి ప్రకరణార్థ శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

— భగవద్భాష్యకారసిద్ధాంతము —

(7) స్వర్గాదులకు కరణములగు దర్శపూర్ణమానము లనెడి యోగములు ప్రయా జానూయూజయోగములనెడి యితీక ర్తవ్యతాకములతోగూడి స్వర్గసాధనములయినట్లు కరణ మగుటచే బ్రహ్మజ్ఞానము శ్రోతస్మార్తకర్మసముచ్చితమై మోక్షమునకు సాధనమను యనుమానము సంభవింపనేరదు.

ఏలనన? ఇది శుక్తిక (ముత్యపుచిప్ప) అను జ్ఞానమువలన నిది రజిత మను భ్రాంతి నివృత్తమగును. అట్టి భ్రాంతి నివృత్తమైన పిదప రజితభ్రాంతివలన గలుగు ప్రవృ త్త్యాదులు నివృత్తము లగుచున్నవి. అట్టి ప్రవృత్త్యాదులు శుక్తిజ్ఞానమువలన నివృత్తము లగుటకు మఱియొక సాధనము నవేక్షించుటలేదు. అనగాఁ గర్మవలన ఫలము సిద్ధించు నపుడు కర్మ మతియొక సాధనము నవేక్షించునట్లు జ్ఞానమువలన ఫలము పొందించునపుడు జ్ఞానము సాధనాంతరము నవేక్షించుట లేదు. కానః *వ్యభిచారి యగుట వలన కరణత్వహేతువు బ్రహ్మజ్ఞానమునందు శ్రోతస్మార్తకర్మసముచ్చితత్వమును సాధింపనేరదు.

కరణత్వహేతువు బ్రహ్మజ్ఞానమునందు శ్రోతస్మార్తకర్మ సముచ్చితత్వమును సాధింపలేకున్నను ఈగీతాశాస్త్రమునందు “కర్మణ్యేవాధికారస్తే” “కురుకర్మైవ తస్మాత్త్వం” అనునవి మొదలుగాఁగల స్థలములయందు కర్మచెప్పబడుటచే గీతాశాస్త్రమునందుఁగర్మ జ్ఞానముచ్చయ ముపపాదితము. అనగా ననుమానప్రమాణములేకున్నను శబ్దప్రమాణము వలనఁ గర్మజ్ఞానముచ్చయము సిద్ధించునని శంకింపవలదు.

ఏలన? నీగీతాశాస్త్రమునందు సాంఖ్యబుద్ధియని, యోగబుద్ధియని రెండు బుద్ధులు చెప్పబడెను. అందు సాంఖ్యబుద్ధి నాశ్రయించి జ్ఞాననిష్ఠయు, యోగబుద్ధి నాశ్ర

గలుగనేరదు. పితృదోషదూషితరససావంతున కొకప్పుడు బెల్లము చేదుగ నగుపడినను దానియందు వాధురత్వ నిశ్చయ ముండుటచే బెల్లమునందు చేదుకొలఁక బ్రవృత్తి గలుగనట్లు పండితునకు సమాధివృత్తాననయ మున బంధుప్రతిభానయున్నను దానియందు మృషాత్వనిశ్చయముండుటచే మోహమును బొందదు. కాన నాత్మస్వరూపజ్ఞానముచే దర్శ్యరూపజ్ఞానము తొలఁగ నాత్మస్వరూపజ్ఞానముచేఁగలుగు శోచ్యత్వభీతి తొలఁగుననిభాషము.

* దేనిని సాధించుచుంటిమో అది సాధ్యము. అట్టి సాధ్యము లేనిచోట హేతువుండిన నాహేతువు వ్యభిచారి యనంబడును.

(10)

శాంకరభావ్యమః—

నిరూపణా ద్యా జాయతే సా సాంఖ్యబుద్ధి స్స యేషాం జ్ఞానినా ముచితా భవతి తే సాంఖ్యాః ।

(8) ఏతస్యా బుద్ధే ర్జన్మనః పా) గాత్మనో దేహాదివృత్తిరిక్తత్వ కర్తృత్వభో క్తృత్వాద్యపేక్షో ధర్మాధర్మవివేకపూర్వకో మోక్షసాధనానుస్థానలక్షణో యోగః, తద్విషయా బుద్ధి ర్యోగబుద్ధిః । సా యేషాం కర్మిణా ముచితా భవతి తే యోగినః ।

శాంకరభావ్యతత్వబోధినిః—

యించి కర్మనిష్ఠయు భిన్నపురుషాశ్రితములుగఁ జెప్పఁబడెను. అట్టి భిన్నపురుషాశ్రితము లగు జ్ఞానకర్మనిష్ఠులకు సముచ్చయము పొసంగదు. అట్లేని “జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం కర్మయోగేన యోగినాం” అను విభాగవచనమునకు విరోధము పొందించును. కానః శబ్దప్రమాణమువలనగూడఁ గర్మజ్ఞానములకు సముచ్చయము పొసంగదు.

సాంఖ్యమనగ నేమనిప? “అశోచ్యా నన్వశోచస్త్యం” అనునది మొదలు “స్వధర్మమపి చావేక్ష్య” అనునంతవరకునగు గ్రంథభాగముచే నేపరమార్థాత్మతత్వము నిరూపింపఁబడెనో యది సాంఖ్యము. ఎట్లనిన? “సహ్యోక్త్యా యత ఇతిసంఖ్యా” లెస్సగఁ బ్రకాశింపఁబడు నైదికమగు (సమ్యక్జ్ఞానము “సంఖ్యా” అని యనబడును. అట్టిబుద్ధిచే బ్రకాశ్యమగు ప్రకృతాత్మతత్వము సాంఖ్యమనబడును. అట్టి పరమార్థాత్మతత్వజ్ఞానము అనగాః “న జాయతే మ్రియతేనా కదాచిత్” అనునది మొదలైన ప్రకరణార్థనిరూపణ ద్వారమున జనించునట్టిదియు “పుట్టుట, జన్మవలన పొందించుయస్తిత్వము, వృద్ధిబొందుట పరిణమించుట, కృశించుట, నశించుట” అను నీ షడ్భావవికారము లాత్మకు లేనందున “ఆత్మ కర్తకాదు” అనుబుద్ధి సాంఖ్యబుద్ధి. అట్టి “ఆత్మా అకర్తా” అను సాంఖ్యబుద్ధి కలవారలు సాంఖ్యులు. (పరమహంసపరివ్రాజకులు).

(8) యోగమనగనేమి? “నేనుకర్తనుకాను; భోక్తనుకాను; పరమాత్మస్వరూపుడను” అను జ్ఞానము కర్మప్రవృత్తికి విరోధి. గానః నిట్టి జ్ఞానోత్పత్తికి పూర్వమునందుండు నదియు “దేహాదులకంటె నేను వేరు; కర్తను; భోక్తను” అను జ్ఞానము కలవాడై యిది ధర్మము, ఇది యధర్మమని గుర్తించి ఫలమునం దిచ్చలేనివాడై యీశ్వరార్పణముగ నేకర్మ నాచరించునో యట్టికర్మ సత్ప్రభుద్విద్వారా జ్ఞానోత్పత్తికి హేతునగును. అట్టికర్మ “యుజ్యతే అనేనేతి” దీనిచేమోక్షరూపపురుషార్థమునకు యోగ్యుడగునుగాన యోగమనబడును. అట్టి కర్మజ్ఞానము యోగబుద్ధి. అట్టియోగబుద్ధికల కర్ములుయోగులనంబడుదురు.

ఇక వశిష్టాదులు ప్రారబ్ధకర్మప్రాలయముచే నట్లు దఃఖము ననుకరించిరి. శిష్టులు ధర్మబుద్ధితోన నుష్ఠించు నరాకికష్టనహరమే శిష్టాచారమనబడును. కనుక వారిఃఖము శిష్టాచారమై యితరానుష్ఠేయ

శాంకరభాష్యమ్ :—

(9) తథాచ భగవతా ద్వే బుద్ధీ నిర్దిష్టే “ఏషా తేభిహితా సాంఖ్యే బుద్ధి ర్యోగే త్విమాం శృణు” (గీ-2-31) ఇతి తయోశ్చ సాంఖ్యబుద్ధ్యాశ్రయం జ్ఞానయోగేన నిష్ఠాం సాంఖ్యానాం విభక్తాం వత్సతి— “పురా వేదాత్మనా మయా ప్రోక్తా” (గీ) ఇతి తథాచ యోగబుద్ధ్యాశ్రయం కర్మయోగేన నిష్ఠాం విభక్తాం వత్సతి— “కర్మ యోగేన యోగినాం” (గీ-3-3) ఇతి । ఏవం సాంఖ్యబుద్ధిం యోగబుద్ధిం చాశ్రిత్య ద్వే నిష్ఠై విభక్తే భగవ తైవోక్తే జ్ఞానకర్మణోః కర్తృత్వాకర్తృత్వైకత్వానేకత్వబుద్ధ్యాశ్రయయో రేకపురుషాశ్రయత్వాన్సంభవం పశ్యతా ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

(9) “ఏషా తేభిహితా సాంఖ్యే బుద్ధి ర్యోగే త్విమాం శృణు” అనువాక్య ముచే సాంఖ్యబుద్ధి, యోగబుద్ధులు వేర్వేరుగాఁ జెప్పఁబడెను. ఆరెండింటిలో “పురా వేదాత్మనా మయా ప్రోక్తా” అను గీతావచనముచే సాంఖ్యులకు సాంఖ్యబుద్ధ్యాశ్రయమగు జ్ఞానయోగముచే నిష్ఠను భగవంతు డుపపాదించెను. (“యుజ్యతే ఆపాద్యతే బ్రహ్మణా తాదాత్మ్యమనేనేతియోగః. జ్ఞానమేవ యోగః జ్ఞానయోగః” అనువ్యుత్పత్తి ననుసరించి జ్ఞానమును సాధనము జీవునకు బ్రహ్మతో తాదాత్మ్యము నాపాదించునది. గానః జ్ఞానము యోగమనంబడును.) “కర్మయోగేన యోగినాం” అను వచనముచే శ్రీకృష్ణపరమాత్మః—యోగబుద్ధ్యాశ్రయమగు కర్మయోగముచే నిష్ఠను కర్ములకు వేరుగ నుడిపెను. (కర్మయోగమనగ “యుజ్యతేనేనేతి యోగః కర్మైవ యోగః కర్మయోగః” అను వ్యుత్పత్తి ననుసరించి బుద్ధిశుద్ధిద్వారమున దేనివలన మోక్షసామ్రాజ్యము చేకూరునో యట్టి నిష్ఠామకర్మయే కర్మయోగమనంబడును)

ఇట్టిరీతిని జ్ఞానులకు జ్ఞానయోగముచే నిష్ఠయు, కర్ములకుఁగర్మయోగముచే నిష్ఠయు, వేర్వేరుగఁజెప్పుటకు హేతువేదియనిన? కర్మయనునది కర్తృత్వానేకత్వబుద్ధి నాశ్రయించునది. (అనగా: “శరీరముకన్న నేను వేరు, నిత్యుడను, కర్తను, భోక్తను, నాకు కర్మఫలప్రదాత యీశ్వరుఁడు” అను జ్ఞానముకల మానవుఁడే కర్మనుజేయును. వానికి కర్మనిష్ఠ) ఎవనికి “నేను కర్తనుగాను, భోక్తనుగాను ఆత్మస్వరూపుఁడను” అను జ్ఞానము సంభవించునో వానికి జ్ఞాననిష్ఠ. కానః గర్మప్రవృత్తికి ప్రతిబంధకమగు జ్ఞాననిష్ఠ గలవానికి కర్మయోగము సంభవింపదని శ్రీకృష్ణపరమాత్మః— సాంఖ్యులకు జ్ఞాననిష్ఠయనియు, యోగులకుఁ గర్మనిష్ఠయనియు వేర్వేరుగఁ జెప్పెను.

త్వము నాపాదించును. అట్లుకానినో శిష్టకృతమగు నిష్టవనాదికముగూడ నాచరణీయ మయ్యెడిని. కానఁ జండితుఁడవగు నీవు దుఃఖింపవలదని భావము.

శాంకరభాష్యమ్:—

(10) యథేత ద్విభాగవచనం తథైవ శాతపథీయే బ్రాహ్మణే— “ఏత మేవ ప్రవాజినో లోక మిచ్ఛంతో బ్రాహ్మణాః ప్రవ్రజంతి” ఇతి సర్వకర్మసంన్యాసం విధాయ తచ్ఛేషేణ “కిం ప్రజాయా కరిష్యామో యేషాం నోఽయ మాత్మాఽయం లోకః” (బృహ-4-4-22) ఇతి । తత్తే వచ ప్రాగ్దూరపరిగ్రహే త్పురుష ఆత్మా ప్రాకృతో ధర్మ జ్ఞానోత్తరకాలం లోకత్యయసాధనం పుత్రం ద్విప్రకారంచ విత్తం మానుషం దైవంచ,

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(10) భగవద్గీత స్మృతి యగుటవలన శ్రుతిసాపేక్ష కలదై 'యుండును. కాన: నీ భగవద్గీతయం దేజ్ఞాననిష్ఠాకర్మనిష్ఠులకు విభాగము దెలిపియుండెనో యది శతపథ బ్రాహ్మణమునందు “ఏతమేవ ప్రవాజినో లోక మిచ్ఛంతో బ్రాహ్మణాః ప్రవ్రజంతి” అని కానవచ్చుచున్నది. (అనగా: నిత్యవిజ్ఞానరూపమగు నాత్మస్వరూపమును తెలిసికొన దలచి త్రివిధకర్మఫలమునందు తృప్తి ను వదలి విరక్తులై సర్వకర్మలను బరిత్యజించి బ్రాహ్మణులు జ్ఞాననిష్ఠులగుచుండిరి) అని సంన్యాసముచ విధించి యనంతర యర్థవాదవాక్యము నందలి “కిం ప్రజాయా కరిష్యామో యేషాం నోఽయ మాత్మాఽయంచ లోకః” అని సంత తించే నేమిప్రయోజనమని సంతతిని దిరస్కరించెను.

“పుత్రేణైతల్లోకం జయతి” కుమారునిచే నీలోకజయము ప్రాప్తించుచుండఁ బుత్రతీరస్కారముఁజేయుట యయ్యుక్తముకాదా? యని శంకింపజనదు.

“యేషాం నోఽయ మాత్మాఽయంచ లోకః” “ఇది యాత్మ; ఈలోకమాత్మ స్వరూపము” అని జ్ఞానముగల విద్వాంసున కాత్మవ్యతిరేకమగు ప్రజాసాధ్యలోకమే లేనందునఁ బుత్రతీరస్కారము యుక్తమే” అని జ్ఞానము జూపఁబడెను. (చెప్పఁబడెను)

ఆశతపథబ్రాహ్మణవాక్యమునందే కర్మనిష్ఠావిషయమున “ప్రాగ్దూరపరిగ్రహే త్పురుష ఆత్మా ప్రాకృతో ధర్మజ్ఞానోత్తరకాలం లోకత్యయసాధనం పుత్రం; ద్విప్రకారంచ విత్తం మానుషం దైవంచ; తత్ర మానుషం విత్తం కర్మరూపం పితృలోకప్రాప్తి సాధనం; విద్వాంశ్చ దైవం విత్తం దేవలోకప్రాప్తిసాధనం సోఽకామయత” భార్యను పరి గ్రహించుటకు పూర్వము ప్రాకృతజనుడు (అజ్ఞాని) ధర్మజ్ఞానను సలిపినపిదప ఇహలోక మున తగు పుత్రుఁడు, పితృలోకప్రాప్తికి సాధనమగు కర్మరూపమానుషవిత్తము, దేవ శంకరానందీయము—

“ప్రజ్ఞానా మావాదాః, ప్రజ్ఞావాదాః” సదసత్పదార్థస్వరూపమును వివేచన పూర్వకముగ నెఱ పు లెప్పుగఁ జెలిసికొనెదళో వారు ప్రజ్ఞులు. వారియొక్క “అవాదాః” కాస్త్రమునంతటను వ్యాపించిన

కాంకరభాష్యమ్ :—

తత్త్ర) మానుషం విత్తం కర్మరూపం పితౄలోకప్రాప్తిసాధనం విద్యాం దైవం విత్తం దేవ లోకప్రాప్తిసాధనం “సోఽకామయత” ఇత్యవిద్యావత ఏవ సర్వాణి కర్మాణి శ్రౌతాదీని దర్శితాని । “తేభ్యో వ్యుత్థాయ పృథ్వీజంతి” ఇతి వ్యుత్థాన మాత్మాన మేవ లోక మిచ్ఛతోఽకామస్య విహితం । త దేత ద్విభాగవచన మనుపపన్నం స్యా ద్యది శ్రౌతక ర్మజ్ఞానయో సుముచ్ఛయోఽభిప్రేత స్యా ద్భగవతః ।

(11) న చార్జునస్య ప్రశ్న ఉపపన్నో భవతి “జ్యాయసీ చే త్కర్మణ స్తే” (గీ-3-1-) ఇత్యాదిః । ఏకపురుషానుష్ఠేయత్వాసంభవం బుద్ధికర్మణో ర్భగవతా పూర్వ మనుక్తం కథ మర్జునోఽశ్రుతం బుద్ధే శ్చ కర్మణో జ్యాయస్త్యం భగవత్సద్భావోపయే న్మమైవ “జ్యాయసీ చే త్కర్మణ స్తే మతా బుద్ధి ర్జనార్దన!” (గీ-3-1-)

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

లోకప్రాప్తికి సాధనమగు విద్యా (ఉపాసనా) వీనినిగోరి “జాయా మే స్యాత్” నాకుభార్య ప్రాప్తింఁచుగాక యని కోరునని చెప్పుటవలన నవిద్యాకామములు గలవానికే శ్రౌతాది నిఖలకర్మలును జెప్పఁబడెను. “తేభ్యో వ్యుత్థాయప్రవజన్తి” ఇట్టికర్మలయందు విరక్తుడై సంన్యాసమును స్వీకరించుచుండిరి. అనగాః సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకాత్మజ్ఞాననిష్ఠులగు చుండిరి. అని ఆత్మజ్ఞానమును గోరెడివారలకు దారైషణా పుత్తైషణా ధనైషణాయాపై షణాత్రయ పరిత్యాగులకే జ్ఞాననిష్ఠ జెప్పఁబడెను. కానః శ్రౌతకర్మతో నముచ్ఛయము జ్ఞానమునకుఁజెప్పిన శతపథబ్రాహ్మణమునందు జెప్పఁబడిన సర్వకర్మసంన్యాసికి జ్ఞాననిష్ఠ అవిద్యాకామవంతునికి కర్మనిష్ఠయను విభాగము బాధితమగును. కానః శ్రుతివిరోధము వలనఁగ ర్మజ్ఞానసముచ్ఛయము పొసఁగదు. కావున శ్రుతికి విరుద్ధముగ శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యుపదేశించి యుండలేదు.

(11) కర్మజ్ఞానములకు సముచ్ఛయము భగవదభిప్రాయముమైనచో “జ్యాయసీచే కర్మణస్తే మతా బుద్ధి ర్జనార్దన!” (ఓ శ్రీకృష్ణ నీకు కర్మకంటె జ్ఞానమే యుత్కృష్టమని నమ్మతమైనచో) అనిభగవంతునిచేఁ బూర్వమునందుఁగ ర్మజ్ఞానముల కేకపురుషానుష్ఠేయత్వ ము పొసఁగదని చెప్పఁబడనియెడలఁదాను వినకున్నఁ గర్మకంటె బుద్ధికి జాయస్త్యము భగ వత్సమ్మతమని భగవంతునియం దెట్లారోపించును? కానః నర్జునప్రశ్న పర్యాయలోచనముచేఁ గ ర్మజ్ఞానసముచ్ఛయ మభిప్రేతముకాదు.

(కాస్త్రసమ్మతమైన) వాక్యములను బలుకుచుంటివి. ఆశోచ్యులను గూర్చి దుఃఖించుచుంటివి. విరుద్ధములగు నీరెండు నొక్కచో నుండనేరవు. కానః నీవు పరమమూఢుడవని భావము.

శాంకరభావ్యమః :-

(12) కించ బుద్ధికర్మణో స్స ర్వేషాం సముచ్చయ ఉక్త స్సాన్య దర్శనస్యాపి స ఉక్త వేవేతి “యచ్చేయ ఏతయో రేకం తన్తే బూహి నునిశ్చితమ్” (-గీ5-1) ఇతి కథ మన్యతరవిషయ ఏవ ప్రశ్న స్సాన్యత్ ॥ సహి పిత్రప్రశమనాద్ధి నో వై ద్యేన మధురం శీతంచ భోక్తవ్య మిత్యపదిప్తే తయో రన్యతర త్పిత్రప్రశమనకారణం బూహీతిప్రశ్నో భవతి ॥

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని :-

(12) బుద్ధికర్మలకు సముచ్చయము భగవదభిప్రేతమై యట్టి సముచ్చయమే శ్రీకృష్ణుడువదేశించిన నట్టి కర్మజ్ఞానములను దాననుసరింపవలసియుండఁ బంచమాధ్యాయ ప్రారంభమున “యచ్చేయ ఏతయో రేకం తన్తే బూహి నునిశ్చితమ్” కర్మ, కర్మసన్యా సములలో యేది శ్రేయస్సాధనమో దానినిఁ జెప్పుమని ప్రశ్నించుట ఎటుల సమంజసమగును?

శ్రీకృష్ణపరమాత్మ సర్వులకుఁ గర్మజ్ఞానసముచ్చయముఁజెప్పెను. కాని యర్జును నకు మాత్రమట్టి కర్మజ్ఞానసముచ్చయమును చెప్పనందున “యచ్చేయ ఏతయో రేకం తన్తే బూహి నునిశ్చితమ్” అని యర్జునుని ప్రశ్న మేల సమంజసము కాదని ప్రశ్నింపరాదు.

సర్వులకు బుద్ధి కర్మ సముచ్చయముచెప్పఁబడినచో నది యర్జునునకుఁగూడఁ జెప్పఁబడినదే. కానః నట్టి కర్మజ్ఞానసముచ్చయమును చెల్లినకొని “యచ్చేయ ఏతయో రేకం తన్తే బూహి నునిశ్చితమ్” అని ప్రశ్నించుట యెట్లు సమంజసమగును?

శ్రీకృష్ణపరమాత్మ సర్వులకును గర్మజ్ఞానసముచ్చయమువదేశించినను గర్మకం టెజ్ఞాన ముత్కృష్టమని తలఁచి “యచ్చేయ ఏతయో రేకం తన్తే బూహి నునిశ్చితమ్” అని ప్రశ్నించె సంభారా? పైత్యరోగశాంతినిఁగోరి యొకానొకడు వైద్యునికడ కేగి పైత్యరోగశాంతి కొవధముఁజెప్పమనిన నది విని వైద్యుఁడు మధురమును, జల్ల ని పదార్థములను భక్షింపుమని చెప్ప నది గమనించిన రోగి మధురపదార్థము భుజిం పఁదగినదా? చల్లని పదార్థము భుజింపఁదగినదా? యని ప్రశ్నించునా? ప్రశ్నింపఁడు. అట్లే కర్మజ్ఞానములకు సముచ్చయము శ్రీకృష్ణ భగవానుఁడు జెప్పియుండ వాటి ననుష్ఠిం పవలసినదియేకాని “యచ్చేయ ఏతయో రేకం తన్తే బూహి నునిశ్చితమ్” అని ప్రశ్నించుట తగదు. (అందువలన సర్జునుని ప్రశ్నపర్యాయలోచనముచే కర్మజ్ఞాన సముచ్చయము పొనగదని యాశయము.)

“అట్లగుచో నిట్టిసమయమున బండితు లేమి చేసెదరు?” అను నాశంకమీదఁజెప్పుచున్నాఁడు కేవల మూఁడులు “నాపుత్రులు మడిసిరి” అని మృతులను గూర్చియే దుఃఖింతురు. ఇతర శ్రుజ్ఞులు, “పుత్ర

కాంకరభాష్యమ్ :—

(13) అథాద్వనన్య భగవదుక్తవచనార్థవివేకానవధారణనిమిత్తః ప్రశ్నః కల్పేత, తథాపి భగవతా ప్రశ్నానురూపం ప్రతిపదనం దేయం మయా బుద్ధికర్మణో సముచ్చయ ఉక్తః కిమర్థ మిత్థం భావ్యసీతి । నతు పునః ప్రతిపదన మననురూపం పృష్టా దన్యదేవ “ద్వే నిష్ఠే మయా ప్రోక్తే” ఇతి నక్తుం యుక్తం ।

(14) నాపి స్మార్తే నైవ కర్మణా బుద్ధే సముచ్చయే—భిషేత విభాగవచ నాది సర్వ ముపపన్నమ్ ।

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

(13) శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే బుద్ధికర్మసముచ్చయము చెప్పబడినను నర్జునుడ ది దెలిసికొనక “వ్యామిశ్రేణేవ వాక్యేన బుద్ధిం మోహయసీవ మే । తదేకం వద నిశ్చి త్యయేన శ్రేయోఽహ మాఘ్నయామ్” అని ప్రశ్నించె ననినను, శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యందులకుఁడగు సమాధానము “నాచే బుద్ధికర్మసముచ్చయము జెప్పబడియుండ నీవిల్లెం దులకు భ్రాంతినొందితి” పని పలుకుటకు మాటుగా ప్రశ్నానురూపముగ “లోకేఽస్మిన్ద్వివిధా నిష్ఠా పురా ప్రోక్తా మయానఘ! । జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం కర్మయో గేన యోగినామ్” ఓ యర్జున! సాంఖ్యులకు జ్ఞానయోగముచే నిష్ఠయు, యోగులకుఁగ ర్మయోగముచే నిష్ఠయనియు నాచే పూర్వము రెండు నిష్ఠలు వచింపబడినవి” అని జ్ఞాన కర్మలు భిన్నపురుషాశ్రయములుగఁజెప్పెను. ప్రశ్నయొకటి. ప్రత్యుత్తరము వేరొకటియూ? అట్టితీరున భగవంతునికేఁగూడ మిథ్యావాదిత్వకల్పనముఁజేయుట న్యాయము కాదు. కానః శ్రౌతకర్మ జ్ఞానమాలకు సముచ్చయ మెట్లు చూచిన సరిపడదు.

(14) బుద్ధికి స్మార్తకర్మ సముచ్చయముఁజెప్పినచో బుద్ధికర్మలకు భిన్నపురుషా న్మపేయత్వమును బోధించు శతపథబ్రాహ్మణమునకు, “జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం కర్మ యోగేన యోగినామ్” అనునది మొదలుగాగల గీతాశాస్త్రమునకు “జ్ఞాయసీచే త్కర్మ ణస్తే మతాబుద్ధిరనార్దన!” అనువాక్యముచే బుద్ధియం దుపపాదితజ్ఞాయ స్త్వమునకుఁబంచ మాధ్యాయ ప్రథమమునందు “సన్యాసం కర్మణాం కృష్ణ! పునర్యోగంచ శంససి! యచ్ఛ్రే య ఏతయోరేకం తన్నే బ్రూహినునిశ్చితమ్” అనువాక్యముచే జేయబడిన ప్రశ్నకు “సన్యాసః కర్మయోగశ్చ నిశ్చేయసకరాపుభా! తయోస్తు కర్మసన్యాసా త్కర్మ యోగోవిశిష్టతే” అనుశ్లోకముచేజెప్పబడిన, లేక “జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం కర్మ దులు మాధులు దుర్వృత్తులు నైరి అని బ్రతికియున్న వారలనుగూర్చియే యుఁఖంతురు. పండితులన్న నో గతా సుపులు, నగతాసుపులుగూడ నవిద్యాకారములుగాన స్వాప్తికపదార్థమువలె నసత్పదార్థముగ నెఱింగి వారిద్ద రియందును బ్రహ్మమునే చూచెదరు. కానః వారలనుగూర్చి యుఁఖంపరు. “బ్రాహ్మణః పాండిత్యం నిర్వి

శాంకరభాష్యమ్:—

(15) కించ త్కత్రియస్య యుద్ధం స్మార్తం కర్మ స్వధర్మ ఇతి జానతః “తత్కిం కర్మాణి ఘోరే మాం నియోజయసి” (గీ ౩-1-) ఇత్యుపాలంభోఽనుపపన్న స్తస్మాద్గీతా శాస్త్రే ఈషన్మాత్రేణాపి శ్రోతేన స్మార్తేన వా కర్మాణా ఆత్మజ్ఞానస్య సముచ్చయో న కేన చిద్దర్శయితుం శక్యః ।

(15) యస్య త్వజ్ఞానా ద్రాగాదిదోషతో వా కర్మాణి ప్రవృత్తస్య యజ్ఞేన, దానేన, తపసా వా విశుద్ధసత్త్వస్య జ్ఞాన ముత్పన్నం పరమార్థతత్త్వవిషయ మేక మేవేదం సర్వం బ్రహ్మకర్తృచేతి తస్య కర్మాణి కర్మప్రయోజనేన నివృత్తేన లోకసంగ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

యోగేన యోగినామ్” అనువాక్యముచేజెప్పబడిన భగవత్ప్రతినచనమునకు నిరుక్తరీతిని విరోధము ప్రాప్తించును.

(15) మఱియు త్కత్రియునకు యుద్ధము స్మార్తకర్మయని తెలిసిన యర్జునుడు:— కర్తజ్ఞానములకు సముచ్చయమే భగవదభిప్రేతమైనచో యుద్ధమవశ్యకర్తవ్యమైయుండ “తత్కిం కర్మాణి ఘోరే మాం నియోజయసి కేశవ!” కర్మకన్న జ్ఞానమే యుత్కృష్టమైనచో ఘోరమగు నీయుద్ధమునం దెందులకు నియోగించెదవను నుపాలంభము సరి పడనేరదు కాన:— గీతాశాస్త్రమునందు జ్ఞానమునకు ఈషన్మాత్రమగు శ్రోతకర్మతో గాని, స్మార్తకర్మతోగాని సముచ్చయ మెవంచేతను జూపించుటకు శక్యముకాదు.

(16) “కుర్యాద్విద్వాంస్తథా సక్తశ్చిక్షీర్షర్లోకసంగహమ్” అజ్ఞాని యెట్లు కర్మల నాచరించునో యటులనే విద్వాంసుడుగూడ కర్మలయందాసక్తి లేకయే లోకసంగహమును గోరి కర్మల నాచరింపవలయునని యీగీతలయందు జెప్పబడుటచే గర్మజ్ఞానసముచ్చయము సిద్ధించుచున్నదని శంకింపరాదు.

ఎవ డజ్ఞానమువలన జనించు రాగాదిదోషముచే గర్మలయందు బ్రవృత్తుడై యజ్ఞదానతపస్సులచే శుద్ధాంతఃకరణుడై “ఏకమేవేదం సర్వం బ్రహ్మకర్తృచ” ఈనిఖిలప్రపంచము అకర్తయు, సజాతీయ విజాతీయ స్వగతిభేదశూన్యుడు నగు బ్రహ్మ స్వరూపమును పరమార్థతత్త్వవిషయకజ్ఞానము కలిగెనో అట్టివానికిగర్మ, కర్మప్రయోజనములు నివృత్తమైన ప్రయత్న పూర్వకముగ నజ్ఞానావస్థయందువలె లోకసంగహార్థము ద్య “అనుశ్రీతచే నెదరు సర్వథా యంతటను యసత్తును విడచి సత్పదార్థమునే గ్రహించెదరా” వారు పండితులు.

కాంకరభాష్యమ్ :—

హర్షం యత్నపూర్వం యథాప్రవృత్త స్తతైవ కర్మణి ప్రవృత్తస్య యత్ప్రవృత్తిరూపం దృశ్యతే న త త్కర్మ యేన బుద్ధే సముచ్చయ సాన్యతే ।

(17) యథా భగవతో వాసుదేవస్య తాత్కర్మచేష్టితం న జ్ఞానేన సముచ్చయతే పురుషార్థసిద్ధయే తద్వ త్ఫలాభిసంధ్యహంకారాభావస్య తుల్యత్వా ద్విదుఃఖః! తత్త్వ విత్తు నాహం కరోమితి మన్యతే, నచ తత్ఫల మభిసంధతే తథాచ స్వర్గాదికామార్థినోఽ

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

కర్మయందుగల యేప్రవృత్త్యాభాసముకలదో యది బుద్ధికి సముచ్చితమగు (మోక్షకారణ మగు బుద్ధికి సహకారి) * కర్మము కాదు.

(అనగా “చోదనాలక్షణోఽర్థో ధర్మః” అను జైమిని సూత్రానుసారము విధి విహితకర్మమే ధర్మము. క్రియామాత్రీము ధర్మముకానేరదు. కానః వర్ణాశ్రమాభి మానశూన్యన కధికారము లేమింజేసి యవిద్యాలేశమువలన జ్ఞానిచే ననుష్ఠింపఁబడు కర్మలు కర్మాభాసములు గానః “కుర్యాద్విద్వాక్” అను వాక్యము కర్మజ్ఞానసముచ్చయమును బోధింపనేరదని యాశయము).

(17) ఫలాభిసంధి శూన్యప్రవృత్తి యగుటవలన, లేక అహంకారశూన్యప్రవృత్తి యగుటవలనఁగాని భగవత్ప్రవృత్తి ఫలవిషయమున జ్ఞానమునకు నెట్లు సహకారికానేరదో యదేరీతిని “నేను గూటస్థప్రబ్ధాను” అను జ్ఞానముగల విద్వాంసుని ప్రవృత్తిగూడ ఫలాభిసంధి శూన్యమగుటంజేసి మోక్షవిషయమున నట్టి విద్వాంసునిప్రవృత్తి జ్ఞానమునకు సహకారి కానేరదు. లేక విద్వత్ప్రవృత్తి యహంకారాభావపూర్వకమగుటవలన ఫలవిషయమున జ్ఞానమునకు సహకారి కానేరదు. భగవానునికి ఫలాభిసంధికాని యహంకారము

పరమార్థప్రసాదః—

“ప్రజ్ఞయా వాదాః ప్రజ్ఞావాదాః” వచనచాతుర్యమాత్రముచే వాక్యములను బలుకుచుంటివి. ఇట్టి యజ్ఞాతప్రతిపదము నీకుఁడగదని యర్థము.

(*) బుద్ధికర్మముచ్ఛయమనగ మోక్షమునకు కర్మయను సహకారికారణముతో గూడిన జ్ఞానమే కారణము. (అనగా జ్ఞానమునకు పూర్వమునం దాచరించిన కర్మము చిత్తశుద్ధికి కారణమై యద్దావివలన జ్ఞానముకలుగును. కాని జ్ఞానకాలమున కర్మము ననుష్ఠింపనిచో నాజ్ఞానము మోక్షమునకుఁ గారణము కానేరదు. కానః జ్ఞానకాలమునఁ గర్మ నాచరించిన నాకర్మయు, జ్ఞానమును బరస్పరసహకార్యులై మోక్షమును గలిగించును. అనునదియే సముచ్చయవాదము) జ్ఞానిచే లోకసంగ్రహార్థ మాచరింపబడిన కర్మకు లోకసంగ్రహమే ప్రయోజనము. మోక్షము ప్రయోజనము కాదు. కానః నాకర్మతో జ్ఞానమునకు సముచ్చయము సంభవింపదు. అని యాశయము.

శాంకరభావ్యమః :—

గ్నిహోత్రాదికామసాధనానుష్ఠానా యాహితాగ్నేః కామ్య ఏవాగ్నిహోత్రాదా ప్రవృత్తస్య సామి కృతే విసప్తేఽపి కామే తదేవాగ్నిహోత్రా ద్యనుతిష్ఠతోఽపి న త త్కామ్య మగ్నిహోత్రాది భవతి।

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

కాని లేనటుల విద్వాంసుడు ఫలము నపేక్షింపడు. “నేను జేయుచుంటి” నని యహంకారమును బొందడు. అది యెట్లనిన? “నేను కూటస్థబ్రహ్మస్వరూపుడ” నను జ్ఞానముకల విద్వాంసుడు దృశ్యములగు (చూడబడు) రూపాదులు దృష్ట (చూచువాని) ధర్మములు కానందున ప్రవృత్తినిగాని, తత్ఫలమునుగాని స్వనిష్ఠములుగ (ఆత్మనిష్ఠములుగ) జూడడు. కానః తత్త్వవేత్తకు వ్యాఖ్యానమునం దహంకారము, భిక్షాటనమునందుఁ దృప్తియు నాభాసములేయగును. కానఃబూర్వోక్త హేతుద్వయము విద్యత్ప్రవృత్తియందుండుటచే స్వరూపాసిద్ధముకాదు.

జ్ఞానోత్పత్తికిఁ బూర్వమునందెట్టితీరున జ్ఞానికిఁ బ్రవృత్తికలదో యదేరీతిని నియమముగఁ గర్మప్రవృత్తి కన్పట్టుటచే జ్ఞానప్రవృత్తి యాభాసము కానేరదని శంకింపరాదు. కామ్యమగు స్వర్గాదులయందుఁ గోరికి గలవాడై తత్సాధనమగు సగ్నాభ్యాసము గావించి యగ్నిహోత్రాదులు నేసిన నాయగ్నిహోత్రము కామ్యాగ్నిహోత్రమనంబడును. అట్టి యగ్నిహోత్రాదుల గొంతకాలమువఱకు నాచరించుచుండ నొకానొకకారణముచే నా కామన విసప్తమైపోవ నాయగ్నిహోత్ర మాచరించుచుండినను యాయగ్నిహోత్రము నిత్యాగ్నిహోత్రమనంబడును. ఏలయన? కామ్యత్వనిత్యత్వములు స్వాభావికములుకావు. కామనతో నాచరించిన నాకర్మ కామ్యమని, కామనాపరిత్యాగముతో నాచరించిన నాకర్మయే నిత్యమనియు యనంబడును. అదే విధమున జ్ఞానోత్పత్తికిఁ బూర్వమాచరింపఁబడిన కర్మప్రవృత్తి ఫలాభినందిపూర్వకమై జ్ఞానోత్పత్త్యనంతరమున నాకర్మప్రవృత్తి జ్ఞానికి విధియందధికారము లేమింజేసి కర్మాభాసరూపమగును.

[బ్రాహ్మే! జయంతి భాగీరథిశాస్త్రులవారి యభిప్రాయముః—

“ప్రజ్ఞావాదాంశ్చ భాషసే” ప్రకర్షణ జానంతీతి ప్రజ్ఞా, ప్రజ్ఞాం వాదాః ప్రజ్ఞావాదాః” అని విగ్రహము. ఇచ్చట ప్రజ్ఞాశబ్దము ఆకారాంతపుల్లింగముగాని స్త్రీలింగముకాదు. “అతో హనిన్ క్వని బ్యనిపశ్య” అను సూత్రముచే “విచ్” అను ప్రత్యయము వచ్చినది. ఈవిచ్ ఛాందసముకాదు. “క్షీలాలప ఆగతం” అని “విభాషాపూర్వాప్తా—” అను సూత్రభావ్యమున లౌకికవిగ్రహమునందు ప్రయోగించబడినది. కావున లోకమునందుగూడ నిది యుండవచ్చును. ఇచ్చట “క్విప్” అను సూత్రముచే “క్విప్” అను ప్రత్యయముగూడఁ జేయవచ్చును. ఈవిషయము లఘుశబ్దేందు ఖరమునందు స్పష్టముగనున్నది. ఈ పద్ధతిగ “ప్రజ్ఞావతాం బుద్ధిమతాంవాదాంశ్చ” అని యున్న శాంకరభావ్యము ఆకారాంతపుల్లింగముచే సమర్థితమగుచుండగా ననేకవిధములగు విగ్రహములవాగ్ని క్లిప్తముగ సమర్థించు వ్యాఖ్యాత లుపేక్షులు.

కాంకరభాష్యమ్:—

(18) తథాచ దర్శయతి భగవాన్ “కుర్వన్నపి” (గీ-5-7) “నకరోతి న లిప్యతే” (గీ-15-31) ఇతి తత్ర తత్రాయచ్చ “పూర్వైః పూర్వతరం కృతమ్” (గీ-4-51) “కర్మణైవ హి సంసిద్ధి మాస్థితా జనకాదయః” (గీ-3-20) ఇతి తత్తు పృథివిభజ్యజ్ఞేయమ్ | తత్కథం యది తావత్పూర్వే జనకాదయ స్తత్త్వవిదోఽపి పృథ్విత్తకర్మాణ స్స్య స్తే లోకసంగ్రహార్థం “గుణగుణేషు వర్తంతే” (గీ-3-28) ఇతి జ్ఞానేనైవ సంసిద్ధి మాస్థితాః, కర్మసంన్యాసే ప్రాప్తేఽపి కర్మణా నహేవ సంసిద్ధి మాస్థితా న కర్మసంన్యాసం కృతవన్త ఇత్యేషోఽర్థః |

(19) అథ న తే తత్త్వవిద ఈశ్వరసమర్పితేన కర్మణా సాధనభూతేన సంసిద్ధిం సత్త్వశుద్ధిం జ్ఞానోత్పత్తిలక్షణం వా సంసిద్ధిమాస్థితా జనకాదయ ఇతి వ్యాఖ్యేయం |

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(18) “కుర్వన్నపి” “నకరోతి న లిప్యతే” జ్ఞాని కర్మను జేసినను జేయనివాడే. కర్మము ననుష్ఠించినను దానిచే లేవమును బొందడని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యాగీతలయం దచ్చటచ్చట స్పష్టముగ నుడివెను.

విద్వాంసుని వ్యాపారముకూడ కర్మశబ్దముచే వ్యవహరింపబడుటచే నదియు కర్మయే యగును. కారమాభాసము కానేరదని శంకింపరాదు. ఎట్లనిన? ప్రాచీనులగు జన కాదులు తత్త్వవేత్తలా? కారా? తత్త్వవేత్తలగునేని గర్మయందుఁ బ్రవృత్తులైనచో గర్మసంన్యాసము ప్రాప్తించినను “గుణగుణేషు వర్తంతే” అను భగవద్వచనానుసారము లోకసంగ్రహముకొఱకు కర్మనాచరించుచునే తత్ఫలాభిసంధి ప్రియత్నై జ్ఞానముచేతనే సంసిద్ధిని (మోక్షమును) బొందిరి.

(19) జనకాదులు తత్త్వవేత్తలు కానిచో సంతఃకరణశుద్ధికి కారణమైన సీశ్వ రార్చితకర్మము ననుష్ఠించి యంతఃకరణపరిశుద్ధినిబొందిరి. లేక నిష్కామపురస్కరముగ సీశ్వరార్చితమగు కర్మను జేయుచు నద్దానివలన సత్త్వశుద్ధిమూలమున జ్ఞానమును బొంది రని “కర్మణైవహి సంసిద్ధి మాస్థితా జనకాదయః” అను శ్లోకమును వ్యాఖ్యానించవలెను.

రాఘవేంద్రవృత్తిః—

పండితులు “అగతానూశ్చ” జీవించియున్నవారినిఁగూర్చివలె “గతానూన్” అనన్త వివాశపం తులను గూర్చి దుఃఖింపరు.

బ్ర॥ వే॥ శ్రీపాద లక్ష్మీనృసింహ శాస్త్రులవారి యభిప్రాయము—

పామరు లెట్లగతానువులను గూర్చి దుఃఖింపరో యట్లేపండితులు గతానువులనుగూర్చి దుఃఖింపరు ఇటు పామరశబ్ద మధ్యాహార్యము. చకారము ఇవార్థకము.

శాంకరభాష్యమ్:—

(20) ఏత మేవార్థం వక్ష్యతి భగవాన్ సుత్వశుద్ధయే కర్మ కుర్వంతి “స్వకర్మణా త మభ్యర్చ్య సిద్ధిం విస్తతి మానవః” (గీ-18-46) ఇత్యుక్త్వా సిద్ధిం ప్రాప్తస్య చ పునః జ్ఞాననిష్ఠాం వక్ష్యతి “సిద్ధిం ప్రాప్తో యథా బ్రహ్మ” (గీ-18-50) ఇత్యాదినా ।

(21) తస్మాద్గీతాను కేవలా దేవ తత్త్వజ్ఞానా న్మోక్షప్రాప్తి ర్న కర్మసముచ్చితా దితినిశ్చితోర్థః । యథాచాయమర్థ స్తథా ప్రకరణశో విభజ్య తత్ర తత్రప్రదర్శయిష్యామః ।

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

(20) శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “స్వకర్మణా త మభ్యర్చ్య సిద్ధిం విస్తతి మానవః” అను గీతావాక్యముచే నంతఃకరణపరిశుద్ధిని గర్మలు సేయుదు రను విషయము నుపన్యసించి యట్టి యంతఃకరణపరిశుద్ధిని బొందినవానికి “సిద్ధిం ప్రాప్తో యథా బ్రహ్మ” అనునది మొదలుకొని జ్ఞాననిష్ఠను జెప్పగలడు. అనగా శోరికలేనివాడై యాశ్వరార్పణముగ, నెవడు కర్మల నాచరించునో వానియందు భగవదనుగ్రహము పశ్యద్ధమై యద్ధానివలన జ్ఞాననిష్ఠాయోగ్యతను బొంది శ్రీవణమనననిధిధ్యాసనములవలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారమును బడసి ముక్తుడగును. కానః కర్మలు చిత్తశుద్ధిద్వారమున పూర్వమునందు చెప్పబడినరీతిని మోక్షమునకుఁ బ్రయోజనములుగాని, సాక్షాత్తు గారణములు కానేరవని మున్నందు స్పష్టము కాఁగలదు.

(21) కానః భగవద్గీతలయందు సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకాత్మజ్ఞాననిష్ఠామాత్రమువలననే మోక్షప్రాప్తియగుననియు, కర్మసముచ్చితజ్ఞానమువలన మోక్షప్రాప్తి కాదనియు నిశ్చితమగుచున్నది.

గీతాశాస్త్రము తత్త్వజ్ఞానప్రాధాన్యమున నేకవాక్యతను బొందియున్నను దత్త్వజ్ఞానమధ్యమున గర్మము నుపపాదించెను. కానఁ దత్త్వజ్ఞానప్రకరణమునం దుండుటచే “శ్రుతి, లింగ, వాక్య, ప్రకరణ, స్థాన, సమాఖ్య” లను షట్ప్రమాణాంతర్గతప్రకరణమును ప్రమాణముచే గర్మజ్ఞానసముచ్చయవాద మంగీకరింపవలయు నని శంకింపరాదు.

ఏయేప్రకరణములయం దిట్టి విషయ ముపపాదితమో యట్టి ప్రకరణములయందే విడదీసి కర్మజ్ఞానసముచ్చయః మెట్లు సంభవింపనేరదో, సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకాత్మజ్ఞాననిష్ఠామాత్రమువలననే మోక్షప్రాప్తియను విషయమును జూపఁగలము.

నీలకంఠయముః—

అర్జునునకు దేహమే యాత్మయని జ్ఞానముడుటచే దేహమునశించినచో నాత్మనశించునని జ్ఞానము గలిగెను. ఇదియొకవిధమగు మోహము. స్వధర్మమగు యుద్ధ మధర్మమని భ్రమయుట రెండవవిధమగు మోహము. ఈరెంటిలో మొదటిమోహమును తొలగించుటకు బ్రహ్మవిద్యాసూత్రభూతములగు నీక్లోకము మొదలు నిరుపది శ్లోకములఱకు జెప్పుచున్నాఁడు.

శాంకరభాష్యమ్:—

(22) తత్త్వేనం భర్తృసమ్మూహచేతసా మహతి శోకసాగరే నిమగ్న స్వార్జున
స్వాన్యతాత్మజ్ఞానా దుద్ధరణ మపశ్య స్ఫగవా న్వానుదేవ స్తతోఽర్జున ముద్దిధాగయి
మ రాత్మజ్ఞానా యావతారయ న్నాహ—అశోచ్యా నిత్యాది । స శోచ్యా అశోచ్యా
భీష్మద్రోణాదయ సదృష్టతత్వా త్వరమార్థరూపేణ చ నిత్యత్వాత్ । తా సశోచ్యా
సన్వశోచోఽనుశోచితవా ససి తే మ్రియస్తే మన్నిమిత్త మహం త్రే ర్విదాభూతః కిం కరి
ష్యామి రాజ్యనుఖాదినేతి । త్వం ప్రజ్ఞావతాం బుద్ధిమతాం వాదాంశ్చ వచనానిచ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(22) “ఈ గీతాశాస్త్రము మూడుపట్కములుగా విభజింపఁదగినది. పట్క-
మనగా నారధ్యాయములు. పట్కాడు పట్కములు మూడు కాండములు. అందు ప్రథమ
పట్కాత్మకప్రథమకాండముచే “త్వం” పదార్థము, ద్వితీయపట్కాత్మకద్వితీయకాండ
ముచే “త” త్వదార్థము, తృతీయపట్కాత్మకతృతీయకాండముచే “అసి” పదార్థములు
బోధింపఁబడుచున్నవి. తత్ప్రసంగానుప్రసంగముగఁ దత్త్వజ్ఞానసాధనము లా యా స్థలము
లయందు బోధింపఁబడెను. మొత్తము గీతాశాస్త్రము మోక్షసాధనమగు సర్వకర్మసం
న్యాసపూర్వకాత్మజ్ఞానమునే బోధించుచున్నది.” అని గీతాశాస్త్రార్థము నిశ్చితమైయుండ
ధర్మవిషయమై కర్తవ్యాకర్తవ్యజ్ఞానశూన్యడై అహంకారమమకారములు గలిగి
దాటశక్యముకాని దుఃఖసాగరమునందుఁ బ్రవేశించి క్లేశమును బొందిన యర్జునునికి నా
త్మజ్ఞానమును విడనాడి మఱియొక యుపాయమువలన సముద్ధరణము సంభవింపదని తలఁచి
యతిభక్తుడును, శిష్యుడును, నగు సర్జునుని శోకసాగరమునుండి యుద్ధరింపదలచి శ్రీకృష్ణ
పరమాత్మ యర్జునుని పదార్థపరిశోధనమున ప్రవర్తింపజేయుచు మొట్టమొదట “త్వం” పదా
ర్థమును శోధనఁజేయుటకు “అశోచ్యా సన్వశోచస్త్యం” అనువాక్యము నుపకరిమించెను.

ఎవరి కజ్ఞానమో వానికి భ్రాంతి. ఎవనికి భ్రమయో వానికిఁ బదార్థశోధన
పూర్వకమగు సమ్యగ్జ్ఞానము వాక్యమువలన జనించును. కానః సర్జునుడు జ్ఞానమున కధి
కారియని తలఁచి యర్జునునిఁ గూర్చి శ్రీకృష్ణమరమాత్మ యిట్లు పలికెను.

ఓయర్జున! నీవు భీష్మద్రోణపదవాచ్యులనుగూర్చి దుఃఖించుచుంటివా? భీష్మ
ద్రోణపదలక్ష్యార్థముల నుద్దేశించి దుఃఖించుచుంటివా? భీష్మద్రోణపదవాచ్యులు శ్రుతి
స్మృతిశిష్టాచారపరిపాలనతత్పరులుగాన నీదేహముగతించిన నితోధికమగుదేహమునేపొందె

“జీవాపేతం వాన కిలేదం మ్రియతే న జీవో మ్రియతే” అను ఛాందోగ్యశ్రుతిప్రకార
ముపాధిభూతములగు దేహదులు నశించినను యా కాశమువలె నాత్మ నశించునదికాదు. కానః నీభీష్మదు

శాంకరభాష్యమ్ :—

భావనే । త దేతన్మోక్షం పాండిత్యంచ విరుద్ధ మాత్మని దర్శయన్మన్మత్త ఇవేత్యభిప్రాయః । యస్మాద్దతాసూ న్నతప్రాణా న్మృతా నగతాసూ నగతప్రాణా జ్ఞోవతశ్చ నాను శోచన్తి పండితా ఆత్మజ్ఞాః పండాత్మవిషయా బుద్ధి ర్యేషాం తేహి పండితాః “పాండిత్యం నిర్విద్య” (బృ. ౩-౧-1) ఇతి శ్రుతేః । పరమార్థతన్మ నిత్యా సశోచ్యా ననుశోచన్మతో మూఢాన్సీత్యభిప్రాయః ॥౧౧॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని—

దరు. కానః వారలు దుఃఖంపఁ దగనివారలు. లేదా! భీష్మద్రోణపదలక్ష్యార్థముల నుద్దేశించి దుఃఖించుచుంటినంటివా? అట్టి లక్ష్యార్థము లాత్మస్వరూపమే. కానః బరమార్థముగా నిత్యము. నిత్యమగుతాత్మ జననాదిషష్టావస్థాక్రియాశూన్యమగుటంజేసి హననాదిక్రియాకర్మత్వము సంభవించనేరదు. కానః నట్టి భీష్మద్రోణశబ్దలక్ష్యార్థము కూడ దుఃఖంపఁ దగనదే. అట్టి భీష్మద్రోణకృపాచార్యాదుల నుద్దేశించి నీవు రజతభిన్నమునందు రజతజ్ఞానమువలె “నానిమిత్తము వీరలు మరణించుచుండిరి. ఇట్టి వారలను విడిచి నా కీ రాజ్యనుభూదులతో నేమిప్రయోజన”మని భ్రాంతిచే దుఃఖించుచుంటివి.

మఱియు బుద్ధిమంతులయొక్క (ప్రజ్ఞావంతులయొక్క) “ఉత్పన్న కులధర్మాణాం మనుష్యాణాం జనార్దన! సరకే నియతం వాసో భవతీ త్యను శుశ్రుమః” అనునవి మొదలుగాఁ గల వాక్యములను బలుకుచుంటివి. ఎందువలననిన? అనాత్మజ్ఞులు బ్రతికియున్న వారలను గూర్చి నేనులేనిచో వీర లెట్లు జీవించెదరో యనియు, మృతులనుగూర్చి వీరు మరణించిరే యనియు దుఃఖించెదరు. ఆత్మజ్ఞానసంపన్నులు మరణించినవారలనుగూర్చిగాని, జీవించిన వారలనుగూర్చిగాని దుఃఖంపరు. నీవటులగాక దుఃఖంపదగనివారలయందు శోచ్యత్వబుద్ధి కలిగియుంటివి. కానః మోక్షము, ప్రజ్ఞావంతుల వాక్యములను బలుకుటచే బాండిత్యము నను నీవిరుద్ధధర్మాశ్రయత్వమును నీయం దున్నట్లునివలె బ్రకటించితివి.

పాండిత్యమన సూక్ష్మబుద్ధియే. ఆత్మజ్ఞానము కాననేరదు. కానః నాయందట్టి సూక్ష్మబుద్ధియు నిరుక్త మోక్షము యుండుటయందేమియు విరోధము లేదనెదవా? పాండిత్యమనగ “పాండిత్యం నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠానేత్” ఆత్మజ్ఞానమును బొంది బాల్యావస్థచే నుండవలెను. అనగా నాత్మజ్ఞాని మాత్మస్థనయమును ద్రావి యానందభరితుడై యుండు బాలునివలె నుండవలెనని బృహదారణ్యకోపనిషత్తు పాండిత్యమను శబ్దమున కాత్మజ్ఞాన మను యర్థమును బోధించుచున్నది. కానః అట్టి పాండిత్యమును, పరమార్థముగా దుఃఖంపఁదగని వారల నుద్దేశించి దుఃఖించుటపలన మోక్షమును బ్రకటించుటచే నీవు మూఢుఁ డవు॥౧౧॥

అశోచ్యులు. అట్టి వీరినిగూర్చి “వీరు నాకు గురువులు, వీరల నెట్లు చంపగలను, వీరలను విడచి నేనెట్లు జీవించగల” నని దుఃఖించుచుంటివి. ఈవిధముగ మూఢుడవయ్యు “పృష్టవాదాన్” దేశముకంటె

గీ॥ న త్వేవాహం జాతు నానం న త్వం నేమే జనాధిపాః ।

న చైవ న భవిష్యామి సుర్వే వయ మతః పరం

॥౧౨॥

పదవిభాగము :-

న-తు- ఏవ-అహం- జాతు- న- ఆనం-న- త్వం- న-ఇమే-జనాధిపాః-

న-చ- ఏవ-న- భవిష్యామః- సుర్వే- వయం- అతః- పరమ్

॥౧౨॥

పరిపదార్థము :-

జాతు=ఒకానొకప్పుడు; అహం=నేను; నాసమితిస=లేననునదియులేదు; త్వం= నీవు; నాసీరితిస=లేవనునదియులేదు ఇమే=ఈ; జనాధిపాః=భీష్మాదులు; నాసన్నితిస= లేరనునదియు లేదు; సుర్వే=సమస్తమయిన; వయం=మనము; అతఃపరం=ఈశరీరపతనానం తరము; నభవిష్యామ ఇతి స=ఉండమను మాటయు లేదు

॥౧౨॥

కాంక్షరథావ్యవహారము:-

కుత సైశ్చోచ్యా యతో నిత్యాః । కథం?— న త్వేవ జాతు కదాచి దహం నానం కిం త్వాస మేవాతీతేషు దేహాత్పత్తివినాశేషు నిత్య ఏవాహ మాస మిత్యభిప్రాయః । తథా న త్వం నాసీః కిం త్వాసీ రేవ । తథా నేమే జనాధిపా నాస

కాంక్షరథావ్యవహారము:-

భిష్మ దోగ్రాదులు పరమార్థరూపముచే నిత్యులు గాన దుఃఖంపదగనివార లని చెప్పబడెను. ప్రమాణము లేమింజేసి వారు నిత్యులు కానేర రని శంకింపరాదు.

నేను, నీవు, భిష్మ దోగ్రాదులు పూర్వమునందు గూడ నుండినవారలమే.

నాత్మవేరని తెలిసికొనువారు బలికెడి “పరిన్తి నరకీ హ్యేషం లుప్తపిండోదకక్రియాః” అను మొదలగు వాక్యములను బలుకుచుంటివి. కానః నీవు ప్రజ్ఞావంతుడవుకావు. ఏలన? పండితులగువారు తమవారి ప్రాణము లుత్కృమించినచో నట్టివారి దేహములనుగూర్చి దుఃఖంపరు. కనుకనే దేహముకంటె ప్రాణమే యిష్టమైనదందురు. ఈవిషయమునే “ప్రాణోహపితా, ప్రాణోమాతా, ప్రాణ ఆచార్యః” అను శ్రుతి గూడఁ జెప్పుచున్నది. మఱియు లోకమున జీవించియున్న తల్లిదండ్రులను లెక్కనేయక నెడను తిరస్కరించుచో అట్టిపుత్రుని “వీడు పితృహంతయనియు, తల్లిదండ్రులు మరణించినపిమ్మట నాదేహములకు దహనాది సుస్కారములు చేయుచో నాపుత్రుని యట్లు నిందించుచుండుటయు లోకవేదప్రసిద్ధమై పాపగుచున్నది, కావునఃఅత్మ చేతనమగుటంజేసి దేహముకంటె వేరు. “ఇట ఘటము చేతనము కానందున నాత్మ స్వరూపము కానేరదు” అని వ్యతిరేకముగ దృష్టాంతము చూడవగును. మఱియు దృశ్యమగు ఘటమెట్లు చేతనముకానేరదో అట్లే దృశ్యమగు శరీరాదులు చేతనములు కానేరవు. అట్లుకాక దేహాదులు చేతనములే యయినచో మరణించినవానియందుగూడ చైతన్యము గన్పట్టెడిని. గానః దేహముకంటె యాత్మవేరని పర్యవసితము. కనుకనే దేహనాశముచే నాత్మనాశము నూహించెనీవు మూర్ఖుడవే యగుదువని యాశయము.

శాంకరభావ్యత్వము :-

నిమిత్తం త్యాగ సేవనం । తథా నచైవ న భవిష్యాదుః, కింతు భవిష్యాదు ఏవ సర్వే వయ మతోఽస్మా ద్దేహవినాశా త్పర ముత్తరకాలేఽపి త్రిష్యపి కాలేషు నిత్యా ఆత్మస్వరూపే యత్యర్థః । దేహభేదానువృత్త్యా బహువచనం నాత్మభేదాభిప్రాయేణ ॥౧౨॥

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని :-

అనగా: భావకార్యమును గూర్చి యాకార్యప్రాగభావము కారణము. ఎట్లనిన? ఘటము నుగూర్చి ఘటప్రాగభావము గారణము. అనగా ఘటోత్పత్తికి పూర్వమునందు ఘటము లేనందున ఘటాభావముండును. అట్టి ఘటాభావము “ప్రాగ్” ఘటోత్పత్తికి పూర్వము నందుండును. గాన ఘటప్రాగభావ మనబడును. ఇదేతీరున ప్రతిభావకార్యోత్పత్తికి

— ౧౨వ అధ్యాయము— ౧౨వశ్లోకవ్యాఖ్యాని శేషములు—

మధుసూదనసరస్వతీయము :-

“స్వధర్మమపిచావేక్ష్య” అను శ్లోకము మొదలుకొని యెనిమిదిశ్లోకములచే “ప్రజ్ఞావాదాంశ్చ భాషకే” అనుదానివలన నిరూపింపబడిన యర్థమని మోహద్వయమును నిరాకరించునుగానఁ దత్పూర్వ గ్రంథముగ “సత్సేవాహం” అనుశ్లోకము మొదలుకొని యిరువదియొక్కశ్లోకములచే “అశోచ్యా నన్యశో చస్త్వం” అనుశ్లోకమును వివరించుచున్నాడు.

మూలశరీరముకంటెయూత్మ, జేఱనితెల్పుటకు నీశ్లోకమున నాత్మకు నిత్యత్వమును సాధించు చున్నాడు. ఇట “తు” అనుశబ్ద మాత్మకు దేహాదిపృథివీకమును సూచించును. “నే నొకానొకప్పుడును లేననునదిలేదు. అట్లేనీవును. అట్లేవీరును, కాన మనసాగ్రభావమునుజెల్పుటకు వీలుపడదు. ఇక ఘటాది ప్రాగభావములకు మనము ప్రతియోగులముకాము. అట్లే మనమీపైన నొకానొకప్పుడును నుండమను నదియు లేదు. (ఈపైన నెప్పుడును నుండుము) కాన మనవివాహమును జెల్పుటకు వీలుపడదు. ఇకఘటాది ధ్వంసములకు మనము ప్రతియోగులముకాము. కాన నిత్యత్వసాధకముగ ప్రాగభావాప్రతియోగిత్వ, ధ్వం సాప్రతియోగిత్వము లాత్మయందుండుటచేనాత్మ త్రికాలాబాధ్యమనియుఁ గనుకనే యనిత్యమగు శరీరాదుల శంకె వేరనియు సిద్ధించినదని యర్థము.

శంకరానందీయము :-

“అశోచ్యాత్” అనుశ్లోకముచే భీష్మాదివిషయకముగ అశోచ్యత్వమును ప్రతిపాదించుటవలన భీష్మాదిపదలక్ష్యాధర్మముగ నాత్మదేహేంద్రియాదులకంటె జేఱనియు, నిత్యమనియు సూచింపబడెను. ఈ యర్థమును చెలిసికొనని యర్థమన కీయర్థములు సుహేతుకముగ నుపదేశించుటకు శ్రీకృష్ణభగవానుడు సం కల్పించెను. అందుకు “అజము (పుట్టువులేనిది) కాన అత్మనిత్యము” అని యందమన్నఁ బుట్టువులేని తుచ్ఛములగు శశవిషాణాదులుగూడ నిత్యములుకావలసినప్పుడు. కాన శశవిషాణాదివ్యాప్తికై “భావము, యజము నగునది నిత్యము” అని చెప్పెదగును. అట్లేన శశవిషాణాదు లజములైనను నప్రసిద్ధములగుటచే భావములు కావుగాన నిత్యములు కాఁజాలవు. కావున భావము, అజము నగునది నిత్యమనిజెప్పెదగును. మఱియుఁగాలత్రయమునందును నేదియుండునో యది భావము నిత్యమునగును. ఏది యే కాలమునందైనను నడదో

కాంకరభావ్యతత్వబోధిని :-

పూర్వమునందు ఆయాకార్యముల పాగభావముండును. అనగా పూర్వమునందులేనిభావ కార్యమే పుట్టునని యాశయము. అట్టి భావకార్యమునుగూర్చి ఆయాభావకార్యపాగభావ ము కారణమని తాత్పర్యము. సరవిషాణపాగభావము లేమింజేసి సరవిషాణము పుట్టన

(కాలత్రయ వ్యభిచారియో) యది భావము (సత్తు) కాదు. మతీయు సనిత్యము. కాన నాత్మకు కాల త్రయసత్త్వమును నిరూపించి తద్వారా సనిత్యదేహేంద్రియాదులకంటె జేతగుటను, నిత్యత్వమును సూచించుటను త్వంపదార్థమగు జీవునకు నిశ్చేషసాంసారికదుఃఖనివృత్తిద్వారమున నిత్యము, నిరతిశయము నఖండము నగు నానందము పొందించుటకును; అట్లే తత్పదార్థమగు పరమాత్మకుఁ బరోక్షత్వ, పరిచ్ఛిన్నత్వరూపా, ర్థనివృత్తిద్వారా నఃస్వతీయాఖండరక్షకత్వము సిద్ధించుటకును తత్త్వం పదార్థబోధనః, బోధించిన నారెంటికి నైక్యము జెల్పుటకు నీశ్లోకము సుపకృమించుచున్నాడు.

“అహం” తత్పదార్థమగు సర్వజ్ఞుఁడు, సర్వశక్తిసంకలితుఁడు నగు పరమేశ్వరుఁడు (నేను) యొకానొకప్పుడును లేడ(న)నని లేదు. ఏలన? “జన్మాద్యస్యయతః” (బ్ర-1-1-2) “యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే” “యతోజాతాని భువనాని విశ్వా” “స ఈక్షత లోకాన్ము సృజా ఇతి । స ఇమాం ల్లోకా న సృజత” ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతులచే నావల్లనే జగదుత్పత్తియు, అట్లే “యేన జాతాని జీవన్తి” “వ్యక్తావ్యక్తం భరతే విశ్వ మిశః” “స దాధార పృథివీం ద్యా ముతేమాం” “భీషాన్సా ద్యాతః పవతే,” “ఇతరేణ తు జీవన్తి యస్మిన్నేతా పుషాశ్చితా తస్మిం ల్లోకాశ్చితా స్సర్వే” ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతులచే నావల్లనే జగత్స్థితియు, అట్లే “య త్ప్రియ వ్యభిసంవిశన్తి. తథాక్షరా ద్వివిధా స్సోఽశ్మ! భావాః ప్రజాయన్తే తతః చైవాపి యన్తి, యస్మిన్నేత్రే సంహరత్యేవదేహః” ఇత్యాది శ్రుతులచే నావల్లనే జగల్లయము క్రూరయమాణమగుచున్నది. నిరుక్తశ్రుతిబలముచే జగత్సృష్ట్యాదులు మదేకకర్తలనియు ఆసృష్ట్యాదు లెన్నిమాటులు పాప్రించినను వానికి నేనే గర్తననియు సద్ధిస్తాతయై యెప్పుడు నుండుననియు స్పష్టమగుచున్నది.

ఇట్లునుటచే మేఘు, తదాగమన, స్థితి, నిర్గమనముల కాధారమగు నాకాశమువలె ప్రపంచ, తమత్పత్త్యాదులకు సద్ధిస్తానము, తత్పదార్థమునగు పరమాత్మ, స్వరూపతః నిష్ఫలమగుటచేతను, నిష్క్రియ మగుటచేతను బ్రపంచ, తద్ధర్మ, తత్కర్మలేక సుబంధరహితుడనియు, తద్భిన్నుడనియు, నిత్యుడనియు సూచితమయ్యెను.

స్వతంత్రుడగు పరమేశ్వరునకుఁ గాలత్రయసద్భావముండుగాక, మర్త్యుడగునాకు నిత్యత్వ మెట్లు సిద్ధించును? అను నాశంకమీఁద “త్వం” అని చెప్పుచున్నాడు. త్వంపదలక్ష్యార్థభూతుడవగు నీ వొకానొకప్పుడును లేననునదిలేదు. జాగ్రదవస్థయందున్న నీకు స్వప్నసంబంధము స్వప్నావస్థ యందున్న నీకు సుషుప్తిసంబంధము సుషుప్త్యవస్థయందున్న నీకు జాగ్రదావస్థాసంబంధ మెట్లు కలదో, యట్లే గతదేహమునందున్ననీకు నీదేహసంబంధము, ఈదేహమును నీకు భావిదేహసంబంధమును కలదు. అట్లుకానిచో కర్మచైతిక్ర్యముచేఁ బ్రాప్తించునీసుఖదుఃఖచైతిక్ర్యము నీయందు కనఁబడకపోయెడిని, వతీయుఁ గృతములగు సుకృతదుష్కృతకర్మల ఫలము ననుభవించకపోవుటయు, ఆకృతములగు సుకృత దుష్కృతకర్మల ఫలము ననుభవించుటయు సుభవింపజెడిని. “యత్కర్మ మయతే తదభిసంపద్యతే” అని యు, జన్మాంతరకృతం కర్మ భుంజతే జన్మవోఽధునా! ఇత్యాది పూర్వజన్మకృతకర్మఫల మదశ్య

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని—

ట్లాత్మ పూర్వకాలమునందెల్లపుడు నుండుటచే నద్వానిప్రాగభావము సంభవింపనేరనందున నెన్నిదేహముల కుత్పత్తి వినాశములు సంభవించినను యాత్మ జనించునదికాదు.

భోక్తవ్యమని చెప్పెడి శ్రుతిస్మృతులకు విరోధము సంభవించెడిని. “ప్రాప్త్యాస్తం కర్మణస్తస్య యత్కించేహకరోత్యయం తస్మాల్లోకా త్సువరే త్యస్మై లోకాయ కర్మణే” అనుశ్రుతిచే పూర్వకృతమగు కర్మను నీజన్మమున దేహి యనుభవించునని చెప్పుటయే కాక యీజన్మయందు జేసినకర్మను భావిజన్మయందు దనుభవించునని చెప్పుచున్నది. కాన జాగ్రదాద్యవస్థలయందువలె గతదేహములందును, వర్తమానదేహములందును, భావిదేహములందును నీసత్త్వము నొప్పుకొనవలయును. ఇట్లునుటచే త్వం పదలక్ష్యార్థమగు నాత్మ యనిత్యదేహదులకంటె వేరనియు నిత్యమనియు నూచింపఁబడెను.

“ఈరాజా లోకానోకత్పుడును లేరనునదిలేదు” త్వం పదలక్ష్యార్థావిశేషులుగాన నీరాజులు గూడ కాలత్రయమునందుఁ గలరు. నేనెట్లో యట్లే వీరును నిత్యసిద్ధ గత్సృభావులని యర్థము.

ఇట “జనాధిపాః” అను బహువచనము వారల యవిద్యావృత్తి భేదనూచనపరము. కాని ఆత్మభేదముండుటకుఁ బ్రమాణములేదుగాన నాత్మభేదమును జెల్పినదికాదు.

ఆత్మతత్త్వమును విచారించుచో బ్రత్యక్షుడి ప్రమాణములకు విరోధము వాటిల్లునుగాన నాత్మైక్యమునుజెల్పుటకు వీలుపడదు. ఎట్లన?

“నేను” అనెడి జ్ఞానము వేఱు వేఱుగ ప్రతిదేహమందును ప్రత్యక్షముగఁ గన్పట్టుచున్నందున నిట్టి “అహంప్రత్యయ భేదముండు ప్రతిదేహమందును నాత్మతేద” అను యనుభవముచే నాత్మ ప్రతిదేహమందును వేఱు. అట్లుకాక యాత్మయొక్కటియే యన్నచో “నేను, వీడు” అనువ్యవహారము లోపించెడిని. కాన నాత్మ అనేకము లనుటకుఁ బ్రత్యక్షము ప్రమాణము. మఱియు నిట్టి యాత్మభేదము నొప్పనిచో “నేను, వీడు” అను వ్యవహారము మఱొకవిధమున సిద్ధింపనందున నర్థాపత్తి ప్రమాణముచేఁ గూడ నాత్మభేదము సిద్ధించుచున్నది.

శరీరము అనేకములు గాన గవాదులవలె వనియందుండు నాత్మలనేకము, లేక, ప్రతిశరీరమునందును “నేను, నేను” అనెడి జ్ఞానము వేఱువేఱుగనుండుటచే నాత్మ ప్రతిశరీరమునందును తేదగనుండును. లేక, ప్రతివ్యక్తి జ్ఞానము వేఱువేఱుగ నుండుటచే ఘటాదులవలె నాత్మలు వేఱు, అను యనుమానప్రమాణముచేగూడ నాత్మభేదము సిద్ధించుచున్నది.

“అదితి, రేవా, గంధర్వా, మనుష్యాః, పితరో, ౭సురాః” “దేవ, దానవ, గంధర్వా, యక్ష రాక్షస, కిన్నరాః” అనుశ్రుతి పురాణవచనములుగూడ నాత్మభేదమునే బోధించుచున్నవి.

మఱియు నాత్మైకత్యమునే యంగీకరించిన సర్వదేహములయందుండు నాత్మయొక్కటియేగాన నొకడు దుఃఖించినను, సుఖించినను నందఱు దుఃఖించుటయు సుఖించుటయు గంభవించెడిని. అట్లే దేవాదిసర్వదేహముల యందుండు నాత్మ యొక్కటియేగాన దేవతులు సర్వజ్ఞులగుటచేసి మనముగూడ సర్వజ్ఞులము కావలసినచ్చును. అందుచే విధినిషేధకాస్త్రములు గూడ వ్యర్థములయ్యెడిని. ఒక్కడు బద్ధుడైనచో నందఱము బద్ధులము కావలయును. అట్లే యొక్కడు ముక్తుడైనచో నందఱు మోక్షము సంభవించెడిని. కాన(బ్ర)మాణసిద్ధమగు నాత్మైకత్యమును నీవుగూడ నొప్పుకొనవలయునందువేమో అట్లు కానేరదు. ఏలన?

కారూపస్థయందున్నవానికి శైశవభావజన్యమగు “నేను శిశువును” అను జ్ఞానముండక “నేను

కాంకరభావ్య తత్త్వబోధిని—

ఇకముందు (నీదేహావినాశానంతరమున) మనమందఱము జన్మించువారలము కాము. భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలములు మూటియందును నుండువారలమే. అనగా నీశ్లోకపూర్వార్థమువలన నాత్మ కజన్యత్వము సిద్ధించుచున్నది. అట్టి యజన్యత్వ మాత్మకు నిత్యత్వసాధకము. అదియెట్లున? ఆత్మ యుత్పత్తి లేనిభావపదార్థమగుటచే నిత్యము. ఇందు లకు వ్యతిరేక దృష్టాంతము “ఘటము జన్యభావపదార్థమగుటచేత ననిత్యము” అని యను

గుమారుడను” అను జ్ఞానమేయుండును. ఇట్లే యావనావస్థయందును, వార్ధకమునందును యహం ప్రత్యయభేదము తత్తదవస్థానుసారము వేరువేరుగనుండును. అట్లగుటచే నొకనికే తత్తదవస్థలయందు “నేను శిశువును, కుమారుడను, యువకుడను, వృద్ధుడను” అను యహంప్రత్యయము వేరువేరుగ నున్నను, తా ననేకము కాక యొక్కడే యగుచుండెను. కావున “అహంప్రత్యయభేదమున్న ప్రతిదేహమున నాత్మ భేదముండు” నను వ్యాప్తి నిరుక్తస్థలమునఁ గన్పట్టుటలేదు. కాన నహంప్రత్యయభేదమున్నను శైశవాద్యవస్థలు కలఁయు నహంప్రత్యయార్థము నగు యాత్మకు భేదము కన్పట్టుటలేదు. కనుకనే యాత్మా నేకత్వసిద్ధికిఁ బ్రత్యక్షము ప్రమాణముకాదు.

“విశేషణము భిన్నమైనచో విశిష్టముగూడ భిన్నమేయగును” అను న్యాయము ననుసరించి విశేషణములగు శైశవాద్యవస్థల భేదముచేఁ దవ్యిశిష్టమగు నాత్మలుగూడ వేరునెచ్చుటయు నసంగతము. ఏలన? శైశవాద్యవస్థాభేదకృతమగు నీభేదమును శిశుత్వాద్యభిమానముగల యహంకారమునకుఁ జెప్పిన యుపపన్నమగుచుండ నిత్యమగు నాత్మకాపాదించుట యసంగతము.

ఒకనిచే ననుభూతమగు దానిని మఱియొకడు స్మరింపకపోవుటయు, తాననుభవించినదానిని తానే స్మరించుటయు ననుభవసిద్ధము. అందుచే యాత్మ యవస్థాభేదముచే ననేకమన్నచో “బాల్యమునందు నేను గండుకముచే క్రిందించితిని” అని వృద్ధుఁడు స్మరింపకపోయెడిని. కానఁ ప్రత్యయ(జ్ఞాన)భేదమున్నను ప్రత్యయార్థము వేరునను ప్రత్యక్షప్రమాణమువలన నాత్మభేదము సిద్ధింపదు.

స్థూల, సూక్ష్మ, కారణదేహములు, అట్లే జాగ్రత్స్వప్నదేహములు వేరునను నహంప్రత్యయార్థమగు యాత్మకు భేదము లేదు. కాన “శరీరములు భిన్నములు గాన యాత్మలనేకము” అనుయనుమాన ప్రమాణముగూడ యాత్మా నేకత్వసాధకముకాదు.

ఎట్లు స్థూలసూక్ష్మ కారణదేహభేదముచే నొక్కటియగు యాత్మయొక్కభోగము వేరువేరుగ నుండెనో యట్లే దేవాదిదేహభేదముచేఁగూడ యాత్మయొక్క భోగము వేరు వేరుగ నుండును. కనుకనే దేవాదిదేహములు భోగానుభవములుగాని యాత్మభేదద్యోతకములుగావు. అదేహములయందే రూప తేజస్వభావములభేద మగుపడుచున్నది. కాని చేతనభేద మగుపడ నందున యాత్మవిషయకమగు “నేను” అను జ్ఞానమెప్పుడును నొక్కవిధముగనే యుండును. కనుక “అక్షితిర్దేవా గధర్వాః” అను శ్రుతి శరీరభేదప్రతిపాదనపరమేగాని యాత్మభేదమును జెప్పునదికాదు.

ఒకశరీరమునందే యవయవభేదము నాశ్రయించి శిరస్సు, హస్తము, పాదము అనెడి వ్యవహార మెట్లుకలుగుచున్నదో యట్లే యాత్మ యొక్కటియైనను శరీరభేదము నాశ్రయించి నీవు, నేను అనియు, దేవతలు, దాసవులు అనియు వ్యవహారము కలుగుచున్నది. కాని యాత్మభేదము ననుసరించికాదు. కనుక “దేవదానవ” అనునది మొదలుగాగల పురాణవచనముగూడ నాత్మభేదమును బోధింపనేరదు.

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

మానప్రమాణమువలన పరమార్థమగు నాత్మస్వరూపు లగుటచే భీష్మద్రోణాదులు నిత్యులని సిద్ధించుచున్నది.

గీతలయందంతటను నాత్మయాథాత్మ్యము జెప్పబడుచుండుటచే “న త్వేవాహం” “దేహీనోఽస్మిన్” “మాత్రాస్పర్శాస్తు” “యంహి నవ్యధయన్త్యేతే” అను సీవాల్లశ్లోకములు మాత్రమాత్మయాథాత్మ్యప్రకాశకము లను కొందఱివాక్యములు విశ్వసింపరాదు.

ఇట్లే “నీవు, నేను” అను వ్యవహారము శరీరభేదము నాశ్రయించి యుపపన్నమగుటచే నేరొద్దశ వ్యవహారాన్యథానుపపత్తి సుభవింపఁజేయున నాత్మానేకత్వసాధనమున నర్థాపత్తియుఁ బ్రమాణము కాదు.

పుణ్యపాపముల వలన సుఖదుఃఖములు పొందెడివి. అవియునేకవిధములు. అట్టి పుణ్యపాపములకుఁ గర్మకారణము” యక్కర్మ కురుతే తదభిసంపద్యతే, యథాకారి యథాచారి తథాభవతి” అను శ్లోకులచే తత్తత్కర్మలు, తత్కర్మఫలభోక్తలు, ననేకవిధములని బోధింపబడుటవలన కర్మజైత్రీయముచే సుఖదుఃఖాదిజైత్రీయముపపన్నమగుచుండ— “అతైక్యత్వము నొప్పిననొకఁడు దుఃఖించిన నందఱు దుఃఖింపవలయుననియు, నొకఁడు సుఖించిన నందఱుసుఖింపవలయు”ననియు నాపత్తి సంభవింపదు.

అంతటను నాత్మయే స్వయముగఁ దత్తద్బుద్ధుల ననుసరించి విషయములనుచెలిసికొనును. దేహము లనేకములు గాన దేహములయందుండు బుద్ధులుగూడ ననేకమగును. దానివలన బుద్ధివృత్తియగు జ్ఞానము కూడ బ్రతదేహమునందును వేరువేరుగనుండును. అజ్ఞానము వత్తురిచ్చియమువలె స్వయంబద్ధమగు విషయమునుమాత్రమే భాసింపజేయును. పరిచ్ఛిన్నమగుటచే సర్వపదార్థసంబంధము నాబుద్ధివృత్తికి సంభవింపదు. కాన నొకఁడు సర్వజ్ఞఁడైనను నందఱకు సర్వజ్ఞత్వము పొందెడివి. ఎట్లు? శబ్దోత్పత్తికారణమును, విధులగు నాకాశమునకు నంతటను భేర్యాదులతో సుయోగమున్నను నెచ్చట భేరి దండముచే కొట్టబడునో యచ్చటనే శబ్దము పుట్టుచున్నది. కాని భేర్యాదులున్న ప్రతిప్రదేశమునందు శబ్దము పుట్టుటలేదు అట్లే యాత్మ పరిపూర్ణమైనను, ఏకమైనను, ఏదేహమునందు బుద్ధివృత్తికిఁ బదార్థసంబంధముండునో యక్కడనే (అదేహోవచ్ఛేదముగ) జ్ఞానము కలుగును కాని మఱియొక స్థలమున (ఇతరదేహోవచ్ఛేదముగ) కలుగ నేరదు. కనుకనే బుద్ధివృత్తి లనేకము లగుటచే న్యాపకములుకావు. కాన “యాత్మైక్యత్వమొప్పిన నొకఁడు సర్వజ్ఞఁడగుచో నందఱు సర్వజ్ఞులు కావలె” నను నాపత్తియు సంభవింపదు.

కనుకనే కించిద్జ్ఞాతృకఁ బ్రవృత్తి నివృత్తి హేతువులు కాన విధినిషేధకాస్త్రముల కానర్థకృత్యము సంభవింపదు.

[ప్రాణులను సర్వజ్ఞత్వము లేదని చెప్పుటచే “తద్యోయోదేవానాం ప్రత్యబుద్ధ్యత స ఏవ తదభవ త్తద్భర్తాం తథా మనుష్యాణాం” అను శ్లోక ననుసరించి వేదాంతశ్రవణజన్యజ్ఞానముచేఁ బ్రత్యగభిన్నమగు పరమాత్మను దేవఋషిమర్యులలో నెవడు తెలిసికొనునో వాడే ముక్తుఁడగును. అందువలననే యాత్మయొక్కటైనను “జ్ఞానాదేవతు కైవల్యం” అను నియమశ్రవణమున నాత్మజ్ఞానముచేతనే ముక్తుఁడగును. కనుకనే అతైక్యత్వము నొప్పినచో నొకఁడు ముక్తుఁడైనను బద్ధుఁడైనను నందఱు ముక్తులుగాని బద్ధులు కాని కావలె” నను నాపత్తియు సంభవింపదు.

మఱియు నాత్మలు పూర్ణములు, ననేకములనిచెప్పు నీపక్షమునందె యాదోషములన్నియు సంవిం

కాంకరభాష్యత్వబోధిని :—

“చరాచరవ్యపాశ్చ్రీయస్తు స్యాత్” (బ్ర-అ-2 పా-శి-నూ-16-అధి-10) అనున్యాయానుసారము జన్మవినాశములు పాధిభూతశరీరనిష్ఠము లనియు నిరుపాధిక మగుటచే నాత్మకు జన్మవినాశములు సంభవింపవనియు గ్రహింపవగును.

దేహోత్పత్తివినాశముల నలన గలుగు జన్మవినాశము లాత్మకు లేకున్నను మహా సర్గ మహాప్రళయములయందు “యథాగ్నే ర్విస్ఫులింగాః” అగ్నివలన మిఁమగురులు

చును ఏలని? సర్వవ్యాపకములు, ననేకములు నగు నాత్మలు పరస్పరము పరస్పరమనోబుద్ధ్యాదులతో నన్ని దేహములయందుఁ గలసికొనుటచే నొకఁడు దుఃఖించిన నందరు దుఃఖించుటయు, నొకఁడు సుఖించిన నందరు సుఖించుటయు, నొకఁడు బద్ధుఁడైన నందరు బద్ధులగుటయు, నొకఁడు ముక్తుఁడైన నందరు ముక్తులగుటయు సంభవించును. ఇదియునుగాక “ఏయేనస్తు వితర వస్తువులకంటె వేరుగనుఁడునో ఆయా వస్తువు పరిచ్ఛిన్నమనఁబడును.” అనున్యాయముచే నాత్మలనేకమైనచో వానికి నితరభేదము ప్రాప్తించును గాన నాత్మలన్నియుఁ బరిచ్ఛిన్నము లగుటచే వానికిఁ బూర్ణత్వ మెట్లు పొసఁగును. పూర్ణత్వమేయున్నచో ననేకత్వ మెట్లు సమకూరును. పరస్పరవిరుద్ధములగు నీరెంటికి నాత్మలయందు సమావేశమును బ్రహ్మకూడ నిర్వహింపఁజాలఁడు. కాన నాత్మైకత్వ మవశ్యాంగీకార్యము.

“అకాశవ త్సర్వగత శ్చ నిత్యః, ఏక స్తథా సర్వభూతాంతరాత్మా, ఏకో దేవ సర్వభూతేషు గూఢః ఏక స్స స్పృశుధా విచచార, ఏక ఏవ హి భూతాత్మా, నిరపేక్ష ఏక ఏవ, సాక్షీ ఏక స్తే నేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వం, అశరీరం శరీరే వ్యవస్థే వ్యవస్థితమ్ । మహంతం విభు మాత్మానం మత్వా ధీతో న శోచతీ” ఇత్యాద్యాత్మైకత్వనిత్యత్వపూర్ణత్వబోధక శ్లోకులచేతను, “నిత్యస్సర్వగతస్థానిః, నిత్య సర్వగతో ప్యాత్మా కూటస్థో దోషవర్జితః । ఏక స్సన్నిధ్యతే భ్రాంత్యా మాయయా న స్వరూపతః” ఇత్యాది స్మృతులచేతను ఘటాదులయందున్న యాకాశమువలె సర్వ శరీరములయందున్న యాత్మ పూర్ణ డగుటచే నొక్కఁడేయని నిర్ణయింపఁబడినందున “పూర్ణములు కాకపోయినను నాత్మలు పరిచ్ఛిన్నములు ననేకములు చిద్రూపములు” అనుపక్షముగూడ నిరస్తమైనది.

మఱియు నాత్మ యంత్రహిత మగుటవలనను, సర్వప్రకాశకమగుటచేతను, సర్వసాక్షి యగుట చేతను, యంతటను యహంప్రత్యయార్థమగుటచేతను, ఇంకను యిట్టి యనేక యుక్తులచే నాత్మ పరిపూర్ణ మని నిర్ణయింపఁ బడుచున్నందున నాత్మ పూర్వోపదర్శితశ్రుతి, స్మృతి యుక్తి ప్రామాణ్యముచే నొక్కటనియే సిద్ధాంతము.

ఏకారణముచే నేను, నీవు, వీరును భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలములయం దొకానొకఁపుడును నుండమనునదియు లేదో (ఆనగా కాలత్రయమునం దుండుము) యా కారణముచేఁ బ్రపంచ తదభిమాన్యాది సర్వదృశ్యకల్పనాధిష్ఠానము, సంగరహితము నిష్క్రియము, ఆనంతము, నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వత్వజ్ఞానానం దాద్యయరూపమగు బ్రహ్మమే యైయున్నాము. “భోక్తా భోజ్యం ప్రేరితారంచ మత్వా సర్వం ప్రోక్తం త్రివిధం బ్రహ్మ ఏతత్, బ్రహ్మేనేదం సర్వం, ఆను శ్చుతుల ననుసరించి నన్నును, నిన్నును వీరల నందఱును గూడ బ్రహ్మము గాఁబెలిసికొనుమని యర్థము.

పరమార్థప్రసాదః—

శోకమనునది జీవనిమిత్తకమా? శరీరనిమిత్తకమా? జీవులు నిత్యులగుటచే జీవనిమిత్తకము శోక

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

బయలు వెడలిన చందమున సృష్టినమయమున పరమాత్మస్వరూపమునుండి జీవులు బయలు వెడలెద రను శ్రుత్యనుసారము జీవులకు జన్మవివాశము లెందులకు సంభవింపవు? అని శంకింపరాదు.

“నాత్మాశ్రుతే ర్నిత్యత్వాచ్చతాభ్యః” (బ్ర-అ-2-పా-శి-సూ-17-అధి-11) అను న్యాయమున మూడుకాలములయం దవ్యభిచారిగనున్న యాత్మకు జన్మవివాశములు సంభవింపనేరవు.

మనుట వీలుపడదు. శరీరనిమిత్తకమందమా? అదియు సంభవింపనేరదు. ఎదుట నిర్మించుచున్నవానివలె శరీరము చూడబడుచుండుటచే శరీరనిమిత్తకమగు మోహమా సంభవము కాదు. అని శంకించుకని యశోచ్య త్వముకు పాతువును జెప్పుచున్నాడు. ఏరీతిగ నీశ్వరుడగు నేను ఒకానొకసమయమున స్వేచ్ఛచే శరీర మును ధరించినను అట్టిశరీరము తిరోభావమును బొందినను, అవిర్భావమును బొందినను అనాదిసిద్ధుడ నగు టచే నొకానొకప్పుడును లేననునదిలేదు. అదేతీరున నేను, నాయుశమగుటజేసి నీవు, ఈరాజులును ముందును వుండువారలమే. అనగా త్రికాలాబాధ్యుల మగుటజేసి నిత్యులము. కాన: నీవు, భీష్మదులను గూర్చి దుఃఖింపదగదని యాశయము.

జీవస్వరూప నిరూపణప్రసంగమున గమనాగమనరహితంబగు నీశ్వరునకు “అహం” అను పదముచే బ్రసక్తి యెఱుఁగసంభవించును? అనిన పరమార్థత, విచారించిన జీవుడును యీశ్వరాంశ యగుటా జేసి నిత్యుడు, అనాది, యని చెలిసికొని పండితులు శోకింపరని చెల్లుట కివట జీవస్వరూప నిరూపణప్రస్తావమునందు “అహం” అనుపదముచే నీశ్వరుడు గ్రహింపఁబడెను.

నీలకంఠీయము:—

“శరీరముకంటె నాత్మ వేరైనను, యెట్లు పట్టుపురుగు తనచుట్టు అవరక మైయున్న పట్టు కాయ నశించినచో నదియు నశించునో, యట్లే యాత్మగూడ నశించదా? యను నాశంకమీద నీశ్లోకమును జెప్పు చున్నాడు. “నీవు, నేను, మీరు నందరముగూడ నాద్యంతకూన్యులము” అనియర్థము. “ఒకానొకప్పుడును నేను లేననునదిలేదు. అనగా — యెల్లప్పుడునుయుంటిని. అట్లే నీవును లేననునదిలేదు. అనగా యెల్లప్పుడును యుంటిని. ఈరాజులును” (*ఇది ఉపలక్షణవాక్యము.) ఈసమస్తజంతుజాలము లేదనునది లేదు. అనగా ఎల్లప్పుడును కలదు” అనియే తదర్థక గీతాపదములను సమన్వయింపదగును. అనాదులముగనుకను అనంతలముగనుకను ఇకముందుగూడ మనమందరము నుండమనునదియులేదు. అనగా: మనమందరము నెల్లప్పుడునుండుము. అని యీగీతోత్తరార్థమును సమన్వయింప దగును.

ఒకానొక శరీరమునందు యత్నండు (బ్రహ్మరక్షస్సు) ప్రవేశించినపుడాశరీరమును బాధించినచో నాబ్రహ్మరక్షస్సు కాదేహమునం దభిమాన ముండుటచే నది బాధనొంగును. కాని యాదేహపతి కాదేహమునం దభిమానము లేకపోవుటచే నితడు బాధనొందుటలేదు. ఇది లోకానుభవసిద్ధము. పైయనుభవమునుబట్టి, దేహమాత్మకంటె వేరైనను దేహము బాధింపఁబడిన నాదేహమునందున్న యభిమానమాత్రముచే నాదేహశ్రితమగు నాత్మకుగూడ నాబాధ సంభవించుచున్నదని సిద్ధమగుచున్నది. కాన: “దేహముకంటె

* చెప్పలేనిదనియు దేకదేశకథనము (ఉపలక్షణం)

కాంకరభావ్యతత్వబోధిని—

*“యావద్వికారస్తు విభాగోలోకవత్” (బ్ర-అ-2-పా-శిసూ-7 అధి1) అనున్యాయమున నాత్మభిన్నమగుటచే వికారత్వమూహింపఁబడుననియు, “నేమే జనాధిపాః” (గీ.2-12) అనుబహువచనముచే నాత్మలకు భిన్నత్వమూహింపఁబడుననియు శంకింపరాదు.

ఆత్మభేదాభిప్రాయముచే నీబహువచనము ప్రయుక్తము కాదు. మఱేమనిన? ఉపాధులభేదము ననుసరించియే “నేమే జనాధిపాః” “వయం” అనుచోట్ల బహువచనము ప్రయుక్తము. కానః బహువచనమువలన నాత్మభేదము సిద్ధింపనేరదు. ||౧౨||

నాత్మ వేరైనచో నాదేహము పీడింపఁబడినచో నాదేహపతి యెట్లు పీడింపబడును? అను ప్రశ్నమునకవకాశము లేదు.

మఱియు, కృతహాకృతాభ్యాగమప్రసంగముఁ (చేసిన కర్మయొక్క ఫలము ననుభవించక పోవుటయు, చేయనికర్మయొక్క ఫలము ననుభవించుటయు) సుభవించుటచే పురాకృతకర్మ లేకుండగ జీవించుటయే సంభవింపనేరదు. కనుకనే యెట్లు మనజీవనము పాకాదిక్రియాపూర్వకమో యట్లే స్థావరములగు వృక్షాదుల జీవనముగూడఁ జీవికాత్వము కలదిగాన పూర్వకగ్న పూర్వకమే యగుచున్నది. అందువలన వృక్షాదిస్థావరములకుఁగూడ ప్రాకగ్నమున్నదనియూహింపఁదగును. అట్టిపూర్వకగ్న యనేకవిధములుగానుండునుగాన దానిఁబట్టి సుఖదుఃఖములుగూడ ననేకవిధములుగ నుండును. యెట్లిన? కుమ్మరి ఘటము పుట్టుట కనుకూలమగు క్రియ నాంభించినచో నాక్రియానుసారముగ ఘటమే పుట్టుచున్నది. అట్లే మూకుడు పుట్టుట కనుకూలమగు క్రియ నారంభించినచో నాక్రియానుసారము మూకుడు పుట్టుచున్నది. కాన క్రియావైచిత్ర్యమునుబట్టి కార్యవైచిత్ర్య మనుభవసిద్ధము. అట్లే పూర్వకగ్నవైచిత్ర్యమునుబట్టి సుఖదుఃఖవైచిత్ర్యము నూహింపదగును. అట్లే తత్కాలమునబుట్టిన గోవత్సమునకు స్తన్యపానమునందు ప్రవృత్తియు, జంతు మాతృమునకు మరణమువలన భయము ప్రాకగ్నానుభవజనితమగు సుస్కారము వలన కలుగుచున్నది. భోజనాదిప్రవృత్తి యుచ్చాస్వాదాదులకై కలుచున్నది. కనుక ప్రాచీనకర్మము కలదని సిద్ధించుచున్నది. మఱియు నీవిషయము లౌకికశాస్త్రప్రసిద్ధమైనది. యెట్లిన? దేవదత్తుని శరీఃమునందొక ముల్లతో గ్రుచ్చిన యాతఁడు భేదపడును. అట్లు భేదించుట యుక్తమే యగును. ఇట్లే ఆతని శరీరపృథివీను కొందరు శత్రువులు మట్టితో చేసి దాని నొక నూడెతో నవమానచిక్కినతో గ్రుచ్చినను యాతఁడు భేదపడును. ఇటు ఆభ్యంతర మగు ధాతువైషమ్యము గాని. బహిరంగ మగు కంటకవేధగాని యాతనికి భేద హేతువులు కావు. గనుక కేవల ప్రాకగ్నమాత్రమే యాతనికి భేదహేతు యని తప్పక చెప్పవలయును. కనుక యీయుపపత్తి సమాహమచే జగముస్థావరాత్మకనిఖలప్రాణులకు పూర్వకగ్న కలదని సిద్ధించును. ఇంతకు పర్యవసిత మేమి? (బీజాంకురన్యాయముగ విత్తునుండి వృక్షము, వృక్షమునుండి బీజములు పుట్టుట) కర్మనుండి సుస్కారములు, సుస్కారముల వలన కగ్నములు జనించుచుండును. ఇట్టి సుస్కారకగ్నపరంపరచేసెసుస్కార మనాదియని తెలిసికొందగును. కనుక దేహములు నశించినను యాత్మ నశించునది కాదు. కనుకనే యాత్మస్వరూపుల మగు మన మెల్లప్పుడు నుండు మని భావము. పూర్వజ్ఞోకమున దేహము కంటెనాత్మవేఱని చెప్పఁబడెను. ఈజ్ఞోకమందు నూత్నశరీరవికృష్టాత్మకు వ్యావహారికనిత్యత్వము సాధింపబడెను ఇదియే ఈరెండుజ్ఞోకములకు గలభేదము.

గీ॥ దేహీనోఽస్మి నృథా దేహే కౌమారం యౌవనం జరా ।

తథా దేహాన్తరస్మాస్మి రీర స్తత్ర న ముహ్యతి ॥

॥౧౩॥

పదవిభాగము —

దేహీనః—అస్మిన్—యథా—దేహే—కౌమారం—యౌవనం—జరా—తథా—దేహాన్తరస్మాస్మిః—ధీరః—తత్ర—న—ముహ్యతి ॥

॥౧౩॥

ప్రతిపదార్థము —

దేహీనః=దేహసంబంధముగల జీవునకు; అస్మిన్=ఈ; దేహే=దేహమునందు; కౌమారం=బాల్యావస్థయు; యౌవనం=మధ్యమావస్థయు; జరా=వార్ధక్యావస్థయు; యథా=ఎట్లు; దృశ్యన్తే=(ఈపదమధ్యాహార్యము) చూడబడుచున్నవో; తథా=అప్రకారముననే; దేహాన్తరస్మాస్మిః=మఱియు దేహము పొందించుచున్నది; ధీరః=ధీరుడు; తత్ర=అట్టివిషయమున; నముహ్యతి=మోహపడడు.

॥౧౩॥

శాంకరభాష్యమ్ —

తత్ర కథ మివ నిత్య ఆత్మేతి దృష్టాన్త మాహః— దేహీన ఇతి । దేహాన్తరస్మాస్మితి దేహీ తస్య దేహీనో దేహవ దాత్మనోఽస్మి న్వర్తమానే దేహీ యథా యేన ప్రకారేణ కౌమారం కౌమారభావో బాల్యావస్థా, యౌవనం యూనో భావో మధ్యమావస్థా, జరా వయోహాని జ్జిగ్ణావస్థ తేతా స్తిస్మాన్—వస్థా అన్యోన్యవిలక్షణా స్తాసాం ప్రథమావస్థానాశే న నాశో ద్వితీయావస్థాపజననే నోపజననమాత్మనః కిం తర్హ్య విక్రియన్తేవ ద్వితీయతృతీయావస్థాపాస్తి రాత్మనో దృష్టా యథా తథా తద్వదేవ దేహాదన్యో దేహాన్తరం తస్య పాస్తి దేహాంతరపాస్తి రవిక్రియ సైవవాత్మాన ఇత్యర్థః । ధీరో ధీమాం స్త త్రైవం సతి న ముహ్యతి నమోహ మాపద్యతే ॥

॥౧౩॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

భీష్మగోత్రాదులు పారమార్థికరూపముచే నిక్కులు. కానః శోచింపఁదగని వారలని పూర్వమునందుఁ జెప్పఁబడెను. పూర్వదేహమును విడచి దేహాంతరమును బొందుచున్న యాత్మ వికారి యగుచుండ నెట్లాయాత్మ నిత్యమగునని? నీదేహమునందు జీవుఁడు “అహం, మమ” అను యభిమానముగలవాడై బాల్యావస్థ, యౌవనావస్థ, వార్ధకావస్థయను అన్యోన్యవిలక్షణములగుచూడవస్థలను జూచుచుండెను. అందువలన బ్రథమమగు బాల్యావస్థ నశించిన నాత్మకు నాశము లేదు. ద్వితీయమగు యౌవనావస్థ పుట్టుటవల

—౨వ అధ్యాయము— ౧౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు—

మధుసూదనసరస్వతీయము—

“నేను స్థూలమయినవాడను, నేను గౌరవస్థము కలవాడను, నేను తెల్లమంటిని” అను ప్రకీర్తి

కాంకరభావ్యతత్వభోధిని—

నాత్మపుట్టుట లేదు. మతేమనిన: అవిక్రియమగు నాత్మకే ద్వితీయతృతీయావస్థలు ప్రాప్తిం
చుచున్నవి. “యోఽహం బాల్యే య దద్రాక్షం సోఽహ మిదానీం స్మరామి” ఏనేను
బాల్యమందుదేనినిజూచితిన్ యానేనే దానినియూవనావస్థయందు స్మరించుచుంటిని” అని

అను బట్టి చైతన్యశిష్టమలగు దేహములనే యాత్మలని లోకాయత్తికు (నాస్తికు) లందురు. కాన: దేహము
కంటె నాత్మ తేరెట్లుగును? అట్లే నను “దేవదత్తుడు పుట్టెను, దేవదత్తుడు మరణించెను” అను ప్రతీతివలన
దేహముయొక్క జన్మనాశములతోగూడ నాత్మకును జన్మనాశములు సంభవించుచున్నందున యాత్మ నిత్య
మెట్లుగును? అను నాశంకమీద “దేహిన్ఽస్మి న్యథా దేహీ” అను శ్లోకమును జెప్పుచున్నాడు.

“దేహిన్ఽ” జగన్మండలవర్తులను, భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలికములునగు నకలదేహములయొక్క
సంబాధముకల యాత్మకు, ఎట్లు వర్తమానదేహమునకు బ్రస్తుకవిరుద్ధములగు కామార యావన వార్ధకా
వస్థలు ప్రాప్తించునో యట్లే యీదేహముకంటె విలక్షణములగు దేహములు ప్రాప్తించును. కనుకనే
దేహభేదముచే నాత్మ తేజులుటకు వలనపడదు. ఒకటియగు నాత్మ నిభువుగాన సర్వేంద్రియసంబంధము
కలదనియు, కనుకనే యంతటను చేష్టాదిక ముపపన్న మగుచున్నదనియు, కావుననే ప్రతిదేహమునందు
నాత్మ తేరని జెప్పుటకు బ్రమూఁగము లేదనియు “దేహిన్ఽ” అను శ్లోకమునందు గల యేకవచనముచే
నూచితమయ్యెను.

కామారాద్యవస్థలు తేజుగుటచే దేహముగూడ తేజీయగును. అట్టిదేహములే యాత్మ లందు
తేజా? అట్లు కానేరదు. ఏలన? “బాల్యమున దల్లిదండ్రులచే నుఖించిన నేనీవార్ధకమున మునిమనుషుల
జూచి యానందించుచుంటిని” అను ప్రత్యభిజ్ఞ యొకనికి గలుగుచుండుటవలనను, ఒకనికిగలిగిన ప్రత్యక్షా
ద్యవస్థాసంస్కారములవలన మఱొకనికి బ్రత్యభిజ్ఞాదులు గలుగకపోవుటవలనను యనస్థాభేదమునుబట్టి
యాత్మ భిన్నముకాదు. అట్లే స్వప్నమునందును, యోగమహిమ యున్నపుడును యొకనికి దత్తదేహభేద
జ్ఞానమున్నను “వాడినే నేను” అను ప్రత్యభిజ్ఞ యొకనికి గలుగుచుండుటచే నవికారయు సద్రూపము
నగునాత్మకే యీదేహముకంటె నత్యంతవిలక్షణమగు దేహము ప్రాప్తించుచున్నది.

కామారాద్యవస్థ లత్యంతవిలక్షణమైనను “ప్రత్యభిజ్ఞ యున్నంతకంటకు నోకేవస్తువుండును”
అనున్యాయ మనుసరించి యట్టియవస్థలుగల దేహమొక్కటియే యని యందమన్న స్వప్నయోగమహిమల
యందు దేహ, తద్ధర్మభేదముండుటచే “వాడినే నేను” అను ప్రత్యభిజ్ఞ కలుగకపోయెడిది. కాన:
వాస్తవికముగ వరుసరీతికాదు ఒకదకము కానందున వానియందు దకబుద్ధివలె వాస్తవముగ నాత్మ
మూలము కానందున దానియందు “నేను స్థూలడను” అను మొదలగు బుద్ధి భిమాత్మకమే యగును. ఈ
విషయము “నగాయతే” అను శ్లోకమున వివరింపబడును. ఈచెప్పుటవలన నాత్మ దేహముకంటె
తేజుని సిద్ధించిపడి.

కామారాద్యవస్థలు తేజుయినను దేహమొక్కటియే యగుటచే “వాడినే నేను” అను ప్రత్య
భిజ్ఞ యుపపన్నమైనను స్వాప్తికదేహములు, యోగమహిమవలన బొందెడి దేహములు తేజుగుటచే “వాడినే
నేను” అను ప్రత్యభిజ్ఞ సంభవించనేరదు. కాన: అత్మ దేహముకంటె తేజుని యొప్పుకొనవలయును.
అట్లు వేరైనను దేహముపుట్టునపుడు పుట్టుననియు దేహము నశించునపుడు నశించుననియు జెప్పు
టయు నసంగతము.

వటియు నెట్లని కారయు, నేకము నగు నాత్మకు కామారాద్యవస్థలు ప్రాప్తించుచున్నవో

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

బాల్యమునందు గల దర్శనముకు, యౌవనమునందుగల స్మరణమునకు సామానాధికరణ్య (ఏకాధికరణవృత్తిత్వ)ము అనగా నొకదానియందుండట కన్నట్లుటవలన ఒకరిచే జూడఁ బడినది మరొకరికి స్మరణమునకు రానందున నవస్థాత్మకమునందనుస్మాత్మమైన యాత్మ

యట్లే నీదేహాత్మకముకానంతర మింకొకదేహము ప్రాప్తించుచున్నది. అట్లు దేహాంతరప్రాప్తిలేనిచో నీదేహమునుండి యుత్క్రమించి యన్యదేహమును బ్రవేశించినయాత్మకు “సోహం” (వాడినే నేను) అను ప్రత్యభిజ్ఞ లేకపోయినను యప్పుడే జన్మించిన బాలునకు నదృష్టమాత్రమువలన జనించెడి యిష్టసాధనతాజ్ఞాన (ఇవి నాకిష్టసాధనము లనెడిజ్ఞానము, ఇవి యనిష్టసాధనము లనెడిజ్ఞాన)మువలన నుచు స్పృహగ్రుచ్చుచు పూర్వసంస్కారమువలన జనించెడి హర్షశోకాదులు లేకపోయెడిని. అట్లే స్తన్యపానాదులయందు (బ్రహ్మత్వము లేకపోయెడిని. కాన; అట్టి స్తన్యపానాది ప్రవృత్తికి హేతువగు సంస్కారమునంగీకరింపవలయు. అట్టి సంస్కారమునభవపూర్వక మగుటంజేసి యట్టియనుభవశాలియగు నాత్మ యీశ్వరీశోత్పత్తికి పూర్వము నందు శరీరధారియని యొప్పుకొనవలయును. కావున పూర్వాపరదేహ సంబంధముగల యాత్మ దేహముకన్న వేఱనియు నొక్కటనియు సిద్ధించుచున్నది. మఱియు నట్లుకానిచో కృతహానాకృతాభ్యాగమము (చేసినకర్మనిష్ఫలమగుటయు, తా నెట్టి సుకృతమును జేయకున్నను మంచిభోగము లనుభవించుటయు) ప్రాప్తింపవలసినవచ్చును. కాన దేహాదులకంటె యాత్మవేఱని నిశ్చితమగుచున్నది.

అట్టియాత్మ శరీరపరిమాణకమన్న యెడల మధ్యమపరిమాణముకల వస్తువు ఘటాదులవలె సావయవ మగుటంజేసి నశింపవలసినవచ్చును. అట్లే న కృతహానాకృతాభ్యాగమములు ప్రాప్తింపవలసినవచ్చును. అందు వలన మధ్యమ (శరీర) పరిమాణకముకానేరదు. అణుస్వరూపమన్న నదియు సంభవముకాదు. అట్లే నచో అణురూప మగు నాత్మ దేహమునందేకదేశమునందుండును. కాని సర్వదేహమునందుండజాలదు. అట్లేక దేశమునందుండరాత్మకు సర్వశరీరమునందుండనివచ్చును చందనమువలన బ్రాప్తింపబడి కైత్యపౌత్యక్షము గలుగకపోయెడిని. అందుచే నాత్మ సర్వవ్యాపకమని యొప్పుకొనవలయును. అట్లే నయోగమహిమచే నొక్కమారుగ ననేకదేహముల సంబంధము పొందించును. దేహగతబాల్యాద్యవస్థల యాత్మత్వివాశము లున్నను నిత్యుడు నొకడే యాత్మయగుటంజేసి యాత్మ నిత్యమనియు ఏకమనియు సిద్ధించుచున్నది. ఇట్లుండ నోయర్జునా! నీవుధీరుడవు కాకపోవుటవలన వీరజంపబడువారు. నేనుజంపువాడనని కల్పన జేసుకొని నీవు మోహమును బొందుచుంటివి. ధీరులు “ఏకోదేవ సర్వభూలేషు గూఢ సర్వవ్యాపీ సర్వ భూతాంతరాత్మా” అను శ్రుతిసిద్ధమగు నాత్మను సర్వవ్యాపకముగను నిత్యముగను దెలిసికొని వధ్య భూతకభావకల్పనను విడచి మోహమును బొందరు. ఈచెప్పుటవలన దేహమాత్రమే యాత్మయను చార్వాకమతము, ఇందియములు మనస్సు పొగిణము యాత్మయను చార్వాకైకదేశులమతము, శ్మశిక విజ్ఞానమాత్రయనెడి బాద్ధులమతము, దేహముకంటెవేఱునిరుడుదేహపరిమాణముకలవా డాత్మయను దిగంబరమతము, నిత్యుడు అణుస్వరూపుడు అను విశిష్టాద్వైతమతము (లేక దిగంబరైకదేశమతము)లు ఆత్మ నిత్యము, విభవని సిద్ధాంతికరించుటచే నిరస్తములు.

శంకరానందీయము—

ఈవిధముగ శ్రుతియుక్తులచే శోధింపఁబడిన తత్త్వం పదార్థముల కైక్యము ప్రతిపాదించఁబడినను, తత్త్వంపదార్థమగు నాత్మ యవిద్యాతత్కార్యకోటులచే దిశోహితమగుటంబట్టి యతినూత్నమగుటచేతను, దుర్విజ్ఞేయ మగుటచేతను మందప్రజ్ఞాదు ముముక్షువు నగు శ్రోత కంతలోపల బ్రతిబింబధరహితమగు నవరోక్షజ్ఞానము కలుగునో యంతవఱకు “అన్యత్తీరస కృదుపదేశాత్” అను బ్రహ్మనూత్రన్యాయము నను

కాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

యొక్కటే యని యొప్పుకొనక తప్పదు. అదే విధమున నీదేహమునువదలి దేహాంతరమును బొందినను, దేహావరంపరయం దనుస్మాతమైన యాత్మ యొక్కటే. కాన: యాత్మ నిత్య సరించి పానఃపున్యముగ తత్త్వంపదార్థభోధనమే లెస్సగ జేయదగినదని సూచించుట కుత్తరగ్రంథము నారంభించుచుండెను.

ఇంతకుముందు తత్త్వంపదార్థముగు నాత్మ కాలత్రయ మందుండునని ప్రతిపాదించినను యీదేహము నశించిన తఱు వాత యుండుటలేదుగనుక కాలత్రయ సద్భావ మెట్లు పాసగును? అను సంశయముగలవానిగ నర్జును నూహించి యాత్మ దేహాంతర మందుగూడ నుండునని సదృష్టాంతముగను ప్రత్యక్షానుమానప్రమాణములతో నీశ్లోకమున నిరూపించుచున్నాడు.

“దేహినః=దేహాపాధికమగు నాత్మకు; వపుః=(ఈపదమధ్యాహర్యము) కామారావస్థతో గూడినశరీరము, యావ్యనావస్థతోగూడినశరీరము, వార్ధకావస్థతోగూడినశరీరము అని యన్వయింపదగును. దేహాంతరప్రాప్తిః=ఈనూలదేహమును విడచినను నశించియాత్మకు మఱియొక దేహము బ్రాప్తించుచుండును. “జీవాపేతం వాచకిలేదం మియితే న జీవోమియితే” అను శ్రుత్యర్థ మిశ్లోకమున జెప్పబడెను. జాగ్రదవస్థలోనున్న దేహము, స్వప్నావస్థలోనున్న దేహము సుషుప్త్యవస్థయందు నశించినను యాత్మ యున్న దని చెలిసికొనలేము. అట్లైనను జాగ్రదవస్థయందున్న మనుజుడు “ఏనేను స్వప్నమునుగంటినో సుఖముగనిద్రించితి నో అట్టి నేనిపుడు మేల్కొంటిని” అను ప్రత్యభిజ్ఞాబలముచే జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తులయం దాత్మ సత్త నియు, నిత్యమనియు నెట్లు చెలిసికొనునో యట్లే దేహనాశానంతర మందు గూడ నాత్మ సత్తనియు, నిత్యమనియు చెలిసికొని ధీరుడు మోహమునుబొందడని భావము.

“ఈ శిశువు ప్రస్తుతమున నెవరు నుపదేశింపకుండఁగనే స్తన్యపాన మందు బ్రవృత్తి కలవాఁడయ్యెను. కనుక నే పూర్వజన్మమున నన్నాద్యాహారములుకలవాఁడు. ఇంక పృథిమాదుల కీజన్మయందు స్తన్యపానప్రవృత్తియు లేదు. కనుక నే పూర్వజన్మమున నన్నాద్యాహారములు కలవియు కావు.” అని వ్యతిరేకముగ నూహింపఁదగును. కాన ననేకజన్మలయం దనేకదేహములు నశించినను యాత్మ నిత్యము. కాన: అనేకదేహములు బ్రాప్తించినను యాత్మ నశించక యుండును. ఎట్లన? కామారాదిదేహములుప్రాప్తించినను యెట్లాత్మ నిత్యమై యున్నదో (నశించక యున్నదో) అట్లే యనేకదేహములు పాప్తించినను, పూర్వ మందుఁ జెప్పబడిన బ్రత్యక్షానుమానప్రమాణములచే జన్మాంతరమునందు గూడ నాత్మసద్భావము నెఱిగి నిత్య మనియే నిశ్చయించి “యాత్మ కలదా? లేదా?” అని పండితుడు సంశయింపఁడని తాత్పర్యము.

పరమార్థప్రసాదః—

పూర్వశ్లోకమందుశ్లోకము జీవనిమిత్తకము గాదని జెప్పి యీశ్లోక మందు దేహనిమిత్తకము గూడ గాదని జెప్పుచున్నాడు,

దేహాభిమానవంతుఁ డగు జీవునిదేహ మందెట్లు కామారయావనజరావస్థలు సంభవించుచున్నను, దేహ మొక్కటియే యగుచున్నదో యట్లే జీవుని కీదేహ నాశానంతర మింకొక దేహము ప్రాప్తించుచుండును. కనుక నాత్మ యొక్కటియే యగును. అట్లగుటచే నెట్లు పుత్రునకు బాత్మము నశించి యావనము బ్రాప్తించినచో తండ్రి శోకింపడో యటులే ధీరుఁ డీదేహనాశానంతర మింకొక దేహము పాప్తించినను దుఃఖింపడు.

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని :-

ము. కావుననే యాత్మ యవిక్రియమగుటచే నిత్యమైయుండ శ్రుతిస్మృతియుక్తులచే నాత్మ నిత్యమని చెలిసిన ధీరుడు మోహమును బొందనేరడు. ||౧౩||

నీలకంఠీయము :-

“ఇష్టమగు దేహముయొక్క వియోగమువలన శోకముజనించునుగాదా?” యను నాశంకకు సమాధానముగ “దేహినోఽస్మి సృథాదేహి” అనుశ్లోకమును చెప్పుచుండెను. “దేహినః, దేహకా స్థూల సూక్ష్మ విద్యేతే న్యేతే” స్థూలసూక్ష్మ దేహములుగల చిదాత్మ దేహి యనబడును. ఆట్టిజీవునకేతీరున స్థూలశరీరమున కామారాద్యవస్థలయందు దేహభేదముండినను “నేనోకడనే పూర్వమునందు బాలుడను, ఇప్పుడు పృథ్విడను” అను యభేదపర్యవసాయమువలన బాల్యాద్యవస్థలయందుండు నాత్మ కభేదము, బాలాది శరీరముకంటె భేదము సిద్ధించుచున్నదో అదేతీరున “వ్యాకృతేభ్యోఽనువృత్తం భిన్నం కుసుమమలకన్తు భిన్న మగునటుల “దేహాంతరప్రాప్తిః” స్థూలశరీరముకన్న వేణుగునట్టియు, స్థూలశరీరానుకారలగునట్టి లింగ దేహములాత్మకు సంభవించును. అనగా ఒక్కటగు స్థూలదేహము కామారాద్యవస్థాభేదముచే ననేకములైనటుల (ముక్త్యవస్థాపర్యంతము) నిత్యమగు లింగదేహముగూడ (ప్రాణుల కర్మజైచిత్ర)యమున సుర, నర తిర్యగారాద్యవస్థాభేదములచే ననేకవిధములగును. కాన, సుక్తన్యాయమున నవస్థాభేదములచే భిన్నమగునట్టియు, (పశుపరవ్యావృత్తములగు) లింగ దేహములయందనువృత్తమగు నాత్మ పరస్పరభిన్నమగు కుసుమములయందను వృత్తమగు నూత్మమువలె నొక్కటియే. కనుక శోకమోహాదుల కాశ్రయమగు లింగదేహముకంటె వేణుగు నీకీప్టయోగమువలన గలిగెడి శోకముగూడ న్యాయముకాదు. కనుకనే యీవిషయమునందు ధీరుడు మోహమునుబొందడు. పవనతలభావమేమి? దేహాద్యయాభిమానముచే జనించునవి శోకమోహములు. ఆట్టిశోకమోహములు, దేహాద్యయాభిమానమును బరిత్యజించిన ధీరుని బాధింపవు. కనుక, నీవుగూడ దేహాద్యయాభిమానమును బరిత్యజించి ధీరుడవు కమ్మని యాశయము.

“గతానూన్”-“న త్వేవాహం-వయమతఃపరం” అనుశ్లోకములయందు “గతానూన్, వయం” అను బహువచన ముపాధిగతబహుత్వముననుసరించి జెప్పబడెను. ఇట “దేహినః” అను నేకవచనమాత్మా భేదాభిప్రాయకము. ఈవిషయమునే “యథాహ్యాయ జ్యోతిరాత్మా వివస్వా నహి భిన్నా బహుధైకోఽనుగచ్ఛన్ | ఉపాధినాక్రియతే భేదరూపా దేహః తేత్యే శ్వేవ వజోఽయమాత్మా” ఏతీరున జ్యోతి స్స్వరూపుడగు సూర్యుడు భిన్నములగు జలముల ననుసరించుచు ననేకవిధములగు గన్పట్టునో యదేరితిగ నొక్కడగు నాత్మగూడ ననేకములగు స్థూలసూక్ష్మదేహరూపాపాధులననుసరించుచు నుపాధులచే భిన్నుడుగ జేయబడును. అనియు, ఏకో దేవ స్సర్వభూతేషు గూఢ స్సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాంతరాత్మా” సర్వ భూతములయందు నిగూఢమైనట్టియు, సర్వవ్యాపియగునట్టియు, సర్వభూతాంతరాత్మయగునాత్మ యొక్కడే అనియు యాశ్రుతి యాత్మ కీకర్తవ్యమును జెప్పుచున్నది. ఏకత్వమువలన నాత్మకు విభుత్వము సిద్ధించుచున్నది. అందువలన ననికృములును, అవిభువులును నగు శరీరాదుల కాత్మత్వము సంభవింపనేరదని చార్వాకాది మతములు నిరస్తములు.

SRI JAGADGURU VISHWARADHYA

JNANA SIMHASANA JAYANTI

CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

LIBRARY

Jangamwadi Math, VARANASI

||౧౩||

గీ॥ మాత్రాస్పర్శాస్తు కాన్తేయ! శీతోష్ణనుఖదుఃఖదాః ।

ఆగమాపాయినోఽనిత్యాస్తాం సీతీక్షస్వ భారత! ॥

॥౧౮॥

పదవిభాగము :-

మాత్రాస్పర్శాః-తు-కాన్తేయ-శీతోష్ణనుఖదుఃఖదాః-ఆగమాపాయినః- అని
త్యాః-తాన్-తీతీక్షస్వ-భారత! ॥

॥౧౮॥

ప్రతిపదార్థము :-

హే కాన్తేయ! = ఓయర్జున!; మాత్రాస్పర్శాస్తు = (మీయన్తే ఆభిశ్చబ్దాదయ
ఇతి మాత్రాః) త్వక్చక్షుశోత్రజిహ్వఘ్రాణము లనెడి యింద్రియముల యొక్క;
స్పర్శాః = శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములతో గల సంయోగాది సంబంధములు; శీతోష్ణనుఖ
దుఃఖదాః = శీత = శీతమును; ఉష్ణ = ఉష్ణమును; సుఖదుఃఖదాః = సుఖదుఃఖములను యిచ్చున
వి; లేక, మాత్రాస్పర్శాః = మాత్రా = ఇంద్రియములు; స్పర్శాః = శబ్దాదివిషయములు;
శీతోష్ణనుఖదుఃఖదాః = ఒకఁడు శీతమువలననుఖమును, ఒకప్పుడు శీతమువలనదుఃఖమును,
ఒకప్పుడు ఉష్ణమువలననుఖమును, ఒకప్పుడు ఉష్ణమువలనదుఃఖమును యిచ్చునవి; తే = ఆ
మాత్రాస్పర్శలు; ఆగమాపాయినః = వచ్చిపోవుస్వభావముగలవికనుక; అనిత్యాః = అనిత్య
ములు; అతః = (ఈపదమధ్యాహార్యము) ఈహేతువువలన; తాన్ = ఆశీతోష్ణాదులను; తీతీ
క్షస్వ = సహించుము.

॥౧౮॥

శాంకరభాష్యమ్ :-

యద్యప్యత్మవినాశనిమిత్తో మోహో న సంభవతి నిత్య ఆత్మేతి విజానతస్త
థాపి శీతోష్ణనుఖదుఃఖప్రాప్తినిమిత్తో మోహో తాక్షికో దృశ్యతే సుఖవియోగనిమిత్తో
దుఃఖసంయోగనిమిత్త శ్చ శోక ఇత్యేత దర్శనస్య వచన మాశంక్యహః—మాత్రాస్ప
ర్శా ఇతి । మాత్రా ఆభి ర్గీయన్తే శబ్దాదయ ఇతి శ్లోతాదీ సీంద్రియాణి మాత్రా
ణాం స్పర్శా శ్చబ్దాదిభి సంయోగాన్తే శీతోష్ణనుఖదుఃఖదా శీత ముష్ణం సుఖం దుఃఖం
చ ప్రయచ్ఛంతీతి ।

శాంకరభాష్యత్వబోధిని :-

శుక్రిన్ముత్యాదులవలనను, అనుమానప్రమాణమువలనను ఆత్మ నిత్యమని
తెలిసినవానికి యాత్మ నాశప్రసక్తివలనఁగలుగు శోకమోహములు సంభవింపనేరవు. కాని

— ౨వ అధ్యాయము - ౧౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధునూధనసరస్వతీయము :-

“బుద్ధి సుఖదుఃఖేచ్ఛాద్వేషప్రియత్న ధర్మాధర్మసంస్కార రూపవిశేషగుణములు గలవియై
ప్రతిదేహమునందు తేజువేణుగ గనబడుచున్నవిగాన నాత్మలు శరీరమున కొక్కొక్కటివొప్పున నేర్పరుగ

శాంకరభాష్యమ్ :-

అథవా స్పృశ్యస్త ఇతి స్పర్శా విషయా శ్చబ్దాదయః, మాత్రా శ్చ స్పర్శా శ్చ శీతోష్ణనుఖదుఃఖదా శీతం కదాచి తుష్ణం కదాచి ద్దుఃఖం తథోష్ణ మప్యనియత రూపం నుఖదుఃఖే పున ద్నియతరూపే యతో న వ్యభిచరతోష్ణ స్తాభ్యాం పృథక్శీతోష్ణ యో ర్గ్రహణమ్ । యస్మా త్తే మాత్రాస్పర్శాదయ ఆగమపాయిన ఆగమాపాయశీలా స్తస్మా దనిత్యా అత స్తా న్నీతోష్ణాదీం స్తితీక్షస్వ ప్రసహస్వ తేషు హర్షం విషాదం చ మాకాక్షీ రిత్వర్థః ।

1081

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :-

శీతోష్ణములపాప్రిచేతను, శీతకాలమునందు శీతమువలన దుఃఖపాప్రియు, వేసవియందు శీతమువలన నుఖపాప్రియు, శీతకాలమునం దుష్ణమువలన నుఖపాప్రియు, వేసవియం దుష్ణమువలన దుఃఖప్రాప్రియు వానివలనఁగలుగు లౌకికమోహము, నుఖవియోగమువల

నందును. ఆత్మనిత్యము, విభువు నగుగాక. ఆవిషయమున మాకెట్టి వివాదములేదు. కాని సర్వశరీరముల యందు నొక్కటియే యాత్మ యుండుననుటను సహింపము" అని వైశేషికులందురు. ఈపక్షమునే తార్కికులు, (గౌతమీయులు) పూర్వమిహంసకులుగూడ నాశ్రయించిరి. సాంఖ్యనుతమునగూడ కొద్దిమార్పున్నను యాత్మ గుణముకలదనుటయందు, ప్రతిశరీరమునందు, వేర్వేరుగ నుండుననుటయందును ప్రైమతములతో నామతమేకీభవించును. ఆత్మ సర్వశరీరములయందు యొక్కటియే యన్నచో నొకడు నుఖ మనుభవించిన నందరు నుఖమనుభవించవలయుననియు, నొకడు దుఃఖమనుభవించిన నందరు దుఃఖమనుభవించ వలయు ననుయాపత్తి సంభవించెడిని. కానః ప్రతిశరీరమందుండాత్మలు వేఱనిన నట్టి నుఖదుఃఖ సాంకర్యము సంభవింపదు. అందువలన ప్రతిశరీరమందాత్మలు వేఱులని ప్రై వైశేషికాదుల యాశయము. కానః "భీష్మాచలకంటే భిన్నుడనైన నేను నిత్యుడనైనను, విభువునైనను నాకు నుఖదుఃఖసంబంధముండును. కనుక భీష్మాదుల శరీరములు నిశించినచో నుఖవియోగము, దుఃఖసంయోగము నాకు సంభవించును. వాటి వలన బాప్రిప్రిచు శోకమోహములను నేనెట్లు విడువగల" నను యర్జునాభిప్రాయ మాశంకించుకుని లింగ శరీరవివేకముకొఱ కీళ్లోకమును జెప్పుచుండెను.

"మియనే అభి ర్విషయా ఇతిమాత్రాః", వీటిచే విషయములు బరిచ్ఛిన్నములగును గాన నింది యములు మాత్రాలనఁబడును. వాటికి శబ్దాదులతోనగు సంయోగాది సంబంధములుగాని, లేక నట్టి యింది యములద్వారా బయలుజడలేడి విషయాకారమగు సంతఃకరణపరిణామరూపములగు వృత్తులుగాని స్పర్శలనఁ బడును. అవి "ఆగమాపాయినః" (ఇది వ్యవ్యంతుము) ఉపైత్తివి నాశములు గల సంతఃకరణమునకే "శీతోష్ణనుఖదుఃఖదాః" శీతోష్ణములద్వారా నుఖదుఃఖముల నిచ్చునవి. కానిః నిత్యుడు, విభువునగునాత్మకు నుఖదుఃఖములను గలిగింపవు. ఎట్లన? వివర్ణించుచో (ధర్మ సత్త్వముననుసరించియే ధర్మమునకు సత్త్వము గన్నట్లుటవలనను, ధర్మసత్త్వము లేనిచో ధర్మమునకు సత్త్వము గన్నట్లుటలేనందునను, ధర్మకంటే ధర్మము వేఱుకానందున) ధర్మమునకును ధర్మికిని మఱొకసంబంధము జెప్పుటకు వీలులేదు. కానః నభేదసంబంధ

కాంకరభావ్య తత్త్వబోధిని—

నగలుగు శోకము, దుఃఖసంయోగమువలన పొందించు శోకము పృథక్ మేకదా యెన దవా? ఓయర్జున! కంటిపుత్ర! భరతాన్వయ సంభూత! త్వక్చక్షుశ్శ్రోత్రజిహ్వఘ్రాణముల నెడి యింద్రియములకు శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములనెడి విషయములతోగల సంబంధమువల న శీతోష్ణచుఖదుఃఖములు పొందించును. (లేక, త్వక్చక్షుశ్రోత్రజిహ్వఘ్రాణములను నిందియములవలనను, శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములను విషయములవలనను శీతోష్ణచుఖదుఃఖ ములు పొందించును) విషయేంద్రియములవలన శీతోష్ణములు పొందించునని చెప్పుటచే

మానే చెప్పనగును. అనగా: ఘటసత్త్వము ననుసరించియే ఘటత్వమునకుసత్త్వము గన్పట్టుటవలనను ఘట సత్త్వములేనిచే ఘటత్వమునకు సత్త్వము కన్పట్టుటలేవందునను ఘటఘటత్వముల యాదార్థ్యమును విమ ర్శించుచో ఘటత్వ మనునది ఘటముకన్న వేరలేనందున ఘటఘటత్వముల కభేదము సంబంధము. అనిత్య మగు ఘటమునందభేదముచే నంతర్భావము నొందిన ఘటత్వముకూడ ఘటముతోబాటునశించును. దీని వలన పర్యవసితమేమి? అనిత్యమగువస్తు వనిత్యధర్మమున కాశ్చయమగును. అట్లే నిత్యమగునది నిత్యధర్మముల కాశ్చయమగును. కావున నిత్యమగు నాత్మ యనిత్యమగు సుఖదుఃఖాది గుణముల కాశ్చయము కానేరదు. కనుకనే వాని ననుభవించుట యనుక్రియయు నాత్మకు పాసగదు, అందువలననే యాత్మ నిర్గుణము. నిష్క్రియమునగును. కనుకనే అత్యుత్తమోష్ణాదిద్వారా విషయేంద్రియసంబంధములు సుఖదుఃఖములనిచ్చునవికావు.

మఱియు సాత్త్వికము (జ్ఞేయము) సాక్షి (జ్ఞాతృ) ధర్మము కానేరదు. అనగాఁ దెలియబడు ఘటాదికము తెలిసికొను యాత్మధర్మము కానేరదని యాశ్చయము. కానః జ్ఞేయములగు సుఖదుఃఖాదులు జ్ఞాతృయగు నాత్మయందు దుండు ధర్మములు కావు. కనుక సుఖదుఃఖాదుల కాశ్చయ మంతఃకరణము. అట్టి యంతఃకరణము ప్రతిదేహమందును భిన్నము. అట్టి యంతఃకరణభేదము నాశ్రయించి వైశేషికాదుల చేర జెప్పబడిన బుద్ధిసుఖదుఃఖేచ్ఛాద్వేషప్రయత్నధర్మాధర్మభావనాభ్యసంసాగరవైచిత్ర్య ముపపన్నమగు చుండ సద్రూపముచేతను, స్ఫూరణ(ప్రకాశ)చేతను, సర్వత్ర నేకరూపముగ భాసించుచున్నట్టియు, నిర్వికారదు, సర్వావభాసకుడు నగు యాత్మ ప్రతిదేహ మందు వేరని జెప్పుట నిర్వృత్తికము.

సుఖదుఃఖాదులను గూర్చి యాత్మ యుపాదానకారణము. కార్య ముపాదానకారణనిష్ఠమగుటం జేసి సుఖదుఃఖాశ్చయత్వ మాత్మకు దప్పదు. అట్టి సుఖదుఃఖాదుల వైచిత్ర్యమును బట్టి యాత్మ లనేకము లనక తప్పదు” అని శంకింపవలదు.

ఏలన? వైశేషికము మనస్సునకు సుఖదుఃఖాదినిమిత్తకారణత్వమును మాత్రమే యంగీకరించియే యుండిరి. మే మన్ననో యుపాదానత్వ మంగీకరించితిమి. కానః సుఖదులము సుఖదుఃఖకామనాదులను గూర్చి మనస్సు కారణమే యని యొప్పుకొనియుంటిమి. ఇంక వివాద మెచ్చుటనిన? మనస్సు సుఖదుఃఖాదులను గూర్చి యుపాదానకారణ మగునా కాదా? యను సంశయము మాత్ర ముభయులకు వివాదాంశము. సుఖదుఃఖాదికారణత్వము మనస్సునకుభయుల మంగీకరించినపుడు పూజ్య మగు నుపాదానకారణ త్వమును వైశేషికముగూడ యంగీకరించుట న్యాయము. అట్లంగీకరించినచో “కామ, స్పృంకలాప్తి, విచికిత్సా

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

తనే తద్వార్థమున సుఖదుఃఖములుపాప్తించుచుండ శీతోష్ణములకంటె వేరుగ సుఖదుఃఖములను యెందులకఁ జెప్పవలయునని శంకింపరాదు. శీత మొకానొకప్పుడు సుఖమును, నొకప్పుడు దుఃఖమును, ఉష్ణము మొకప్పుడు సుఖమును, నొకప్పుడుదుఃఖమును గలుగఁ జేయుటచే ననియతరూపములగుచున్నవి. సుఖదుఃఖము లెల్లప్పుడు నియతములేయని సూచించుటకుఁ గాను శీతోష్ణములకన్న వేఱుగ సుఖదుఃఖములు జెప్పఁబడెను.

శబ్దస్వరూపరసగంధములనెడి విషయములకంటె వేఱుగ శీతోష్ణముల నెందు లక్రీగీతయందుఁజెప్పిననిన? విషయము లధ్యాత్మమగు ననుకూలశీతమునుగాని, అనుకూలమగు యష్ణమునుగాని సంపాదించి సుఖమునిచ్చును. ప్రతికూలమగు నష్ణమునుగాని ప్రతికూలమగు శీతమునుగాని సంపాదించి దుఃఖమును గలుగజేయునని సూచించుటకు విషయములకంటె వేఱుగ శీతోష్ణములు జెప్పఁబడెనని గ్రహింపవగును.

విషయేంద్రియసంయోగ మాత్మయందు నియతము. అట్టి నియతమగు విషయేంద్రియసంయోగమువలన శీతోష్ణసుఖదుఃఖములు నియతములు. అట్టి నియత శీతో

శ్రీధా, ౨-౪ధా, ధృతి, రభృతి, స్త్రి, స్త్రి, స్త్రి రిత్యేతత్త్వం వన ఏవ” కామనాదకము మనస్సే యని యభేదనిర్దేశద్వారమున కామసుఖదుఃఖాదికమును గూర్చి యుపాదానము వనస్సే యని బోధించుచున్న శ్రుతికూడ యనుకూల మగును. కనుక సుఖాదుల కుపాదానకారణము మనస్సు. అందువలన సుఖాదుల కాశ్రయము మనస్సు యగును. అట్టి మనస్సులు ప్రకృతేహమందును జేఱగుటచే సుఖదుఃఖాదిచైతన్యముపపన్నమగు చుండ శ్రుతిప్రతిపాదితస్వప్రకాశానందాత్మక మగు నాత్మకు కామాద్యాశ్రియత్వము సంభవింపదు. కావున వైశేషికాదులు భృమచేతనే యాత్మకు వికారిత్వమును, భేదమును యంగీకరించిరి.

అంతఃకరణ ముత్పత్తివినాశకాలియగుటవలనను, దృశ్యమగుటవలనను, జడమగుటవలనను దృగ్రూప మగు నీకంటె జేరు. అట్టి అంతఃకరణమందు సుఖదుఃఖాదజనకము లగు మాత్రాస్పర్శములు గూడ ననిత్యములు. కానః సత్యంతస్థిరమగు నీకంటె వేరును, వికారియు నగు సంతఃకరణముకు సుఖదుఃఖాదుల నిచ్చునట్టియు భీష్మనిసంయోగవియోగరూపములు నగు మాత్రాస్పర్శలను సహింపుము. అనగా నీమాత్రాస్పర్శాదులు నాకేమియు హానిచేయునవి కావని విశేషబుద్ధితో నుపేక్షింపుము. దుఃఖమున కాశ్రయ మగు సంతఃకరణయొక్క తాదాత్మ్యాభ్యాసముచే నాత్మకు దుఃఖము కలదానిగా చెలిసికొనవలదని యాశయము. “కాస్తేయ! భారత” అను సంబోధనంబులచే నుభయకోలవిశుద్ధుడ వగు నీ కజ్ఞానంబు దగదని సూచింపఁబడెను.

శంకరానందీయము ♦—

ప్రకృతా, సమాన, శ్రుతి, స్మృతులచే త్యఃపదలక్ష్యార్థమగు నాత్మ నిత్యమేయని నేనెదుంగుదును. అయినను భీష్మపద తాత్పర్యములు మరణించుచుండ తద్వియోగమువలన జనించెడి దుఃఖము

కాంకరభావ్యతత్వబోధిని—

వసుఖదుఃఖములవలన హర్ష విషాదములు నియతముగ బ్రాప్తింపుచునేయుండునని శంకింపరాదు.

విషయేంద్రియసంయోగము లాగమాపాయులు. కావున నవి యనిత్యములు.

కానః ననిత్యములగు విషయేంద్రియసంయోగాదులవలనఁ బ్రాప్తింపు శీతోష్ణసుఖదుఃఖములను సహింపుము. అనఁగా శీతోష్ణములవలన సుఖము పాప్తింపునపుడు హర్షమును గాని, దుఃఖము పాప్తింపునపుడు విషాదమునుగాని పొందకుము. అనఁగా “అశోచ్యో న న్వశోచస్త్రం ప్రజ్ఞావాదాంశ్చ భాషసే | గతానూ నగతానూంశ్చ నానుశోచన్తి పండి సహించుటకు శక్యము కాదు. అను నాశయము గలవానినిగ నర్జునుని యూహించి బ్రహ్మతేత్త లనాత్మ విషయకదుఃఖానుసంధానముఁ జేయఁదగదు. మరేమనిన? శరీరాంతరానుసరణచే ప్రార్థకర్మవశము వలన పాప్తి మగు నాధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవికరూపంబగు త్రివిధదుఃఖములను సహించి తీవ్రమగు ముముక్షుచే నెల్లపుడు బ్రహ్మనుసంధానమునే జేయవలయునని ఈశ్లోకమును చెప్పుచుండెను. “చక్షురాదిజ్ఞానేంద్రియై స్సామాన్యేన మీయంత ఇతి మాత్రాః | వాగాద్యుభయేంద్రియై స్పృశ్యంతే గృహ్యంత ఇతి స్పర్శాః | శబ్దాదయో భోగ్యపదార్థాః” చక్షురాదీంద్రియములచే సామాన్యముగ పరిచ్ఛేద్యము లగు (కోలవబడు) నవి మాత్రము అనఁబడును. వాక్పదపాణిపాయూపస్థాదులచే గ్రహించబడునవి స్పర్శము అనఁబడును. ఇవియే శబ్దస్పర్శరూపరసగంధము లనెడి భోగ్యపదార్థములు. ఇవి స్వయముగ శీతోష్ణముల వలె సుఖదుఃఖముల నిచ్చునవి. శీతోష్ణము లనుకూలములై యేతీరన సుఖమును, ప్రతికూలములై దుఃఖము నొసంగునో యావిధముననే శబ్దాదులు గూడ యనుకూలములై సుఖమును, ప్రతికూలములై దుఃఖము నొసంగు నని యర్థము. లేక శబ్దాదులు ప్రతికూలము, ననుకూలము నగునట్టి శీతమునుగాని, యుష్ణమునుగాని శరీరము ననుసరించి పుట్టించి తద్వారమున గాని సాక్షాత్తుగగాని సుఖదుఃఖముల నొసంగును. గాన శబ్దాదులు శీతోష్ణము ఖదుఃఖదమము లని చెప్పవచ్చును.

“విషయేంద్రియసంయోగము నిత్య మగుటంజేసి తన్నిమిత్రకము లగు సుఖదుఃఖములు నిత్యమగు చుండ నాత్మతేత్తకు నట్టి సుఖదుఃఖానుసంధానమును విడచి బ్రహ్మనుసంధాన మెటుల సిద్ధించు”నను యాశంకకు సమాధానముగ నీశ్లోకముయొక్క యుత్తరార్థము అనగా “ఆగమాపాయినోఽనిత్యాః” అని చెప్పబడెను. ఆగమ మనగా నుత్పత్తి. ఆపాయ మనగా వినాశము. అట్టి యుత్పత్తివినాశములు కలవి శబ్దాదివిషయములు, అట్టి యనిత్యశబ్దాదివిషయజన్యసుఖదుఃఖములు శబ్దాదులవలె యనిత్యములు. అట్టిక్షణికములగు విషయములను తత్సంయోగములను సహింపుము. — “భాయాం రమత ఇతి తగ్య సంబుద్ధిః హేభారత” బ్రహ్మవిద్యయందు కీర్తించునట్టి ఓయర్జునా! ముముక్షు వగు నిత్యసుఖార్థికి ప్రార్థకర్మవశమున బ్రాప్తి మగు సుఖదుఃఖాదులను సహించుట యవశ్యకర్తవ్యము. కాన నీ వట్టి సుఖదుఃఖాదులను సహింపుము. అటుల సహించిన వేదాంతశ్రవణము, అట్టి శ్రవణమువలన జనించెడి అపరోక్షానుభూతి, దర్శనమగు మోక్షమును సిద్ధించును. ముముక్షువుకు బ్రాప్తిమగు సుఖదుఃఖములను వ్యతిక్రియాచింతావిషాదములు లేకండగ సహించుటయే యుత్తమధర్మము. ఈవిషయమునే “వృక్ష ఇవ తిష్ఠానే చ్చిద్యమానో న కుప్యేత నకంప్యేత | ఉపల ఇవ తిష్ఠానే చ్చిద్యమానో న కుప్యేత నకంప్యేత” ఛేదింపఁబడుచున్నను వృక్షమువలె, రాయివలె నుండవలెను. కోపమునుఁ బొందవలదు. కంపింపవలదు. అని శ్రుతి బోధించుచున్నది. ఉత్పత్తివినాశములు

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని :-

తా. అను చోట నెట్టి వాడు విద్యాధికారియని సూచింపబడెనో. అట్టి వానికి "తితిక్షు స్సమాహితో భూత్వా" అను శ్రుతివలన బోధింపబడు దితిక్షును (శీతోష్ణాది ద్వంద్వసహ నమును) నీవుబాండుము. శీతోష్ణాది ద్వంద్వసహనములేనివాడు జ్ఞాని కానేరడు.

ఈశ్లోకమున "కాంతేయ! " "భారత! " అని రెండు సంబోధనలు గలవు. వాని వలన మాతృవంశమువలనను, పితృవంశమువలనను పరిశుద్ధమైనవాడే విద్యాధికారియని సూచితమగుచున్నది.

॥౧౪॥

గల వగుటంజేసి దేహేంద్రియాదులు శబ్ద, స్పర్శ, రూప, రసగంధములు అనిత్యములు. ఉత్పత్తి వినాశములకు సాక్షియగుటంజేసి ఆత్మ నిత్యము. ఇట్లనుమానప్రమాణముచే దేహేంద్రియశబ్దాదులకు యనిత్యత్వము, వాట్లకు సాక్షియగు నాత్మకు నిత్యత్వము యీశ్లోకమునందు సూచిత మయ్యెను.

పరమార్థప్రసాద:-

నేను భీష్మద్రోణాదులను గూర్చి గుఃఖించను. మఱిమనిన తద్వియోగము వల్ల జనించెడిదుఃఖ ముకలవాడనైతిని. అను యభిప్రాయమును దొలగించుట కీశ్లోకమును ప్రారంభించెను. పుత్రులు, పౌత్రులు మొదలగు విషయములు దేహార్థము సంపాదించబడును. కాన దేహము సర్వోత్కృష్టమగు విషయము. ఇట్టి దేహమును గూడ వీరులు రణము నందు తృణీకరింతురు. అట్టి దేహమునే తృణీకరించుచుండ శీతోష్ణాదికుల్య మగు ఊణభంగరమైనట్టి సుహృద్వియోగమును తృణీకరించుట యాశ్చర్యమా? కాన, "హే భారత" భరతవంశోత్పన్నుడవగు నీవు వీరుడవు. అందువలన నిట్టి బంధువియోగజన్యమగు దుఃఖమును సహించు మని యాశయము.

నీలకంఠీయము:-

"ఆత్మ లింగశరీరముకంటె శరై నను" అహం దుఃఖి" (నేను దుఃఖవంతుడను) అను యనుభవమువలన నాత్మ దుఃఖాదిధర్మముల కాశ్రయమే యగును. కనుకనే భీష్మాదిబంధువర్గము నశించినచో నాకు దుఃఖము ప్రాప్తించక తప్పదు" అను నాశంకమీద నీశ్లోకమును జెప్పుచున్నాడు "మీయంతే అభి రితి మాత్రాః ఇంద్రియప్రవృత్తయః" వీటిచే విషయములు బరిచ్చిన్నము లగును. కాన మాతృలనగ నింద్రియప్రవృత్తులు. లేక, కాపీతకీ బ్రాహ్మణవృన్దిధము లగు నింద్రియవిషయరూపములు నగు వాగాదులగు పది ప్రజ్ఞామాత్రములు, నామాదులగు పదిభూతమాతృములు మాత్రాశబ్దముచే జెప్పబడును. వాటియొక్క "స్పర్శాః" పరస్పరము విషయవిషయభావముతో నైన సంబంధములు "మాత్రాస్పర్శాః" అనబడును.

లేక, "మాత్రాః, స్పర్శాః" అని వ్యస్తపదములు, మాత్రాసహ ప్రమాత (జీవుని) తో నైన స్పర్శాః "విషయేంద్రియసంబంధములు, ఇవి "శీతోష్ణముఖదుఃఖదాః" శీతోష్ణములనె సుత్పత్తి నాశములు కలవియై యనిత్యములైనవాటివలెనే సుఖదుఃఖముల నిచ్చునవి. కానః వాటిని సహించు మనియర్థము. "కాంతేయ, భారత" అను సంబోధనములచే "సుత్త మవంశ్యుండ నగు నీవీయెడ ధైర్యము నవలంబింపఁ దగు" నని సూచితమైనది.

ప్రమాతృ (జీవ)త్వము సుషుప్త్యవస్థయందును, సమాధ్యవస్థయందును, గ్రహవేళనను యమునందును, భాసించకపోవుటచేతను, జాగ్రత్స్వప్నావస్థలయందు భాసించుచుండుటచేతను కాదాని

గీ॥ యం హి న వ్యధయం త్యైతే పురుషం పురుషర్షభ!
సమదుఃఖనుఖం ధీరం సోఽమృతత్వాయ కల్పతే

॥౧౭౧॥

పదవిభాగము :-

యం హి న వ్యధయన్తి ఏతే పురుషం పురుషర్షభ! — సమదుఃఖనుఖం
ధీరం సోఽమృతత్వాయ కల్పతే

॥౧౭౧॥

పరిపదార్థము :-

హే పురుషర్షభ! = ఓ పురుష శ్రేష్ఠుడవగునర్జునుడా! ; ఏతే = ఈ శ్రీతోష్ణనుఖదుః
ఖములు; సమదుఃఖనుఖం = సమ = సమానముగ, దుఃఖనుఖం = దుఃఖనుఖములుగల, (అనగా
నుఖదుఃఖములు పొందించునపుడు హర్షవిషాదములు లేనట్టి;) యం హి = ఏ; ధీరం = బుద్ధి
మంతుడగు; పురుషం = పురుషుని; నవ్యధయన్తి = చలించజేయవో; సోఽమృతమగు;
అమృతత్వాయ = మోక్షముకొఱకు; కల్పతే = సమర్థుడగును.

॥౧౭౧॥

శాంకరభాష్యము :-

శ్రీతోష్ణాదీ సృహతః కిం స్యా దితి శృణుః — యం హీతి । యం హి పురుషం
సమదుఃఖనుఖం సమే దుఃఖనుఖే యస్య తం సమదుఃఖనుఖం సుఖదుఃఖప్రాప్తౌ హర్షవిషా
దరహితం ధీరం ధీమంతం న వ్యధయన్తి చాలయన్తి నిత్యాత్మదర్శనా దేతే యథోక్తా
శ్రీతోష్ణాదయ సస్ నిత్యాత్మదర్శననిష్ఠో ద్వంద్వసహిష్ణు రమృతత్వాయ అమృతభావాయ
మోక్షాయ కల్పతే సమర్థో భవతి

॥౧౭౧॥

తత్త్వము. గాన యాత్మయందు ప్రతీయమానమైనను, రజ్జుసర్పమువలె నాప్రమాతృత్వము మిథ్యాస్వరూపము.
కనుకనే యది యాత్మధర్మము కానేరదు. అనగా: ఏది దేనియందొకప్పుడభిన్నముగా భాసించి, యొక
ప్పుడు భాసింపకుండునో యది దానియందు, రజ్జువునందు సర్పమువలె నధ్యస్తమై యుండును. కనుకః
ప్రత్యక్షము (అత్మ) యందు ప్రమాత (జీవుడు) జాగ్రత్స్వప్నములయందు భాసించుచుండుటవలనను,
సుషుప్త్యాదులయందు బ్రత్యగభిన్నముగ భాసించకపోవుటచేతను, రజ్జువునందు సర్పమువలె బ్రత్యగాత్మ
యందు ప్రమాత యధ్యస్తుడు. రజ్జువునం దధ్యస్తమగు సర్పమువలె బ్రత్యగాత్మయం దధ్యస్తమగు ప్రమాత
గూడ మిథ్యయగును. కనుక సత్యమగు రజ్జువునకును, మిథ్యాభూతమగు సర్పమునకును వాస్తవసంబంధము
లేనట్లు, సత్యమగు ప్రత్యగాత్మకు, మిథ్యయగు ప్రమాతకు వాస్తవసంబంధము లేదు. కాన: ప్రమాతృధర్మ
ములగు దుఃఖాదులు ప్రత్యగాత్మయందెట్లు సంభవించును? సంభవింప వని యాశయము.

అత్మయందు దుఃఖాదులు సంభవింపనిచో “అహం దుఃఖి” (నేను దుఃఖవంతుడ)నను యనుభవ
మెట్లు పొనగు ననిన: “కామ స్సంకల్పో విచికిత్సా శ్రద్ధాఽశ్రద్ధా ధృతి రధృతి ర్హీర్షీ ర్హీ రిత్యేత
త్సర్వం మన ఏవ” అను శ్రుతివలన దుఃఖాదుల కుపాదానకారణము మనస్సు. కనుకనే దుఃఖాదులు
మనోధర్మములు. తాదృశదుఃఖాద్యాశ్రియార్థుతమనోరూపోపాధితాదాత్మ్యాధ్యాసచేనాత్మయందు దుః
ఖత్వాదిభ్రాంతి కలుగును. కాని వాస్తవముగ దుఃఖాదు లాత్మధర్మములు కావు. కాన నిష్టజనవియోగము
వలన గలిగెడి దుఃఖాదులను సహించు మని భావము.

॥౧౭౧॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :-

శ్రీతొమ్మిది ద్వంద్వసహనరూప తితిక్ష యనునది యాత్మజ్ఞానాధికారసంపాదనముకు హేతువులగు శమదమాదులలో నొకటి. అట్టి తితిక్షమాత్రమున నేమి పురుషార్థ లాభమగుననిన?

— ౨వ అధ్యాయము — ౧౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యాని శేషములు —

మధుసూదనసరస్వతీయము :-

అంతఃకరణము సుఖదుఃఖాదుల కాశ్రయమనినయెడల యట్టి అంతఃకరణమునకే కర్తృత్వ భోక్తృత్వము లంగీకరింపవలయును. అట్లయిన, చేతనత్వముగూడ యట్టి అంతఃకరణమునకే యంగీకరింపవలయును. అట్లంగీకరించినచో నంతఃకరణముకంటె వ్యతిరేకమగునట్టియు, తద్భావకమగునట్టియు భోక్తృమరొకడు కల డనుటయందు ప్రమాణము లేమింజేసి యట్టిభోక్తృకు నామమాత్రమునంగు, అనగా నట్టిచేతనమునకు అంతఃకరణమనియా? ఆత్మయనియా? పేరిడవలెననిమాత్రము వివాదము కలిగెడిది.

అట్లు కాక నంతఃకరణముకంటె వేరుగ నాత్మయనునది యున్నదని యంగీకరించినచో కర్తృత్వ భోక్తృత్వరూపసంబంధము అంతఃకరణమునకును, మోక్షమనునది యాత్మకును, సంభవింపవలసి వచ్చుననెడి యర్థమని యాశంకను తొలిగించుటకు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “యంహి నవ్యధయం త్యేతే” అనునది జెప్పుటకు మొదలిడెను.

“అత్రాయం పురుషః స్వయం జ్యోతిర్భవతి” అను శ్రుత్యుక్తప్రకారము స్వప్రకాశమగుటచే స్వతః ప్రసిద్ధమైనట్టియు, “సవా2యం పురుషః సర్వాసుహృద్ పురి శయోనైతేన కించనానావృతం నైతేన కించనా సంవృతం” అను శ్రుత్యుక్తప్రకారము శరీరరూపములగు సర్వపట్టిణములందు నివసించి యుండుటచే పూర్ణుడైనట్టియు, “ఏష నిత్యో మహిమాభ్యామ్నా నకర్మణా వర్ధతే నో కనీయాన్” అను శ్రుతిచే వృద్ధికనీయస్త్వరూపములగు సుఖదుఃఖములయొక్క నిషేధములవలన నంతఃకరణపరిణామములగు సుఖదుఃఖాదుల ననాత్మధర్మములుగాను, భాస్యములుగాను సమానముగ తలచునట్టియు, “ధీరం, ధీయం ఈశయతీ” చిదాభాస (జీవ) ద్వారమున బుద్ధి తాదాత్మ్యస్థానముచే బుద్ధిప్రేరకుడైనట్టియు (అనగా బుద్ధిసాక్షియగునట్టియు) నాత్మకు ఈచెప్పుటవలన “యతో మానాని సిద్ధ్యంతి జాగ్రదాది త్రయం తథా భావాభావవిభాగ శ్చ స బ్రహ్మస్మృతి బోధ్యతే” అను స్మృత్యనుసారము బంధ ప్రసక్తి చూపబడెను. సుఖదుఃఖము లిచ్చునట్టి యింద్రియములు, శబ్దస్పర్శ రూపరసగంధములు ఏ కారణమువలన నాత్మ స్వవికారావభాసమగుటజేసి వికారముల కయోగ్యమగుటచే నట్టిపురుషుని వ్యధపెట్టజాలవో యట్టిపురుషుడు స్వస్వరూపబ్రహ్మైక్యజ్ఞానముచే సర్వదుఃఖోపాదానమగు నాత్మాజ్ఞాననివృత్తిపూర్వకంబగు నిఖిలద్వైతకూన్యంబగు స్వప్రకాశపరమానందరూపమోక్షముకొరకు సమర్థుడగుచున్నాడు.

ఆత్మకు బంధము స్వాభావికమనినయెడల “అత్మాకర్త్రాదిరూప శ్చేన్నా కాంతీ స్తర్హి ముక్తతాం నహిస్వభావో భావానాం వ్యావర్తే తాస్యైవ దృఢే” నూర్యునియొక్క స్వాభావికమగు నుష్ణత్వ మెన్నడును నూర్యునివిడువఁటుల భావపథార్థములయొక్క స్వభావ మెన్నడు భావపదార్థమును విడువనేరదు. కాన నాత్మకు కర్తృత్వాదిరూపబంధము స్వాభావికమనిన నదియెన్నడు నాత్మను విడువనేరదు. కాన మోక్షము నెన్నడు కొరవలదను న్యాయానుసార మాత్మకు మోక్షమే లేకపోయెడిది.

కాంకరభావ్యత్వబోధిని :-

ఎవనికి సుఖదుఃఖములు సమానములొ ననగా: సుఖము పొందినపుడు హర్షమును, దుఃఖము పొందినపుడు విషాదమును నెఱచు బొందఁజొ (అనగా: శమద మాది సాధనసంపత్తి గలవాఁడొ) ఎవడు ధీరుఁడొ (ధీమంతుఁడొ) (అనగా: నిత్యానిత్య అందువలన నాత్మకు బంధము స్వాభావికముకాదు. బుద్ధ్యాద్యుపాధికృతము. ఈవిషయమునే “అత్యేంద్రియ మనోయుక్తం భోక్తృత్యాహుర్మనీషిణః” అనుశ్లోకమున బోధించుచున్నది. అట్టి బుద్ధ్యాదికృతముగు బంధము ధర్మియగు నాత్మయుండినను నివృత్తము కావచ్చును. కాన నాత్మకు మోక్షముపపన్నమగును. అనగా నేడి. తనధర్మము నన్యధర్మముగ భాసింపజేయునో యది యుపాధియనఁబడును. బుద్ధ్యాదులు స్వధర్మముగు దుఃఖాదుల నాత్మనిష్ఠముగ భాసింపజేయునుగాన బుద్ధ్యాదులు సాధులనఁబడును. అనగా తేలిక యాశయ మేమి! స్ఫటికమునందు జపాకుసుమసాన్నిధ్యమువలన లాహిత్వము (ఎరుపు) గాన్పించును. అది సత్యము కానేరదు. అదే తీరున బుద్ధ్యాదిసాన్నిధ్యమువలన నాత్మయందు బంధము భాసించుచుండును. అట్టిబంధము అసత్యము. కాన నట్టిబంధము స్వస్వరూపజ్ఞానముచే స్వరూపజ్ఞాన తత్కార్యబుద్ధ్యాదులు నివృత్తము లగుచుండ, అట్టి బుద్ధ్యాదినిమిత్తకములగు సకలభినులు నివృత్తములై ఏభాస్యసంబంధము లేనిదగుటచే తద్ధము స్వప్రకాశపరమానందాత్మకమగుటచే పూర్ణమైనట్టియాత్మకు స్వతః కైవల్యము (మోక్షము) సంభ వించునుగాన నెవరికి బంధమో వారికి మోక్షమను న్యాయ ముపపన్నమగును.

భాస్యమగు జగత్తునకు, భాసకమగు నాత్మకు నేకత్వము సంభవింపనేరనందున “నామ (పేరు) మాత్రమునందు వివాద” యనెడి పైయాశంకగూడ నిరస్తమైనది.

ఘటాదులవలె భాస్యమగుటంజేసి దుఃఖముగలపదార్థము దనకంటె భిన్నమగుదానిచేత భాసిం చును. అను యనుమానప్రమాణమువలన భాస్యమగు యంతఃకరణాదులకు భాసకత్వము సంభవింపకపోవుట వలనను, నొకేపక్షువు కర్తయు, కర్మయు, కానంచునను భాస్యత్వ భాసకత్వము లొకదానికి సంభవింపక పోవుటచేతను, భాస్యమగు నంతఃకరణాదులు భాసకములు కానేరవు. ఇంక నాత్మయన్ననో “అహందుఃఖి” అనెడి వృత్తిసహితాహంకారభాసకమగుటచే భాస్యకోటియందెన్నడును ప్రవేశింపనందున నెల్లప్పుడు భాసకమేగాని భాస్యము కానేరదు.

“నహి ద్రష్టు ర్దృష్టే ర్విపరిలోపో విద్యతేఽవినాశిత్యాత్, ఆకాశవ త్స్వగత శ్చ నిత్యః మహద్భూత మనంత మపారం విజ్ఞానఘన ఏవ, తదేత ద్భృహ్మ పూర్వ మనపర మనంతర మబాహ్య మయ మాత్మా బ్రహ్మసర్వానుభూః” ఇత్యాదిశ్రుతులు, నిభుత్వ నిత్యత్వ స్వప్రకాశత్వ జ్ఞానరూపత్వము నాత్మకుఁ జెప్పుచున్నవి. ఈజెప్పుటవలన నవిద్యాస్వరూపమగు నుపాధికంటెభేద మాత్మకు సిద్ధించుచున్నది. అందుచే నసత్యోపాధి నిబంధనమగు బంధభను, సత్యమగు నాత్మయొక్క జ్ఞానమువలన నివృత్తమై మోక్షముసిద్ధించును. ఈశ్లోకమున “పురుషర్షభ!” అని యర్జునుని సంబోధించుటచే స్వప్రకాశచైతన్యరూపమగుటచే బురుషు డగుటఁజేసి పరమానందస్వరూపమగుటచే నాత్మకు ఋషభత్వము (సర్వజ్ఞైతాపేక్షయా ఆత్మకుగలశ్రేష్ఠ త్వము)ను గుర్తింపక దుఃఖించుచుంటివి. కాన: స్వరూపజ్ఞానమువలన నీకు శోకనివృత్తి నుకరము. అని నూచితమయ్యెను.

ఈశ్లోకమున “పురుషం” అని ఏకవచనముచే పురుషబహుత్వము నంగీకరించు సాంఖ్యమతము నిరాకృతము.

శాంకరభావ్యత్వబోధిని—

వస్తువివేకము గలవాడో) వైరాగ్యాది గుణసంపత్తిగలవాడో అట్టివాడు త్వం పదార్థజ్ఞానము కలవాడు. అట్టి సాధనసంపన్నుడగు నా ద్వంద్వసహిష్ణువు “తత్త్వమసి” అను వాక్యాక్షరజ్ఞాననిష్ఠాద్వారమున మోక్షముకొఱకు సమర్థుడగును. ||౧౫||

శంకరానందీయము—

వివేక, వైరాగ్య, శమ, దమ, సున్యాససహితంబగు దితిక్షయే (శీతోష్ణాది ద్వంద్వసహనమే) శ్రీవణాదులకు సాధనమై శ్రీవణాదులవలన జనించెడిజ్ఞానద్వారమున మోక్షఫలము నిచ్చునడని “యంహిసవ్యధయస్త్యేతే” అను శ్లోకముచే తెల్పుచుండెను. సర్వదుఃఖసహనపూర్వకముగ నిరంతరము బ్రహ్మనిష్ఠుడై యెవడు మోక్షమును సంపాదించునో వాడు బురుహోత్తమాడని నూచించుట కిట “హే పురుషర్షభ” అను సంబోధన ముపయోగింపబడెను.

“విషయగ్రహణేభ్యో ధియం రాతి నిగృహ్ణాతీతి ధీరః” శబ్దస్మర్యూపరసగంధము అనెడివిషయములనుండి బుద్ధిని నిగ్రహించువాడు ధీరుడనబడును. సర్వదా ఆత్మనిష్ఠుడు. అట్టివాడుకనుక నేసమానమగు సుఖదుఃఖములుగలవాడు. (అనగాసుఖదుఃఖములు బ్రాప్తించినను యవికారియగు నాత్మస్వరూపమున నుండువాడు) లేక “సమే సమభావం బ్రహ్మభావం గమితే సుఖదుఃఖేయస్యతం” సుఖదుఃఖములను బ్రహ్మస్వరూపముగ నెరిగినవాడు. అట్టి బ్రహ్మతత్త్వయగు యేబురుహుని శీతోష్ణాదులు జ్ఞాననిష్ఠవలన జలింపఁజేయఁగలనో, అట్టిపురుషుడు ఏబ్రహ్మముయొక్క అజ్ఞానమువలన మరణమును జన్మలను బొందుచుండెనో యమృతరూపమగు నాబ్రహ్మముయొక్క భావ(స్వరూప)ముకొఱకు సమర్థుఁ డగుచున్నాడు.

శాంతో, దాంత, ఉపరత, స్థితిక్షు, స్సమాహితో, భూత్వా౨౨త్మస్యేవాత్మానం పశ్యతి ఆభయం౨౨ బ్రహ్మ ఆభయం హి౨౨ బ్రహ్మ భవతి” అంతరింద్రియ నిగ్రహము, బహిరింద్రియ నిగ్రహము, సంన్యాసము, శీతోష్ణాదిద్వంద్వసహనము, చిత్తసమాధానము గలవాడాత్మయందే యాత్మను చలినీకొనును. అట్టితీరన చలినీకొని భయరహితమగు బ్రహ్మభావమును బొందును. అనగా మోక్షమును బొందుననుక్రమింపగోరినదిని నూచించుటకు “యంహి స వ్యధయస్త్యేతే” అనుచోట “హి” అనుశబ్ద ముపయోగింపబడెను.

నీలకంఠీయము—

శీతోష్ణాదిద్వంద్వసహనరూపమగు దితిక్షవలన గలుగు ఫలము ప్రత్యక్షసిద్ధమే యని యీశ్లోకమున తెల్పుచున్నాడు. “యం” ఏ, అష్టాను పూర్వ వసతీతి పురుషః తం పురుషం” అనగా “శ్లో || కర్మ నిర్మయాణి ఖలు పంచ తథాపరాణి జ్ఞానేంద్రియాణి మన ఆది చతుష్టయంచ । ప్రాణాదిపంచక మనో వియదాదికంచ కామశ్చ కర్మచ తమః పున రష్టమిహాః” పంచకర్మేంద్రియములు, (వాక్పాణిపాదసాయూపస్థలు) పంచ జ్ఞానేంద్రియములు, (త్వక్పశుశ్రోత్రజిహ్వహృదయములు) మనశ్చక్షుష్టయము, (మనోబుద్ధిచిత్తాహంకారములు) ప్రాణాదిపంచకము (ప్రాణాపానవ్యానోదానసమానములు) వియదాదిపంచకము, (పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశములు) కామము, కర్మ, మూలాజ్ఞానము అను నీయెనిమిది పురములనబడును. వీటియందుండాత్మ పురుషుఁ డనబడును. లేక, స్థూలదేహనూత్నదేహములయందు బైన జెప్పిన వన్నియు నంతర్భూతమును బొందును గాన నట్టి స్థూలనూత్నదేహములకు గారణోపాధి యగు మూలావిద్య పురమనంబడును. దానియందుండాత్మ పురుషుఁ డనబడును. ఇట్లునుటచే (గారణోపాధి యగు మూలావిద్యకంటె నాత్మ తేరని జూపబడెను.) అట్టి పురుషుడు స్థూలనూత్నకారణోపాధులయందు దభిమానమును విడచినచో

గీ॥ నానతో విద్యతే భావో నాభావో విద్యతే సతః ।

ఉభయో రపి దృష్టాంత స్త్వనయో స్తత్త్వదర్శిభిః

॥౧౬॥

పదవిభాగము :-

నానతః=విద్యతే భావః=న అభావః=విద్యతే సతః=ఉభయోః అపి
దృష్టాంతః=తు అనయోః తత్త్వదర్శిభిః

॥౧౬॥

ప్రతిపదార్థము :-

అనతః=మిథ్యాభూతమగు మూలావిద్యావిశిష్టశీతోష్ణాది రూపజగమునకు;
భావః=సత్త్వము; నవిద్యతే=లేదు; సతః=సదృశమగు నాత్మకు; అభావః=అసత్త్వము;
నవిద్యతే=లేదు; తత్త్వదర్శిభిః=(“తత్” అను పదము సర్వనామము. సర్వము బ్రహ్మము.
కానః “తత్” అనుపదమునకు బ్రహ్మయర్థము) బ్రహ్మయాథాశ్చ్యమును దెలిసిన జ్ఞాను
లచేతను; అనయోః=ఈ; ఉభయోరపి=ఆత్మనాశ్చలయొక్క; (సదనత్తులయొక్క;)
అంతః=నిశ్చయము; (సత్తు సత్తే, అసత్తు అసత్తే అనునిశ్చయము) దృష్టాః=చూడబడెను.

కాంక్షరభావ్యము :-

(1) ఇతశ్చ శోకమోహః సకృత్త్వా శీతోష్ణాదిసహనం యుక్తం యస్మాత్ :-
నానత ఇతి । నానతో విద్యమానస్య శీతోష్ణాదే స్పృశాఃస్య న విద్యతే నాస్తి భావో
భవన మస్తితా । నహి శీతోష్ణాది సకారణం ప్రమాణే ర్నిరూప్యమాణం వస్తు సంభవతి
వికారో హి సః । వికారశ్చ వ్యభిచరతి, యథాఘటాదినంస్థానం చక్షుషా నిరూప్యమాణం

కాంక్షరభావ్యతత్త్వబోధిని :-

(1) అధికారి విశేషమగు దిత్తిక్ష (శీతోష్ణాదిబద్ధసహనము) యీచెప్పబోవు
కారణమువలన సవశ్యక ర్తవ్యము. ఎట్లని? మిథ్యాభూతిమగు నవిద్య మొదలు శీతోష్ణముల
వలకునగు ప్రపంచమంతయు సదృశము. (లేనిది) అనగా వస్తువుకానేరదు. నిర్వికార
మగుటంజేసి యొక యాత్మమాత్ర మేరూపము, నిశ్య స్తువు, సదృశము గాన సప్రద్రూ

వాడు స్థూలసూక్ష్మకారణోపాధులను విడిచినవాఁ డగును. సహ ధినిష్ఠుడగునట్టి పురుషునికి శీతోష్ణములు
సుఖమును గాని, దుఃఖమును గాని కలుగ జేయుటకు సమర్థములు గావు. కానః “సమదుఃఖగుఖం” సమము
లగు సుఖదుఃఖములు కలవాఁ డగును. అట్టి “ధీరం” ధ్యానయోగనిష్ఠుని “ఏతే” పూర్వోక్త వ్యాఖ్యానరీతి
ని తివిధము లగు మాతృస్పర్శములు జాగరదవస్థయందు గాని, స్వప్నావస్థయందుగాని, యసంప్రజ్ఞాత
సమాధ్యవస్థయందుగాని “నవ్యధయన్తి” స్వాస్థ్యమునుండి ప్రచ్యుతునిజేయవు. “సోమృత త్వాయకల్పతే”
అట్టి సమదుఃఖగుఖయు, ధ్యాననిష్ఠావంతుఁడు నగుపురుషుడే మోక్షమున కర్హుడగుచున్నాడు. కానః
నీవుగూడనట్టి తిత్తిక్షనాశ్రియింప దగుదువని యాశయము. “పురుషర్షభ!” అనుసంబోధనముచే సర్వపురుష
శ్రేష్ఠుడగుటచే నీవుగూడనట్టి తిత్తిక్ష ఫలము ననుభవించుటకుఁ దగుదువని నూచితమైనది.

॥౧౭॥

శాంకరభావ్యమ్ —

మృద్యవ్యతిరేకేణానుపలభ్యే రస తత్తథా సర్వో వికారః కారణవ్యతిరేకేణానుపలభ్యే రసః ।
జన్మప్రధ్వంసాభ్యాం ప్రా గూర్ధ్వం చానుపలభ్యే । మృదాదికారణస్య చ తత్కారణవ్య
తిరేకేణానుపలభ్యే రసత్వమ్ ॥

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని :—

వములగు శీతోష్ణాదులవలన బ్రాప్తించు సుఖదుఃఖములచే మర్నవిషాదాదులను బొందుట
యుచితముకాదు. అందువలన శీతోష్ణాదిద్వంద్వసహన మావశ్యకము.

ఈశ్లోకమున “నానతో విద్యతేభావః” అనత్తునకు సత్త్వములేదని చెప్పుట
యసమంజసము. అనత్తునకు సత్త్వము ప్రసక్తమే కానప్పుడు తన్ని పేధ మప్రసక్తప్రతి
పేధయగును. అట్టిని పేధముజెప్పుట శాస్త్రీయమార్గముకాదని శంకింపరాదు. కారణ
విశిష్టశీతోష్ణాదులు రజ్జుసర్పమువలె నప్రామాణికము లగుటంజేసి యథార్థములుకావు.
విషయమగు శీతోష్ణాదులను కారణముతోగూడ నేవిధముగను నిరూపించుటకు వీలుకానం
దున శీతోష్ణాదిరూపధర్మినిగ్రహించు ప్రత్యక్షాదులకు యథార్థమును స్థాపించుప్రామా
ణ్యమును కల్పించుటకు వీలులేదు. విషయములగు శీతోష్ణాదులు నిరూపించుటకు శక్యము
కానందుననే నావిషయమగు ద్వైత మనిర్వాచ్యమని యర్థము.

ప్రత్యక్షసిద్ధమగు శీతోష్ణాదిద్వైతము నిరూపించుటకు శక్యముకానందున
ననిర్వాచ్య మెట్లగునని శంకింపరాదు. “వాచారవృణం వికారో నామధేయం మృత్తికే
త్యేవనత్యం” అనుకృతివలన వికారమంతయు మిథ్యాభూతమేయగును. మఱియు వికార
మగు రజ్జుసర్ప మాగమాపాయులుగుటవలన మిథ్యాభూతమైనట్లు శీతోష్ణాదులగు వికార
ములాగమాపాయులగుటంబట్టి మిథ్యాభూతములు.

మఱియుఁ గార్యము కారణముకన్న భిన్నమా? అభిన్నమా? భిన్నమగుచో
ఘటాదులు చక్షురింద్రియముచే లోపల వెలుపల బాగుక బరిశీలించినచో మృత్తుకన్న
వేరుగ గాన్పింపవు. కాన కార్యములైన ఘటాదులు కారణమగు మృత్తుకన్న వేరుకావు.
అదేవిధమున గార్యము లగుటంబట్టి శీతోష్ణాదులు నిజముగాఁ గారణముకన్న వేరుకావు.

మఱియు “ఆదావంతేవ య న్నాస్తి వర్తమానేపి త త్తథా” అనువచనాను
సార ముత్పత్తికి బూర్వమునందు నాశమునకుఁ బరమందు లేమింజేసి వర్తమానకాలము
నందుఁగూడ నవిలేనివే (అనత్తులే)

కార్యము కారణస్వరూపమే యైవో కారణముకన్న కార్యమనునది వేరు లే
కుండుటంజేసి కార్య మనత్తే యగును.

శాంకరభావ్యత్వం —

బుద్ధిర్వ్యభిచరతి త దన దితి సదసద్విభాగే బుద్ధితంత్రే స్థితే సర్వత్ర ద్వే బుద్ధీ ఉపలభ్యతే సమానాధికరణే ।

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని ! —

ములు. “ఘటస్సక్” పటస్సక్” అను బుద్ధులయందు దండము వ్యావృత్తము. అవ్యభిచారియగుటచే వ్యావృత్తములగు రజ్జుసర్పపరంపరయందు నువృత్తమగు నిదమంశమువలె వ్యావృత్తములయందు పనువృత్తమగునది పరమార్థసద్రూపము, వ్యభిచారియగుటచే వ్యావృత్తమగు రజ్జుసర్పపరంపరవలె వ్యావృత్తమగునది మిథ్యాభూతము. కానః ఘటపటాదుల బుద్ధులు వ్యావృత్తబుద్ధులనబడును. కానః ననువృత్తమునందు వ్యావృత్తము కల్పితము. అనువృత్త మకల్పితము. అందుచే సర్వభేదకల్పనాధిష్ఠానము, కార్యకారణములకన్న భిన్నమునగు సత్తు కలదు. అందుచే శూన్యవాదము సంభవింపనేరదు.

సమస్తద్వైతప్రపంచమునకు మిథ్యాత్వమును వాదించు నద్వైతులమతము నందు సద్రూపబ్రహ్మముకన్న వేటొండువస్తు వేలేనందున దృష్టాంతములేమింజేసి పూర్వోక్తానుమానద్వయము సంభవింపనేరదని శంకించరాదు. ‘సత్, అసత్, అను విభాగము సద సద్బుద్ధ్యధీనము. కాన బ్రాతిభాసికవిభాగము ననుసరించిన పాత్రిభాసికమగు రజ్జుసర్ప, శుక్తిరజతాదులు దృష్టాంతములుగ సంభవించుటచే నిరుక్తానుమానద్వయము నిష్కళంకము.

ఏది కాలమువలనను, దేశమువలనను, వస్తువువలనను పరిచ్ఛిన్నమగునో అది యసత్తనంబడును. ఎట్లనిన? ఉష్ణత్తివిశాళములు గల ఘటాదికము పుట్టుటకు పూర్వకాలమునందు బరకాలమునందు లేని దగుటచే నట్టికాలములచే నాఘటాదికము బరిచ్ఛిన్నమగును. (అనగా నిన్నటిరోజు మొదలుకొని నేటివరకు ఘటము కలదనియు యుత్పత్తికిబూర్వము, నాళమునకు బరమందును లేదని యాశయము) కానః ఘటాదికము కాలపరిచ్ఛిన్న మనబడును. అదేవిధమున నాఘటాదికమే క్రియాసత్తగుటంజేసి సర్వదేశములయందుండకపోవుటవలన దేశపరిచ్ఛిన్నమగును. (అనగా కొన్నిప్రదేశములయందుండక కొన్నిప్రదేశములయందుండునదని యాశయము) కాలపరిచ్ఛిన్నమగు వస్తువు దేశపరిచ్ఛిన్నమైనను దేశపరిచ్ఛిన్నములగు పరమాణువులకు తార్కికులు కాలపరిచ్ఛిన్నత్వము నంగీకరింపకపోవుటవలన కాలపరిచ్ఛిన్నత్వము, దానికంటె శేషుగ దేశపరిచ్ఛిన్నత్వ మిచట జెప్పబడెను. దేశపరిచ్ఛేదమనగ నొకొకదేశమునందుండత్యంతాభావము. (ఘటాదికముయొక్క యత్యంతాభావము ఘటము లేనిచోటయుండును.) కానః దానిచే ఘటాదికము దేశపరిచ్ఛిన్నమగును. ఇదేతీయ ఘటాదికము వస్తువువలనను బరిచ్ఛిన్న మగును. ఎట్లనిన? సూతీయభేదమనియు, విశాతీయభేదమనియు, స్వగతభేదమనియు వస్తుపరిచ్ఛేదము మాడువిధములు. అందు వృక్షమునకు, మఱియొకవృక్షమునకు గల భేదము సూతీయభేద మనబడును. వృక్షాదులకు, శిలాదులకుగల భేదము విశాతీయభేదమనబడును. వృక్షాదులకు, తనసంబంధమగు పత్రపుష్పాదులతోగల భేదము స్వగతభేదమనబడును. లేక, జీవేశ్వరభేదము, జీవజగద్భేదము, జీవులకుగల పరస్పరభేదము, ఈశ్వరజగద్భేదము, జగత్తునకు పరమాత్మకు గల భేదమనియు, వస్తుపరిచ్ఛేదము యొడువిధములు. కాలదేశములచే నపరిచ్ఛిన్నమగు నాకాకాదులకు వస్తుపరిచ్ఛేదమును తార్కికులు లంగీకరించుటచే కాలదేశపరిచ్ఛేదముకంటె శేషుగ వస్తుపరిచ్ఛేదము

కాంక్షరభావ్యతత్వబోధిని—

సత్తు, అసత్తులవిభాగము బుద్ధ్యసేనము. అట్టి బుద్ధివిభాగము జగన్నిభావ్యత్వ వాదియగు నద్వైతికి సంభవించుట దుర్లుభముకాదా? యనిన కల్పితమగు సదసద్బుద్ధివిభాగము తద్విషయ సదసద్బుద్ధివిభాగప్రతిభాసమునకు వ్యవహారభూమియందు హేతువగును. కానః వ్యావహారికసదసద్బుద్ధివిభాగము సంభవించును. దాని ననుసరించి ప్రాతిభాసిక దృష్టాంతముపలన నిరుక్తానుమానము సమంజసము.

సద్బుద్ధి, అసద్బుద్ధియను బుద్ధిద్వయము ననుసరించి సత్తు, అసత్తు అను సదసద్విభాగమన్నచో సత్తు సామాన్యరూపమగుటచేసి విశేషాకాంక్ష కలుగును. అట్టి విశేషాకాంక్షానివర్తకమగు విశేషవస్తువు నంగీకరింపవలయును. అట్లే సామాన్యవిశేషరూపములగు రెండువస్తువులు సిద్ధించుచున్నవి. అట్లంగీకరింపక కార్యకారణభిన్నమగు సత్తారూపవస్తువుకన్న భిన్నమగు విశేషవస్తువు నంగీకరించినఁ గార్యకారణరూపమగుచట్టి నవిద్యతోఁగూడిన శీతోష్ణాదిదృశ్యప్రపంచ మెట్ల సద్రూప్యమని శంకింపరాదు.

జెప్పఁబడెను. కానః నిట్టి ప్రవిధపరిచ్ఛేదములుగల (దేశకాలవస్తువులవలన బరిచ్ఛిన్నమగు) యనద్రూపమగు శీతోష్ణాది నిఖిలప్రపంచమునకు భావమా (విరుద్ధములగుటచేసి ఘటత్వ, ఆఘటత్వములకు నొకదానియందునికి సంభవింపనటులప్రవిధపరిచ్ఛేదములుగల శీతోష్ణాది నిఖిలప్రపంచమునందు ప్రవిధపరిచ్ఛేదరాహిత్యము) సంభవింపనేడు. దృశ్యపదార్థముకలను యనుగతము కాకపోవుటచే నిత్యుడు ఘటములేదనియు, నీదేశమునందు ఘటములేదనియు, నీవస్తువునందు ఘటములేదనియు దృశ్యపదార్థము నిషేధింపఁబడును. సత్పదార్థమన్ననో, యంతటను యనుగతమగుటవలన నొకదేశమునందుగాని, కాలమునందుగాని, వస్తువునందుగాని నిషేధింపఁబడుటలేదు. కాన నంతటను యనుగతమగు సద్వస్తువునం దననుగతమగు (వ్యభిచారియగు) దృశ్యవస్తువు, — అనుగతమగు రజ్జుఖండమునందు వ్యభిచారియగు స్పృధారవలె గల్పితమని యాశయము.

అననుగతమగు (వ్యభిచారియగు) వస్తువునకు గల్పితత్వము నంగీకరించినచో దుచ్ఛములగు శశశృం గాదులయం దనువృత్తము గాకపోవుటచే సద్వస్తువగు నాత్మగూడ గల్పితము కావలసివచ్చునను యాశంకను దొలగించుటకు “నాఽభావో విద్యతే సతః” అనిజెప్పెను.

సత్తుయందుండుభేదమునకు బ్రతియోగియగుట వస్తుగతపరిచ్ఛిన్నత్వము. అనగాః ఘటమునందు పటభేదము గలదు. అట్టిపటభేదమునకు బటము ప్రతియోగిగాన పటము పరిచ్ఛిన్నమనఁబడును. యిట్లే దృశ్యప్రపంచ రూపములగునన్నియు దమతమభేదములకు ప్రతియోగులుగాన పరిచ్ఛిన్నము లనఁబడును. ఇంక శశవిషాణాదులన్ననో యప్రసిద్ధము లగుటచేసి శశవిషాణాదుల భేదమునెచ్చటను జెప్పుటకువీలులేదు కాన భేదప్రతియోగిత్వ రూపపరిచ్ఛిన్నత్వము శశవిషాణాదులకు సంభవింపనేరదు. కానః శశవిషాణాదులయందు వ్యావహారికసత్యత్వమగూడ లేనందున శశవిషాణమునం దాత్మభేదము జెప్పుటకు వీలుపడదు. అందువలన నాత్మకు బరిచ్ఛిన్నత్వ కల్పితత్వములు బ్రాప్తింపనేరవు. ఈజెప్పుటచే పర్యవసితమైన యాశయమేమనినః ఏకము, స్వప్రకాశము, నిత్యము, సర్వవ్యాపకము నగు సత్పదార్థము సర్వానుభూతమగుటచే నట్టి సత్పదార్థభేదము సంభవింపనేరదు. ఘటమునందు సద్భేదము సంభవించుననెదవా “సస్సటః” అను సర్వానుభూతప్రతీతివలన సత్పదార్థఘటములకు సామానాధికరణ్య (అభేద) మనుభూతమగుచుండ నదియు సంభవము

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :-

సర్వత్ర వ్యవహారావస్థయందు 'సస్థుటః, స స్థుటః, అను సమానాధికరణములగు సద్బుద్ధి, ఘటాదిబుద్ధులు ప్రత్యక్షసిద్ధములు. సామానాధికరణ్యమనగ నేకార్థప్రతిపాదకత్వము. అదియెట్లనిన? "ద్రవ్యం, ఘటః" అనుపదములుయేకార్థప్రతిపాదకము లగుటంజేసి ద్రవ్య ఘటపదములు సమానాధికరణము లనంబడును. అట్టి పదనిష్ఠసామానాధికరణ్య మాపచా

గాదు. అభావమునగ బరిచ్ఛిన్నత్వము. అది దేశమువలన, కాలమువలన, వస్తువువలన మూడువిధములు. సత్పదార్థము సర్వవ్యాపక మగుటంజేసి దానికి దేశమువలన బరిచ్ఛిన్నత్వము బాప్తింపనేరదు. నిత్యమగుటచే కాలమువలన పరిచ్ఛిన్నత్వము బాప్తింపదు. సద్వ్యతిరిక్తమగు వస్తువులేమింజేసి వస్తువువలన బరిచ్ఛిన్నత్వము బాప్తింపదని "నాభావో విద్యతే సతః" అనువాక్యమున కర్థము.

దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదము దేనికి లేదని చెప్పుచుంటివో, అట్టి సత్పదార్థమును వస్తువే లేదు. ఏమన? సత్త్వ మనునది తర్క-కాస్త్రప్రసిద్ధమగు పరసామాన్యము. అట్టి సత్త్వ కాశ్రయ మగుటంజేసి ద్రవ్య గుణకర్మలు "సద్భివ్యం, సస్థుటః, సత్కర్మ, అని సదూపములుగ వ్యవహరింపబడుచున్నవి. అట్టి సత్త్వతో ద్వివ్యగుణకర్మ లనెడి యేకాధికరణము నందుండుటచే సామాన్య, విశేష, సమవాయములు సత్త్వవత్తులుగ వ్యవహరింపబడుచున్నవి. గాన సత్త్వత్తికి పూర్వమునం దసత్త్వగు (పాగ) భావప్రతియోగి యగు) ఘటాదికమునకు మృదాది కారణవ్యాపారము వలన సత్త్వమును, అట్టి సత్త్వవిశిష్ట మగు ఘటమునకు కారణనాశముచే నభావము సంభవించుచుండ "నా సత్తో విద్యతే భావో నా భావో విద్యతే సతః" అనత్తునకు సత్త్వము లేదనియు, సత్త్వన కభావము లేదనియు జెప్పుట యెటుల సమంజస మగును? అను నాశంకకు సమాధానముగ "ఉభయో రపి దృష్టాంత స్వనయో స్తత్త్వదర్శిభిః" అని జెప్పుచున్నాడు. "ఉభయో రపి" సదసత్తులయొక్క "అంతః" మర్యాద (యేది సత్తో యది యెల్లప్పుడు సత్తే. యనియు, ఎది యసత్తో యది యెల్లప్పుడు సత్తే యనియు వస్తుయాధాత్మ్యము)ను దెలిసకొను స్వభావముగల బ్రహ్మజేత్రలు శ్రుతి స్మృతియుక్తులచే విచారపూర్వకముగ నిశ్చయించిరి. కానః కుతార్కి-కుల నిశ్చయము (ఉత్పత్తికి బూర్వమునందు ఘట మసదూపమై కారణవ్యాపారమున సదూప మగుచున్నదనియు, అఘటమే నాశానంతమున నసదూప మగుచున్న దనునట్టి నిశ్చయము) భేదమయే యగుచున్నందున నట్టి విపరీతనిశ్చయ మసత్త్వమున సదూపమగుచున్న సద్బుద్ధిపున కసదూపత్వమును సాధింపనేర దని యాశయము. ఈవిషయమునే "సదేవ సామ్యేద మగ్ని ఆసీ దేక మేవావృతీయం" ఇత్యుపకృమ్య "ఏత దాత్మ్య మిదగ్ం సర్వం! తత్సర్వం స ఆత్మా! తత్త్వమసి శ్వేతతో" అను శ్లోతి ఒక్కటగునట్టియు, సజాతీయవిజాతీయస్వగతభేద భూమ్యై నట్టి సద్రూపమునే సత్యముగ జెప్పుచున్నది. "వాచారవృణం నికారో నామధేయం" అను ఛాందోగ్యత్రతి వ్యభిచారి యగు వికారమాత్రము వాఙ్మాత్రముచే జెప్పబడుటచే నసత్య మనియుజెప్పుచున్నది. "అన్నేన సామ్య! శుంగే నాపో మూల మన్విచ్ఛాన్న సామ్య! శుంగేన లేజో మూలమన్విచ్ఛ లేజసా సామ్య! శుంగేన సస్మూల మన్విచ్ఛ సస్మూలా సామ్యేమా సస్వాః ప్రజా ససదాయతనా ససత్ప్రతిష్ఠా" అను శ్లోతి సర్వవికారములు సత్తుయందు కల్పితము లని బోధించుచున్నది.

సత్త్వ మన తార్కికపరికల్పితం బగు బ్రసామాన్యము కానేరదు. ఎందువలననగ? ఏకాకార మగు "సద్భివ్యం, సస్థుటః, సత్కర్మ, సత్సామాన్యం" అను ప్రతికులచే ద్రవ్యగుణకర్మ సామాన్యముల యందు సామాన్య మనునది సమానముగ భాసించుచుండ ద్రవ్యగుణకర్మలయందు పరసామాన్యము సమవాయన బంధముచే భాసించుననియు, సామాన్యగులయం దేకాధికరణ్యత్వసంబంధముచే భాసించునని

శాంకరభావ్యత్వత్వబోధిని :-

రికముగఁబ్రస్తుతము సద్బుధి, ఘటాదిబుద్ధులయందు జెప్పఁబడుచున్నది. అనఁగానేమి? సదసద్బుద్ధులయందు గల సామానాధికరణ్య మేకార్థవిషయకత్వము. అట్టి వస్తువు శ్రుత్యనుమానాదులవలనఁబ్రసాధితమగు సద్రూపమే. కాన నట్టి సద్రూపాతిరిక్త వస్తువు మిథ్యయే (యనఁద్రూపమే)యగును కనుకనే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “నానతో విద్యతే భావః” అని నుడివియుండెను. అట్లుకాక “సస్థ టః” “సస్థ టః” అను బుద్ధివిషయములు భిన్నములేయైనచో ఘటపటములకువలె సామానాధికరణ్యము కుదరనేరదు.

యు జెప్పుట యసంగతము. మఱియు “సద్భివ్యం” అనుచోట “సత్” అనునది ప్రథమావిభక్త్యంతము. “దృవ్యం” అనునదియు ప్రథమావిభక్త్యంతము. సమానవిభక్త్యంతపదప్రతిపాదితము లగు నర్థముల కభేదము భాసించును. కాని సమవాయము భాసింపవందున నొకచోట సమవాయసంబంధముచేతను, మఱొకచోట ఏ కాధికరణవృత్తిత్వసంబంధముచేత నుండు పరసామాన్యము సిద్ధిపనేరదు.

మఱియు “దృవ్యం సత్, గుణస్సన్” ఇత్యాదిప్రతీతులచే సర్వాభేదము సత్తకు సిద్ధించున. దృవ్యగుణకర్మ లను భేదమే లేనందున నట్టి ధర్మిలగు దృవ్యగుణకర్మలయందు సత్త్వము కల్పించుటకు పిలువడనందున సద్రూపమునందే దృవ్యగుణాదులు కల్పితములు. కాన దృవ్యగుణాదుల కాశ్రయము సద్రూప మగుచుండ ద్రవ్యగుణాదులయందు పరసామాన్య ముండు నని జెప్పుట యసంగతము. ఈవిషయమునే “సత్తాతోపి న భేద స్సాన్య దృవ్యత్వాదేః కతోఽన్యతః । ఏకాకారాహి సూక్తి స్సద్భివ్యం స న్గుణ స్తథా” అని వారిక కారులు జెప్పియుండిరి. అసత్పదార్థ మప్రసిద్ధ మగుటజేసి సత్తయు నసత్పదార్థముకంటె భిన్నము కాదు. దృవ్యత్వాదికము సద్ధర్మ మగుటంజేసి సత్తుకంటె భిన్నము కాదు. కనుకనే ఘటపటతచ్ఛేదముల సదభేదముచే నేకములు కాన “ఘటా ద్భిన్నః పటః” అను ప్రతీతి ఘటపటముల భేదసాధకము కానేరదు. తర్కికలు కాల మను పదార్థము సర్వాత్మక మని యొప్పుకొనిరి. అట్టి కాలముచేతనే సర్వవ్యవహారము లుపపన్న మగుచుండ తద్వ్యతిరిక్త పదార్థకల్పనయందు బ్రమాణము లేమింజేసి సర్వానున్యూతం బగు నాకాలమునకే సద్రూపముచేతను, స్ఫురణముచేతను, సర్వతాదాత్మ్యముచేతను బ్రతీతి కలుగుచుండ పరసామాన్య మునెడి సత్త నంగీకరించుట నిర్వృత్తికము. స్ఫురణయు సర్వానున్యూతమగుటచే నేకము. అట్లగుటచే నాత్మ నిత్యమని ముందుశ్లోకమునందు సర్వరముగ జెప్పఁబడును.

వివిధమున నొకానొక దేశమందు గాని, నొకానొక కాలమునందు గాని యుండు ఘటమునందుండుఘటత్వము దేశాంతరమునందుగాని, కాలాంతరమునందుగానిపటమునందుండనేరదో అవిధముగనే పదార్థస్వభావమును భంగపరచుటకు పిలు లేనందున నొకానొక దేశమునందు గాని, యొకానొక కాలమునందుగాని ఘటమున కఘటత్వమును సంపాదించుట కింద్రునకకూడ శక్యము కాదు. ఇదేవిధమున నొకానొక దేశమునందుగాని, కాలమునందుగాని యసత్తగుదానికి దేశాంతరమునందు గాని, కాలాంతరమునందు గాని సత్త్వమును, ఒకానొక దేశమునందు గాని కాలమునందుగాని సత్తగు పదార్థమునకు దేశకాలాంతరముల యందసత్త్వమును, సంపాదించుటకు శక్యము కాదు. కాన సదసత్తులకు నియతరూపత్వము. (సత్తుసత్తే, అసత్తు యసత్తే యగునని యాశయము) ఇంకను యీవిషయ ముద్వైతసిద్ధియందు విస్తరముగ జెప్పబడినది.

కాన సద్వస్తుతే—మాయాకల్పిత మగు నసత్పదార్థముయొక్క నివృత్తిచే నమృతత్వముకొలుకు సమర్థమగుచున్నది. కనుక సన్మాతృదృష్టిచే దితిత్వయు యుపపన్న మగునని యాశయము.

శాంకరభాష్యమ్ :-

(3) స సీలోత్పలవత్ స స్థటః స స్థటః స స్థాస్తీతి । ఏవం సర్వత్ర తయో ర్బుద్ధ్యో ర్ఘటాదిబుద్ధి ర్వ్యభిచరతి । తథాచ దర్శితం । నతు సద్బుద్ధిః । తస్మా య్ఘటాది శాంకరభాష్యతత్వబోధిని—

(3) బుద్ధులయందుఁగలసామానాధికరణ్యము రెండువిధములు. ఒకటిఏకార్థవిషయకత్వము, రెండు ధర్మధర్మినిషయకత్వము, “సీలం ఉత్పలం” (నల్లనిదికలువ) అనుచోట నలుపుధర్మము, కలువధర్మి; ఈరెండునుధర్మధర్మలనఁబడును. ఈరెండుజ్ఞానములు “సీలం ఉత్పలం” (నల్లనిదికలువ) అనుజ్ఞానములు. ఈజ్ఞానములకు సామానాధికరణ్యము ధర్మధర్మి విషయకత్వము. అదేవిధమున “స స్థటః” అనుబుద్ధులయందుఁగల సామానాధికరణ్యము. సత్తుధర్మము, ఘటముధర్మిగాన ధర్మ ధర్మివిషయక్వరూపసామానాధికరణ్యమేయచట సంభవించును. అందుచే ధర్మమగు సత్తుకన్నవ్యతిరిక్తముగ ఘటాదివస్తువు ప్రాప్తించుచుండ ఘటాదులె ట్లవస్తువులగును (అనత్తులగును) అనిశంకింపరాదు.

శంకరానందీయము!—

“అంతటనుయుఁడు శబ్దస్పర్శరూపరసగంధముల యనుసంధానము సత్వంతము విడచి యెల్లప్పుడు బ్రహ్మసంధానమునఁ జేయుట శక్యము కాదు” అనుశంకను బరిహరించుటకు—బ్రహ్మతిరిక్తవస్తువు లేకుండుననేబ్రహ్మముపూర్ణమగుటవలనను, నిత్యమగుటవలనను, నిరంతరమగుటవలన నెల్లప్పుడునాబ్రహ్మమే యనుసంధానము జేయదగినదని సూచించుటకు బ్రహ్మమునకు సత్వమును, తద్వ్యతిరిక్తమగుదాని కసత్వమును “నాసతో విద్యతేభావః” అను శ్లోకముచే నుపపాదించుచుండెను.

ఏవస్తువు (సత్) అస్తితామాత్రస్వరూపమై, సర్వగతమై, నూత్నమై, ఏకమై, ఏకరసస్వరూపమై నిత్యమై, నిరవయవమై, నిరంజనమై, విజ్ఞానమై సర్వవేదాంతములవలన దెలియబడుచుండెనో యట్టి బ్రహ్మముకంటె విలక్షణమగునట్టి యసచ్ఛబ్ద ప్రతిపాదితిమగు జగత్తునకు సత్త్వములేదు. ఏలన? స్వరూపమచే సద్రూపమగు వస్తువునందు సత్త్వముండును. ఈజగత్తు స్వరూపతః సద్రూపముగానందున నసత్స్వరూపమగు జగత్తునకు సత్త్వముండుటయందు బ్రమాణములేమింజేసి సత్త్వము సంభవింపనేరదు.

జగత్తునందు సత్త్వముండుటయందు బ్రత్యక్షాదులు ప్రమాణములనెడవా? యావిషయమున నిన్నిట్లు ప్రశ్నింపవలసియున్నది. జగత్తునందు సత్త్వముండుటయందు బ్రత్యక్షము ప్రమాణమా? లేక ననుమానమా? లేక నుపమానమా? లేక శబ్దముప్రమాణమా? బ్రత్యక్షము ప్రమాణమందువా? శుక్తినిజాచి “ఇది రజతము” అనుస్థలమునందును, చంద్రునిజాచి “పాదేశమాత్ర శ్చంద్రః” (చంద్రుడు లూడితుడు పరిమాణముకలవాడు) అనుస్థలమునందును ప్రత్యక్షప్రమాణములగు నింద్రియములకు యథార్థజ్ఞానజనకత్వము లేమింజేసి జగత్సత్త్వమునందు బ్రత్యక్షముప్రమాణముగాదు. “ఇదం రజతం” (ఇదిరజతము) “పాదేశమాత్ర శ్చంద్రః” చంద్రుడు ప్రాదేశమాత్ర పరిమాణముడు అను స్థలములయందొంద్రియములకు జంద్రాదులకు యోగ్యసంబంధము లేనందున బ్రత్యక్షప్రమాణముగు చతురింద్రియమువలన యథార్థజ్ఞానము గలుగక పోయినను, మరొకస్థలమునందు విషయేంద్రియములయొక్క యోగ్యసంబంధమువలన యథార్థజ్ఞానము కలుగును. అట్టి జ్ఞానజనకములగుటచే బ్రత్యక్షముప్రమాణముగ నింద్రియములు ప్రమాణము లగునని శంకింప

కాంకరభావ్యమ్ :-

బుద్ధివిషయోఽస న్యభిచారాత్ | న తు సద్బుద్ధివిషయోఽన్యభిచారాత్ | ఘటే వినప్తే ఘటబుద్ధౌ వ్యభిచరన్త్యాం సద్బుద్ధి రపి న్యభిచరతీతిచేత్ | న, పటాదా వపి సద్బుద్ధిదర్శ

కాంకరభావ్యతత్త్వబోధిని:-

భేదము, అభేదము, విరుద్ధములుగాన “సస్పృటః” అను స్థలమున సామాన్య రూపముగు సత్తుకు విశేషరూపముగు ఘటమునకు భేదము, అభేదము, ప్రాప్తింపనేరదు. గానః ఘటధర్మము సత్తు కానేరదు. కనుక “సీల ముత్పలమ్” (నల్లనిది కలువ). ఆను చోట ధర్మధర్మవిషయకమగుటచే నది గౌణమగుసామానాధికరణ్యము. “సస్పృటః” అను చోట అనువృత్తమునందు వ్యావృత్తము కల్పితమగుటంబట్టి జాతివ్యక్తులకుగల సామానాధికరణ్యము ఏకవ్యక్తి విషయకత్వరూపము.

ఈ తీరుననే యంతటను గుణగుణస్థలములయందు చూచుకొనవలయును.

“సస్పృటః” అను బుద్ధిద్వయమునందుండు సామానాధికరణ్యము ఉపపన్నము కాదని సామాన్యవిశేష రూపములను యందువస్తువులు సంభవింపవు. కానః సత్తారూప మగు సామాన్యమే యంగీకరింపవలెనని యెందుకుఁజెప్పవలయును? సామాన్యవిశేషము లలో విశేషములే వస్తువులని శంకింపరాదు.

“సస్పృటః” అను స్థలమునందు సద్బుద్ధి, ఘటబుద్ధి యను రెండు బుద్ధులు గలవు. అందు ఘటబుద్ధి “సస్పృటః” అను స్థలమునందు లేకపోవుటచే ఘటబుద్ధి వ్యభిచారి. ఘట బుద్ధి వ్యభిచరించినఁ దద్విషయమగు ఘటము కూడ వ్యభిచారి యగుచున్నది. ఈరీతిగనే పటాదులు కూడ వ్యభిచారులు. అనగా వ్యావృత్తము లనఁబడును. కానః వ్యావృత్తము లగు విశేషము లన్నియు వికారము లగుటంబట్టి యాగమాపాయులు. ఆగమాపాయులగు టచే మిథ్యాభూతములు, (విశేషములకు వస్తుత్వము లేదనుట.)

“సస్పృటః” “సస్పృటః” “సస్పృష్టి” అను ఘట, పట, హస్తి విషయకబుద్ధుల యందు సర్వస్థలములయందు సద్బుద్ధి గోచరించుటచే సద్బుద్ధి యవ్యభిచారి. కానః సద్విష యమగు సత్తయు యవ్యభిచారియే. అట్టి సత్తు ఒకటియే యగుటంబట్టి ద్విరూపత్వప్రాప్తి జనదు. గణాకారముగ జేయబడిన దారువునందు ౧ జబుద్ధియు, మృత్తునందు ఘటబుద్ధియు, యోగ్యసంబంధ ద్వారముననే చక్షురింద్రియమువలనఁ గలుగుచుండెను? అట్టివిపరీతబుద్ధిని జనింపజేయు చక్షురాదీంద్రియములు జగత్సత్త్వమునుగూర్చి యెట్లు ప్రమాణములగును? ప్రమాణములుకానేరవు.

ఇక జగత్సత్త్వమునుగూర్చి యనుమానము ప్రమాణమందువా? ప్రపంచము ప్రత్యక్షసిద్ధమను నీమతమునందనుమాన ముపయుక్తముకానందున జగత్సత్త్వమునం దనుమానముగూడ ప్రమాణము కానేరదు.

జగత్సత్త్వమునం దనుమానము ప్రమాణమందువా? నదియు సంభవింపదు. ఏలనః సాదృశ్య వాక్యమగు “గోసదృశోగవయః” అనువాక్యముచేబనించెడి (గవయమృగము గోసదృశము) అనుజ్ఞానముప

శాంకరభాష్యమ్ :-

నాత్ | విశేషణవిషయైవ సా సద్బుద్ధిః | సద్బుద్ధివ ధ్వుటబుద్ధి రపి ఘటాన్తరే దృశ్యత ఇతి
చేన్న, పటాదా వదర్శనాత్ |

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని —

తేమింజేసి సామాన్యవిశేషాత్మకము కానేరదు. కానః సద్బుద్ధివిషయముగు నొక్క సత్తయే వస్తువనంబడును. ఇందుఁపలన ఘటాదిబుద్ధివిషయములగు ఘటాదివిశేషములు వ్యభిచారు లగుటంబట్టి యసత్తులనంబడును. సద్బుద్ధివిషయముగు సత్త యవ్యభిచారియగుటచే సద్రూపము (వస్తువు) యనంబడును.

ఘటము నశించినపుడు ఘటబుద్ధి గ్రహింపఁబడకుండుటంజేసి ఘటబుద్ధి వ్యభిచరించుచున్నది. అదేవిధమున “స్వస్థుః” అను సద్బుద్ధికూడ వ్యభిచరించుచున్నది. కానః సద్బుద్ధి వ్యభిచరించుటచే “నవ్యభిచారియగుట” యనుపేతువుసద్బుద్ధికి సంభవింపనేరదు. కానః సద్బుద్ధివిషయమగు సత్తకూడ వ్యభిచారి యగుటంజేసి ఘటాదులవలె సత్తగూడ కల్పితము. (అనగా నవస్తువు, అసత్తు) యని శంకింపరాదు.

ఘటము నశించినపుడు ఘటబుద్ధి వ్యభిచరించినను “సన్నటః” అను స్థలముల యందు సద్బుద్ధి విశేషణవిషయ మగుటంజేసి విశేష్యాంతరము నవలంబముఁజేసికొని గ్రహింపఁబడుటంజేసి సద్బుద్ధికి వ్యభిచారములేదు. అందువలన సత్తు అనువృత్తము. అనువృత్తమునందు వ్యావృత్తము కల్పితము. కానః వ్యావృత్తములగు ఘటాదిప్రపంచము కల్పితము. (వస్తువుకాదు, అసత్తు) అనువృత్తమగుసత్త యకల్పితము. (వస్తువు) అపి త్వముకలది.

సద్భుద్ధివలెనే యొకఘటము నశించినను ఘటాంతరమునందు ఘటబుద్ధి గ్రహింపబడుటజేసి ఘటబుద్ధికూడయవ్యభిచారియే. కానః వ్యభిచారులుగాని ఘటబుద్ధులయందు ఘటాదు లనువృత్తములగుటజేసి ఘటాదిప్రపంచము వస్తువు (అస్తిత్వముకలది) యని శంకింపరాదు.

ఘటబుద్ధి ఘటాంతరమునందు గ్రహింపబడినను ఒటమునందు నద్బుద్ధి గ్రహింపబడినటుల గ్రహింపబడుటలేదు కానః ఘటాబుద్ధులు వ్యభిచారులు. తద్విషయములు వ్యావృత్తములు. వ్యావృత్తములు కల్పితములు. అనత్తలవంబడును (అనగా మిథ్యాభూతములు.)

మానప్రమాణమనబడును. “టిక్కెడు దొంగ నాగి యగు జూరనద శ్రీ నాగేశ్వర ప్రభు
కాచి “గవయమ్మగమ్మ గొన్న పుట్టిని నాగేశ్వర ప్రభు “జూరనద శ్రీ నాగేశ్వర ప్రభు
పదవాచ్య” మని చెబుకొనును. ఈ జ్ఞానము నే ను ముందుముదియ. ఇది యుపనిషత్ సూక్తి మేము నము

కాంకరభాష్యమ్ :-

(4) సద్బుద్ధి రపి నష్టే ఘటే న దృశ్యత ఇతి చే । న్న, విశేష్యాభావాత్ । సద్బుద్ధిః విశేషణవిషయా సతీ విశేష్యాభావే విశేషణానుపపత్తే కిం విషయా స్యాత్ ; న

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:-

(4) ఘటాదినాశచేశమునందు ఘటాకారముగ సత్త భాసింపకపోవుటచే ఘటమునశించినపుడు సద్బుద్ధి ఘటోపరక్తాకారముగ గ్రహింపబడుటలేదు. కాన: సద్బుద్ధికూడ వ్యభిచారియే యగుటంజేసి సత్తు వ్యావృత్తము. వ్యావృత్తమగుటచే కల్పితము అని శంకింపరాదు.

ఘటాదిఃమునశించినపుడు ఘటాదివిశేష్యము లేమింజేసి ఘటోపరక్తాకారమగు సత్తు భాసింపకున్నను ఘటాభావాధిష్ఠానముగ సత్తు భాసించుచునే యున్నది. గోత్వజాతి నిఖిలగోవులయందున్నను వ్యంజకమగు ఖండముండాదిగోవ్యక్తిలేనపుడు గోత్వమున్నను భాసించుటలేదు. అదేవిధమున సద్బుద్ధి విశేషణవిషయకము. అట్లు విశేషణమగు సత్తు

ఈవిధముగ జగత్తునకు చేనితో సాదృశ్యమునుఁ జెప్పవలయునో యట్టివస్తువు లేనందున తైదిధమగు నుపమానప్రమాణము సంభవింపనేరదు. “జగత్తు స్వప్నసదృశము” అని స్వప్న సాదృశ్యము సంభవించునందువా? అట్లే న స్వప్నము మిథ్యయగునట్లు స్వప్న సాదృశ్యమువలనజగత్తుగూడ మిథ్యయే యగును. కానజగత్సర్వమునాదుకమానము ప్రమాణము కానేరదు.

శ్రుతులవలన జగత్తున కసత్త్వము కూయియూ మగుటంజేసియు, శ్రుతులవలన జగత్తు సర్వమనికూయియూము గాకపోవుటవలన నీజగత్సత్త్వమునందు శబ్దము ప్రమాణముకానేరదు.

“అత్తన ఆకాశ స్సంధూతః” (అత్తనలన యాకాశము పుట్టెను.) “యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే” (ఏబ్రహ్మణలన నిఖిలభూతములు జనించుచున్నవో) అని శ్రుతులు చెప్పుటవలన జగత్తు బ్రహ్మకార్యమగుటంజేసి జగత్తునకు సత్త (అస్తిత్వ) ముండుటయందు శ్రుతి ప్రమాణమనెదవా? ఈవిషయమున నిన్ను బ్రశ్నించవలసియున్నది. బ్రహ్మకార్యమగు జగత్తు (1) బ్రహ్మకంటెభిన్నమా? లేక (2) బ్రహ్మభిన్నమా? లేక, (3) బ్రహ్మకంటె భిన్నము నభిన్నముగూడనగునా?

(1) జగద్రూపకార్యము బ్రహ్మకంటె భిన్నమనుపక్షమున నట్టిజగద్రూపకార్యము (1) సద్రూపమా? లేక, (2) అసద్రూపమా? (3) సదసద్రూపమా? సద్రూపమందువా? అట్టికార్యమందుండు సత్త (1) కారణసత్తారూపమా? లేక, (2) కార్యసత్తారూపమా? (1) కారణసత్తారూపమందుజేని కారణసత్తకంటె వ్యతిరిక్తమగు సత్తలేకపోవుటచే గార్యమున కసత్త్వమే సంభవించును. (2) కారణసత్తకంటె వ్యతిరిక్తమగుసత్త కార్యమునందు గలదందువా? అట్టి కార్యసత్త (1) సద్రూపమా? లేక, (2) అసద్రూపమా? (1) సద్రూపమను పక్షమందు సద్రూపమగు కార్యసత్త, కారణసత్తకంటె (1) భిన్నమా? లేక, (2) కారణసత్తాస్వరూపమా? బ్రహ్మము పూర్ణమగుటంజేసి నిరంతర మగుటచేతను కార్యమునకు కారణసత్తావ్యతిరిక్తమగు సత్త సంభవింపకపోవుటచే సద్రూపకార్యసత్త కారణసత్తకంటె భిన్నమగునను పక్షమునగూడ కార్యమున కసత్త్వమే పొందించును. సద్రూపకార్యసత్త కారణసత్తాస్వరూపమేయని నచో నట్టికార్యకారణముల యందుండు సత్తలకు సద్రూపముచే నేకత్వమే నిశ్చితమగుటచే గార్యమునకు కారణభిన్నత్వము సంభవింపకపోవుటవలన కార్యమున కసత్త్వమే పొందించును. కార్యసత్త యసద్రూప

శాంకరభాష్యమ్ —

తు పున స్సద్భుద్ధే ర్విషయాభావాత్ । ఏకాధికరణత్వం ఘటాదివిశేష్యాభావే న యుక్తమితి చే న్ను । ఇద ముదక మితి మరీచ్యాదా వన్యతరాభావే-పి సామానాధికరణ్యాదర్శనాత్ । తస్మా ద్దేహాదే ర్ద్వంద్వస్యచ సకారణ స్యానతో న విద్యతే భావ ఇతి ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

నకు వ్యంజకము. (భావకము) విశేషములగు ఘటాదులు. అట్టివ్యంజకములగు ఘటాదులు లేనితీతే విశేషణముగు సత్తు యున్నను భాసింపనేరదు. కానఃసత్తులనువృత్తము. అనువృత్తి మునందు వ్యావృత్తములు కల్పితములు. అనువృత్త మగు సత్తు వస్తువు (అస్తిత్వముకలది.) విశేషణవిశేష్యము లుభయములు సత్తులైనపుడే సామానాధికరణ్య మనుభూ

పనునెదవా? అనద్రూపముచే భిన్నమగు కార్యసత్తుకు స్వతః స్వరూపము లేమింజేసి కార్యమునకు కూన్యత్వము సంభవించెడిని.

కార్యమసత్తును పక్షమందు జగత్తు శశవిషాణమువలె స్వరూపకూన్యమగుటంజేసి జగత్తునకు బ్రహ్మ కార్యత్వము సంభవింపక పోయెడిని.

ఉత్పత్తికీర్తనార్థమం దనద్రూపముగు ఘటాదిప్రధ్వంసాభావమునకు గార్యత్వమువలె నుత్పత్తికి బూర్వమం దనద్రూపముగు జగత్తునకు గార్యత్వము సంభవించునని శంకింపవలదు. కారణసంబంధము కలదానికే కార్యత్వ మనుభవసిద్ధము. ఎట్లనః కర్తయగు కులాలనియొక్కయు, గరణాదికమగు దండచక్ర మృదాదులయొక్కయు సంబంధముండునపుడే జనిక్రియయుండుటచే ఘటాదులకు కార్యత్వ మనుభవ సిద్ధము. అవిధముగ నే ప్రధ్వంసాభావమునకు భావరూపకర్తృకారక సంబంధమున్నచో బ్రధ్వంసము గూడ భావపదార్థమే యయ్యెడిని. అట్లే నచో బ్రధ్వంసకు “అభావము” అనునిర్దేశము లేకపోయెడిని. అట్లుకానందున ప్రధ్వంసాభావమునకు కర్తృకారకసంబంధము లేదనిచెప్పవలయును. అట్టి ప్రధ్వంసాభావమునకు కార్యత్వము సంభవింపనేరదు. కార్యము కానట్టి ప్రధ్వంసాభావమును దృష్టాంతముగఁ గైకొని ప్రధ్వంసాభావమువలె నుత్పత్తికి పూర్వమం దనద్రూపముగు జగత్తున కుత్పత్త్యనంతరమున కార్యత్వము సంభవించునని జెప్పుటయు నసంగతము.

జగత్తు సదనద్రూపమును పక్షముగూడ సంభవింపనేరదు. ఏలనః సత్త్వమనునది. భావపదార్థ నిష్ఠధర్మము. అసత్త్వమనునది యభావనిష్ఠధర్మము. కాన సీసత్త్వాసత్త్వము లత్యంతవిరుద్ధధర్మము లగుటఁ జేసి యాసత్త్వాసత్త్వముల కేకాధికరణ్యము సంభవింపకపోవుటవలన దాదృశ విరుద్ధధర్మములతోఁ గూడి యుండుట జగత్తున కన్నడును సంభవింపనేరదు. కాన, జగత్తు బ్రహ్మకార్యము కానేరదు. ఇంతవరకు జెప్పిన గ్రంథముచే గార్యము కారణముకంటె భిన్నము. అనుపక్షము నిరస్తమైనది.

ఇక గార్యము కారణస్వరూపమునటుయు సంభవింపనేరదు. అట్లగుచో జడమగు కార్యరూప జగత్తు కారణమగు బ్రహ్మస్వరూప మగుటచే బ్రహ్మకు దృశ్యత్వము, అనిత్యత్వము, అప్రకాశత్వము, దుఃఖరూపత్వము, సావయవత్వము మొదలగు దోషములు సంభవించెడిని. అట్టి ‘దోషములు బ్రహ్మమునకు బ్రాప్తించుట యిష్టమేయన్నచో “అహం, మమేదం” (నేను, ఇదినాసంబంధమైనది) అను వ్యవహారము లోపించెడిని. అట్లగుచో నీవుగూడ జడరూపుడవగుటచే నీకు జ్ఞానము సంభవించక పోయెడిని. అందుచే మోక్షమే లేకపోయెడిని. మోక్షములేదనియన్నచో “తరతిశోక మాత్మవిత్” అనుశ్రుతికి వైయ్యర్థ్యము బ్రాప్తించెడిని. అది యిష్టమేయన్న బ్రహ్మనందమును గోరెడివారలకు ముక్తియందు బ్రహ్మిత్వ లేక పోయెడిని.

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

తము కాన ఘటాదు లసద్యోపములైనచో “సస్ఫటః” అను సద్బుద్ధి ఘటబుద్ధులకు సామానాధికరణ్య మెట్లు పొసగునని శంకింపరాదు.

విశేషణవిశేష్యములలో నేదైన నొకటియగు నుదకములేనిసమయమున మఱు మరీచికలయందు “ఇదముదకం” ఇది యుదకమని సామానాధికరణ్య మనుభూయమాన మగుటచే సామానాధికరణ్యము విశేష్యవిశేషణోభయసత్యత్వము నపేక్షింపదు. అందువలన దేహేంద్రియాదులు, శీతోష్ణాది ద్వంద్వములు, వానికి కారణమగు నవిద్యయు సత్యములుకావు (మిథ్యాభూతములు, అసత్తులు)

మరియు, “యత్తదదృశ్య మగ్రాహ్యం” “అజోనిత్య శ్వాశ్వతః” ఇత్యాది శ్రుతులగుడ విరోధము ప్రాప్తిగచును. కానః బ్రహ్మకార్యమగుజగత్తు కారణమగు బ్రహ్మకంటె నభిన్నమని జెప్పుటయసంగతము.

ఇంక గార్యమగు జగత్తు కారణమగు బ్రహ్మకంటె భిన్నాభిన్నము నగు నను తృతీయ పక్షముకూడ—భిన్నత్వాభిన్నత్వము లన్యోన్యవిరుద్ధము లగుటండేసి యేకవ్యక్తి యందుండవుకాన నిరస్తము. ఈజెప్పుటవలన చేలిన యాశయమేమి? జగత్తునకు బ్రహ్మకార్యత్వము సిద్ధించదనుటచే “జగత్తు నకు సత్త్వము శ్రుతిసిద్ధ” మను శంక దొలిగింపబడెను.

అట్లైనచో జగత్తు బ్రహ్మకార్యమని బోధించు “యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే, అత్యనంతకాశ స్పృఘభూతః” అనుశ్రుతులు యథార్థబోధకములగుటండేసి యట్టి శ్రుతుల కప్రామాణ్యము పొందించునని శంకింపవలదు.

తార్కికులు “పరమాణువులు జగత్కారణ” మనియు, సాంఖ్యులు “ప్రకృతిజగత్కారణ” మనియు జెప్పెదరు. అట్టి యావతసిద్ధాంతమునే యంగీకరించినచో కారణమగు పరమాణ్వుల కంటెను, కార్యమగు జగత్తుకన్నను బ్రహ్మము వేరగుటంబట్టి బ్రహ్మ మద్వితీయమగును. అట్లైన శ్రుతి ప్రసిద్ధమగు నద్వితీయత్వము బ్రహ్మమునకు బ్రాప్తిం చకపోయెడిది. అట్టి విషయమును సహింపనిదై బ్రహ్మమున కద్వితీయత్వము జెప్పుటకై “యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే” అనునది మొదలగుశ్రుతులు జగదుపాదాత్మ్యమును బ్రహ్మమునకు జెప్పుచున్నవి. కాన “యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే” ఇత్యాదిశ్రుతులు బ్రహ్మకద్వితీయత్వ ప్రతిపాదనపరమగుటవలన ప్రమాణములు.

ఉపాదానమనగ పరిణామియనిగదాయర్థము. పూర్వోక్తవిధమున జగత్తునకు కార్యకారణభావమే లేనిచో జగదుపాదానము బ్రహ్మమెట్లగును? నుపాదానమనగ పరిణామియని యర్థముకాదు. మతేమనిన? వివర్తమనియర్థము. కాన కార్యకారణభావనియతమగు పరిణామిత్వము బ్రహ్మమునకు లేకున్నను వివర్తోపాదానత్వ మవ్యాహతముగ బ్రాప్తించును. వివర్తోపాదానత్వమనగ నధిష్ఠానమున కన్యథాభావము. అట్టి యన్యథాభావము గ్రహీతయొక్క గ్రహణదోషకృతము. ఎట్లనిన? గ్రహీతయొక్క గ్రహణదోషముచే శుక్తి (మత్స్యపుచిప్ప) కెట్లు రజతాకారముగ బ్రతీతికలుగునో యట్లే గ్రహీతయొక్క గ్రహణదోషముచే నాత్మకు జగదాకారముగ బ్రతీతికలుగును. “ఇది శుక్తి” యను శుక్తియాధాత్మ్యజ్ఞానముచే రజతాకారభావము శుక్తిమాత్ర మెట్లగునో యటులనే బ్రహ్మస్వరూప సాక్షాత్కారముచే ప్రతీతి (జ్ఞాన) మాత్రస్వరూపమగు జగత్తునకు “తదనన్యత్వ మారంభణజ్ఞాదిభ్యః వాచారంభణం వికారోనామధేయం” ఇత్యాది శ్రుతి సూత్ర ప్రామాణ్యమువలన బ్రహ్మమాత్రత్వము సిద్ధించును. కాన

శాంకరభాష్యమ్ :-

(5) తథా సత శ్చాత్మనోఽ భావోఽవిద్యమానతా న విద్యతే సర్వ తా వ్యభిచారా ది త్యవోచాము! ఏవ మాత్మనాత్మనో స్సదసతో రుభయోరపి దృష్ట ఉప

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :-

(5) సదూపమగు నాత్మ సత్యము. ఆత్మసంబంధమగు విశేషములు దేహేంద్రియ శీతోష్ణాదులునశించుచుండఁ దదుపర క్త (అట్టివిశేషములతోఁగూడిన)మగునాత్మకు కూడ వినాశ మెందులకు ప్రిప్తిపదనిన? ఆత్మ సర్వత్ర యనువృత్తమగుటచే నవ్యభిచారి యగుటంబట్టి వ్యావృత్తములగుటచే వ్యభిచారులగు దేహేంద్రియాదులగు విశేషములు నశించినను నాత్మ నశింపదు. కనుక నిత్యము(సత్యము)

బ్రహ్మ కద్వితీయత్వ మవ్యాహతము. అందువలన బూర్వోక్తదోషముల కవకాశ మిందులేదని యాశయము. కార్యమాత్రము నామమాత్రమే యగుటచే వస్తుతః శబ్దాదిప్రపంచముండుటయందు శ్రుతి (శబ్దము) ప్రత్యక్షము, ఆనుమానము, ఉపమానము ప్రమాణములు కావని సిద్ధమగుచున్నది.

ఈవిధముగ నసదూపమగు శబ్దాది ప్రపంచమునకు సత్త్వాభావమునఁజెప్పి “నాభావో విద్యతే సతః” అనువాక్యముచే స్పస్వరూప బ్రహ్మమునకు సత్త్వమునఁజెప్పుచున్నాఁడు. సామాన్య విశేషభావము లేనట్టియు, నఖండైకచిదేకరస మగుఁటియు, సర్వవిక్రయారూపితమగునట్టి “సదేవ సోమ్యే దమగ్ని అసీత్” ఇత్యాది శ్రుతిప్రసిద్ధంబగునట్టి కార్యకారణవిలక్షణమగునట్టి యేసదూపమగు యాత్మక లదో యట్టియాత్మకు యేదేశమునఁదును యే కాలమునందును అభావములేదు. జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తాదు లయం దాత్మకు గదాభాసము గన్పట్టుటవలన నాత్మయెల్లపుడుండుటయందు బ్రత్యక్షము ప్రమాణము. అత్మ జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తవస్థాత్రయసాక్షి యగుటవలన నిత్యసత్త్వముకలది. “దేహదు లనిత్యములుగాన నవస్థా త్రయసాక్షులును యగుటలేదు” అని వ్యతిరేకముగ దృష్టాంతము నూహింపదగు. ఇట్లు నమానప్రమాణ ముగూడ యాత్మనిత్యసత్త్వ తనట యందు బ్రమాణము. “అయమాత్మా నిత్య శ్చుద్ధోబుద్ధః, అజోనిత్య క్వాశ్యతః, తథాఽరగం నిత్య మగంధవచ్ఛ” ఇత్యాదిశ్రుతులు గూడ నాత్మకు నిత్యసత్త్వముండుటయందు ప్రమాణములు. ఈవిధముగ సర్వప్రమాణములచే నిర్ధారితమగు నిత్యసత్త్వమున ల బ్రత్యక్షభిన్నమగు బ్రహ్మకభావమెన్నఁడు సంభవించదని బ్రహ్మయొక్క సత్యజ్ఞానానందాత్మకమగు యాభాత్యమును దెలిసి కొనిన బ్రహ్మజేత్రులచే సదసత్తులయొక్క నిశ్చయము (సర్వత్ర) నెల్లపుడు బ్రహ్మ మేకమేకలను. బ్రహ్మ ముకంటెవేరగునది లేదను నిష్కర్ష) చేయబడెను. యీచెప్పుటచే నోయర్థుచా నీవుగూడ నాత్మకనిత్య త్వభాగ్రితని విడచి శోకరహితుడవై “సర్వం శిల్పిదం బ్రహ్మ” అను శ్రుత్యర్థము ననుసరించి యంతటను బ్రహ్మమునేజూచువాడ వగుమని నూచితమైనది.

నీలకంఠయము :-

“సుషుప్త్యవస్థయందును, సమాధ్యవస్థయందునాత్మ కుపాధిసంబంధముండదుగాన నాయవస్థలయందు సుఖదుఃఖములననుభవించుటకుఁడు న్యాయమేయగును కాని, జాగ్రత్స్వప్నావస్థలయందు దాత్మ కుపాధిసంబంధముండు నుగానః దప్తాయః పిండమునకు దగ్ధత్వముండునట్లు అయవస్థలయందుదాత్మకు సుఖదుఃఖములుండుటతత్పరు. సర్వవ్యాపకమగు మూలావిద్యయొక్క యశమే యుపాధియగునుగాన, నామూలావిద్యయున్నపు డీసంసారము సమూలముగ నశించక నేయుండును. అట్టిసంసారి మోక్షముకొరకు సమర్థుడగునని చెప్పుట య

కాంకరభాష్యమ్ —

లబ్ధో అంతో నిర్ణయః, సత్సదేహాసదసదేవేతి త్వనయో ర్యథోక్తయో సత్త్వదర్శిభిః।
తదితి సర్వనామ సర్వం చ బ్రహ్మ తస్య నామ తదితికద్భావ సత్త్వం బ్రహ్మణో

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని —

ఒకానొకసమయమున నసత్తుగూడ సత్తుగావచ్చును. అది యెట్లుని? ఘటము పుట్టుటకు పూర్వ మసత్తు. పుట్టినపిదప సత్తుని యనఁబడును. అదేవిధమున నొకానొక సమయమున సత్తు ఆసత్తు కావచ్చును. అదియెట్లుని? స్థితికాలమున ఘటముసత్తు, నాశానంతర మసత్తు యనియనఁబడును కానః సత్త్వాసత్త్వము లవ్యవస్థితములు. కావున సామాన్యవిశేషములగు సత్రప్రపంచముయందు భయములయందు సత్త్వాసత్త్వములు సమానముగనే యుండునని శంకింపరాదు.

నుపపన్నము.” అని యాశంకించుకొని ఈశ్లోకమునుఁ జెప్పుచున్నాఁడు. ప్రమాతాధిక (జీవాధిక) ము వచ్చిపోవు స్వభావముకలది. కానః నది కాదాచిత్తము. కనుకనే రజసగుణమలె నసత్తు. అట్టి “ఆసతః” ఆసత్తుకు; “భావః” సత్త్వము; “నాస్తి” కాలత్రయమునందును లేదు. ఆనగాః బ్రమాతాధిక “జీవాధిక” ము మూలావిద్యచే జిదాత్మయందు గల్గితము. అమూలావిద్య యాత్మజ్ఞానముచే నివృత్తమగును. అట్టి మూలావిద్యారూప కారణము లేనందున బ్రమాతాధిక ముండదు. కానః నిర్విఘ్నముగ నాత్మజ్ఞానము సిద్ధించునని భావము. ప్రమాతాధికము రజ్జూరగమువలె నసత్తుగాన సర్వదా ప్రతీయమాన మగుటలేదు. అందువలన బ్రమాతాధికమును మిథ్యగా నొప్పుకొనవలయును. అట్లాత్మకొన్నచో నట్లే యాత్మగూడ సుషుప్త్యాదులయందు దప్రతీయమానమగుటచే నుభయమునకు విశేష మేమియు గన్పట్టకపోవుటవలన బ్రమాతాధికము, నాత్మగూడ మిథ్యలే కావలయును. లేక, రె. డును సత్యములే కావలయునుగాని బ్రమాతాధికము మిథ్యయు, నాత్మ సత్యము నెట్లగును” అను నాశంకిమీద “నాభావో విద్యతే సతః” అని జెప్పుచున్నాఁడు. సద్వస్తువగు నాత్మకు ఆసత్త్వము కాలత్రయమందును లేదు అని యర్థము. ఆనగా నిద్రానాంధి మేల్కొనినవానికి, “నేను సుఖముగనిద్రించితిని, దేనిని చెలసికొనలేదు” అని జ్ఞానము గల్గుచున్నది. ఈజ్ఞానము, — సుషుప్తియందతఁడు సుఖమును నజ్ఞానము ననుభవింపనిచో నాతనికి సుభవింపనేరదు. కానః నట్టిజ్ఞానమునకు కారణమగు సుఖజ్ఞానానుభవము సుషుప్తియందు దాత్మకుండుటచే నట్టి యనుభవమును బట్టి సుషుప్తియందుగూడ నాత్మ ప్రతీయమానమే యగుచున్నది. కానః నసత్తుగు బ్రమాతాధికముకంటె సత్తుగు నాత్మకు బ్రతీయమానత్వరూపవిశేష మున్నదిగాన “బ్రమాతాధిక మనిత్యమగుచో నాత్మగూడ ననిత్యమే కావలయు” నను నాశంకియు నిరస్తమైనది. అందువలన సత్త్వదార్థమగునాత్మ కసత్త్వములేదు. సుషుప్తిసమాధ్యవస్థలయందు ప్రమాతాధిక ముండదనియు, దృగ్రూపమగునాత్మ సత్యమనియు, “యద్యైత న్నపశ్యతి పశ్యన్యైత న్నపశ్యతి స హిద్రష్టు ర్దృష్టే ర్విపరిలోపో విద్యతే ౭ వివాకీత్వాన్నకు తద్విత్తీయమస్తి తతో ౭ స్య ద్విభక్తం య త్పశ్యేత్” అను శ్లోకగూడ జెప్పుచున్నది.

ప్రమాతాధికము సత్యమైనచో సుషుప్త్యాదులయందు ప్రమాతాత్మజ్ఞానము కలుగకపోవుటకు హేతువు ప్రమాతృసాన్నిధ్యము లేకపోవుటయా? లేక, ద్రష్టయొక్క దృగ్రూపమా? (జ్ఞానాభావమా) మొదటిపక్షమున ఆత్మయందు దృష్టనృష్టస్వభావముగల ప్రమాతాధికమున నాత్మకంటె మరొకస్థలమునందు స్థితికల్పన సంభవింపకపోవుటవలన “సాన్నిధ్యములేకపోవుట” యనెడి హేతువు సంభవింపనేరదు. ఇంక ద్రష్టయొక్క దృష్టి (జ్ఞాన) లోపమునెడి హేతువుగూడ “సహిద్రష్టు ర్దృష్టే ర్విపరిలోపో విద్యతే”

శాంకరభాష్యమ్ :-

యాథాత్మ్యం తద్దోష్టు శీలం యేమాం తే తత్త్వదర్శినః సై స్తత్త్వదర్శిభిః త్వమపి తత్త్వదర్శినాం దృష్టి మాశ్రిత్య శోకం మోహంచ హిత్యా శీతోష్ణాదీని నియతాని

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:-

ఆత్మయాథార్థ్యమును చెలిసినవారు సత్తెల్లపుడు సత్తే, అసత్తెల్లపుడు నసత్తే యని సదసత్తులయొక్క నిశ్చయమును గ్రహించిరి. అనగా: నుత్పత్తికి పూర్వమునం దసత్తగు ఘటాదులు ఉత్పత్త్యనంతరమున సత్తులు కానేరవు. సత్త్వాసత్త్వములు విరుద్ధము లుగాన నసత్త్వమున్న సమయంబున సత్త్వము పొందింపనేరదు. అసత్త్వము నివృత్తమైన పిదప సత్త్వము పొందించుననిన వెట్టికుదిరిన బెడ్డియగును పెండియైన వెట్టికుదురున న్నట్లు సత్త్వము పొందిచినగాని యసత్త్వము నివృత్తము కానేరదు. అసత్త్వము నివ ర్తించినగాని సత్త్వము పొందింపనేరదు. కాన నన్యోన్యాయశ్రయదోషము పొందించును. దాన నసత్తగు నీశరీరేంద్రియ శీతోష్ణాదులెల్లపుడు నసత్త్వములే. సత్త్వమగుబ్రహ్మము త్రికాలములయందు సత్త్వమేయని గ్రహింపనగును.

దృష్టకు దృష్టి (జ్ఞాన) లోపము లేదను శ్రుతిచే దృష్టకు దృష్టి సంభవముగుచుండ దృష్టయొక్క దృష్టి (జ్ఞాన) లోపమువలన సుషుప్తాదికమునందుప్రమాతృత్వము దెలియబడుటలేదు. అనుపక్షము సంభవింపనేరదు. కాన: “నాత్మ్య ప్రమాతయు (జీవభావము) ననెడి యుభయము సమానముగుటంజేసి సత్యమయ్యెడిని. లేక, మిథ్యయయ్యెడిని” అను నాపత్తి సంభవింపనేరదు.

విమర్శించినచో సద్రూపముగు నాకాశముయొక్క భావ మొకానొకదేశమునందును, ఒకానొక కాలమందు లేకపోయినను, సద్రూపముగు పరమాణువుయొక్క యభావము అపరమాణువుందు ప్రదేశ ముకంటె మరొకప్రదేశమందు గలదు. అట్లే యుష్మత్తికి బూర్వమునం దనద్రూపముగు ఘటాదికమున కుత్పత్త్యనంతరమున సత్త్వము కనబడుచుండ “నాత్మ్యో విద్యతేభావో నాభావో విద్యతేకతః” అసత్తునకు సత్త్వము లేదనియు, సత్తునకు అసత్త్వములేదనియు జెల్గుట యెట్లుపపన్నమగు” నను యా శంకను విద్యదనుభవముచే “ఉభయౌకతీ” అను యత్తరార్థముచే దొలగించుచున్నాడు:—“అతః” యాథాత్మ్యము; ఎట్లు స్వప్నమునందు ఆకాశము, ఘటము, రజ్జువు, సర్పము మొదలగునవి, నిత్యత్వ, అని త్యత్వ, సత్యత్వ, అసత్యత్వాది ధర్మవిశిష్టములుగ నిశ్చితములై, జాగ్రదవస్థయందు స్వాప్నికములగు నా యాకాశాదికము బాధింపబడునో (లేకుండునో) యట్లే జాగ్రదవస్థయందు జూడబడు పదార్థములన్నియు నసంప్రజ్ఞాతసమాధ్యవస్థయందు; దత్త్వజ్ఞానముచే బాధింపబడును.

ఎట్లు జాగ్రద్వాసనావశమున స్వప్నగతనిత్యత్వాదినిశ్చయము భ్రమార్థక మగుచున్నదో యట్లే యనాదికాలప్రవృత్త పాగ్భవీయ సంస్కారమువలన జాగ్రదవస్థయందు భాసించు గగనాదినీత్య నిత్యత్వాదినిశ్చయముగూడ భ్రమయేయగును. అనగా! నాత్మ్యంబు గగనాదు లధ్యస్తములని పర్యవసితము.

స్వరూపతః సద్రూపముగు నాపణ్ణ రజతాదికమునకు శుక్త్యాదులయందు దధ్యాస యనుభవనిర్ధమ కాని యసద్రూపముగు శశశృంగాదుల కధ్యాసము లోకమున బ్రసిద్ధము కానందున దేనియం దేది యధ్యస్త మగునో దాని సామాన్యరూపమునకును, అధ్యస్త విశేషాంశమునకు గల యొక్కముయొక్క యథార్థజ్ఞానము

శాంకరభాష్యమ్:—

యతరూపాణి ద్వంద్వాని వికారో ౭య మసన్నేవ మరీచిజలవ నిర్మాణౌ వభాసత
ఇతి మనసి నిశ్చిత్త తితిత్త స్వేత్త్యభిప్రాయః |౧౬|

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

సత్తునత్తుగను, అనత్తుననత్తుగను గనుపించుచున్నది. కొందఱు సత్తునసత్తుగను, అనత్తునసత్తు
గను తెలిసికొనుచుండిరి. వఱిగొందఱు ఆత్మను సత్తుగను, శరీరాదుల ననత్తుగను తెలిసికొను
చుండిరి. గానః నే నేపక్షమునవలంబింపవలెననెదవా? నీవాత్మయాథాత్మ్యమును తెలిసి
కొనినవారల దృష్టి నవలంబించి శోకమోహములను వదలి నియతరూపములగు సుఖదుః
ఖాది ద్వంద్వములు, అనియతరూపములగు శీతోష్ణాదిద్వంద్వములు వికారములుగాన
మరుమరీచిజలమువలె మిథ్యాభూతములని నిశ్చయించుకొని శీతోష్ణాదులను
సహింపుము. |౧౬|

వలన జనించెడి సంస్కారము, పురోవర్తివస్తుగత చాకచక్యాది సందర్శనమువలన నుద్బుద్ధమై యధ్యాసను
గూర్చి గారణమగును. అనగా: ఆధిష్ఠానమగువస్తువు, శుక్తి, తత్సామాన్యరూపము ఇదవ. ఆరోప్యమాణ
విశేషము రజతము. ఈరెంటికాపణమనందు “ఇదం రజతం” ఇదిరజతము అను యథార్థజ్ఞానము
గలుగును. అట్టి యథార్థజ్ఞానమువలన జనించెడి సంస్కారము పురోవర్తి శుక్తిగతచాకచక్యసందర్శన
సముద్బోధితమై “ఇదం రజతం” ఇదిరజతము” అనుభ్రమను (అధ్యాసము) లిగించును. శశశృంగాదిక
మప్రసిద్ధమగుటంజేసి పూర్వోక్త యథార్థజ్ఞానజన్య సంస్కారము సంభవింపకపోవుటచే శశశృంగాధ్యాస
యెట్లు సంభవింపనేరదో యల్లే గగనాదికముగూడ నీదృష్టిచే స్వరూపతః సద్రూప మగుటంజేసి
యనాత్మయగు గగనాదికమును, సద్రూపమగు నాత్మకు, తమః ప్రకాశములకువలె నైక్యము సంభవింపనందున
యాత్మానాత్మైక్యప్రమాజన్య సంస్కారము లేమింజేసి యాత్మయం దనాత్మరూపమగు గగనాద్యధ్యా
సము సంభవింపనేరదని శంకింపరాదు.

లఘుధర్మపురస్కరముగ గారణత్వము సంభవించుచుండ గురుధర్మపురస్కరముగ గారణత్వము కెప్ప
దగదు” అనునియమానుసార మధ్యాసమునుగూర్చి యధిష్ఠానసామాన్యమునకు, ఆరోప్యవిశేషమునకు,
నైన యైక్యానుభవమువలన జనించెడి సంస్కారమే గారణము. అనగా! ఆధిష్ఠానసామాన్యమగు ఇదవకు
ఆరోప్యవిశేషమగు రజతమునకు నగు యైక్యానుభవము “ఇదంరజతం” ఇదిరజతము” అను యనుభవము.
అట్టి అనుభవము యథార్థరూపమనియు, భ్రమరూపమనియు విశేషాంశము నపేక్షింపక దజ్జన్యసంస్కారము,
శుక్త్యాదులయందుగల్గి, “ఇదంరజతం” ఇదిరజతము అనుభ్రమను (అధ్యాసమును) యెట్లు గల్గించునో
అట్లే యాత్మానాత్మైక్యము లేకున్నను, శశశృంగాదులవలె దుచ్చుము (అత్యంతాప్రసిద్ధము) లుగాక
వ్యావహారిక సద్రూపములగు గగనాది ప్రపంచమునకు, నాత్మకు, భ్రమాత్మకమగు పూర్వైక్యానుభవమువలన
జనించెడి సంస్కారమువలన యాత్మయందు గగనాదుల యధ్యాసము సంభవించును. కనుకనే గగనము
నందు నైల్యము స్వరూపతః లేకున్నను, దర్శనప్రతిబింబితమగు గగనమందు నైల్యాధ్యాస సంభవించు
చున్నది. కాన జాగ్రదవస్థయందు స్వప్నద్రవ్యలచే స్వాప్తికపదార్థములయొక్క యాథాత్మ్య మెట్లు
చెలిసికొనబడునో యల్లే మనచే జూడబడిన సదసత్తుల యాథాత్మ్యము దత్తవేత్తలచే చెలిసికొనబడును.
ఈవిషయమునే “నేహనానాన్తి కించన, అస్తీత్యే వోపలభ్యతః, అతోన్యదార్తం” అను శ్రుతు లనాత్మ
లకసత్త్వమును ఆత్మకు సత్త్వమును బోధించుచున్నవి. కాన సమ్యక్జ్ఞానముచే నసత్తు బాధింపఁబడు
చుండ నైల్యమునీధించునని యాశయము. |౧౬|

గీ॥ అవినాశితు తద్విద్ధి యేన సర్వ మిదం తతమ్ ।

వినాశ మవ్యయస్యాస్య న కశ్చి త్కర్తుమర్హతి

॥౧౭॥

పదవిభాగము :-

అవినాశి-తు-తత్-విద్-యేన-సర్వం-ఇదం-తతం-వినాశం-అవ్యయస్య-

అస్య-న-కః-చిత్-కర్తు-అర్హ-తి

॥౧౭॥

పరిపదార్థము :-

యేన=ఏనదూఁపబ్రహ్మముచేత; ఇదం=ఈ; సర్వం=సర్వజగత్తు; తతం=వ్యాప్తమైనదో; తత్=ఆసదాఖ్యబ్రహ్మమును; అవినాశితు=నాశరహితముగ; విద్ధి=తెలిసికొనుము; కశ్చిత్=ఒకానొకఁడును; అస్య=ఈ; అవ్యయస్య=ఉపచయాపచయములు(వృద్ధిక్షయములు)లేనట్టిబ్రహ్మకు; వినాశం=నాశమును; కర్తు=చేయుటకు; నార్హతి=తగఁడు॥౧౭॥

శాంకరభావ్యము :-

కిం పున స్త ద్య త్పదేవ సర్వ దై వాస్తీ త్యుచ్యతే॥-అవినాశీతి॥ అవినాశి న వినష్టం శీల మస్యేతి । తుశ్చబ్ధో ౭సతో విశేషణార్థః । త ద్విద్ధి విజానీహి । కిం యేన సర్వ మిదం జగ త్తతం వ్యాప్తం సదాభ్యేన బ్రహ్మణా సాకాశ మాకాశేనేవ ఘటాదయః । వినాశ మదగ్నన మభావ మవ్యయస్య న వ్యే త్యుపచయాపచయా న యాతీ త్యవ్యయం త స్యావ్యయస్య । నైత త్పదాఖ్యం బ్రహ్మ స్వేన రూపేణ వ్యేతి వ్యభిచరతి నిరవయ వత్వా దైహాదివత్ । నా ప్యాత్మీయే నాత్మీయాభావా ద్యథా దేవదత్తో ధనహాన్యా వ్యేతి న త్వేవంబ్రహ్మ వ్యే త్యతో ౭ వ్యయ స్యాస్య బ్రహ్మణో వినాశం నకశ్చి త్కర్తు మర్హ తి న కశ్చి దాత్మానం వినాశయితుం శక్నో తీశ్వరో ౭పి! ఆత్మాహి బ్రహ్మ స్వాత్మని చ క్రియావిరోధాత్ ।

॥౧౭॥

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని :-

సత్తనగనేమి? సామాన్యమా? స్వరూపమా? సామాన్యస్వరూపమైనచో సామాన్యము విశేషసాపేక్షకలదగుటచే ప్రళయదశయందు సర్వవిశేషములు నశించుచుండ విశేషసాపేక్షితంబగు సామాన్యముగూడ నశింపవలెను. సామాన్యమున నాత్మవిశేషము. అట్టియాత్మ ప్రళయమునందుండ సామాన్యమెట్లు నశించుననినః ఆత్మాతిరిక్తవిశేషములన్నియు కార్యరూపమగుటచే బ్రళయావస్థయందుండవు. ఆత్మ ధర్మస్వరూపమగుటచే సామాన్యరూపము విశేషము కానేరదు. కానః పూర్వదోషము పోషిం చుచునే యున్నది.

సత్తు స్వరూపమనిన నది వ్యావృత్తమా? అనువృత్తమా? వ్యావృత్తమనిన నది కల్పితమగుటంజేసి సత్తు నశింపవలసివచ్చును. అనువృత్తమనిన ననువృత్తము సామాన్యరూపము

కాంకరభావ్యత్వబోధిని—

గావ సామూన్యము విశేషాపేక్షితమగుటంచేసి విశేషములు ప్రళయకాలమునందు నశించుటచే సామూన్యము నశింపవలసివచ్చును. కాన సర్వదా క్షిప్తముగల యాసత్తనఁగ నేమని శంకింపరాదు.

—౧వ అధ్యాయము—౧౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు—

మధుసూదనసరస్వతీయము—

సద్రూపమగునాత్మ యజ్ఞానముకన్న భిన్నమైనచో నాత్మకుఁ బరిచ్ఛిన్నత్వము పొందించెడిని. అట్లేన నాత్మకు జ్ఞానస్వరూపత్వ మంగీరింపఁదగును. అట్టి జ్ఞానస్వరూపత్వ మాధ్యానికముకానేరదు. ఆధ్యానిక మేయన్నచో జడత్వము పొందించెడిని. కాన నాధ్యానికముకానట్టి జ్ఞానస్వరూపమగు సద్రూపము జ్ఞానాత్మగమగుటంబట్టి “ఘటజ్ఞానము పుట్టినది, ఘటజ్ఞానము నశించినది” అను ప్రతీతులచే నుత్పత్తి వివాదము నంగీకరింపవలెను. అట్లేన “నేను ఘటమును దెలిసికొనుచుంటిని” అను ప్రతీతులచే జ్ఞానరూపమగు సత్తుకు సాశ్రియత్వము, స్వవిషయత్వముఁ బొందించును. కనుక స్ఫురణరూపము, సద్రూపము నగు నాత్మకు దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛిన్నత్వము పొందించుచుండ సత్తుకు దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదము లేదని చెప్పుటెట్లు సమంజసమగునను శంకకు సమాధానముగ “అవివాదిత త ద్విద్విధి యేన స్వమిదం తతం” అని చెప్పెను. స్ఫురణరూపము, నిత్యము, విభువు, నేకమునగు నేనద్రూపముచే దృశ్యమగు నీసకలప్రపంచము వ్యాపింపఁబడెనో యట్టి సత్తును దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదకూన్యముగఁ దెలిసికొనుమా.

ఎందువల ననిన “కశ్చిత్” ఒకానొక యాశ్రియము కాని, విషయము కాని విషయేంద్రియసంబంధము కాని దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదకూన్యము, అపరోక్షము, నిఖిలప్రపంచానుస్మృతము, స్ఫురణరూపము నగు సత్తుకు “వివాదం” పరిచ్ఛేదమును జేయుటకు. సమర్థమైనది కాదు. ఏలయన? ఆశ్రియము, విషయము, విషయేంద్రియసన్నికర్ష మొదలగునవి కల్పితములు. అట్టి కల్పితములు ఆకల్పితమగు సత్తుకుఁ బరిచ్ఛేదకములు కానేరవు. దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛిన్నత్వ మాత్మయం దాలోపితమనెదవా? అదిసమ్మతమే. “అహం ఘటం జానామి” (నేను ఘటమును దెలిసికొనుచుంటిని) అను ప్రతీతియందహంకారమాశ్రియముగను ఘటము విషయముగను భాసించుచుండెను. అందు నుత్పత్తి వివాదములుగల యహంకారవృత్తి స్వల్పత్రా వ్యాపించియున్న సత్తాస్ఫూర్తికి క్షయజకముగ నుండును. తార్కికులకూడ నాత్మమనస్సంయోగమును జ్ఞానహేతువుగ నంగీరించియుండిరి. కనుక నహంకారవృత్తుత్పత్తివివాదములచేతనే ధ్వన్యవచ్ఛేదముగ శబ్దవత్తును, ఘటాద్యవచ్ఛేదముగ నాకాశవత్తునగు మహాకాశమువలె నహంకారవృత్తుప్రహితమగునట్టియు, స్ఫురణరూపమగు సత్తునందుత్పత్తివివాదము లుపపన్నము లగుచుండ నేకము స్ఫురణాత్మకమునగు సత్తుకు స్యాభావికముగ నుత్పత్తివివాదములయొక్క కల్పన సంభవింపనేరదు. అహంకార వత్తి సత్తునందధ్వస్తమైనను దానియందుండు తాదాత్మ్యాధ్యాసముచే సత్తునకాశ్రియముగ భాసించుచుండెను.

సుషుప్తియందు హంకారము లేకపోయినను దద్వాసనావాసితమగు నజ్ఞానమునకు భాసకమగు చైతన్యము స్వతః స్ఫురణచే సుషుప్తియందు స్వప్రకాశస్ఫురణయొక్క సద్భావమును సద్రూపమునకు నిత్యత్వముచేఁ దెలుపుచున్నది. అట్లు కానియెడల (అనగా సుషుప్తియందు నత్తు లేదనినచో) సుప్తాభిక్తుడగు పురుషునకు “ఏతావంతం కాలమహం కిమపి నాజ్ఞాసిషం” (ఇంత కాలము నేను దేనినెఱుంగను) అను స్ఫురణము లేకపోయెడిని. సుప్తాభిక్తువురుచునకుఁ గలిగెడి యాజ్ఞానము స్ఫురణరూపము గానేరదు, మఱేమ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని —

“సదేవ సోమ్యేద మగ్ని ఆనీత్” అను శ్రుతిప్రమితము, సామాన్యవిశేషరహితము, సర్వవిక్రియారహితము, నఖండైకరసము నగు వస్తువే ప్రకృతమున సచ్చబ్రహ్మచే నుడవఁబడును. ఆత్మకు వివాశము స్వయముగనా? (తనవలనా?) పరునివలనా? తనవల్లననిన ఘటమతాదు లవకాశముతోఁగూడునట్లుగ నాకాశముచేత వ్యాప్తమైన ట్టిజంగమస్థావరా

నిన “సుషుప్తికాలమందు నాసంబంధముగజ్జనములేదు” అని సుషుప్తినుండి మెలకువగాంచినపురుషుడూహించునటులయు సంభవింపనేరదు. (పర్యతమునందు ధూమమువలన కన్న నూహించుటకుఁ బక్ష్యవగుపర్యతజ్జాన మెట్లపేక్షితమో) అట్లే సుషుప్తికాలమందు జ్ఞానాభావము నూహించుటకుఁ బక్ష్యవగుసుషుప్తికాలముయొక్క జ్ఞానమపేక్షితము. అట్టిజ్ఞానము జాగ్రత్కాలమందు సంభవింపక పోవుటచే సుషుప్తికాలమందు జ్ఞానాభావము నూహించుట వలనుపడదు. మఱియుఁ బర్యతమునందు కన్న నూహించుటకు ధూమ మెట్లు హేతువగునో యట్లే సుషుప్తికాలమందు జ్ఞానాభావము నూహించుటకు హేతువు సంభవింపనేరదు.

సుషుప్తియందు జ్ఞానముండినయెడల సుప్రోథితపురుషుడు (నిద్రనుండి మెలకువ గాంచినవాఁడు) “నాకు సుషుప్తియందు జ్ఞానము గల”దని స్మరించెడిని. అట్లు స్మరింపకపోవుటవలన (స్మరణాభావమనెడి హేతువుచే) సుషుప్తియందు జ్ఞానాభావము కలదని యూహించుటకు వలనుపడు ననెదవా? అదియు సంభవము కాదు. జాగ్రదవస్థయందే గతదివసమున నొకదానిని జూచియుండినను అది నేటిదివసమున స్మరణకు రానంతమాత్రమున నావస్తువును నిన్నటిరోజున చెలిసికొన లేదనుటకు విలువదా? విలువదదు. కనుక: గతదివస మందు గలిగిన జ్ఞానముయొక్క స్మరణ మిశ్రమ లేకున్నను గతదివస మందు జ్ఞానముకలదు. కనుక స్మరణాభావమనెడి హేతువు వ్యభిచారి యగుటచేసి సుషుప్తియందు జ్ఞానాభావమును సాధింపనేరనందున సుప్రోథితపురుషునికే గలిగిన “ఏతావంతం కాలం కిమపి నాజ్ఞానిషం” (ఇంతకాలము సుషుప్తియందు నేనేమియు గురుతెదగ)నను జ్ఞానము స్మరణరూపమేకాని యనుమతిరూపము కానేరదు.

జ్ఞానమును గలిగించెడిసామగ్రి లేనందున సుషుప్తియందు జ్ఞానము లేదనియు యూహించుటకు వలనుపడదు. అట్లే—సుషుప్తియందు జ్ఞానము లేదనిచెలిసికొని జ్ఞానసామగ్రి లేదనికదా చెలిసికొనదగినది. అట్టి జ్ఞానము లేదనిచెలిసికొనుటకు ముందుగ జ్ఞానసామగ్రిభావమును చెలిసికొనవలెను. అనగా జ్ఞానాభావజ్ఞానమునుగూర్చి జ్ఞానసామగ్రిభావజ్ఞానము కారణము. అట్టి జ్ఞానసామగ్రిభావజ్ఞానమునుగూర్చి జ్ఞానాభావజ్ఞానము కారణము. కనుక—(వెట్టికదిరినగాని పెండ్లికుదరదు. పెండ్లికుదిరినగాని వెట్టికుదరదనునట్లు) అన్యోన్య్యాశ్రయిదోషము బ్రాప్తించును. అందువలన జాగ్రదవస్థయందు గలిగిన “సుషుప్తియందు నేను దేనిని గురుతెదగను” అను జ్ఞానము స్మరణమేయని యొప్పుకొనవలయును.

ఈవిషయమునే అనగా: జాగ్రదవస్థయందుగల “నేను సుషుప్తియందు దేనిని చెలిసికొనలే”దను స్మరణమువలన సుషుప్తియందు దహంకారము లేకున్నను యహంకారవాసనావాసితం బగు నజ్ఞానమునకు భాసకమగు చైతన్యము కలదని “యద్యైత స్మశశ్శతి పశ్యన్వైత ద్విష్టవ్యం న పశ్యతి। నహి ద్రష్టుర్నప్తే ర్విపరిలోపో విద్యతే వినాశిత్వాత్” అను శ్రుతియు బోధించుచున్నది.

ఈవిధముగనే “యఏవ మయా ప్రాగజ్ఞాత స్స ఏ వేదానీం మయాజ్ఞాతః” (ఏఘటాదికముపూర్వ మందు నాచేచెలియబడలేదో యట్టి ఘటాదిక మిశ్రమ నాచే చెలిసికొనబడె) ననుపర్యభిజ్ఞవలన ఘటాద్యజ్ఞానాభాసకమగు స్మరణయందే ఘటాదివిషయముగూడ గల్పితము.

కాంకరభావ్యతత్వబోధిని—

త్మకనిఖిలప్రపంచము సద్రూపబ్రహ్మముచేఁ వ్యాప్తమైనది. కనుకనే యా సద్రూపబ్రహ్మము స్వయముగా నాశములేనిదని గ్రహింపుము. ఆత్మకుఁ బరునివలన వినాశము ప్రాప్తించుననెదవా? వినాశమునునది సావశేషత్వ, నిరవశేషత్వములచే రెండు విధములు. (అనగా కొంతమిగిలియుండి నశించుట, అంతయు నశించుట) అది యెట్లునిన? దేవదత్త

సామాన్యమనగ నజ్ఞాతజ్ఞాపకత్వము (చెలియనిదానిని చెలుపుట) యనిగదా సర్వకాస్త్రసిద్ధాంతము. ఇట్టి యజ్ఞాతజ్ఞాపకత్వమే ప్రామాన్యమను నిశ్చయముచేతనే తార్కికులు చెలిసికొనిన పదార్థమునుచెలుపు స్మృతియొక్క వ్యావృత్తినిమిత్తమై “యథార్థానుభవము ప్రమ” అనుబ్రహ్మాలక్షణముం దనుభవపదమును బ్రత్యేకపెట్టిరి. కాన నీసామాన్యము తార్కికులకగూడ సమ్మతమే. కనుక నజ్ఞాతములగు ఘటాదులకు జ్ఞాపక వగుటం జేసి స్ఫురణాత్మక మగు నాత్మ ప్రమాణము.

ఆట్టి యాశ్చర్యయందేఘటాదిప్రపంచము కల్పితము. చక్షురాదీంద్రియముల కజ్ఞాతత్వజ్ఞానమును గలుగజేయుటయందు దసామర్థ్య ముండుట జేసి ఘటాదులయందుం దజ్ఞాతత్వము చక్షురాదీంద్రియములచే గ్రహింపఁబడదు. హేతువులేమింజేసి యనుమానప్రమాణముచేతనూ గ్రహింపఁబడదు. ఇట్లుడు ఘటాదికముగ్రహింపబడుటచే ప్రాకృతలబండు ఘటాదికమజ్ఞాతమని యూహించఁదగుననెదవా, ధారావాహికబుద్ధిస్థలమున (ఇది ఘటమూ, ఇది ఘటము, ఇదిఘటమని విరామములేకుండగ ఘటజ్ఞానములు కరుసగ గలిగినస్థలమందు) తృతీయజ్ఞానకాలము నవలంబించి యట్టికాలమున జ్ఞాతత్వము ఘటమునందుండినను యా ఘటము పూర్వకాలమందు (ద్వితీయజ్ఞానసమయ మందు) జ్ఞాతమే యగుటచే పూర్వకాలమందజ్ఞాతత్వము లేమింజేసి “యిప్పుడు చెలియఁబడుటచే” అనుహేతువు వ్యభిచారిగాన నట్టి హేతువుచే ఘటాదులయందు పూర్వకాలమునందజ్ఞాతత్వ మూహించుట సంభవింపదు.

“ఇదానీ మేవ జ్ఞాతత్వం” (ఇప్పుడే చెలియబడుట) హేతు వనినచో ధారావాహికబుద్ధిస్థలమునందు ప్రథమద్వితీయజ్ఞానవిషయమగుటంజేసి తృతీయజ్ఞానసమయముననే ఘటము చెలియబడ కుండుటచే నట్టి ఘటాదులయందప్పుడే చెలియబడె” అను హేతువు లేమింజేసి వ్యభిచారి కానందున “ఇదానీ మేవజ్ఞాతత్వం” (ఇప్పుడే తెలియఁబడుట) అను హేతువుచే ఘటాదుల యందజ్ఞాతత్వ మూహింపఁకక్క వగునందుచా? అదియు సంభవింపనేరదు. ఎట్లనిన? “ఇప్పుడే చెలియఁబడుట” అన పూర్వమునందు చెలియబడక, ఇప్పుడు చెలియఁబడుట యని యర్థము. ఇందు పూర్వమునందు తెలియబడక యనునది విశేషణము. తద్విశిష్టమగు విశేష్యమానకే “ఇప్పుడే చెలియఁబడుట” యనియర్థము. ఆట్టి విశిష్టము హేతు వనఁబడును. అందు “చెలియబడుట” యను విశేష్యము పక్షమగు ఘటాదులయందుండు సమయమున విశేషణమగు “పూర్వమందు చెలియబడకపోవుట” అనునది సాధ్యముగాన నట్టి సాధ్యముతో గూడిన “నిపుడు చెలియంబడుట” అను హేతువే సంభవము కాదు. కాన: “నిపుడే చెలియుట” అనునది ఘటాదులయందజ్ఞాతత్వము నూహించుటకు హేతువు కానేరదు. హేతుసాధ్యములకు సామానాధికరణ్యము (ఒకచోట నుండుట) సంభవము. కాన నట్టి హేతువు సంభవ మగు ననెదవా? అట్లులైన పక్షమగు ఘటాదులయందు “ఇప్పుడే చెలియఁబడుట” అను హేతుజ్ఞానమే ఘటాదులయందు “పూర్వమందు చెలియఁబడకపోవుట” అను సాధ్యనిశ్చయరూప మగుటంజేసి సిద్ధసాధన మనెడి దోషము ప్రాప్తించును. సిద్ధసాధన మనగ పక్షమందు సాధ్యనిశ్చయ మున్నను సాధ్యము నూహించుటకు హేతువురస్సరముగ బ్రవర్తించుట.

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

దేహము పాణిములను విడనాడినపుడు నిరవశేషముగ నశించును, పాణిములుండినను దేవదత్త సంబంధమగు ధనము నశించినపుడు “దేవదత్తోనప్తః” దేవదత్తుడు నశించెనని యనెదరు. ఈ నాశము దేవదత్త స్వరూపముండినను ధనసంబంధము నశించుటచే బాప్తిండు

“ఘటం న జానా మ్యహం” (నేను ఘటమును గురు తెరగ) నను సార్వజనీనానుభవమువలన భావమానం బగునట్టియు, యజ్ఞాతమగునట్టి స్ఫుగణామే స్వస్వరూపమునం దధ్యస్తమగు ఘటాదికమును భాసింపజేయుచున్నది. అటులైనచో ఘటాదుల కజ్ఞానము:దు కల్పితత్వము సిద్ధించుచున్నది. ఘటాదు లజ్ఞానమందుకల్పితములు కానిచో ఘటాదులు జడములు గాన :ట్టి ఘటాదుల కజ్ఞాతత్వము, ఘటాదుల యందు :డజ్ఞాతత్వముకు భావము లేకపోయెడిది. స్ఫురణము—తనయం దధ్యస్తమగు నజ్ఞానముచేతనే యజ్ఞాతమని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ గూడ “అజ్ఞానే నావృత్తు జ్ఞానం లేన ముహ్యంతి జంతకః” అని ముందు చెప్పఁగలఁడు. ఈయుపన్యాసమువలన దేవదత్త యాశయమేమి? ఆత్మ విభవని సిద్ధము. “మహద్భూత మనంత మపారం విజ్ఞానమన ఏవ, సత్యం జ్ఞాన మనంతం” అనుశ్రుతిలక్షణాద్ జ్ఞానరూపమగు నాత్మ కనంతత్వమును, మహత్త్వమును దెలుపుచున్నది. ఆత్మయందుండు మహత్త్వ మన నేమనిన? తనయం దధ్యస్తమగు స్వకార్యములసంబంధము గలుగుట. అనంతత్వ మనగ దేశ కాలవస్తుపరిచ్ఛేదకూన్యత్వమని గ్రహింపవలెను. ఈజెత్తుటవలన యధిష్ఠానము లేనిదే భ్రమ సంభవింపనందునను, ఒకదాని నొకదానియందే నిషేధించుటసంభవింపును గాని అధిష్ఠానము లేనిదే నిషేధము గూడ సంభవింపనందునను (స్వము కూన్య మనుటవలన సత్యనిషేధముగదా పాప్తిండును. అట్టి సత్యనిషేధమును యెచ్చట జెప్పవలెను? అధికరణమంగీకరింపక నిషేధించుట యెట్లు సఞ్చించును? సఞ్చించవలెదు. గృహమునందు ఘటము లేదనిచెప్పుట సమంజసమగునుగాని, అధికరణమును జెప్పక ఘటములేదనిజెప్పుట సమంజసమగునా? కాదు. అట్లే నిషేధాధికరణము లేనిదే “స్వము కూన్య” మని జెప్పుట యసంగత మగుటవలనను) గర్వము కూన్యమను బౌద్ధైకదేశీయగు మాధ్యమికుని మతము లొలగింపఁబడెను. “ఆత్మయందే స్వము నిషేధింపఁబడును. ఆత్మగర్వనిషేధాధిష్ఠానము గర్వమును విషయమును “పురుషాన్న యరం కించి త్నా కాస్తా సా వరాగతిః” అను శ్రుతియు జెప్పుచున్నది. ఇదేవిషయమును శ్రీకృష్ణగద్యావ్యక్తములను “స్వస్వ సత్య ద్వైతజాతం పురుషాంతం విశ్యతి | పురుషా వివాశ హేత్వభావా న్ని విశ్యతి ” (నశించు నిఖలదృశ్యప)పంచము పురుషునివరకు నశించును. వివాశ హేతువు లేమింజేసి పురుషుడు నశించుడని జెప్పియుండిరి.

పురుషుడునిర్మలని జెప్పుటచే త్తక్షణికజ్ఞానమే యాత్మయను బౌద్ధైకదేశీయగు యోగాచార్యుని మతమునిరస్తము. త్తక్షణికజ్ఞానమే యాత్మయన్నచో “బాల్యమునందు యేనేను కందుకముతో గ్రీడించితి నో అనేను వార్ధక్యమునందు మునిమనఃపలను జూచుచుంటిని” అని బాల్యావస్థనుందు వార్ధక్యమునందుండఁగాత్మకీకర్తవ్యమును దెలిపెడి ప్రత్యభిజ్ఞము కలుగకపోయెడిది. నన్నననుభవించిన పురుషుడు త్తక్షణికమే యయినచో వానికే నేను స్మరణము గలుగకపోయెడిది. కనుక నాత్మ నిత్యమేకాని త్తక్షణికము కానేరదని త్తక్షణికజ్ఞానవాదము నిర్మూలకమని గ్రహింపవలయును.

కనుక నేను, సర్వానున్మూలము, స్వప్రకాశస్ఫురణరూపము, నగు సత్త గర్వవిధముల బరిచ్ఛేదకూన్య మగుటచేసి “నాభావో విద్యతేనతః” గతునక భావము లేదని జెప్పుట మిక్కిలి సమంజసము.

కాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

నాశము సావశేషనాశము. ఇట్టి రెండువిధములగు నాశములలో నాత్మనాశము సావశేష నాశమా? నిరవశేషనాశమా? నిరవశేషనాశమనినచో నది యాత్మకు సంభవింపనేరదు. ఏలన? సదూపబ్రహ్మము దేవదత్తశరీరమువలె వృద్ధిక్షయములు లేనిది. కను

శంకరానందీయము:—

సత్తు సత్తనుచుంటివి. ఆసత్తనునది (1) సామాన్యమా? (2) లేక, స్వరూపమా? సామాన్య రూపమగుచో సామాన్యము విశేషము నపేక్షించును గాన విశేషములు కార్యము లగుటంజేసి పృథక్ కా లము నందట్టి విశేషములు నశించుచుండ విశేషధర్మ మగుటంజేసి సామాన్యము కూడ నశించును. అందువ లన సత్తు సామాన్యము కాదు. స్వరూపమే యందువా? అట్టి స్వరూపము (1) వ్యావృత్తమా? (2) అను వృత్తమా వ్యావృత్తమందువా? వ్యావృత్తము కల్పిత మగుటంజేసి స్వరూపమునకు నాశమే బ్రాప్తించును. అందుకలన ననువృత్తమందువా? సర్వానువృత్తము సామాన్యమే కనుక నది విశేషము నపేక్షించియుండు టంజేసి విశేషములు పృథక్ కాలుమందు నశించుచుండ సామాన్యము గూడ నశించుననుపూర్వోక్త దోషమున కుదాదవస్థమే బ్రాప్తించునను యాశంకయందు సత్తు సామాన్యవిశేషరూపము గానందున నాశము సంభ వింపదని “అవినాశిత తద్విద్ధి యేన సర్వమిదం తత్” అనుశ్లోకమును జెప్పుచుండెను.

“ఇదం” ఈపరిదృశ్యమానము, అవిద్యాకార్యము, ఆసద్రూపము నగు నిఖిలప్రపంచము “యేన” అతినూత్నము, విభేద నగు నేసద్రూపముచే—మరప్రదేశమందుండు సూర్యకిరణములచే జలప్రవా హమువలె “తత్” లోపల, వెలుపల వ్యాప్తమైనదో “తత్” అట్టి సచ్ఛబ్దముచే జెప్పబడు వస్తువు “అవి నాశి” ఏవిధముగ నసత్తు నశించునో యట్టి వినాశక్రియావిషయత్వమును బొందుట కన్వర్త మగుస్వభావము (సత్త) గలది కనుక నవినాశి యనబడును. అనగ నతినూత్నము, అతిమహత్తు యగుటం జేసి స్వయముగ వినాశక్రియ నతిక్రమించి నిత్యమే యగునని యర్థము.

అత్మ పూర్ణ మగుటంజేసి గగనమువలె నిత్యమైన దను యనుమానప్రమాన మాత్మకు నిత్యత్వ మును సాధించుచున్నది. సర్వప్రకాశక మగు సూర్యు డుండినచో సర్వపదార్థములు గోచరించునట్లుక దేహమందాత్మ యుండినచో సంతటను సర్వపదార్థములు దెలియబడును. అత్మ లేనిచో నట్టి యుపలబ్ధికి యన్యథానుపపత్తి బ్రాప్తించును కనుక సర్థాపత్తిప్రమాణముచే గూడ నాత్మకు నిత్యత్వము సిద్ధించుచున్నది.

అత్మకు నాశమును జెప్పెడి వారిని గూర్చి ఇట్లు ప్రశ్నింపవలెను. ఏమనిన? (1) అత్మ స్వయముగ నశించునా? (2) లేక, మఱియొకదానిచే నశించునా? (3) లేక, ఆశ్రియనాశముచే నశించునా? (4) లేక స్వసంబంధినాశముచే నశించునా (5) లేక, స్వకారణనాశముచే నశించునా (6) లేక, స్వకార్యనాశ ముచే నశించునా

సావయ మగు వస్తువు స్వావయవములు నశించుటచే నశించును. అత్మ నిరవయవముకనుక దనకు నవయవములే బ్రాప్తింపనందున నాత్మకు స్వతః నాశము బ్రాప్తింపనందున ప్రథమపక్ష ముపేక్షణీయము.

అత్మకంటె వేరైనది వస్తువుకూడ నాత్మస్వరూపమే యగుటచే ననగా నాత్మకంటె వేరుగవస్తువు లేదుకనుక స్వనాశనముకు దానే హేతువనినట్లుగను. అట్లైన నొకదానికే నాశకత్వ నశ్యత్వములు బ్రాప్తిం పకపోవుటచే మఱియొకదానిచే నాత్మకునాశము బ్రాప్తించునను ద్వితీయపక్షముకూడ నిరస్తము.

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :-

కనే యఃకోయము. కావుననే సద్రూపబ్రహ్మము శరీరాదులవలె స్వరూపముచే నాశములేనిది. (అనగా నిరవశేషనాశ మాత్మకు పాప్తింపనేరదనుట)

నిరవశేషనాశము పాప్తింపకపోయినను దనసంబంధముగు ధనహానిచే దేవదత్తునకు బ్రాప్తించిన సావశేషనాశ మెట్లు ప్రాప్తింపదనెదరా? నదియు దుర్బటమే.

“కస్మిన్న భగవః ప్రతిష్ఠిత ఇతి స్వేషహిమ్ని” అను శ్రుతిచే నాత్మాతిరిక్తమగు నాశ్రయ మాత్మకు లేదని స్పష్టపడుటచే నాశ్రయనాశముచే నాత్మకు నాశమనెడి తృతీయపక్షముగూడ నిరస్తము.

సావశేషముగు వస్తువులయందే సంయోగాదిసంబంధములచే మఱియొకటి సంబంధించును. అట్టి సంబంధవిశేషముచే నాద్రవ్యము నశి చును. ఆత్మయన్ననో నిరవయన మగుటంజేసి సంయోగాదిసంబంధములచే మరియొకద్రవ్య మాత్మయందు సంబంధింపనేరదు. కనుక నాత్మకు స్వసంబంధియే లేనందున స్వసంబంధినాశముచే నాత్మ నశించుననుచుత్పక్షమూ సంభవింపనేరదు.

“స చాస్య కశ్చి జ్జనితాతు విద్యతే” (నాత్మపుట్టుటకు మరియొక కారణము లే) దని శ్రుతిచే కారణము నిషేధింపబడుచు డుటచే కారణనాశముచే నాత్మ నశించుననుపంచమపక్షము నిరస్తము.

“స తస్య కార్య కరణాచ విద్యతే” అను శ్రుతిచే (నాత్మకార్యమేలేద)ని నిషేధింపబడుచుండ కార్యనాశముచే నాత్మ నశించునను షష్టపక్ష ముపాస్తము.

కాన నేవిధముగను యాత్మకు నాశము లేనందున నాత్మ యవ్యయ మనబడును. అట్టి యవ్యయము, నిత్యసిద్ధ సత్తాకము నగు బ్రహ్మమున కభావమును జేయుటకుగాని, చెల్లుటకుగాని, యేవారియు దగడు అట్లెవరైన నాత్మకభావమును జెప్పినచో తా నాత్మస్వరూపమేగాన స్వీయాభావమే పాప్తించెడిని. ఇది యుగాక నాత్మాస్తీత్యమును జెప్పెడి బహుశ్రీతులకు, ప్రత్యక్షాది ప్రమాణములకు విరోధము పాప్తించెడిని. కాన నాత్మ కభావము నెవడు జెప్పలేడని యాశయము.

పరమార్థప్రసాదము :-

పూర్వమందు జెప్పబడిన యుక్తులవల్ల సిద్ధమగు సర్థమును యాశ్లోకముచే జెల్పుచుండెను. “యేన” అధ్యాసాశ్రయమగు నిధికరణముచే నీదృశ్యప్రపంచమంతయు వ్యాపింపబడెనో యట్టి సద్వస్తువు యవినాశియని చెలిసికొనుము. శక్తిక ముసత్యమే యగుచో రజత మెటుల భాసింపవో యట్లే సత్యమగు నాశ్రయము లేనిచో అసత్యవగుజగము భాసింపనేరదు. కనుక నట్టి సద్రూప మవినాశియని తాత్పర్యము. కనుక నాశరహితమగు నాత్మకు వినాశమును నెవడును జేయుటకు సమర్థుడగు గాకాలడు.

నీలకంఠీయము :-

“దేని యభావమే లేదో యట్టి సత్తు కల దనుటలో ప్రమాణ మేమి?” అను నాశంకమీద నీశ్లోకమును జెల్పుచున్నాడు. “ఘటస్సన్” “పటస్సన్” (ఘటము కలదు, పటము కలదు) అని సర్వమునందు సదభేద మనుభవసిద్ధ మగుటచే “యేన సర్వ మిదం తతమ్” సత్పదార్థముచే నీయాకాశాదిసర్వప్రపంచకము వ్యాప్తమైనది. “ఘటో మృత్; శరావో మృత్” (ఘటము మట్టి, శరావము మట్టి) అను ఘటాదులయందు మృదభేదానుభవ ముండుటచే నట్టి ఘటాదులకు మృత్తు యెట్లుపాదానకారణమో, అట్లే సర్వమునుగూర్చి సత్తు ఉపాదానకారణమని తెలియదగును.

కాంకరభావ్యత్వవోధిని—

దేవదత్త సంబంధననాశముచే దేవదత్తునకు సావశేషనాశము పొందినను, ఆత్మసంబంధముగ వస్తువు లేమింటేసి యట్టి సావశేషనాశ మాత్మకు సమకూర్చుట జగదీశ్వరునకైన శక్యముకానేరదు. ఆత్మయనగ బ్రహ్మము. ఉరివలన స్వయముగ నాత్మ నశించుననిన? స్వాత్మయును క్రియ లేమింటేసి యాత్మయు దట్టి నాశము కూడ పొందింపనేరదు.

౧౭౧

“ఆటలైన సత్తుగూడ మృత్తునలె వికారి కాదా” అను నాశంకమీద “అవినాశితు తద్విధి” (ఆసత్తును వినాశరహితముగ దెలిసికొనుము) అని చెప్పెను. అనగా: నిట వినాశమున? పూర్వావస్థాపరిత్యాగము. మృత్తు పూర్వ మందున్న పిండాకారత్వమును విడచి ఘటముగా మగుచున్నది. కాన నామృత్తు వికారధారాశ్రయ మగుటచే వినాశస్వభావ (పూర్వావస్థాపరిత్యాగ)ము కలదియై యగుచున్నది. సద్రూపముగ బ్రహ్మమన్ననో యట్లుకాక రజ్జువువలె స్వయముగ నిశించకనే కార్యాకార మగుచున్నది. కనుకనే స్వీయమలగు సత్తాస్ఫరణములను గార్యము నందర్పించుచున్నది. కనుక నాసద్రూప మగు నాత్మ వినాశరహితము. అట్లే “అజాయమానో బహుధా విజాయతే” (జగన మనెడి వికారమును బొందనివాఁ డయ్యును, వియదాది రూపమున యావిర్భవించుచున్నాఁడు) అనియు, “గాత ఏవ న జాయతే కోన్వేగం జనయే త్సునః” లోక దృష్టిచే పుట్టుక కల ఘటాదికము పరమార్థదృష్టిచే పుట్టుటలేదు. ఏలన? స్వాప్తికమృదాదికము జాగ్రదవస్థయందెట్లు తుచ్చమో (లేనిదో)యటులే వ్యావహారికదశయందున్న మృదాదికము పరమార్థదశయందు తుచ్చమే యగును. అట్టి మృదాదికమునకు ఘటాద్యుపాదానకారణత్వము సంభవింపదు. గనుక పరమార్థదృష్టి పరిణామ్యుపాదానమే లేనందున ఘటాదికము పుట్టునది కాదని జెప్పఁదగినది. అందుచే నట్టి ఘటాదికము నెవఁడు పుట్టించును? (ఎవఁడును పుట్టించలేదు) ఆటలైన నా ఘటాదిక మొందుచే భాసించుచున్నదనిన; రజ్జుసర్పమువలె భాసించుచున్న దని యుత్తర మీయనలయు) నను శ్రుతులు గూడ నాత్మ వినాశరహితమని జెప్పుచున్నవి. “తథా ప్రాణా వై సత్యం లేష మేష సత్యం” (సత్తు సత్య మగుటచేతనే ప్రాణోపలక్షితమగు నీప్రపంచమునకు సత్యత్వము) అనియు, “తస్య భాసా సర్వ మిదం విభాతీ” (సత్తుయొక్క భాసముచేతనే యీ ప్రపంచము భాసించుచున్న దనియు) శ్రుతులచే ప్రపంచఃతస్మాత్సత్తులే సత్తుయొక్క సత్త్వపం (ఉండుటయం) దు ప్రమాణ మని యర్థము. “అన్నేన సోమ్య శుంగేనాపో మూల మన్విచ్ఛ అద్భి సోమ్య శుంగేన లేజో మూల మన్విచ్ఛ లేజసా సోమ్య శుంగేన సన్మూల మన్విచ్ఛ సన్మూలా సోమ్యేమాః ప్రజా స్సదాయతనా స్సత్ప్రతిష్ఠాః” అను శ్రుతియు గార్యరూపహేతువుచే సత్తునకు జగదుపాదానత్వమును స్థిరపరుచుచున్నది. “వినాశమునకు హేతు వగున దేదియు సత్తునందు లేమింటేసి సత్తు వినాశరహితము” అని యుత్తరార్థముచే జెప్పుచున్నాఁడు. “న వ్యేతి అపక్షీయక ఇత్యవ్యయః” (అపక్షీయమును బొందదుగాన సత్తుగ బ్రహ్మ మవ్యయ మగుఁబడును. అపక్షీయము జన్మాదిసర్వవికారములు కలవానికే బ్రాహ్మించును గాన నిట అపక్షీయము సర్వవికారోపలక్షణముగ గ్రహింపవగును. ఈచెప్పుటచే సర్వవికారకూన్యమగు సద్రూపబ్రహ్మమునకు నాశము లేదని యర్థము. అట్టి అవ్యయమునకు “వినాశం న కల్పి త్కర్తు మర్హతీ” (ఎవఁడును వినాశమును జేయుటకు దగదు) “న కల్పిత్” అనుటచే “వ్యేతియా ద్వై భయం భవతి” అను శ్రుతియొక్కరీతిని సద్భిన్న మగున దేదియు లేదు గాన వినాశహేతు వగు వరొక లేమియు లేదని నూచితమైనది.

గీ॥ అంతవంత ఇమే దేహః నిత్యస్యాత్మా శరీరిణః |
అనాశిన్-ప్రమేయస్య తస్మాద్దుఃస్వ భారత!

||౧౮||

పదవిభాగము :-

అన్తవన్తః-ఇమే-దేహః-నిత్యస్య-ఉక్తాః-శరీరిణః-అనాశిన్-ప్రమేయస్య-
తస్మాత్-దుఃస్వ-భారత!

||౧౮||

పుటపదార్థము :-

అనాశిన్ః=నాశఃహితంబైన; అప్రమేయస్య=ప్రమేయముకానట్టి; (జ్ఞానవిషయము కానట్టి) నిత్యస్య=నిత్యమైన; శరీరిణః=జీవులకు; అన్తవన్తః=నాశముకల; ఇమే=ఈ; దేహః=దేహములు; ఉక్తాః=చెప్పబడినవి; తస్మాత్=జీవుడు నిత్యుడగుటవలన; హేభారత!=ఓభరతాన్వయసంభూతుడవగు నర్జునుడా! యుద్ధస్య=యుద్ధముజేయుము"౧౮॥

శాంకరభాష్యమ్ :-

(1) కిం పున స్తదన ద్య త్స్వాత్మనంతాం వ్యభిచరతీతి | ఉచ్యతే— అన్తవన్త ఇతి | అంతవన్తో-న్తో వినాశో విద్యతే యేషాం తే-న్తవన్తో యథా మృగత్వస్థికోద కాదా సద్బుద్ధి రనువృత్తా ప్రమాణనిరూపణాన్తే విచ్ఛిద్యతే స తస్యా అంత స్తథేమే దేహః | స్వప్నమాయాదేహాదివ చ్ఛాంతవన్తో నిత్యస్య శరీరిణ శరీరవతో-2 నాశినో-2 ప్రమేయ స్యాత్మనో-2న్తవన్త ఇత్కుక్తా వివేకిభి రిత్యర్థః |

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:-

(1) సదసత్తులగు నాత్మ శరీరేంద్రియాదులలో యాత్మ యవ్యభిచారియగుటచే “పరమార్థతః” సత్త ని నిర్ధారణ చేయఁబడెను. అదేతీరున నసత్త సత్తేయని నిర్ధారణ నేయఁబడినను నసత్తనగ శూన్యముకాదని నిర్ధారణచేయుట యావశ్యకముకాన స్వాత్మ సత్తను విడచు నసత్తన నేమియన? నిత్యుడును, నాశరహితుడు (పరిణామినిత్యుడుకానట్టియు) ప్రత్యక్షాద్యగోచరుడును, (దేహేంద్రియాదులకు గోచరుడు కానట్టియు) శరీరియగు జీవులకు మృగత్వస్థికోదకాదులువలె దేహాదులు “దేహస్స” అను సద్బుద్ధిభాకులైనను (దేహాదులయందు సద్బుద్ధి యనువృత్తమైనను) ప్రమాణములవలన నిరూపింప నంత

శ్రీధరియము :-

ఇంతకు బూర్వగ్రంథముచే సత్స్వభావ పవనాశివస్తువని సామాన్యముగ జెప్పఁబడెను. నీళ్లొకమందు దానినే విశేషముగ జూపుచుండెను. “యే” ఏనదూప్యముచే “ఇదం” ఆగమాపాయములుగల యీదేహాదికము “తత్” తత్సత్త్విగ వ్యాప్తమా “తత్తు” ఆయాత్మ “అవినాశి” నాశము లేనిదని “బుద్ధి” తెలిసికొనుము. ఈవిషయముచే “వినాశ మవ్యయ స్యాస్య” అను యుత్తరార్థము హేతువు

||౧౯||

కాంకరభాష్యమ్ —

(2) నిత్యస్యానాశిన ఇతి న పున రుక్తం నిత్యత్వస్య ద్వివిధత్వా ల్లోకే నాశ స్య చ । యథా దేహో భస్మీభూతో = దర్శనం గతో నష్ట ఇత్యుచ్యతే, విద్యమానో కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

మున నా సద్బుద్ధి లేమింజేసి దేహాదు లంతవత్తులు. (నాశముగలవి) ప్రవాహము ప్రవాహినికంటె వ్యతిరిక్తము కానందున దేహాదుల ప్రవాహము ప్రవాహియగు నాత్మ కంటె వ్యతిరిక్తము కాదను శంకను దొలగించుటకే జీవునకు దేహాదు లనిత్యము లని వివేకులచే నుడవబడెను.

(2) “నిత్యస్య” అను పదమునకు నాశములేనివాడని యర్థము. “అనాశినః” అను పదమునకు నాశములేనివాడని యర్థము” ఒకపదముచేతనే నాశములేనివాడనినిద్దించుచుండ నేకార్థమును బోధించుటకు “నిత్యస్య” “అనాశినః” అని రెండుపదములను గీత యందు బ్రయోగించుట బునరుక్తి దోషమని యాక్షేపింపరాదు. నిరవశేషనాశమనియు, సావశేషనాశమనియు నాశము రెండువిధములు. అందు దేహము భస్మీభూత్వా కాన్పిం

—* ఆవ అధ్యాయము — ౧౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు*—

మధుసూదనసరస్వతీయము*—

సద్రూపమగు స్ఫురణము దేహధర్మము. దేహ మనుష్యజాతి నశించుచుండ తద్ధర్మముగు సద్రూప స్ఫురణమున కవిశాశిత్య మెట్లు జాప్తించు నను భూతచైతన్యవాదుల వాదమును నిరాకరించుటకు “నానతో విద్యతేభావః” అనుశ్లోకము నీశ్లోకమునందు వివరించుచున్నాడు.

“అనవస్తః” వృద్ధిక్షయరూపములు గలవగుటచే నశించు స్వభావముగల “ఇహ దేహః” ఈపరిదృశ్యమానములగు దేహములు (ఇట “దేహః” అను బహువచన స్వారస్యముచే సమిప్తివృద్ధిరూపము లగు విరాట్టు, నూత్రాత్మ, అవ్యాకృతము లనెడి స్థూల, సూక్ష్మ, కారణదేహములు గ్రహింపవగును.) ఇవియన్నియు నిత్యము, సవినాశియు, నాధ్యానికసంబంధముచే “శరీరిణః” శరీరముగల్గినట్టియు, స్వప్రకాశ స్ఫురణరూపము, సజాతీయవిజాతీయ స్వగతభేదకూన్యమునగు నాత్మయొక్క సంబంధముకలవియై దృశ్య ములుగను భోగ్యములుగను శ్రేతులచేతను, బ్రహ్మజేతలచేతను జెప్పబడుచున్నవి. ఈవిషయమునే తైత్తిరియోపనిషత్తునందు అన్నవయ, పాణివయ, మనోమయ, విజ్ఞానమయానంద మయములనెడి యయిదు కోశములను గల్పనచేసి యట్టికోశముల కధిష్ఠానమగు బ్రహ్మ మకల్పితమని “బ్రహ్మపుచ్చంప్రతిష్ఠా” అనువాక్యముచే జూపబడెను. అందు పంచీకృతపంచమహాభూతములు, తత్కార్యములు నగునట్టి మూర్తరాశియు స్థూలసమిప్తిరూపము నగు విరాట్టు యన్నవయకోశ మనంబడును. అట్టి విరాట్టునకు గారణమగునట్టి యపంచీకృతపంచమహాభూతములు తత్కార్యములు నగునట్టియు, సూక్ష్మసమిప్తియు అమూర్తరాశియు నగు హిరణ్యగర్భుడు నూత్రాత్మయనబడును. “త్రేయం వా ఇదం నామ రూపం, కర్మ” అను బృహదారణ్యక వాక్యోక్తరీతిని కర్మతో గూడినదగుటంజేసి క్రియాశక్తి ననుసరించి ప్రాణ మయకోశమనియు, నామాత్మక మగుటంజేసి జ్ఞానశక్తిమాత్రము ననుసరించి మనోమయకోశమనియు,

కాంకరభాష్యమ్—

వ్యవస్థా పరిణతో వ్యాధ్యాదియక్తో జాతో నష్ట ఇ త్యుచ్యతే తత్రానాశినో నిత్యస్యేతి ద్వివిధేనాపి నాశే నాసంబంధో ౨ స్వేత్తర్థః ।

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

పనపుడు దేహము నిరవశేషనాశము కలది. (అనగా కొంచమైనమిగలఁగ నశించుట) దేహముండినను రోగాదులచేఁ జిక్కినపుడు దేహము నష్టమాయెనని చెప్పఁబడును. ఇది సావశేషనాశము. (అనగా దేహము కొంచెము మిగిలి పాణిజావశిష్టమై యుండుట) కానః సీరెండునాశములలోను “నిత్యస్య” అను పదముచే నిరవశేషనాశము జీవునకు లేననియు, “అనాశినః” అను పదముచే సావశేషనాశము లేదనియుఁ జెప్పఁబడుటవలన పునరుక్తి దోషము లేదు.

యాపాత్మకమగుటజేసి క్రియాశక్తి జ్ఞానశక్త్యాశ్రయమగుటచే కర్తృత్వమునుబట్టి విజ్ఞానమయకోశమనియు జెప్పఁబడినందున ప్రాణమయ మనోమయ విజ్ఞానమయ స్వరూపుడగు హిరణ్యగర్భుడు త్రవ్వనాత్మక మగు లింగశరీరకోశమనఁబడును. అట్టిలింగశరీరకోశ కారణ మాయోపహితచైతన్యరూపము, సర్వసంస్కార శేషములుగల నవ్యాకృత మానందమయకోశమనఁబడును. ఈసర్వశరీరములు యొక్కటగు నాత్మయొక్క సంబంధముగలవి అని “తస్యైవ ఏవకారీర ఆత్మాయః పూర్వస్య” అను తైత్తిరీయశ్లోకమున్నది.

లేక మూడులోకములయందుగల సర్వప్రాణిసంబంధముకల సీసర్వదేహములు నొక్కటగు నాత్మకు సంబంధించినవిగా జెప్పఁబడుచున్నవి. ఈవిషయముననే “ఏకోదేవ స్సర్వభూతేషు గూఢ స్సర్వ వ్యాపీ సర్వభూతాంతరాత్మా । కర్మాధ్యక్ష స్సర్వభూతాధివాసస్సాక్షీ చేతా కేవలో నిర్గుణః” అను శ్లోకులుగూడ విభువు నిత్యుడునగు నొక్కయాత్మకే సర్వశరీరసంబంధము గలదనిజెల్పుచున్నది.

నిత్యత్వమనగ యావత్కాలస్థాయిత్యము. వియదాదులవలె శరీరాదులు కాలముతో నశించినను యట్టి యావత్కాలస్థాయిత్యరూపనిత్యత్వము శరీరాదుల కప్రతిహతమును నాశంకను దొలగించుటకు “అనాశినః” అని జెప్పెను. దేశమువలన, కాలమువలన వస్తువువలన బరిచ్ఛిన్నములగు నవిద్యాదులు కల్పితము లగుటజేసి యావత్కాలస్థాయిత్యరూపమగు నాపచారికనిత్యత్వము ననుసరించి యవిద్యాదులు నిత్యములని వ్యవహరింపబడుచుండెను. ఈవిషయమునే “యావద్వికారోతు విభాగో లోకవత్” (అధ్యాయ 2 పాశిమా 7 అ 1 బ్రహ్మసూత్రముగూడబోధించుచున్నది. దేశమువలన, కాలమువలన, వస్తువువలన బరిచ్ఛేద కూన్యము ఆకల్పితము నగు నాత్మకు వినాశహేతువు లేమింజేసి ముఖ్యమగు కూటస్థనిత్యత్వము కాని యావత్కాలస్థాయిత్యరూపపరిణామి నిత్యత్వమాత్మకు లేదని యాశయము.

ఇట్టియాత్మ కలదనుటయందు ప్రమాణము జూపవలెను. అట్టిప్రమాణములేనియెడల యాత్మ నిష్ప్రమాణమగుటజేసి శశశృంగాదులవలె యలీకమగును. అట్టిప్రమాణమునుజూపుటకే “శాస్త్రయో నిత్యాత్” (బృ. పృ-1-అధి-8-నూ-3-) “తృ త్వోపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామి” (ఉపనిషద్వాక్య గమ్యుడు బ్రహ్మమనుప్రమాణముదెలుపు నూత్రాగ్రంభసామర్థ్యమువలన నాత్మకు వస్తువర్ధింపఁగ మహిమార్థ్య) మను శంకకు సమాధానముగ “అపరిమేయస్య” అని జెప్పఁబడెను.

కాంకరభాష్యమ్—

(3) అన్యథా పృథివ్యాదివ దపి నిత్యత్వం స్యా దాత్మన స్త న్నా భూ దితి నిత్య స్యానాశిన ఇత్యాహ అప్రమేయస్య న ప్రమేయస్య ప్రత్యక్షాదిప్రమాణై రపరిచ్ఛే

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

(3) లేక, “నిత్యస్యానాశినః” అను రెండిటిలోనొకేవిశేషణము జీవునకన్నచోఁ బృథివ్యాదులవలె ‘జీవుడు పరిణామినిత్వుడు’ అను నాశంక జనించును. అట్టి యాశంకను తొలగించుటకు “నిత్యస్య” “అనాశినః” అను రెండువిశేషణములు జీవున కీయఁబడినవి కానఁ బునరుక్తిదోషము పొందింపనేరదు.

“తం త్వేపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామి” అను శ్రుతివలన నాత్మ యుపనిషద్గ మ్యుడగుచుంఁగా (అనఁగా నుపనిషద్వాక్యమువలనఁగలుగు ప్రమావిషయుఁడగుచుండఁ) నాగమప్రవృత్తికిఁ బూర్వమునందఁ బ్రత్యక్షాదులచే నాత్మను తెలిసికొనుటకు బ్రయత్నిం ప నట్టి యాత్మ తెలియబడనందున యాగమము అజ్ఞాతార్థజ్ఞాపకమగుచుండ నప్రమేయత్వ మాత్మ కెఱువంబవించుననిన?

“ఏకదైవాను దృష్ట్య మేతదప్రచయం ధృవం” అప్రమాయమప్రమేయం “న తత్సా నూర్యో భాతి న చంద్రతారకం నేమా విద్యుతో భాన్తి కుతోయ చగ్నిః త మేవ భాన్త మనుభాతి సర్వం తస్య భాసా సర్వ మిదం విభాతి” అను శ్రుతులవలన స్వప్రకాశచైతన్యరూప మాత్మయని సిద్ధమగుచున్నది. కాన నట్టి సర్వావభాసకమగు నాత్మకు తాను భాసించుట నిమిత్తమై తనచేత భాసింపఁ బడుదానియపేక్ష సూభవింపదు. మఱేమనిన? అజ్ఞానము, తత్కార్యములు తనయందు కల్పితములు. “యత్నానురూపోబలిః” (యత్నునకదగిః బలి నివ్వవలె) నను న్యాయానుసారము కల్పితములగు నవిద్యాతత్కార్యములకు గల్పితవృత్తివిశేషమే విరోధి యగుటంబట్టి యజ్ఞాన తత్కార్యములయొక్క నివృత్తికొఱకు గల్పితమగువృత్తివిశేషము నాత్మయపేక్షించును. అట్టివృత్తివిశేషము “తత్త్వమసి” అనునదిమొదలగు వాక్యములవలననే జనించుచుగాన స్వరకల్పితనిర్వకవృత్తి విశేషాత్వత్తి నిమిత్తము కాస్త్ర మారంభింపఁబడెను. అత్మ స్వరః యెల్లప్పుడు భాసింపుట చేతను, స్వరకల్పనాధిష్ఠాన మగుటచేతను యాత్మకు తుచ్ఛత్వము సంభవింపదు.

అవిద్యాతత్కార్యములు కల్పితము లెట్లగునో అట్లే “ఏకమేవాద్వితీయం” “సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ” ఇత్యాదికాస్త్రము స్వప్రమేయానుసారము (స్వప్ర)మేయ మెటుల కల్పితమో అటు లనే) తనకుగూడ కల్పితత్వమును దెలుపుచున్నది. అట్లుకానిచో నట్టికాస్త్రమునకే ప్రామాణ్యము దుర్లభ మయ్యెడిని. కల్పితమున కకల్పితకరిచ్ఛేదకత్వము సంభవింపదని పూర్వము జెప్పఁబడెను. అత్మకు స్వప్రకా శత్వమును శ్రీశంకరభగవద్పదులుగూడ యుక్తివలనఁగూడఁ జెప్పియుండిరి. అదియెట్లుని? “యత్సా జ్ఞానో స్సంశయవిపర్యవ్యతిరేకప్రమాణానా మన్యథేమ మపి నాస్తి తత్ర తద్విరోధి జ్ఞాన మితిసర్వత్ర” దృష్టమ్. అన్యథా త్రితయాన్యతరావత్తేః అత్మని చాహం నాహంవేతి న కస్య చి త్సంశయః। నాపి నాహ మితి విపర్యయః, వ్యతిరేకః ప్రమాణేతి” ఏదట జిజ్ఞాసువునకు సూశయ,విపర్యయ, వ్యతిరేకజ్ఞానములయం దొకటైన

కాంకరభాష్యము—

ద్య స్తేత్యర్థః । నన్వాగమే నాత్మా పరిచ్ఛేద్యతే ప్రత్యక్షాదినా చ పూర్వం । న, ఆత్మన స్సృత సిద్ధత్వాత్ । సిద్ధే హ్యత్మని ప్రమాతరి ప్రమితోఽః ప్రమాణాన్వేషణా భవతి । న హి పూర్వ మిత్థ మహ మిత్యాత్మాన మప్రమాయ వశ్చ త్రప్రమేయపరిచ్ఛేదాయ ప్రవృత్తే । నహ్యత్మా నామ క శ్చి దప్రసిద్ధో భవతి ।

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

“ఏతదప్రమేయం” ఈ యాత్మస్వరూపము అప్రమేయము. (ప్రమావిషయ ముకాదు) అని శ్రుతియే చెప్పుటవలన నాత్మ స్వతస్సిద్ధమగుటంబట్టి యప్రమేయము.

ప్రమాణములేనిదే యాత్మ యెట్లు సిద్ధించునని? ప్రమాతయగు నాత్మ సిద్ధించినపుడు ప్రమేయమునుగూర్చి ప్రమితునగు ప్రమాత ప్రమాణాన్వేషణముజేయును. (అనగా నెవడు వస్తుయాధార్థ్యమును తెలిసికొనఁగోరునో వాడే ప్రమాత, అట్టిప్రమాతయే వస్తుయాధార్థ్యజ్ఞానమునకు హేతునగు ప్రమాణమును వెదకును. పూర్వమునందు నేనిట్టివాడనని యాత్మస్వరూపమును తెలిసికొనక యెవడును వస్తుయాధార్థ్యమును తెలిసికొనుటకు బ్రవర్తింపడు. ప్రమాతయే లేనిచో నెవనికి ప్రమాణాన్వేషణము? కానఁ ప్రమాణాన్వేషణమునకు బూర్వము ప్రమాతసిద్ధించియేయుండును. ఎవనికిని యాత్మయను నది యప్రసిద్ధము కాదు. కానఁ ప్రమాణాన్వేషణమునకుఁ బూర్వమునందు సిద్ధించిన యాత్మ యప్రమేయ మనకతప్పదు.

నుండదో యచట తద్విరోధిజ్ఞానము కలదని నిశ్చయింపవలెను. అటులు కానిచో సంశయవిపర్యయవ్యతిరేక జ్ఞానములలో నేదైన నొకటి యుండెడిని. అనగా నొకస్థానమునుజూచి “ఇదిస్థానము” అను నిశ్చయమున్నచో “ఇది స్థానమా? పురుషుడా?” అను సంశయముకాని “ఇది పురుషుడు” అను విపర్యయజ్ఞానముకాని, వ్యతిరేకప్రమకాని యుండదు. అట్లే యాత్మయందు “నేను నేనా? నేనుకానా?” అను సంశయముకాని, “నేను నేనుకాను” అను విపర్యయజ్ఞానముకాని, వ్యతిరేకప్రమకాని లేనందున సంశయ విపర్యయవ్యతిరేకములకు ధర్మియగు నాత్మయొక్క స్వరూపప్రతిమ (యథార్థజ్ఞానము) “ధర్మ్యంకే సర్వ మభ్యాస్తం ప్రకారే తు విపర్యయః” అనునాయమున సర్వదా అందరికి కలదని నిశ్చయింపవలసివది. కనుకనే “ప్రమాణ మప్రమాణం చ ప్రమాభాస స్తదేవచ | కుర్వంత్యేన ప్రమాం యత్ర తదసంభావ శాకతః” దేనియందు భ్రమనుగాని, అప్రమనుగాని, సంశయమునుగాని పొందెదరో అట్టివస్తువ లేదని తెల్పుటకు యెట్లువీలుపడును? వీలుపడదు. కాన స్వప్రకాశము సద్రూపము ధర్మియు నగు నాత్మయందు ప్రామాణ్యా ప్రామాణ్యముల విశేషమేమియు లేదని యాశయము.

బాహ్యపదార్థమునందు—కుప్తమగు విరోధిజ్ఞానముచేతనే సంశయాది ప్రతిబంధము సంభవించుచుండ అనగా స్థానపునందు “ఇదిస్థానము” అను విరోధిజ్ఞాన ముండినపు “ఇది స్థానమా? పురుషుడా?” అను సంశయము, “ఇది పురుషుడు” అను విపర్యయజ్ఞానము కలుగదు. అట్టి సంశయ విపర్యయ (భ్రమ) జ్ఞానములకు “ఇదిస్థానము” అను నిశ్చయము ప్రతిబంధకము. కాన బాహ్యపదార్థమును స్థానావధులయందు

శాంకరభాష్యమ్—

(4) శాస్త్రం త్వన్త్యం ప్రమాణ మతద్ధర్మాధ్యారోపణమాత్రనివర్తకత్వేన ప్రమాణత్వ మాత్మని ప్రతిపద్యతే న త్వజ్ఞాతార్థజ్ఞాపకత్వేన । తథాచ శ్రుతిః :— య త్సత్తా దపరోక్షా ద్బ్రహ్మ యతత్కా సర్వాన్తరః” (బృ. 3-4-1) ఇతి । యస్మా దేవం

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

(4) అనాత్మలగు దేహాదులు వ్యవహారదశయం దజ్ఞాతములు. అట్టి యజ్ఞాత దేహాదిగ్రాహకము లగుటంజేసి వ్యవహారదశయందుఁ బ్రత్యక్షాదులు ప్రమాణములు. కానః సంతఃకరణోపాధి విశిష్టలయందు యథాసంభవముగఁ బ్రత్యక్షాదిప్రమాణ ప్రాప్తియున్నను శుద్ధమునందు ప్రత్యక్షాది ప్రమాణములకు ప్రాప్తి సంభవింపనేరదు. అయినను “ఆత్మవారే దగ్ధవ్య శ్రోతవ్యః” అను తద్ధితప్రత్యయశ్రుతిచే విధింపఁబడు వేదాంతశ్రవణవిషయముగు శాస్త్రమునకు శుద్ధమునందు బ్రాప్తి సంభవించును. కానః బ్రహ్మము శాస్త్రజన్యప్రమానిషయుండగుచుండఁగా నప్రమేయత్వ మెట్లునం భవించునని యాక్షేపింపరాదు.

క్షుప్తవిరోధియగు “ఇదిస్థానిపు” అను జ్ఞానాదులచేతనే “ఇది స్థానివా? పురుషుడా?” అను సంశయము యొక్కయు, “ఇదిపురుషుడు” అను విపర్యయముయొక్కయు ప్రతిబంధము సంభవించుచుండ అంతర పదార్థమగునాత్మయందు స్వభావభేదకల్పన (సంశయాది ప్రతిబంధకత్వకల్పన) న్యాయముకాదు. అట్లే నచో సర్వవిప్లవము సాగింపించెడిని. కాన నాత్మ సర్వదా భాసమాన మగునేని “నాయందు ఘటజ్ఞానము కలిగినదా? లేదా?” అను సంశయము సంభవించెడిని.

ఆత్మమనస్సంయోగమాత్ర మాత్మసాక్షాత్కారమును గూర్చి పేతువు. అట్టి యాత్మమనస్సంయోగము జ్ఞానమాత్రమును గూర్చి పేతు వగుటంబట్టియు, ఆత్మమనస్సంయోగమువలన గలిగెడి జ్ఞానము నందు ఘటాదులు భాసించినను సమాహారబంధనన్యాయమున తార్కికసిద్ధాంతరీతిననుసరించినను నాత్మ భానముకూడతప్పదు. అనగా ఘటజ్ఞానము కలిగినపు డాజ్ఞానమునందే యాత్మ భాసించునని తార్కికులుయొప్పుకొనితీరవలయు నని యాశయము.

అట్లులైనచో నాజ్ఞానము “ఘటమును నేను చెలిసికొనుచుంటిని” అనికదా. నేను అనునది యాత్మ. అట్టి యాత్మప్రత్యక్షమందు మానసత్వ మను ధర్మ ముండును. ఘటాదిప్రత్యక్షము చక్షురింద్రియ మువలన గలుగును గాన దానియందు చాక్షుషత్వ మను ధర్మ ముండును. కాన నొకజ్ఞానమందే యాత్మఘటములు భాసించినచో నాజ్ఞానమునందు మానసత్వ చాక్షుషత్వ ములనెడి ధర్మద్వయ ముండవలసినప్పుడు. అట్లే నాధర్మములకు సాంకర్య మేర్పడెడిని. అట్లు సాంకర్య మంగీకరించినచో నాధర్మములు జాతులు కాకపోయెడిని. అని శంకింపఁజనదు. చందనఖండముతో చక్షురింద్రియమునకు సంబంధాదు లుండినపుడు “ఇది చందనఖండము” అను ప్రత్యక్షము కలుగును. అట్టి ప్రత్యక్షము కలుగుటకు పూర్వమందు చందన ఖండమునందుండు సౌరభస్మృతి గలిగినచో నాసౌరభస్మృతినహకృతచక్షుస్సంయోగాదులవలన “చందన ఖండం సురభి” (చందనఖండము సువాసన కల్పి.) అను ప్రత్యక్షము జనించును. అట్టి ప్రత్యక్షము

శాంకరభాష్యమ్ :-

నిత్యోఽవిక్రియశ్చాత్మా తస్మా ద్యుద్ధ్యస్వ యుద్ధా దుపరమం మాకార్షే రిత్యర్థః ।
న హ్యత్యో యుద్ధకర్తవ్యతా విధీయతే । యుద్ధే ప్రవృత్త ఏవ హ్యసా శోకమోహప్రతి
బద్ధ స్తూష్ణీ మాస్తే తస్య కర్తవ్యప్రతిబంధాపనయనమాత్మం భగవతా క్రియతే । తస్మా
ద్యుద్ధ్యస్తే త్యనువాదమాత్మం న విధిః ॥ ౧౮ ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :-

శాస్త్రముచే ప్రత్యగ్భూత్వము చెప్పబడుటంజేసి ప్రమాత్యాదివిభాగము
తొలగిపోవును. కానః శాస్త్ర మంత్యప్రమాణము. అపారపేయగుటంజేసి నిర్దోషము.
దోషరహితమగుటచే బ్రమాణము. అయినను బ్రత్యగ్భూత్వ స్వతస్సిద్ధమగుటవలన నవిష
యుడు. అవిషయమగు ప్రత్యగ్భూత్యయందు శాస్త్ర మెట్లుప్రమాణమగు ననిన?

ప్రత్యగ్భూత్వ స్వయముగా భాసించినను “మనుష్యేహం” “కర్తాహం” “భో
క్తాహం” అని యాత్మయందు దద్ధర్మములుకాని కర్తృత్వ, భోక్తృత్వాదు లారోపిత
ములు. అట్టి యాత్మధర్మములుకాని కర్తృత్వభోక్తృత్వాదులను “సిద్ధంతు నివర్తక
త్వాత్” అను న్యాయమున శాస్త్ర మాత్మనుండి నివర్తింపజేయును. కానః సతద్ధ
ర్మాధ్యారోపణమాత్రనివర్తకమగుటచే శాస్త్ర మాత్మవిషయమున ప్రమాణము.

అజాతములగు ఘటాదులయందువలె నాత్మ స్ఫురణాతిశయజనకమగుటచే
శాస్త్రమాత్మయందుఁ బ్రమాణ మెట్లుకానేరదని యాక్షేపింపరాదు. ఆత్మ “యత్సాక్షాద

చందనఖండాంశమందు లౌకిక మనియు, సౌరభాంశమునందలౌకిక మనియు జెప్పబడును. కాన నట్టిప్ర
త్యక్షమనందెట్లు “చందనఖండాంశముచే లౌకికత్వము, సౌరభాంశముచే సలౌకికత్వము” అనెడి రెండుధ
ర్మము లుండునో అట్లే “ఘట మహం జానామి” (నేను ఘటమును తెలిసికొనుచుంటిని) అను జ్ఞానమందు
“ఘటాంశముచే చాతుషత్వము, అత్మాంశముచే మానశత్వము” అను రెండు ధర్మము లుండుటయందేమి
యు విరోధము లేదు. సాంకర్య మను దోషము ప్రాప్తించు ననెదవా? సాంకర్యము జాతిబాధకము
కానేర దని తార్కికులె యంగీకరించిరి. సాంకర్యము జాతిబాధక మన్నను చాతుషత్వమానసత్వాదులు
జాతులు కావనియే తార్కికుల సిద్ధాంతము. కాన “ఘట మహం జానామి” అను నొక జ్ఞానమునందే
ఘటము, అత్మయు భాసించును. ఈజెప్పుటవలన వ్యవసాయమాత్రమున నాత్మ భాసించుటకు సామగ్రి
సంభవించుచుండ ననువ్యవసాయమనునది ప్రత్యేకముగ నంగీకరింపవలయు నను మతము నిరస్తము. అనగ
మొట్టమొదట “ఇది ఘటము అను జ్ఞానము కలుగును. దీనిని వ్యవసాయజ్ఞాన మని శాస్త్రజ్ఞులు వ్యవహ
రించెదరు. ఈజ్ఞాన మెట్టిదో తెలియవలె ననిన నాజ్ఞానానంతరమున “నేను ఘటమును తెలిసికొనుచుం
టిని.” అను జ్ఞానము కలుగును. దీనినే యనువ్యవసాయమందురు. ఇట్టి యనువ్యవసాయముచే ప్రాధ
మికజ్ఞానము ప్రత్యక్షముగనో, అనుమితిగనో లేక శాబ్దముగనో తెలిసికొనదగును. ఇట్టియనువ్యవసాయమునందే
అత్మ భాసించును. ప్రాథమికజ్ఞానము (వ్యవసాయము) నందాత్మ భాసింపదు. కాన ననువ్యవసాయమను
నది వ్యవసాయాత్మకజ్ఞానముగన్న భిన్నముగ నంగీకరింపవలయునని కొందరు చెప్పెదరు. పూర్వ మందు

కాంక్షరభావ్యతత్వబోధిని—

పరో ధ్వాద్భిహ్మ య ఆత్మా నర్వాంతరః* (సర్వాంతరహగు నాత్మస్వరూపమైన పరబ్ర) హ్మము ప్రమాణావేక్షను విడిచియే యపరోక్షనుర్భణాత్మకము.; అను శ్రుతివలన నపరోక్షరూపబ్రహ్మము స్వతస్సిద్ధమగుటచే శాస్త్ర మాత్మయం దజ్ఞాతార్థజ్ఞాపక మగుటచే బ్రహ్మాణము కానేరదు. (అనగా తెలియబడని విషయమును దెల్పుటచే శాస్త్రము ప్రమాణమని చెప్ప నలవికాదు.)

కానః నాత్మ యప్రమేయమగుటచే నిశ్యము. నిత్యమగుటంబట్టి యాత్మనాశ శంక ననుసరించి శోక మోహవిష్టుడనై స్పృధర్మమగు యుద్ధమును వదలుట యుక్తము కాదు. శరీరాదులు ఐస్తువులు కానేరవు. అంశవత్తులు ఆటియవస్తువుల నుద్దేశించి శోకమోహవిష్టుడనై యుద్ధము బరిత్యజించుట న్యాయముకాదు. కానః యుద్ధమును జేయుము. యుద్ధమును బరిత్యజింపకుము.

పెప్పిన రీతి అనగా నాత్మప్రత్యక్షమును గూర్చి ఘటాదిప్రత్యక్షమును గూర్చియు తత్ప్రమనస్సయోగము కా గనుని తెల్పుటచే ఘటాదిప్రత్యక్ష సామగ్గికాలమున నుభయప్రత్యక్ష సామగ్గియు డుటవలన సమాహలంబు నాత్మకమగు “నేనుఘటమును తెలిసికొంటి” అనుఘటాత్మవిషయకవ్యవసాయాత్మకజ్ఞానము కలుగునని జెప్పుటవలన అనువ్యవసాయమనెడి జ్ఞానాంతరమఁ గీకరింపవలయునను మతము నిరస్తము. మఱియుఁ ఘటము విషయముఁ ఘటాదిజ్ఞానము విషయి, ఘటమునందు విషయత్వముండుటయందు, ఘటాదిజ్ఞానమునందు విషయిత్వముండుటయందా రెంటియందు జ్ఞాతృత్వము కలదు. ఎట్లనిన? ఘటమునందు ఘటత్వముఁ డును. ఘటజ్ఞానమునందు జ్ఞానత్వముండును. ఈ రెండును భిన్నజాతులు. కాః ఘటత్వజాతి నవలంబించుకొని ఘటము నందు విషయత్వముండును. జ్ఞానత్వజాతి నవలంబించుకొని ఘటజ్ఞానమునందు విషయిత్వముఁ డును. అదేవిధమున “ఇది ఘటము” అనెడి వ్యవసాయజ్ఞానమునందు విషయత్వముండుటయందు “ఘటమును నేను తెలిసికొనుచుంటి” అనెడి యను వ్యవసాయజ్ఞానమునందు విషయిత్వముండుటయందును జ్ఞాతృత్వము జెప్పకలెను. అట్టిజ్ఞాతృత్వము కావట్టుటలేదు. ఏలయన? “ఇది ఘటము” అనెడి వ్యవసాయము న. దు జ్ఞాతృత్వమేయుండును. “నేను ఘటమును తెలిసికొనుచుంటి” అనెడి అనువ్యవసాయమునందు జ్ఞానత్వమే యుండును. అట్టిజ్ఞానత్వమునకు భేదములేనందున వ్యవసాయము వ్యవసాయములయందు విషయత్వ విషయిత్వవ్యవస్థాపకజ్ఞాతృత్వము లేనందున అనువ్యవసాయమనెడి జ్ఞానాంతరమఁ గీకరింపవలయుననుమతము దూరముగ నిరస్తము.

వ్యవసాయాత్మకజ్ఞానము నిమిత్త మనువ్యవసాయము నంగీకరింపవలయు ననెదవా? అదియు సలభమముకాదు. ఏలన? దీపము తనకన్న భిన్నమగుపదార్థములను భాసిపజేయును. తనచే తాను భాసించును కాని తాను భాసించుటకు మఱియొకదీపము నెట్లపేక్షింపదో అట్లే వ్యవసాయాత్మక జ్ఞానముకూడ వ్యవసాయమగు ఘటాద్యవ్యవహారమునకు పోతునందు స్వవ్యవహారమునకుకూడ పోతునగును. కాన వ్యవసాయాత్మక జ్ఞానవ్యవహారార్థ మనువ్యవసాయాత్మక జ్ఞాన మఁ గీకరింప నశక్యము లేదు.

వ్యవహారమునందు వ్యవహారవ్యజ్ఞానము కారణము. అనగా “నిశఘటము” అనుశబ్దప్రయోగమును గూర్చి వ్యవహారవ్య(ఘటశబ్దార్థ) మగుఘటముయొక్క జ్ఞానముకారణము. (ఘటజ్ఞానములేనిదే “నిశఘటము”

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని—

ఆశ్మకు నిత్యత్వాదుల నుపపాదించి “తస్మా ద్యుద్ధ్యస్య భారత!” యని యుద్ధ కర్మను విధించుటచే జ్ఞానకర్మసముచ్చయ మితితయందు శ్రీకృష్ణభగవానునిచే నుడవఁ బడెనని శంకింపరాదు.

ఈ గీతయందు యుద్ధ కర్తవ్యత్వము విధించుటలేదు. మతేమనిన? అర్జునుఁడు స్వధర్మమును యుద్ధమునందు స్వతః ప్రవృత్తుఁడు. అట్టి విధమునఁ బ్రవృత్తుఁడైనను, యుద్ధప్రారంభసమయమున నైస్యములను బరికించి “కథం భీష్మ మహం సంఖ్యే” అనునది మొదలు శోకమోహములచే యుద్ధమునందుఁ బ్రతిబద్ధుఁడై ఊరకుం డెను. శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యర్జునునకుఁగల యుద్ధప్రతిబంధాపనయనముమాత్రమును చేసెను. (అనఁగా యుద్ధమునకుఁ బ్రతిఁదళకమగు శోకమోహముల నివృత్తిని శ్రీకృష్ణ పరమాత్మచేసెను.

అనెడి శబ్దప్రయోగము సంభవింపనేరదనుట) అదేవిధమున ఘటజ్ఞానమును వ్యవహరించుటకు తద్దాన రూపానువ్యవసాయాత్మకవ్యవహారవ్యజ్ఞాన మపేక్షితము కాన ననువ్యవసాయ మంగీకరింపవలయునని శంకింపవలదు.

వ్యవహారమునుగూర్చి వ్యవహారవ్యజ్ఞానము కారణమనువిషయ మంగీకార్యమే. కాని వ్యవహారవ్యజ్ఞానరూప కారణము వ్యవహారవ్యభిన్నము కావలెనను నియమములేదు. అట్లైనచో వ్యవహారమునుగూర్చి వ్యవహారవ్యభి ౨వగు వ్యవహారవ్యజ్ఞానపురస్సరముగ గారణత్వము జెప్పవలసినచ్చును. అట్టిధర్మము గురు ధర్మమగును. అట్టిధర్మముకన్న లఘువగు వ్యవహారవ్యజ్ఞానత్వధర్మమూ స్సరముగ నే కారణత్వము—(లఘు ధర్మపురస్సరముగ గారణత్వము సంభవించుచుండ గురుధర్మపురస్సరముగ గారణత్వము జెప్పవలదను నియమానుసారము) చెప్పవలెను. కాన లఘుధర్మమగు వ్యవహారవ్యజ్ఞానత్వము—స్వప్రకాశ మగుటంజేసి వ్యవహారవ్యమగు ఘటజ్ఞానమునందు కలదు. అందుచే వ్యవహారవ్యజ్ఞానత్వధర్మపురస్సరముగ ఘటజ్ఞాన రూపమగు వ్యవసాయ (జ్ఞాన)ము ఈశ్వరజ్ఞానమువలె, యోగిజ్ఞానమువలె, “ప్రమేయం” అను జ్ఞానమువలె స్వవ్యవహారమునుగూర్చి హేతువునుచుండ ఘటజ్ఞానవ్యవహారనిమిత్త మనువ్యవసాయ మంగీకరింపవలయు ననుయొక్తి. దూరతః నిరస్తము.

అనువ్యవసాయ మనెడి జ్ఞానాంతరము కలదనువారినిగూర్చి యిట్లు ప్రశ్నింపవలయును. అనువ్యవసాయజ్ఞానము ఘటజ్ఞానవ్యవహారమునుగూర్చి ఘటజ్ఞానత్వధర్మపురస్సరముగ హేతువా? లేక ఘటజ్ఞాన జ్ఞానత్వధర్మపురస్సరముగ హేతువా? అని. ఉభయమందుండునది జ్ఞానత్వమే. కాన నాధర్మద్వయము ఘటజ్ఞానమందే సంభవించుచుండ నారెంటిలో లఘుధర్మమగు ఘటజ్ఞానత్వపురస్సరముగ నే ఘటజ్ఞానవ్యవహార ముపపన్నమగుచుండ ఘటజ్ఞానవ్యవహారార్థ మనువ్యవసాయాత్మకమగు ఘటజ్ఞానజ్ఞానము నంగీకరింప వలయునను వాదము నిర్నాకము.

కాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

ఇచట దత్త్వమిది. అపూర్వవిధి, నియమవిధి, పరిసంఖ్యావిధియని విధి మూడు విధములు. అందు అపూర్వవిధియనగ కాలత్రయమునందు నితరప్రమాణములచేఁ బ్రాప్తింపనిదానిని విధించునది యపూర్వవిధి. “ప్రీహీనోప్రీక్షతి” క్రతువునఁ బురోడాశము నకు (ప్రీహులను) (ధాన్యమును) యుదకముచేఁ బ్రీక్షణము సేయవలెను. తండుల (బియ్యము) నిమిత్తము ధాన్యమును దడుపుట యేకాలమునందు నేప్రత్యక్షాదులచేతను సిద్ధము కాదు. అట్టి యపూర్వమగు ప్రీక్షణమును “ప్రీహీనోప్రీక్షతి” అను విధివాక్యము విధించుచున్నది. ఆవిధముగా నర్జునునకు యుద్ధము ప్రమాణాంతరముచేఁ బ్రాప్తింపని యెడల “తస్మాద్ద్యుద్ధస్వభారత” అను వాక్యముచే యుద్ధము విధింపఁబడుచున్నదని

కనుకనే ఒక వ్యవసాయజ్ఞానమువలననే (ఘటాదిజ్ఞానమువలననే) ఘటవ్యవహారము, ఘటజ్ఞానవ్యవహారము గలుగునను విషయమును, (మితి, మాతృ, మేయ మేతత్త్రితయంవ్యవసాయే భాసతే” జ్ఞానము, జ్ఞాత, పదార్థము అనేది యాత్రితయము వ్యవసాయ(జ్ఞాన)మునందు భాసించును) అనేది త్రిపుటిప్రత్యక్షవాదులగు సామిభాకరు లంగీకరించిరి.

వేదాంతలన్ననో ఆత్మ స్వప్రకాశజ్ఞానరూపము. కాని, జ్ఞానాశ్రయము కాదని జెప్పెదరు. అట్లుకాక జ్ఞానాశ్రయమే యన్నచో కర్తృకర్మవిరోధముచే (కర్తృత్వ కర్మత్వము లొకదానియందుండకపోవుటచే) నాత్మభానము లేకపోయెడిది. మఱియు నాత్మ జ్ఞానముకన్న వేఱగుచో జ్ఞానభిన్నము జడమగుటంజేసి యాత్మ జడమయ్యెడిది. అట్లైనచో జడము కల్పితము కాన నాత్మ కల్పితము కావలసి వచ్చును. కానః నాత్మ జ్ఞానస్మరూపమే యని యంగీకరింపవలయును.

ఆత్మ స్వప్రకాశజ్ఞాన స్వరూపమైనను విద్యోపహితమై సాక్షియనియు, వృత్తిమదంతఃకరణబోధహితమై ప్రమాత యనియు యనంబడును. అట్టి యాత్మకు చక్షురాదులు కరణములు. అట్టి యాత్మ చక్షురాదిద్వారమున నంతఃకరణపరిణామముతో ఘటాదులను వ్యాపించి తదాకారమగును. ఒక్క యంతఃకరణపరిణామమునందే ఘటావచ్ఛిన్నచైతన్యము, అంతఃకరణావచ్ఛిన్నచైతన్యము కలిసికొనును. అనంతరమున ఘటావచ్ఛిన్నచైతన్య మంతఃకరణావచ్ఛిన్నచైతన్య స్వరూపమగుటంజేసి ఘటాజ్ఞానమును నశింపజేసి ప్రత్యక్ష రూపమగును. అట్టి ప్రత్యక్షము స్వావచ్ఛేదకమగు ఘటమును స్వతాదాత్మ్యాధ్యాసమువలన భాసింపజేయును.

అంతఃకరణపరిణామమునకు వృత్తియనిపేరు. అట్టి వృత్తి యతిస్వచ్ఛమైనది. అట్టివృత్తి స్వావచ్ఛిన్నమగు చైతన్యముచేత భాసించును. కానః నంతఃకరణమునకుఃకర్తృత్వవృత్తికి, ఘటమునకున్న యపరోక్షత్వము గంభవించును. ఇట్టి యాకారత్రయమే “ఘటమహంజానామి” (నేను ఘటమును తెలిసికొనుచుంటిని) అనునది.

భాసకమగు చైతన్య మేకరూపమైనను ఘటమును భాసింపజేయుటకు వృత్త్యేక్ష కలిది గాన ప్రమాతమనఁబడును. అంతఃకరణతద్వృత్తులను భాసింపజేయుటయందు వృత్తి నపేక్షింపక బోవుటచే సాక్షియనంబడును. ఈవిషయ మద్వైతసిద్ధియందును, సిద్ధాంతబిండువునందును విస్తారముగ జెప్పఁబడిను.

కానః బూర్వమునందుఁ జెప్పబడినవిధమున నాత్మ నిత్యము, విభువు, ఆసంసారి, యెల్లపు డేక రూప మగుటంజేసి స్వధర్మమగు యుద్ధమునందు బ్రధమమున బ్రవృత్తుడ వగు నీవాత్మనాకాశంకచే నా

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

చెప్పుటకు వీలగును. యుద్ధము తుత్తియున కవశ్యకర్తవ్యముగు కర్మ. అట్టికర్మ మానాంతరముచే బ్రాప్తమైయుండ “తస్మాద్ద్యుద్ధస్యభారత” అనునది యపూర్వవిధి కానేరదు.

నియమవిధియనగఁ బక్షమునం దప్రాప్తముగు సంశయమును బరిపూరణమున నే యువిధి నియమవిధి యనంబడును. అది యెట్లునిన? బురోడాశమును జేయుటకు తీసుకొని రాబడిన వీరవల (ధాన్యము) ను బోక్షణము నేసినపిదప “వీరీహీనవహన్తి” వీరవలను దంచవలెను. అను విధివాక్యముచే దండులనిష్పత్తికి దంచుట విధింపబడెను. ఇచట దండులనిష్పత్తియనునది దంచుటవలనను గలుగును, నఖముల (గోళ్ల)చే దళించుటవలనను ప్రాప్తించును. కానఁ బురోడాశమున కుపయోగించు తండులనిష్పత్తి నఖవిదళనముచే యుద్ధమునుండి విరతుడ వగుట యుక్తముకాదని యుద్ధమునం దర్జునున కభ్యనుజ్ఞచే శ్రీకృష్ణభగవానుడు “తస్మాద్ద్యుద్ధస్య భారత!” అని జెప్పెను.

స్వభర్తృమగు యుద్ధమునం దర్జునుడు బ్రవృత్తమయినను శోకమోహములచే నట్టి యుద్ధమునుండి విరతుడాయెను. అట్టి శోకమోహములు విచారమువలనబుట్టిన జ్ఞానముచే భాధితములు కాన “అపవాదాపవాదే ఉత్సర్గస్య స్థితిః” ఉత్సర్గమున కపవాదముజెప్పి యట్టి యపవాదమున కపవాదము జెప్పిన యడల ఉత్సర్గమే ప్రాప్తించును. అదియెట్లునిన? ఒకనిగూర్చి నీవు సర్వదేశముల యందు దిరుగు వనునది ఉత్సర్గము. రాజమహేంద్రవరహున బజారుకు పోవలదనునది అపవాదము. ఈ శేషము మార్పుకొనిపోవచ్చుననునది అపవాదాపవాదము. అట్టి యపవాదాపవాదము బ్రాప్తించినపు డుత్సర్గము ప్రాప్తించును. అనగా నీ వాబజానకు కూడ యీ శేషము మార్పుకొని బోవచ్చునని యభ్యనుజ్ఞ బ్రాప్తించును. అట్లే యర్జునుడు యుద్ధమునందు బ్రధమము బ్రవృత్తుడయ్యెను. అట్టియుద్ధమున కపవాదముగ శోకమోహములు బ్రాప్తించెను. శ్రీకృష్ణుని యుపదేశమువలన తదపవాదముగ శోకమోహములు దొలగింప నుత్సర్గస్వామ్యమున యుద్ధమున కభ్యనుజ్ఞ మార్త్ర మిందు జూపబడెను. కాని యుద్ధకర్తవ్యతను విధించుటలేదు.

కొందఱు “యుద్ధస్య” అని యుద్ధమును విధించుటచే జ్ఞానకర్మసముచ్చయమువలననే మోక్షము సిద్ధించునుగాని కేవలజ్ఞానమువలన మోక్షము సిద్ధింపదని ప్రేలుచుండిరి. “యుద్ధస్య” అనుపదముచే యుద్ధ కర్తవ్యత్వము బోధింపబడునుకాని, మోక్షము జ్ఞానకర్మసముచ్చయసాధ్యమని బోధింపబడుటలేదు కాన జ్ఞానకర్మసముచ్చయవాదము నిర్వృత్తికమని గ్రహింపవగును. ఎటుల కర్మ జ్ఞానసముచ్చయము గ్రహించుటకు వలనుపడదో యటులనే శ్రీభగవద్గీతావచనవిరోధప్రదగ్ధనశూర్యకముగ మున్ముందు విస్తరముగ జూపగలము.

శంకరానందీయము—

“అశోచ్యా నన్యశోచస్త్యం” అను గీతయందు “త్వం పదవాచ్యార్థమగు దేహింద్రియాదులు జన్మాదులు గలవిగాన ననిత్యము లగుటంజేసి యశోచ్యములు, త్వంపదలత్యైర్థమగు నాత్మ స్వయముగ నజమగుటంజేసి నిత్యమగుటచే నశోచ్యము” అని శరీరాత్మ లశోచ్యమగుటయందు యేశరీరాత్మ లనిత్య నిత్యమలను జ్ఞానము హేతువుగ జూపబడెనో “శరీర మనిత్యము, ఆత్మనిత్యము” అనునట్టిజ్ఞానము నిచట స్ఫుష్టపరచుచు నట్టిజ్ఞానముచే నివృత్తమగు శోకమోహములు గలవానిని గర్హునుని గురుతించి యట్టి యర్జునుడు పూర్వ మేయుద్ధమునందు బ్రవృత్తుడయ్యెనో యట్టియుద్ధమునందే యర్జునుని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “అస్తవ్త ఇమే దేశః” అనుష్ఠానముచే బ్రవృత్తమింపించుచుండెను.

కాంకరభావ్యతత్వబోధిని—

బ్రాహ్మించినచో నవహానము (దంపుట) పక్షమున నప్రాప్తమగును. అట్టి యప్రాప్తాంశ మగు నవహానమును (దంపుటను) “ప్రీహానవహంతి” అను విధివాక్యము విధించుచున్నది. నఖివిదళనమువలనఁ దండులనిష్పత్తియైనను పురోడాశమున కుపయోగించు తండులనిష్పత్తి యనవహానముచేతనే (దంపుటచేతనే) చేయవలెనని నియమవిధి. ఒకకార్యమునుగురించి స్వతంత్రముగఁ గారణద్వయము ప్రాప్తించునపు డవశ్యమగుపేతువు పక్షమునఁ బ్రాప్తిం చునపుడు దానిని సంపాదించువిధి నియమవిధియని సారాంశము.

“అప్రమేయశ్చ” పర్యత్కానుమానోపమానశబ్దాదిప్రమాణములచేతెలిసికొనుటకు శక్యముకానిది. ఎట్లనిన? లోకమునందు శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములలో నేదైన నొకటిగల వస్తువు పర్యత్కప్రమాణములగు నింద్రియములచే తెలిసికొనఁదగును. అత్మ—“అశబ్దమస్పర్శరూపరసవ్యయంతథాఽరసం నిత్యమగంధవత్” అను శ్రుత్యుక్తరీతిని శబ్దాదివిహీనమగుటచే బ్రత్యక్షప్రమాణముచే తెలియబడదు. అట్లే “నైవచ తస్య లింగం” అను శ్రుతిననుసరించి యాత్మనూహించుటకు దగు పేతువేదియు లేనందున ననుమానప్రమాణము చేగూడ నాత్మ నూహించుటకు వలనుపడదు. అట్లే “పేతు దృష్టాంత వర్జితం” అను శ్రుత్యుక్తరీతిని దృష్టాంతము లేమింజేసి యాత్మను—దృష్టాంతపురస్సరముగ తెలిసికొనుటకు వీలగు నుపమానప్రమాణముచే గూడతెలిసికొనుటకు వీలులేదు. అట్లే “యత్తదదేశ్య మగ్రాహ్య మగోత్ర మవర్ణం” అను శ్రుత్యుక్తరీతిని నామరూపజాత్యాది విహీనమగుటంజేసి యాత్మ—నామరూపజాతికియో పురస్సరముగ వస్తువునుబోధించు శబ్దమువలనగూడ తెలియబడదు.

“తంత్ర్యాపనిషదం శ్చరుషం పృచ్ఛామి” అనుశ్రుతి యాత్మ యుపనిషద్గమ్యుడని బోధించు చుండ శబ్దముచే నాత్మ బోధింపదని జెప్పుట యెట్లు సమంజస మగుననిన? శబ్దప్రపత్తికిపేతువులగు జాతి గుణక్రియలు లేమింజేసి శబ్దముచే నాత్మ జెప్పఁబడదు. కనుకనే “యతోవాచోనివర్తన్తే” అనుశ్రుతి యాత్మ వాక్—న కగోచరమని జెప్పుచున్నది. అట్లైన నాత్మనుబోధించునట్టి శ్రుతులు యప్ర మాణములు కావలసివచ్చుననెదవా? అట్లుకానేరవు. శ్రుతులు అత్యయం దధ్యస్తమగు నశేషవిశేషములను దొలగించి యధిష్ఠానము, సన్యాత్రము, నిర్విశేషమునగు నాత్మను దెలుపును. కాన శ్రుతి యప్రమాణము కానేరదు. అత్మ సవిశేషముగ (కర్తృత్వ భోక్తృత్వ ధర్మములకలదిగ) జ్ఞాతమైనను యాత్మయందుండు నిర్విశేషత్వ మజ్ఞాతమగుటచే నట్టి మజ్ఞాతనిర్విశేషత్వజ్ఞాపకమగుటంజేసి శ్రుతిప్రమాణము. అయినను “అత్మయిది” అని సాక్షాత్తు నిర్దేశించుటకు వీలు పడనందున శ్రుతికి యాత్మ విషయము కానేరదు.

మఱియు అత్మవిషయమునం దన్యథానుపపత్తి లేనందున సర్థాపత్తిప్రమాణముచేతనూ యాత్మ బోధింపఁబడదు.

అనులబ్ధియనగ బ్రతియోగ్యుపలబ్ధ్యభావము. అది యభావపర్యత్కమును గలిగించును. యెట్లు నిన? ఘటాభావముండుప్రదేశమున నా యభావమునకు బ్రతియోగియగు ఘటపర్యత్కముండనేరదు. అనగా బ్రతియోగ్యుపలబ్ధ్యభావమే యుండును. కానః నట్టి ప్రితియోగ్యుపలబ్ధ్యభావరూపానుపలబ్ధిప్రమాణము చతుస్సుచాకృతమై ఘటాభావపర్యత్కమును గలిగించును. అనగా యనుపలబ్ధిప్రమాణమువలన నియతముగ సభావపర్యత్కమే గలుగును. అత్మ భావపదార్థము. అభావరూపము కాదు. కాన నాత్మపర్యత్కమును యనుపలబ్ధిప్రమాణము గలిగించనేరదు.

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

ప్రకృతమున నవశ్యము సాధింపఁదగిన యుద్ధరూపకర్మను సాధించుటకు స్వతంత్రముగ హేతుద్వయము ప్రాప్తించినపుడు ముఖ్యమగు హేతువు పాక్షికముకాఁగా నద్దానిని సంపాదించుటకుగదా నియమవిధి. ఇచట నట్లులేదు. “తస్మాద్ద్యుద్ధ్యస్వభారత” అని ప్రకృతయుద్ధమే చెప్పఁబడెను. కాని దానిని సాధించు మఱియొక హేతుప్రసక్తియే లేదు. కాన “తస్మాద్ద్యుద్ధ్యస్వ భారత!” అనునది నియమవిధి కానేరదు.

పరిసంఖ్యావిధియనగ? ఒక వికృతికార్యమున “ప్రకృతివద్వికృతిః కర్తవ్యః” ప్రకృతివలెనే వికృతిఁగూడఁ జేయవలెనను న్యాయానుసారము ప్రకృతియందుండు కొన్ని

“యతో నానో నివర్తంతే” అను శ్రుత్యనుసారము వాగవిషయమగుటంజేసి యైతిహ్యమును ప్రమాణముగూడ నాత్మను బోధింపనేరదు.

సర్వప్రమాణములకు ప్రమాణములకు దేనివలన ప్రామాణ్యము నిర్ధించుచున్నదో యట్టి యాత్మను యే ప్రమాణము బోధించును? ఏప్రమాణము బోధింపనేరగని యాశయము. ఈవిషయమునే “విజ్ఞాతార మరే! కేవ విజానీయాత్” అను శ్రుతియు బోధించుచున్నది.

కానః దనయం దధ్యస్తమగు సర్వప్రమాణప్రమాణములయొక్క సద్భావాసద్భావములకు అప్రకాశకమగుటవలనను, స్వప్రకాశ మగుటవలనను యాత్మకు స్వతః ప్రామాణ్యము సంభవించును. కానిమఱి యొకదానివలన ప్రామాణ్యము సంభవింపనేరదు.

కనుకనే యాత్మ యప్రమేయ మనఁబడును. అందుచేతనే నాశరహితము. (పరిచ్ఛేదకూన్యము) అనంతమని యాశయము. అట్టిది కనుకనే యాత్మ నిత్యము.

పరిచ్ఛిన్నమగు బరమాణువు గూడ నిత్యమగుచుండ నపరిచ్ఛిన్నమగుటచే నాత్మ నిత్యమని జెప్పుట యెట్లు సమంజసమగునని శంకంపజనదు. “సర్వగతశ్చ నిత్యః, యోశ్చ భూమా త దమృతం” అను శ్రుతు లచే నపరిచ్ఛిన్నము సర్వగతము నగు వస్తువే నిత్యమని బోధింపఁబడుటవలన పరిచ్ఛిన్నమగు బరమాణువు నిత్యము కానేరదు. మఱియు “యదల్పంతస్త్వం” అను శ్రుతి యల్పమగునది నశించునని బోధించుచుండ నల్పమగు బరమాణువు నిత్యమని జెప్పుటకు బ్రమాణములేదు. కానః నల్పమగు బరమాణువు యనిత్యమే యనిగ్రహింపనగును.

“శరీరీణః” బహ్మమొదలు స్తంభపర్వంతమగు శరీరము లెవని కుపలబ్ధిసానములుగ గలవో అట్టి సర్వప్రాణశరీరోపాధికుడగు నాత్మ యొక్క టియే యని చెలుపుట కిటు “శరీరీణః” అనిశ్రుతికృష్ణపరమాత్మ యేకవచనమును, శరీరములనేకములనిచెలుపుటకు “ఇమే దేహః” అనిబహువచనమునుప్రయోగించెను. కానః “శరీరీణః” అనుపదముచే సర్వశరీరములయందు “అహం” (నేను) అని భాసించుచున్నట్టియు నిత్యము యేక మునగునట్టి యాత్మయొక్క సంబంధమగు “ఇమే” ఈయుభయ సేనలయందు జూడబడుచుండెడిభిష్మాదిపదవాచ్యములగు “అచార్యాః పితరః పుత్రాః” ఇత్యాది వాక్యములచే నీచేజెప్పఁబడిన సర్వదేహములు “అన్తఃసన్తః” అంతమనగ గనపడకపోవుట. జన్మాది వ్యధ్యైకారములు గలవగుటవలనను, ప్రతీతిమాత్రము లగుటచేతను యని యతస్మాత్తాకము అని యాశయము.

ప్రమాణమువలన గ్రహింపఁబడుచుండ నేకారమువలన నసత్తునకు సత్త్వాభావము “నాసతో చిద్యతే భావః” అను వాక్యముచే జూపఁబడెనో యందువలన శుక్తిరజతాదులవలె యధిష్ఠానభ్రమవలన గల్పితములగు దేహదులకు సత్త్వము సంభవింపదు.

కాంకరభావ్యతత్వబోధిని—

సాధనములువలె నితరసాధనములుగూడ బ్రాప్తించుచుండ వానిని నిషేధించుటకు జెప్పఁ బడినవిధి పరిసంఖ్యావిధి. అది యెట్లునిన? గృహమేధేయ్యేష్యయని యొక యాగము. నాయాగమును విధించుచు తత్ప్రకరణమున “ఆజ్యభాగజహోతి” ఆజ్యభాగములను హోమములజేయవలెనని విధించెను. “ప్రకృతివద్వికృతిః కర్తవ్యః” అను న్యాయమునఁ ప్రకృతియాగమునందుఁగల యాజ్యభాగములు ప్రాప్తించుచుండ “ఆజ్యభాగజహోతి” అనివిధించుట యెందులకనిన? ప్రకృతియందుండు ఆజ్యభాగములవలెఁ బ్రయాజానూ

కాన నోయర్జునా! నీవు—దేహోదు అనిత్యములనియు, దేహీయగు నాత్మనిత్యమనియు చెలిసికొనక బూర్వమునందు “నాసంబాధమగు వీరలు నశించుచుండిరి” అని దుఃఖించితివి. ఇప్పుడు శ్రుతి, యుక్తి, అనుభవములచే విచారింప నాత్మ శరీరాదు లోచ్యములని సిద్ధించినది. అట్లే నీవును చెలిసికొంటివి. కాన “హేభారత!” వివేకవిజ్ఞానసంపన్నుడవగు నోయర్జునా! “యుద్ధ్యస్వ” యుద్ధముకొఱకు బ్రయత్నింపుము. అని పూర్వమునందే యుద్ధముకొరకు బ్రవృత్తుఁడై భ్రాంతిచే దుఃఖించుచుండిన యర్జునునికి— యట్టిలోక మునకు గారణమగు భ్రాంతిని దొలగించి యుద్ధమును జేయుమని భోజనమునకు సిద్ధమై విషశంకచే యూర కుండినవానికి విషశంకను దొలగించి భోజనమును జేయుమని యాజ్ఞ నొసగినట్లు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యాజ్ఞ నొసంగెను. కాని “యుద్ధమును జేయుము” అనియుద్ధ కర్తవ్యతను విధించుటలేదు. “నహి కర్మణి కర్మాంతరారంభః” ఒకకర్మయందు మఱియొక కర్మారంభమే వ్యర్థమగుచుండ కర్మ కాండకువిరోధియగు జ్ఞానప్రకరణమునందు కర్మనువిధించుట నిరుపయుక్తము. కాన “ఒకగామమునుగూర్చి వెళ్లుచుండెడిదిరువునికి “వైశ్యము” అని యనుమతి నొసంగినటుల యుద్ధమునకు వచ్చియున్న యర్జునునిగూర్చి యుద్ధమునుజేయుము అని యనుమతిమాత్రము “యుద్ధ్యస్వ” అను భగవద్వచనమున కశయము.

లేక “ఏతం తైత మాత్మానం విదిత్వా బ్రాహ్మణా వృత్తాయాధ భిక్షాచర్యం చరన్తి” (బ్రహ్మవేత్తలగు బ్రాహ్మణులు దారైషణాధనైషణా పుత్రైషణములను వదలి శరీరయాతార్థము భిక్షాచర్య నాచరించుచుండి)నను శ్రుతియే “జ్ఞానులు శరీరయాత్రయందుండవలె”నని బోధించుచున్నది. అట్లే యిచటను బ్రహ్మవేత్తలవశ్యమూ ప్రాణమును రక్షించుకొనవలెనని నూచించుటకు జ్ఞానప్రకరణమునందు—జ్ఞానియగు నర్జునుడు త్రితీయుడగుటచే సంన్యాసానధికారి యగుటవలనను, యువకుడగుటవలన వానప్రస్థమున కనధికారియనియు, త్రితీయుడు రాజ్యముచేతనే శరీరయాత్ర జేయవలెనను నియమమువలనను, రాజ్యముపరాక్రాంతమగుటంజేసి శతృజయముకొఱకు ప్రయత్నింపుమని యర్జునునకు శరీరయాత్ర శ్రీకృష్ణభగవానులు విధించుచుండెను. కనుకనే ముందువాక్యములలో “శరీరయాత్రాపి చ తే నప్రసిద్ధ్యే దకర్మణః” అని చెప్పఁబడును. కాన నీశ్లోకమునందు “యుద్ధ్యస్వ” అనుపదముచే కర్మ విధింపఁబడుటలేదని గ్రహింపవలెను. భాష్యోత్కర్షదీపిక—

చెలియబడిన వస్తువువిషయమై ప్రమాణాన్వేషణము సంభవించినను—“ఏనేను బాల్యమునందు దల్లిదండ్రుల ననుభవించితి నో యట్టి నేను వార్ధకమునందు మునిమనమల ననుభవించుచుంటిని” అను యనుభవముచేబాల్యవస్థవార్ధకావస్థయందుండు శరీరములకన్న వేరుగ నాత్మ యందరిచేచెలియబడుచునేయున్నది. స్వప్నమునందు దేవాదిశరీరములనుబొంది యందుకుదగిన భోగముల ననుభవించి స్వప్నమునుండి మెలకువగని మనుష్యదేహమునుబొంది “నేను మనుష్యుడను దేవుడనుకాను” అనుప్రత్యయముచే దేవ

శాంకరభావ్యతత్త్వబోధిని—

యాజుని యాగములుగూడ ప్రకృతియాగాంక్షర్గతము లగుటంజేసి “ప్రకృతివద్వికృతిః కర్తవ్యః” అను న్యాయముననుసరించి ప్రయాజానూయాజాదులుగూడ గృహమేధీయేష్టి యందు బ్రాప్తింపవలసివచ్చునని వానిని నివృత్తిజేయుటకు “ఆజ్యభాగ్జాహోతి” అని విధివాక్యము నుడఁపబడెను. ఆవిధముగా నిచటఁ బోసఁగదు. గృహమేధీయేష్టివలె యుద్ధము ముఖ్యకర్తవ్యము. దానిని సాధించుట కితరమగు నంగములు పాప్తించునపుడు దాని ధని జెప్పవలెను. ఇచట నట్లు కానరానందునఁ బరిసంఖ్యావిధి “తస్మాద్విధ్యధ్యస్వ

దేహమ బాధింపఁబడినను అహ మాస్పదమగు నాత్మ బాధింపఁబడకుండుటచేతను, యాగమాహాత్మ్యముచే సింహాది దేహములనుబొందినపు డాదేహములు భిన్నమైనను యాత్మ యొక్కటిగఁజెలియబడుటచేతను, అట్లే “యేనేను చూచితి నో యానేను వినుచుంటిని” అను ప్రత్యభిజ్ఞవలన నిందియాడులకంటె యాత్మ భిన్నముగఁ జెలియబడుటచేతను, బుద్ధిమనస్సులు కరణము లగుటచే కర్తృత్వమన కాశ్రయము కాకపోవుటచే బుద్ధిమనస్సులకంటె భిన్నముగఁ జెలియబడుటవలనను, మనోబుద్ధిశరీరేంద్రియాదులకంటె భిన్నముగ నొకటగు నాత్మకలదని తెలియబడుచున్నది. ప్రేమాస్పదమగు జుత్తులు వికలులైనపుడు “నేను వికలుడను” అను ప్రత్యయమువలె ప్రేమాస్పదమగు శరీరము గృహించినపుడు “నేను గృహించితిని” అను బ్రత్యయము శరీరత్వభాగ్రితచే గలుగుచున్నదని గ్రహింపవలెను. కాన నాత్మ స్వరూపం తెలియబడుటచే బ్రమాణపరిచ్ఛేద్యత్వము (ప్రమాణములచే తెలియబడుట) యాత్మకు సంభవింపదు.

అట్లైనచో ప్రత్యగాత్మవిషయమై కాస్త్రమున కెట్లు ప్రామాణ్యము సంభవించునని? క్రత్యుగత్మ స్వతస్సిద్ధమగుటచే జ్ఞాతమైనను ఆత్మయందధ్యస్తమగు నవిద్యయొక్కయు, తత్కర్మములగు గర్హిత్యభోక్తృత్వాద్యనాత్మరూపధర్మములయొక్కయు నిరాసకమగుటచేకాస్త్రము ప్రమాణమగును. ఈవిషయమునేశ్రీమద్భాష్యకారులుగూడ “నహిపూర్వమిత్య మహమిత్యాత్మాం ప్రమాదయ” అని మొదలుకొని “నత్యజ్ఞాతార్థజ్ఞాపకత్వేన” అనుసంతవరకుగల భాష్యముచే స్పష్టపరచిరి. “య తస్మాత్ దపరోక్షా ద్భ్రష్టాయ ఆత్మా” (ఏదియాత్మయో యట్టిబ్రహ్మము సాక్షాత్తు యపరోక్షమని) శ్రుతిగూడ యాత్మ స్వప్రకాశజ్ఞానస్వరూపమగుటచే స్వతస్సిద్ధమగు జ్ఞాతమని జెప్పుచున్నది.

కాన నాత్మ దేనిచేతను యెన్నడును యెచ్చుటను నశించునదికాదు. అందుచే నిత్యము. దేహాదులు నశించునవిగాన ననిత్యములు. అందుచే నోయర్జునా! నీవు స్వధర్మమగు యుద్ధమును జేయుము. యుద్ధమును వదలకుమని యర్థము.

పరమార్థప్రసాద—

ఎందునిమిత్తమై యీ యుపక్రమమో దానిని “అస్తవంతః” అను స్లోకముచే జెప్పుటకు శ్రింకృష్ణపరమాత్మ మొదలిడెను.

“నిత్యస్య” ఎల్లపుడు నొకేస్వభావముగలది యాత్మ. కనుకనే “అనాశిని” నాశములేనిది. “అప్రమేయస్య” అపరిచ్ఛిన్నమునగు “శరీరణః” ఆధ్యాత్మికసంబంధముచే శరీరవిశిష్టమగు బరమాత్మ యొక్క సంబంధము గలవిగ “ఇమేదేహః” సుఖదుఃఖకారణములగు నీదేహములు ఘటాస్తర్గతమగు నాకాశమునకు ఘటాదులవలె ననేకస్వరూపములతో నటించుచున్న నటునకు నాయాస్వరూపములు వలె దత్తవేత్తలచే “ఉక్తాః” చెప్పబడెను.

కానః భిష్మద్యోతాది నిషయమై విగతజ్వరడతై “యుద్ధ్యస్వ” యుద్ధమును జేయుము.

కాంతరభాష్యత్వబోధిని—

భారత!” అనునదికాదు. కానః విధిత్యము చాస్త్రింపనందున “తస్మాద్విద్యస్య భారత!” అనునది అనువాదమాత్రమేయగును. లేదా, శ్రుతిలింగవాక్య ప్రకరణస్థాన సమాఖ్యలను ప్రమాణములలో లింగాదిప్రమాణములచే “ఇమామ గృభ్యనశనా మృతస్య” అను మంత్రము గర్భభరణాశ్రహణమందుఁగూడఁ బ్రవర్తించుచుండ తద్వ్యావృత్తినిమిత్తము “ఇమామ గృభ్యనశనామృతస్య త్యక్త్యాభిధానీ మాదత్తే” అను విధివాక్యము ప్రవృత్తమాయెను. కానః నిదియు బరిసంఖ్యావిధి. ఇట్టిది “తస్మాద్విద్యస్య భారత!” అను చోటఁజెప్పుటకు రెంటినుద్దేశించి యొకటి ప్రవర్తించుటలేమిందే! నలవికాదు! ౧౫॥

నీలకంఠీయము—

సత్తగునాత్మ నిత్యవనియు, ససత్తగు దేహాదిక వనిత్యవనియు ని తకబూర్తమునందుఁ జెప్పి యా విషయము నుపసంహరించుచు నర్జునుని యుద్ధాభిముఖుని జేయుట కీశ్వరము నారంభించుచున్నాఁడు. “నానతో విద్యతేభావః” అనుదానిచే ససత్తులగు దేహాదులకు కాలత్రయమందుఁను సత్త్వములేదని పరమాద్భుత్యతో జెప్పినను ఆట్టిపరమార్థదృష్టి లేనట్టియు, నరకాదులయొడ భయముకల పురుషునికి గలుగు వ్యవహారదృష్టిచేగూడ నిత్యానిత్యవిభాగము ననుగరించి “అతః కంఠ ఇమేదేహః” అనుదానిచే దేహముల కంతవత్త్వము జెప్పఁబడినదిగనుక పునరుక్తిబోధము లేదు.

నిత్యత్వమనగ కాలాఃరిచ్ఛేద్యత్వము. అట్టిది యాకాశమునకుఁగూడ సంభవించును. గాన నొక యాత్మగాక నాకాశముగూడ నిత్యమగును. కాబట్టి “ఒకయాత్మయే నిత్యము” అనునీధాంత మెట్లు పాసగుననుయాశంకమీద “అనాశిః” అని యాత్మకు విశేషణముగా జెప్పెను. “నాశః అదర్శనం తద్వాన్ నాశీ” నాశమనగ కనుపడకపోవుట. అట్టిధర్మముకలది యాకాశమగును. యీవిషయమునే “సభ ఆత్మని లీయతే” అనుస్మృతి యాకాశ మాత్మయందు లీనమగుచున్నది; అని చెప్పుచున్నది. ఆత్మః యాకాశము వలె నాశి (అదర్శనవత్తు) గాక యెల్లప్పుడు బ్రకాశించునదేమని యర్థము.

“ఆత్మః ఘటాదులవలె చక్షుర్గోచరమై భాసించునదిగాక స్వయముగ బ్రకాశించునది” అనిచెప్పుటకు “ఆప్రమేయస్య” అని యాత్మకువిశేషణముగా జెప్పఁబడెను. ఆత్మవిషయమై యేప్రమాణము ప్రసరించదుగాన నాత్మసప్రమేయముగా చెలిసికొనదగును. “యే నేదం సర్వం విజానాతి తంకేన విజాసియా ద్విజ్ఞాతార మరే కేన విజాసియాత్” అను శ్రుతిగూడ పైవిషయమునే తెలుపుచున్నది. ఇక నాత్మ శ్రుత్యగాత్మత్వరూపముగనే నిర్దిష్టము. ఈవిషయమునే “య త్సాక్షా దశరోక్షా ద్భ్రహ్మయ ఆత్మా సర్వాంతరః” అనుశ్రుతిగూడ జెప్పుచున్నది. మఱియు, “ప్రమాణ వప్రమాణంచ ప్రమాభాస స్తత్యైవచ! యత్రసాదా త్రస్నిద్ధ్యంతి తదసంభావనా కుతః” అను నాశ్వక్తి ప్రకారము సర్వాభాసకమైన యాత్మ నిత్యమై స్వతః భాసించును. కాననోభావస్వయసంభూత యుద్ధము జేయును. భిష్మాదులు మిథ్యారూపులును అనిత్యులు కనుక స్వయముగనే నష్టప్రాయు లగుటఁజేసి తద్దనననివృత్తిచే నీచే స్వదగ్ధము నశింపజేయ తగినదికాదని భావము.

గీతారహస్య విమర్శనము—

త్రిమదాభివ్యక్తాదులు, మదునూదనసరస్వతి, శంకరానందులు జెప్పినవిధమున “యుద్ధస్య” అను చోట యేవిధియు సంభవించునందున “యుద్ధస్య” అను పదముచే యుద్ధకర్తవృత్త విధి పఁబడెనను తిలజ్ఞహాశయుని వాక్యము భ్రాంతిమూలకమని తత్త్వజ్ఞులు గ్రహింతురుగాక.

॥౧౫॥

గీ॥ య ఏనం వేత్తి హంతారం యశ్చైస్సం మన్యతే హతమ్ ।
ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం హంతి న హన్యతే ॥౧౯॥

పదవిభాగము:—

యః ఏనం వేత్తి హంతారం యః చ ఏనం మన్యతే హతం
ఉభౌ తౌ న విజానీతః న అయం హంతి న హన్యతే ॥౧౯॥

ప్రతిపదాగమము:—

యః= ఎవడు! ఏనం= ఈప్రకృతమగు నాత్మను; హంతారం= సంహరించు
నానినిగ; వేత్తి= తెలిసికొనునో; యశ్చ= ఎవడు; ఏనం= ఈప్రకృతమగు నాత్మను;
హతం= మరణించినదానినిగ; మన్యతే= తలచునో; తౌ= ఆ; ఉభౌ= ఇద్దరు; నవిజా
నీతః= ఆత్మస్వరూపానభిజ్ఞులు; (ఆత్మస్వరూపమును దెలియనివారలు) అయం= ఈఆత్మ;
న హంతి= చంపుటలేదు; న హన్యతే= చంపబడుటలేదు. ॥౧౯॥

శాంకరభాష్యము:—

శోకమోహాదీనంసారకారణనివృత్త్యర్థం గీతాశాస్త్రం, న ప్రవర్తక మిత్యే
తస్మాద్దస్య సాక్షిభూతే ఋచా వానినాయ భగవాన్ ।

యత్తు మన్యసే యుద్ధే భిష్మాదయో మయా హన్యంతేహ మేవ తేషాం
హంతే త్యేషా బుద్ధి ర్మృతేవ తే ।

కథమ్— య ఏన మితి । య ఏనం ప్రకృతం దేహినం వేత్తి జానాతి
హంతారం హననక్రియాయాః కర్తారం యశ్చైస్సం మన్యతే హతం దేహహననే హ
తోహ మితి హననక్రియాయాః కర్మభూతం, తా వుభౌ న విజానీతో నజ్ఞాతవంతా వవివే
కేనాత్మాచ మహంప్రత్యయవిషయం, హంతాహం హతోన్మ్యహ మితి దేహ
హననే నాత్మాన హంప్రత్యయవిషయం యా విజానీత స్తా వాత్మస్వరూపానభిజ్ఞా
విత్వర్థః । యస్మా న్నాయ మాత్మాహంతి న హననక్రియాయాః కర్తా భవతి, న
హన్యతే నచ కర్మ భవతీత్వర్థః, అవిక్రియత్వాత్ । ॥౧౯॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

“శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే నింతవర కపపాదిబడిన గీతాశాస్త్రము శోకమోహా
దీనంసారకారణంబగు నవిద్యానివృత్తినిమత్తకము. ప్రవర్తకము (కర్మయందు ప్రవృత్తిగ
లుగజేయునది) కాదు” అను విషయమును శ్రీకృష్ణుండు తన బుద్ధి ననుసరించి చెప్పియుండ
లేదు. మతేమనిన? కఠోపనిషత్తునందలి యీవిషయము “హంతాచే న్మన్యతే హన్తుం
హత శ్చే న్మన్యతే హతమ్ । ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం హంతి న హన్యతే” “నజా
యతే మియతే వా విపశ్చి న్నాయం కుత శ్చి న్న బభూవ కశ్చిత్ । అజో నిత్య

కాంకరభావ్యతత్వబోధిని—

శ్వతోయం పురాణో న హన్యతే హన్యమానే శరీరే” అను మంత్రముచే గూడ జెప్పబడెనని యా మంత్రములను జెప్పబడినదిగెను.

ఓయర్జునా! “యుద్ధమునందు భీష్మద్రోణకృపాచార్యాశ్వత్థామాదులు నాచే

—॥ ౨వ అధ్యాయము—౧౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు—

మధుసూదనసరస్వతీయము—

“అశోచ్య న న్యశోచస్త్యం” అనునది మొదలుగాగల గ్రంథముచే భీష్మాదిబంధువులవలన గలిగెడి శోకము దొలగింపఁబడినను, తద్వధకర్తృత్వమువలన గలిగెడి పాపమునకు ప్రతిక్రియలేదు. యెచట శోకము బ్రాప్తించదో యెచట పాపములేదను నియములేదు. అట్లే నహో ద్వేషియగు బ్రాహ్మణుని చంపుటయందు శోకములేమింజేసి పాపము సంభవింపకపోయెడిది. కాన నేను కర్తను, నీవు ప్రేరకుడవు. “కర్తాకారయతా చైవ ప్రేరక స్త్యనమోదకః। సుకృతం దుష్కృతం చైవ చత్వార స్సమభాగినః” అనున్యాయమున మనయిరువురకు నీభీష్మద్రోణాది వధవలన జనించెడి పాపముతప్పను. కాన “తస్మాద్ద్యుద్ధస్యభారత!” అనిజెప్పుట నీకయుక్తముకాదనుశంకను కఠోపనిషత్తునందు జెప్పఁబడిన “య ఏనంవేత్తి హస్తారం” అనుఋక్కుచే బరిహరించుచుండెను. అదృశ్యత్వాదిగుణములుగల యాత్మ యొకదానిఁ జంపునదికాదు. జంపఁబడునదీ కాదు. కాన నట్టియాత్మ యొకదానిని జంపునదిగఁ జెలిసికొనువాడు, నొకదానిచే జంపఁబడుదానినిగఁ జెలిసికొనువాడు యీయిరువురు యాత్మస్వరూపమును శాస్త్రమువలనఁ జెలిసికొనినవారు కారు. కావున వీరలను జంపుటయందు నీవుగర్తవుకావు. నేను ప్రేరకుడనుకాను. అందువలన “తస్మాద్ద్యుద్ధస్యభారత!” అని ప్రేరణజేసినందున నాకును వీరలను జంపుటవలన నీకును బ్రత్యవాయములేదని బ్రత్యవాయశంక నీశోకముచే దొలగించెను.

ఈశోకమునందు “య ఏనం వేత్తి హస్తారం యశ్చైవం మన్యతే హతమ్” అను పూర్వార్థమున “యః, ఏనం” అనుపదముల రెండుసార్లు జెప్పకపోయినను “య ఏనంవేత్తి హస్తారం హతం చ” అని జెప్పినను పూర్వమునఁడు జెప్పఁబడినయర్థము బ్రాప్తించుచుండ “యః, ఏనం” అని దిరుగ జెప్పుట వాక్యాలంకారమని యెరుగవలెను.

లేక తార్కికులొత్తకు గర్తృత్వముగలదని జెప్పెదడు. “య ఏనంవేత్తి హస్తారం” అనువాక్యముచే నాత్మకు గర్తృత్వ మంగీకరించిన తార్కికులు,—అట్లే “శరీరమే చేతన మనెడి చార్యాకులు శరీరము నశించిన నాత్మ నశించి” దనెదరు. అట్టి యశ్చైవం మన్యతే హతమ్” అనువాక్యముచే శరీరాత్మవాదులగు చార్యాకులు అత్మస్వరూపమును చెలిసికొనినవారు కారనిజెప్పుటకు వాదిభేదము ననుసరించి “య ఏనం” అను రెండుపదములు దిరుగ జెప్పఁబడినని గ్రహింపనగును.

లేక “య ఏనంవేత్తి హస్తారం” అనువాక్య మతిశూరవిషయ మనియు, “యశ్చైవం మన్యతే హతమ్” అనునదతికాతరవిషయమనియు చెలిసికొనవలయును.

“య ఏనంవేత్తి హస్తారం యశ్చైవం మన్యతే హతమ్” అను గీతావాక్యమునకు కఠోపనిషత్తునందు “హస్తా చేన్మన్యతే హస్తం హతశ్చే న్మన్యతే హతమ్” అని శాతపాతమనియు గ్రహింపనగును. శంకరానందీయము—

“పాప మేవాశ్రయే దస్మాన్, సంకరో నరకాయైవ కులఘ్ననాం, కథం భీష్మ మహం

కాంక్షావ్యతత్త్వబోధిని:—

జంపబడుచుండిరి. నేను వారలను జంపువాడే” నను నీకు జనించిన బుద్ధి కల్ల.

అత్మ యవిక్రియుడు అందుచే నాత్మ యొకదానిని జంపునది కాదు. ఒకదానిచే జంపబడునది కాదు. కాన నెవడు దేహము చచ్చునపు డవివేకముచే “అహం”

నంశ్యో” అనునవిమోదలగు శ్లోకములచే నాత్మకు నేపాపసంబంధమును, పాపఫలభోక్తృత్వమును, పాపక్రియాకర్తృత్వమును దలచితివో యది అత్మస్వరూపజ్ఞానకృతము. సత్యమగునాత్మ తత్వము దెలిసి చో నేవికల్పమున కవకాశముండదను యాశయముచే నాత్మయాధాత్మ్యమును బోధించుట కాత్మతత్వప్రకాశక మగు మంత్రముల నర్థతః క్రికృష్ణపరమాత్మ పఠించుచుండెను. అందు మొదటి మంత్రముచే నెవడాత్మకు క్రియాశ్రియత్వమును, క్రియావిషయత్వమును దలచునో యట్టిపురుషుడు వేదాంతశ్రవణ మొనరించినను మూఢుడేయని జెప్పుచుండెను.

ఎవడు “నేను పినిని జంపుచుంటి”నని యహంప్రత్యయాత్మమగు నాత్మను హననక్రియాకర్తగా దలచునో, ఎవడు “నేనుపిడిచే జంపబడితిని” అని హననక్రియావిషయముగ దలచునో వారియపు రాత్మ స్వరూపమును దెలిసినవారకారు. ఎందువలనని? ఈయాత్మ స్వయముగ నెవనిని జంపునదికాదు. దేని చేతను జంపబడునదికాదు. జేపేందిరియాదులు దత్తతాత్మ్యములయందు వ్యాపృతమైయుండినను వృక్షము చలించినను తదంతర్గతమగు నాకాశమువలె నాత్మకూటస్థచిద్రూపముచే నంతటనుదాశీనమై తూడ్కిం తానమును బొందియుండునని యాశయము. “న తదక్వాతి కించన న తదక్వాతి కశ్చన” అను శ్రుతివలనను “నిరవయవమగుటంజేసి యాత్మస్వరూప మాకాశమువలె నిష్క్రియము” అనుయుక్తిచేతను, “నిష్కలం నిష్క్రియం కాంతం” “సాక్షి చేతా కేవలో నిర్గుణశ్చ” ఇత్యాది శ్రుతులచేతను యాత్మ నిష్క్రియ మని దెలిసికొని, అట్లే యుక్తులచే స్థిరపరచుకొనియు యెవడాత్మను కర్తనుగాను, భోక్తనుగాను, నుభము కలదానినిగను, దుఃఖము కలదానినిగను దలచునో యట్టివాఁ డాత్మతత్వమును దెలిసినవాఁడు కాదు, మఱిమనిన మరణించిన లేగను గనిన తల్లియొక్క పృసనము శ్రమైకఫలకమై నిష్ఫలమైగటుల నట్టివాని యొక్క శ్రవణమననములు శ్రమయే ఫలముగా కలవగు నని నూచింపబడెను.

పరమార్థప్రసాదః—

“ఏతా న్ను హంతు మిచ్ఛామి” అనునది మొదలగు శ్లోకములచే నాత్మకు హననకర్తృత్వనిమిత్తక మగు దుఃఖముఁ జెప్పబడెను, అట్టి దుఃఖము గూడ నిర్విమిత్తక మని “య ఏనం వేత్తి” అనుశ్లోకముచేఁ జెప్పమొదలిడెను,

ఎట్లు ఘటముచే ఘటమును బ్రద్దలుచేసిన నాఘటములందుం డాకాశమునకు గర్తృత్వకర్తృత్వములు లేవో (నాకాశము బ్రద్దలు చేయనిది కాదు, బ్రద్దలగునది కాదో) యట్లే యాత్మకుహననక్రియాకర్తృత్వము, తత్కర్తృత్వము (చంపుట, చంపబడుట) లేవు. ఈవిషయమునందే “నాయం హంతి న హన్యతే” అనునది హేతువు.

నీలకంఠీయము:—

“నానతో విద్యతేభాసః” అనుదానిచే ననద్యౌపములగు మాత్రా (ఇందిరియా)దులు మిథ్యాభూతము అగుటవలన నిస్సర్వరూపములు గాన మాత్రాదులకు గర్తృత్వము సంభవింపదు. కాన సత్తునకే కర్తృత్వము, బంధమోక్షములు జెప్పదగును. అట్లుగాక నంతఃకరణమునకు బంధము, అత్మకు మోక్షమనిన

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

అను ప్రత్యయవిషయ మగునట్టియు, ప్రకృతదేహీయగు నేను మరణించినవాడననియు, ఎవడు ప్రకృతదేహీయగు తన్ను చంపువానినిగను తలచెదరో వా రిరువురు నాత్మస్వరూపమునుదెలసినవారు కారు.

చో బంధమోక్షములకు సామానాధికరణ్యము (ఒకచోట నుండుట) లేకపోయెడిని. అట్లులైన తేలు కుట్టుట యొకనికి తన్నువృత్తికి మండు మఱియొకని కనినట్లు బంధములేని జీవునకు మోక్షకామ్రమును జెప్పుట వ్యర్థ మయ్యెడిని. కాన నాత్మకే బంధమోక్షములని యంగీకరింపవలయును. “యేన సర్వ మిదం తతం” అను శ్రుతిగూడ నాత్మకే దేహాదీన్వీకారమును జెప్పుచున్నది. అట్లులైన హననక్రియను గూర్చి కర్తృత్వ కర్మత్వము లాత్మకు సంభవింపవలసినచున్నను. తనను చంపించుటకు కర్తృత్వము తనకే సంభవించుట విరుద్ధము. వహ్ని వహ్నిని దగలబెట్టుట సంభవము కాదుకదా. యనుశంకను దొలగించుటకు “య ఏనం” అని చెప్పమొదలిడెను. ఏతార్థి—కాదు లాత్మను హననక్రియాకర్తగ దలచుచుండితే ఏచార్యాకాదు లాత్మను హననక్రియాకర్తగ (జంపబడుదానిగ) దలచుచుండితే వా రిరువు రాత్మతత్త్వమును దెలిసికొనినవారై కారు.

ఎందువల ననిన నీయాత్మ జంపునదీకాదు. జంపఁబడునదీ కాదు. ఏది కర్తయో యది యాత్మకాదనియు, దేహ మాత్మకాదనియు, పూర్వమునందే జెప్పబడెను.

ఇచట దత్త్వమిది. ఏవిధమున నయఃపిండమునందు వహ్ని సంబంధమువలననే దగ్ధత్వమో, స్వయముగ నయఃపిండమునందు దగ్ధత్వము లేదో అదేవిధమున మాత్రాదులు సంభవించినవెంటనే కర్తృత్వము సంభవించుటచే నాకర్తృత్వము మాత్రాదుల ధర్మమే కాని యాత్మధర్మము కాదు. అత్మయందు గర్తృత్వ ప్రతీతి మాత్రాదిసంబంధమువలననే కలుగుచున్నది. కాన మాత్రాదులతో గూడినదానికి బంధము. కేవలాత్మకు బంధము లేదు. మోక్షమునగ మాత్రాదులసంబంధము లేకుండుటయే. కావున బంధమోక్షములకు జైయ్యధికరణ్యము (ఏకాధికరణమునందుండకపోవుట) సంభవింపదు. మాత్రాదులు సత్తులనిగాని, అసత్తులనిగాని నిర్వచించుటకు శక్యము కానందున ననిర్వచనీయములు, వ్యవహారయోగ్యము, బ్రహ్మజ్ఞానైకతాధ్యము, స్వప్నమాయాగంధర్వనగరతుల్యము నగు దత్త్వరూపము నంగీకరించుటచే మాత్రాదులు నిస్స్వరూపములు కావు. కాన గర్తృత్వము మాత్రాదిధర్మమే కాని యాత్మధర్మము కాదు. ఈవిషయమునే “అత్మాకర్త్రాదిరూపశ్చ స్మాకాంతీ స్రస్య ముక్తతాం । నహి స్వభావో భావానాం వ్యావర్తే తావ్యవద్భవే” అను వచనముగూడ జెప్పుచున్నది.

మఱియు గర్తృత్వము రాగద్వేషాదివికారములు గలదానికే సంభవించును. అట్టిది కలవాడేదుఃఖి యగును. అట్లులైన నాత్మ కనుభూయమానముగు సాక్షీత్వమునకు బాధ పొందించెడిని. కాన నాత్మకు గర్తృత్వము లేదని యాశయము. ఈవిషయమునే “నరే స్వాదివ్యక్రియాం దుఃఖీసాక్షీ తా కా వికారిణః । ధీమిత్రీయాసహసాగ్రిణాం సాత్వ్యతోహ మవిక్రియః” అను వచనముగూడ జెప్పుచున్నది.

వివర్తనాదము నంగీకరించుటచే సత్తునకు దేహాద్యపాదానము వలన గర్తృత్వము సంభవింపదు. అధ్యస్తమగు దానియొక్క ధర్మములచే నదిస్థానము వికారి కానేరదు. ఈ విషయమునే శ్రీమద్భాష్యకాయలు “యత్ర యదధ్యాస స్తత్కృతేన దోషేణ గుణైనవా 2 యమాత్రేణాపి స న సంబధ్యతే” అను భాష్యవచనముచే స్పష్టపరచిరి. మఱియు వృద్ధులుగూడ “ఊషరక్షేత్రము మృగతృష్ణల ప్రవాహము కలదై

గీ॥ న జాయతే మ్రియతే వా కదాచి, న్నాయం భూత్వా భవితా వా న భూయః ।
అజో నిత్య శాశ్వతోయం పురాణో, న హన్యతే హన్యమానే శరీరే ॥౨౦॥

పదవిభాగము:—

న జాయతే మ్రియతే వా కదాచిత్ నాయం భూత్వా అ భవితా
వా న భూయః అజః నిత్యః శాశ్వతః అయం పురాణః న హన్యతే
హన్యమానే శరీరే ॥౨౦॥

ప్రతిపదార్థము:—

ఈ శ్లోకమున “భూత్వా భవితావా” అనుచోట (భూత్వా—అ—భవితా)
అని పదవిభాగము. “యతః” అను పద మధ్యాహార్యము. యతః=ఏకారణమువలన;
అయం=యీ ఆత్మ; అభూత్వా=పూర్వమునందులేక; భూయః=తిరిగి; భవితా=ఉండు
నది; న=కాదో; (యత్తచ్ఛబ్దములకు నిత్యసంబంధమువలన “అతః” అను పదమధ్యాహార్యము)
అతః=ఈ కారణమువలన; కదాచిత్=ఒకానొకప్పుడు; నజాయతే=పుట్టదు;
యతః=ఏకారణమువలన; అయం=ఈ యాత్మ; భూత్వా=ఇదివరకుండి; భూయః=తిరిగి;
అభవితా=ఉండనిదికాదో; అతః=ఈ కారణమువలన; అయం=ఈ యాత్మ; కదాచిత్=ఒకానొకప్పుడు;
నమ్రియతే=మరణింపదు. అయం=ఈ యాత్మ; శాశ్వతః=అపక్షయము
లేనివాడు, (కృశింపనివాడు); పురాణః=పూర్వమునందును నూతనుడు, (అనగా వృద్ధి
రూపకీయ లేనివాడు); శరీరే=శరీరము; హన్యమానే=సంహరింపబడినను; నహన్యతే=పరిణామకీయ
లేనివాడు; అజః=ఉత్పత్తి లేనివాడు; నిత్యః=నిత్యుడు, (అనగా నుత్పత్తి
వలన బ్రాప్తిండు నస్తిత్వలేనివాడు.) ॥౨౦॥

శాంకరభాష్యము:—

(1) కథ మవిక్రియ ఆత్మేతి ద్వితీయోమస్త: :—న జాయతే నోత్పద్యతే జని
యతా వస్తువిక్రియా నాత్మనో విద్యత ఇత్యర్థః । న మ్రియతే వా వా శబ్దశ్చార్థే ।

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని :—

(1) ఆత్మ యవిక్రియమగుటచే నొకదానిని జంపునదికాదు, తాను మరణించు
నని వహించదు. పృథగవారిప్రవాహముచే నిండి నదియు, యూషరక్షేత్రమును స్పృశించుడు” అని యధ్య
స్తగుణదోషసంబంధ మధిష్ఠానమునకు లేదని స్పష్టపరచిరి.

ఈ జెప్పుటచే గర్భత్వ కర్మత్వము అనాత్మధర్మములగుటచే ననాత్మ అనేకమగుటంజేసి యొక
యాత్మయందా యుభయమునకు విరోధమని జెప్పుటయు నిరస్తము.

ఈ విధముననే చార్వాకతార్కికాభిమతములగు దేహశ్రమ కర్మాత్మ వాదములు “హస్తా చే
స్మ్యతే హస్తం హతశ్చే న్యన్యతే హతం । ఉభౌ తా న విజానీతో నాయం హన్తి న హన్యతే” అను
పూర్వార్థమున పాఠభేదముచే నుచ్చరింపఁబడిన కాశకమంత్రముచే నిరస్తమునిచెలిసికొనదగినది. ॥౧౯॥

కాంకరభాష్యం:—

న మ్రియతే చే త్యన్త్యా వినాశలక్షణా విక్రియా ప్రతిషిధ్యతే । కదా చి చ్చుబ్ధ స్సర్వవిక్రియాప్రతిషేధై స్సంబంధ్యతే న కదాచి జ్ఞాయతే న కదాచి నిన్రియత ఇత్యేవం । యస్మా దయ మాత్మా భూత్వా భవనక్రియా మనుభూయ పశ్చా దభవితా ౭ భావం గన్తా న భూయః పున స్తస్మా న్న మ్రియతే । యోహి భూత్వా న భవితా న మ్రియత ఇ త్యుచ్యతే లోకే । వాశబ్దా న్నశబ్దా చ్చాయ మాత్మా భూత్వా భవితావా దేహ వ న్నభూయః పున స్తస్మా న్న జాయతే । యో హ్యభూత్వా భవితా న జాయత ఇత్యుచ్యతే నైవ మాత్మా తో న జాయతే । యస్మా దేవం తస్మా దజో యస్మా న్న మ్రియతే తస్మా నిన్రిత్యశ్చ ।

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధనిః—

నది కాదని పూర్వగీతయందుఁ జెప్పఁబడెను. అందు హేతువగు నవిక్రియత్వ మెట్లాత్మకు సంభవించుననిన?

ఏది పూర్వమునందు లేక, వర్తమానమున గాన్పించునో యది పుట్టునదియని జెప్పఁబడును. (అది యెట్లనిన? ఘట ముత్పత్తి క్రియార్వమునందు లేక, వర్తమానకాలము నందుండుటచే నుత్పన్నమని చెప్పఁబడును.) ఆత్మయనునది పూర్వమునందులేక వర్తమానమునం దుండునదికాదు. కానః నుత్పన్నముకాదు. (అనగా భావవికారమగు నుత్పత్తి లేదనుట.)

ఏది పూర్వమునందుండి వర్తమానమున కాన్పింపదో యదినష్టమని చెప్పఁబడును. (ఎట్లనిన? ఘటము పూర్వమునందుండి వర్తమానమున గాన్పింపని తఱి నష్టమని చెప్పఁగలుగును) ఆత్మ పూర్వమునందుండి మున్ముందుండనిదికాదు. కానః నాశము లేనిది. (అనగా భావవికారమగు నాశవిక్రియ లేదనుట) కానః నాత్మయుత్పత్తి లేమింజేసి యజము, నాశములేమింజేసి నిత్యము. ఇట్టియర్థ మీవాక్యమువలన నెట్లు సంభవించుననిన? చకారార్థకముగల వాశబ్దమువలన నశబ్దమువలనను బ్రాప్తించును.

— ౧౨ వ అధ్యాయము — ౨౦ వ శ్లోకవ్యాఖ్యాని శేషములు —

పరమార్థప్రసాదః—

“న హన్యతే” అని. పూర్వశ్లోకమునందున్న వాక్యముచే నాత్మ పుష్కావవిక్రియాశూన్య మని చెప్పఁబడెను. ఆపుష్కావవిక్రియారాహిత్యము నే యాశ్లోకమునందు స్పష్టపరచుచున్నాఁడు.

“పుట్టుట, ఉండుట, వృద్ధి, బొందుట, విపరీణామమును బొందుట, షీణించుట, నశించుట” నను నీయారును వికారము లనఁబడును. ఈయారు వికారము లాత్మకు లేవని క్రమపద్ధతిని చెప్పుచున్నాఁడు.

(పుట్టుటలేదు) ఇట్లునుటచే నాత్మకు జన్మరూపవికారము నిర్మించబడెను. “నచాయం భూత్వా భవితా భవతి” (ఆత్మ స్వతస్సిద్ధము కాన జన్మాంతరాస్తిత్వము గలది కాదు) పుట్టుక కల నస్తుశల్ల

శాంకరభాష్యం :-

(2) య ద్య ప్యా ద్యస్తయో ర్విక్రీయయోః ప్రతిషేధే సర్వా విక్రీయాః ప్రతిషిద్ధా భవన్తి తథాపి మధ్యభావినాం విక్రీయాణాం స్వశబ్దై రేవ తదధ్యైః ప్రతిషేధః కర్తవ్య ఇ త్యుచ్యతానా మపి యావనాదినర్వవిక్రీయాణాం ప్రతిషేధో యథా స్యా దిత్యాహః—శాశ్వత ఇత్యాదినా । శాశ్వత ఇత్యవక్ష్యయలక్షణా విక్రీయా ప్రతిషిద్ధతే!

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:-

(2) “జాయతే, అస్తి, వర్ధతే, పరిణమతే, అపక్షీయతే, నశ్యతి” అను షడ్భావవికారములలో నాద్యంతములగు నుత్పత్తినాశము లాత్మకు సంభవింపవని నిషేధించిన మధ్యస్థములగు భావవికారము లార్థికముగనిషేధించినట్లే యగును. కాని అట్టి మధ్యభావులగు భావవికారములను స్వశబ్దములచేతనే నిషేధింపవలయునని “శాశ్వతః” అనునది మొదలుగాఁగల వాక్యములచే నిషేధించుచుండెను.

అపక్షయము (కృశించుట) స్వరూపముచే నపక్షయమనియు, తన గుణముల యొక్క యపక్షయముచే తన కపక్షయమనియు రెండువిధములు. ఎట్లనిన? శరీరము సావయవము (అవయవములతోఁ గూడినది) అట్టి యవయవములకు లోపము పొంది నపుడు శరీర మపక్షీణమైనది. ఇది స్వరూపమువలన నపక్షయము. అత్మ నిరవయవము. (అవయవములులేనిది)కానః స్వరూపమువలన నపక్షయము యాత్మకుఁ బొందింపనేరదు.

అస్తిత్వము కల దగును. కాని శుక్లువు లేని కన్దువున కస్తిత్వము నుండదు గాన “అజః” అని యాత్మయస్తిత్వరూపవికారము లేనిదనుటలో హేతువుగ జెప్పబడినది. అత్మ “నిత్యః” అనుటచే వృద్ధిరూప వికారములేనిదనిజెప్పబడెను “శాశ్వతః” అనుటచే శాశ్వతమగుటచేతను నపక్షయరూపవికారము లేనిదనిచెప్పబడెను. “పురాణః” అనుటచేనిరవయవ మగుటచేతను, నిర్గుణమగుటచేతను పురాతనమగు నాత్మ విపరిణామ రూపవికారము లేనిదని నూచించబడెను. (అత్మ పూర్వమందుగూడ కొత్తదియే గనుక నిశ్చిదు విపరిణామమువలన రూపాంతరమును బొంది కొత్తదిగా యగుట లేదని యర్థము)

లేక, “న భవితా” అని యనుషంగముగా స్వీకరింపఁదగును. (అస్తిత్వము లేనిదై అత్మ) “భూయోఽధికం యథా భవతి తథా న భవితా” (అధికముగా నెట్లు కావలెనో యట్లుకాదు) అని వృద్ధి రూపవికారమును నిషేధించెను. “అజః, నిత్యః” అని యీరెండువిశేషణములును వృద్ధ్యా ద్యభావములకు హేతువుగ వర్ణయగ జెప్పబడినందున పానత్యదోషములేదు. వైవిధ్యముననే యేయాత్మావినాశవిషయమై జన్మాదిషడ్వికారములు నిరసించబడెనో యట్టి యాత్మవినాశభావమును “న హన్యతే హన్యమానే శరీరే” అను వాక్యముచే జెప్పి యుపసంహరించెను. ఈవిషయమై కతకాభీయమగు “న జాయతే మ్రియతే వా విపశ్చిన్నాయం కుత చ్చిన్న భభూవ కశ్చిత్, అజో నిత్య శ్శాశ్వతోయం పురాణో న హన్యతే హన్యమానే శరీరే, హంతా చే నృన్యతే హంతుం హత శ్చే నృన్యతే హంతం” “ఉభా తా న విజానీతో నా యం హంతి న హన్యతే” “అశరీరం శరీరే వ్యవస్థితే వ్యవస్థితం, మహంతం విభు మాత్మానం మత్వాధీరో న శోచతి” అను నీశ్వుతులు గతార్థములు.

శాంకరభాష్యం :-

శశ్వ ద్భవ శ్వాశ్వతః । నాపక్షీయతే స్వరూపేణ నిరవయవత్వా నిర్గుణత్వా చ్చ నాపి
గుణక్షయేణాపక్షయః । అపక్షయవిపరీతాపి వృద్ధిలక్షణా విక్రియా ప్రతిషిధ్యతే :- పురా
ణాభితి । యో హ్యవయవాగమమే నోపచీయతే న వర్ధతే-అభినవ ఇతి చోచ్యతే ।
అయం త్వత్త్వా నిరవయవత్వా త్పురాపి నవ ఏవేతి పురాణో న వర్ధత ఇత్యర్థః ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:-

గుణముల యపచయమువలనను యాత్మ కపచయము పాప్తింపనేరదు. (ఎట్లు
నిన? శరీరమునందుఁ గాంత్యాదిగుణలోపము గలిగినపుడు శరీర మపక్షీణమయినదని
చెప్పుదురు. ఆత్మ నిర్గుణము. (గుణరహితము) కాన గుణముల యపక్షయమువలన నప
క్షయముగూడ నాత్మకుఁ బాప్తింపనేరదు.

ఏది యవయవములు తనయందుఁ జేరుటవలన నుపచయము గలుగునో నది
“వర్ధతే” వృద్ధిబొందెను. అని చెప్పఁబడును. అట్టివృద్ధికి హేతువగు నవయవము లాత్మకు
లేనందున (నిరవయవమగుటచే) పూర్వమునందుఁ గూడ నవ (నూతన)మే. పురాణము.
కాన నపక్షయమునకు విపరీతమగు వృద్ధిరూపవిక్రియకూడ నాత్మకు సంభవింపనేరదు.

నీలకంఠీయము:-

“నాయం హన్తి న హన్యతే” అను వాక్యమునందుగల “నహన్యతే” అనువాక్యమును కారక
మునందుగల “నశాయతే” అనుమంత్రముచే వివరించుచున్నాడు.

ఈయాత్మ యొకానొకప్పుడును యభినవమై వుట్టునది కాదు. తార్కి-కాభిమతఘటము సంబంధ
విహీనమై నశించినటుల నీయాత్మ నిరన్వయమై నశించునది కాదు. యెందుకలనని? ఆత్మ యజముగాన
బుట్టునది కాదు. నిత్యముగాన నశించునదిగాదు. అని చెలుపుటకే యాత్మవిశేషణములుగ “అజః, నిత్యః”
అని యిందు నితేకింపఁబడెను.

అట్లే నక్షణికవిజ్ఞానవాదియగు యోగాచార్యుడుఁ క్షణికవిజ్ఞానధారకు నజత్వమును, నిత్యత్వ
మును యంగీకరించుటచే నట్టి క్షణికవిజ్ఞానధారయే యాత్మ యనగూడదా? యను నాశంకను దొలగించుటకు
“భూత్వా భవితా వా నభూయః” అని జెప్పెను. ఇచట “అయం” అను పదమునువర్తించును.

“అయం” ఈయాత్మ “భూత్వా” ఉండి “భూయః” అనేకమారులు “భవితా” ఉండెడి
దియై “న” కాదు. ఎట్లనిన? అంతురాదికము మొదటయున్నదియై యనంతరమున వృద్ధిపరిణామాపక్షయము
లచే ననేకమారులుండెడిది. ఆత్మయన్ననో వృద్ధ్యాదులు లేమిఁజేసి యట్లుకాదు.

“భూత్వాభవితా” అను భవనక్రియాద్వయమునకు “భూత్వా” అనుచోటనుండు క్రాప్రత్య
యోక్తమగు సమానకర్తృకత్వము విజ్ఞానధారైక్యాభిప్రాయముచే జెప్పఁబడెను. కాన విజ్ఞానధార “భూ
త్వైవభవితా” ఉండియే భవనక్రియగఁబడి. ఉండి నశించునదికాదు. తార్కికుల విజ్ఞానము ఉత్పత్తిస్థితిసాక్ష
క్షణవ్యాపి యగుటుజేసి త్రిక్షణావస్థాయుగము. చార్ధపరికల్పితవిజ్ఞాన మన్ననో పూర్వవిజ్ఞానసాక్షక్షణ
మే యుత్తరవిజ్ఞానోత్పత్తిక్షణము. ఆక్షణమే స్థితిక్షణమగుటుజేసి క్షణిక మనంబును. విజ్ఞానములకు భవ

శాంకరభాష్యమ్—

(3) తథా న హన్యతే న విపరిణమ్యతే హన్యమానే విపరిణమ్యమానే-పి శరీరే । హన్తి రత్ర విపరిణామార్థో ద్రష్టవ్యో-పునరుక్తతాయై న విపరిణమ్యత ఇత్యర్థః । అస్మి న్నంత్రే షడ్భావవికారా లౌకికవస్తువిక్రియా ఆత్మని ప్రతిషధ్యంతే సర్వప్రకారవిక్రియారహిత ఆత్మేతి వాక్యార్థః । యస్మా దేవం తస్మా “దుభాతో న విజానీత” ఇతిపూర్వమస్తేనాన్య సంబంధః ॥ ౨౦ ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

(3) ఈ గీతయందు “నమియతే” అను పదముచేతనే యంత్యవిక్రియారూప నాశ మాత్మకు నిషేధింపబడుచుండ “నహన్యతే” అనుపదముచే దిరిగి నాశరూపవిక్రియను నిషేధించుట పునరుక్తిచోషము కాదా యని యాక్షేపింపరాదు. “నహన్యతే” అను పదముచే విపరిణామరూపవిక్రియ నిషేధింపబడెను. శరీరము విపరిణామమును బొంది నను యాత్మ విపరిణామమును బొందదు.

ఈ గీతయందు లౌకికవస్తువునందుండు షడ్భావవికారములు నాత్మకుఁ బ్రాప్తింపవని నిషేధింపబడెను, ఏవికారములును నాత్మకుఁ బ్రాప్తింపవని యీ గీతార్థము.

ఆత్మ షడ్భావవిక్రియారహితుఁడగుటచే ‘నేనువారలను జంపువాడను, వారలచే సంహరింపబడువాడనునేను’ అని తెలిసికొనునీ యిరువురు నాత్మస్వరూపమును దెలిసినవారలుకారు. అని పూర్వమంత్రముగు “ఉభా తౌ న విజానీతో నాయం హంతి నహన్యతే” అనుదానితో నీగీతావాక్యమున కన్వయము. ॥ ౨౦ ॥

క్రియాద్యయవ్యవధానుము లేమింజేసి “భూత్వాభివితా” (ఉండి భవనక్రియను బొందునని జెప్పుట న్యాయము. ఆట్టిదిగూడ నీయాత్మకాదు. ఎందువలననన? నీయాత్మ యెల్లప్పుడేకరూపము, “ఏనేను బాల్యమునందు దల్లిదండ్రుల ననుభవించితి నో యానేను వార్ధక్యమునందు మునిమనముల ననుభవించుచుంటిని” అను యనుభవముచే బాల్యవార్ధక్యములనుం డాత్మ కేకత్వ మనుభూత మగుటంజేసి “ఆత్మయుండి పరిణామదులచే భవనక్రియ ననుభవించునదికాదు.

సాదృశ్యమును గ్రహించు స్థిరమగువాడొకడు లేనందున-బాల్యమునందుం డాత్మ సాదృశ్యముచే వార్ధక్యమునందుండువాని కట్లనుభవము కలుగునను వాదము దూరముగ నిరస్తము.

లేక జన్మమరణములు లేకపోయినను ధర్మాంతరవికల్పమైన పూర్వమునందుండి దిరుగ ధర్మాంతరవికల్పమైన “భవితా” కాగలదనియు జెప్పవలదు. “భూత్వైవ భవితా నత్యభూత్వేతి యోజనా” ఉండి యే భవనక్రియను బొందును. లేక కాదు. అని సమన్వయము జేయవలెను,

జైనులు శరీరపరిమాణక మాత్మయని యనెదరు. ఆట్టినిత్యమగు నాత్మకే క్రమమునగాని, పునఃక్రమమునగాని ముళక, మనుజు, గజదేహములు బ్రాప్తించునపు డాత్మ యాయాదేహములకు దగు బరిమాణ భేదమును బొందుననియు యంగీకరించిరి. అందుచే నాపచారికభవనము నాత్మ కంగీకరించెదరు. ఉపచ

గీ! వేదా వినాశినం నిత్యం య ఏన మజ మవ్యయమ్!
కథం స పురుషః పార్థ! కం ఘాతయతి హంతి కమ్ |

||౨౧||

పదవిభాగము :-

వేద--అవినాశినం--నిత్యం--యః--ఏనం--అజం--అవ్యయం--కథం--సః--పురుషః--
పార్థ!--కం--ఘాతయతి--హంతి--కమ్.

||౨౧||

ప్రతిపదార్థము :-

హేపార్థ! = ఓయర్జునా! ; యః = ఏపురుషుడు; అవినాశినం = నాశరహితమైన
ట్టియు; నిత్యం = పరిణామములేనట్టియు; అజం = ఉత్పత్తి లేనట్టియు, అవ్యయం = అవక్ష
యము (కృశించుట) లేనట్టి; ఏనం = ఈ యాత్మస్వరూపమును; వేద = తెలిసికొనునో; సః =
ఆ; పురుషః = పురుషుడు; కథం = ఎట్లు; కం = ఎవనిని; ఘాతయతి = సంహరించుటకుఁ
బోరణము చేయును; కం = ఎవని; హన్తి = చంపును!

||౨౧||

కాంక్షరభాష్యం :-

(1) “య ఏనం వేత్తి హంతారం” ఇత్యనేన మంత్రేణ హననక్రియాయాః
కర్తా కర్మ చ న భవతీతి ప్రతిజ్ఞాయ “న జాయతే” (గీ. 2-20) ఇత్యనే నావిక్రియత్వే
హేతు ముక్త్యా ప్రతిజ్ఞాతార్థ ముపసంహరతి || వేదావినాశిన మితి ||

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని :-

(1) “య ఏనం వేత్తి హంతారం యశ్చైవం మన్యతే హతమ్, ఉభౌ తౌ న
విజానీతో నాయంహన్తి నహన్యతే” అను శ్లోకమునందాత్మ యొకనినిఁ జంపువాఁడుకాడు
యొకనిచేఁ జంపఁబడువాఁడు కాఁడు అని ప్రతిజ్ఞజేసెను. అందులకు హేతువుగ “నజా
యతే మ్రియతే వా కదా చిన్నాయం భూత్వా భవితా వా న భూయః । అజోనిత్య
శ్చాశ్వతో ఽయంపురాణో న హన్యతే హన్యమానే శరీరే” అను శ్లోకముచే నాత్మ
మడ్భావవికారశూన్యుడు (నేవిక్రియయు లేనివాడు) అనినుడిచి “య ఏనం వేత్తి హంతారం”

యాపచయ (వృద్ధిత్య) ములు గల వస్తువునకు నిత్యత్వము సంభవింపకపోవుటవలనను, అతృ శాశ్వతమగు
టవలననట్టిది కాదని గ్రహింపవలెను.

దుఃఖాదిధర్మములుగల ధర్మికి— ఘటనాశము లేనిదే తద్గతమగు రూపాదులు నశించనటుల
స్వనాశములేనిదే దుఃఖాదుల కత్యంత నాశము సంభవింపవలెనను నుభయఃఖాది ధర్మాంతరములు
బుట్టుటచే నాత్మకు గౌణమగు ‘భూత్వా’ భవనము సంభవించునను శంక దోలగింపఁబడెను.

అజత్వము, నిత్యత్వము, శాశ్వతత్వ మనెడివి యా కాశమునకు గూడ గల వను నాశంకనుదోలగిం
చుటకు “పురాణం” అని జెప్పఁబడెను. “పురా” వియదాదిసృష్టికి బూర్వమునందు గూడ “నవ ఏవ”
నూతనమయినదే. ఈజెఘటవలన నవత్తయాదిధర్మహితమగుటంజేసి యాత్మకు ముఖ్యమగునజత్వము, ఆ కా
కాదులకు గౌణమగు నజత్వము గలదని జూపఁబడెను. కనుకనే “న హన్యతే హన్యమానే శరీరే” శరీరము
జంపఁబడుచున్నను యాత్మ జంపఁబడునది కాదని జెప్పఁబడెను.

||౨౧||

శాంకరభాష్యం:—

వేద విజానా త్యవినాశిన మన్వభావవికారహితం నిత్యం విపరీణామరహితం యో వేదేతి సంబధః । ఏనం పూర్వేణ మంత్రేణోక్తలక్షణ మజం జన్మరహిత మవ్యయ మపక్షయరహితం కథం కేన ప్రకారేణ స విద్వా స్సురుషాధిశ్చతో హన్తి హనన క్రియాం కరోతి । కథం వా ఘాతయతి హంతారం ప్రయోజయతి । స కథం చ త్కం చి

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

అను శ్లోకముచే బ్రతిజ్ఞాతమగు నర్థమును (అత్మ యొకదానినిఁ జంపునదికాదు, ఒకదానిచేఁ జంపఁబడునదికాదను నర్థమును) “వేదా వినాశినం నిత్యం” అను శ్లోకముచే నుపసంహరించు చుండెను. కాన నీశ్లోకమునందుఁ బూర్వశ్లోకప్రతిపాదితార్థమే జెప్పబడినను వునరుక్తిదోషము సంభవించునని యాక్షేపింపరాదు.

విద్వాంసునకు గర్వత్వాద్యభిమానము లేకపోవుటచేతను, అద్వితీయకూట స్థాత్మనిశ్చయసాక్షుర్థము వలనను బ్రాప్తించిన సర్వకర్మసన్యాసమును గూర్చి విద్వాదార్థము నిమిత్తమభ్యుజ్జను “వేదా వినాశినం నిత్యం” అను శ్లోకముచే జేయుచుండెను.

అంత్యభావవికారమగు నాశము లేనట్టియు, బరిణామరహితము, ఉత్పత్తిశూన్యము అపక్షయరూపవికారశూన్యము నగు నాత్మ నెవఁడు తెలిసికొనునో యట్టి విద్వాంసుడగు బురుషుఁ డెవనినిఁ జంపును! ఎవనినిఁ జంపుటకుఁ బ్రేరణము జేయును! ఎవనినిఁ జంపనేరఁడు, ఎవనినిఁ జంపుటకు బ్రేరణమును జేయఁడని యాశయము.

ఈ శ్లోకమున “కథంచి త్కంచి ధ్ధంతి, కథంచి త్కంచి ధ్ధాతయతి” అను వాక్యము ఎవనిని జంపఁడు? ఎవనినిఁ జంపుటకు ప్రేరణ జేయఁడు? అని ప్రశ్నార్థమున సంభవింపనేరదు. అట్టి ప్రశ్నయే యీశ్లోకమున సంభవించినచో సుత్తరగ్రంథమున నీప్రశ్నకు సమాధానము శ్రీకృష్ణపరమాత్మ చెప్పియుండవలెను. అట్లు సమాధానము మున్నందు గాన్నింపకపోవుటచే బ్రహ్మార్థమున సంభవింపనేరదు. కాన “కథం స పురుషః పార్థ కం ఘాతయతి హంతి కమ్” అనునది యాక్షేపార్థము (అనగా నట్టి విద్వాంసుఁడెవ

—*౨వ అధ్యాయము— ౨౧ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు*—

మధుసూదనసరస్వతీయము*—

“నాయం హన్తి స హన్యతే” (ఈయాత్మ జంపునదికాదు, జంపఁబడునదికాదు) అని ప్రతిపదము జేసెను. అట్టి ప్రతిజ్ఞాతార్థమగు “స హన్యతే” (అత్మ జంపఁబడదు) అను యంశమును “స హన్యతే హన్యమానే శరీరే” అనుదానిచే నుపపాదించి, “వేదావినాశినం” అను శ్లోకముచే బ్రతిజ్ఞాతార్థకదేశమగు “నాయం హన్తి” అనువిషయము నుపపాదించుచు ప్రతిజ్ఞాతార్థము నుపసంహరించుచుండెను. “స వివర్ణం కీలం యస్య త మవినాశినం” (వినాశరూపాంత్యవిక్రియాశూన్యనిగ) ఈవిషయమున హేతువుగ

కాంకరభాష్యమ్—

ద్ధంతి న కథం చి త్కం చి ధ్వాతయ తీత్యుభయ త్రాక్షేప ఏవార్థః ప్రశ్నార్థాసంభవాత్ । హేత్వర్థస్య తుల్యత్వా ద్విదుష సర్వకర్మప్రతిషేధ ఏవ ప్రకరణార్థోఽభిప్రేతో భగవతః । హస్తే స్వాక్షేప ఉదాహరణార్థత్వేన । విదుషః కం కర్మాసంభవే హేతువిశేషం పశ్య న్కర్మాణ్యాక్షిపతి భగవా న్కథం స పురుష ఇతి ।

(2) సనూక్త ఏవాత్మనోఽవిక్రియత్వం సర్వకర్మాసంభవకారణవిశేషః, సత్య ముక్తో హేతు స కారణవిశేషోఽస్యత్వా ద్విదుషోఽవిక్రియా దాత్మన ఇతి । స హ్యవిక్రియం స్థానం విదితవతః కర్మ స సంభవతీతి చేన్న । విదుష ఆత్మత్వాత్ । స దేహాదిసంఘాతస్య విద్వాత్తా । అతః పారిశేష్యా దసంహత ఆత్మా విద్వా నవిక్రియ ఇతి

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

నినిఁ జంపును! ఎవనినిఁ జంపుటకుఁ బోరణముజేయును!” అని ఉభయస్థలములయందు నాక్షేపణార్థమే (గహింపవలయును) ఎవనినిఁ జంపఁడుఁ ఎవనిని జంపుటకునుఁ ప్రేరణము జేయఁడనియే యాశయము.

కాన విద్వాంసు డవిక్రియాత్మస్వరూపుడగుబంబట్టి ప్రకృతప్రకరణార్థమగు సర్వకర్మసంన్యాసమే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యాశయము.

విద్వాంసున కేకర్మయు సంభవింపనపు డెవనినిఁ జంపఁడు, ఎవనినిఁ జంపుటకునుఁ బోరేపింపఁడని మాత్రము చెప్పుట యెట్లు సమంజసమగునని శంకింపరాదు. ఎవనినిఁజంపడు అనునది దృష్టాంతార్థమునుగ జెప్పెను. అనఁగా విద్వాంసు డెట్లు నెవరినిగానీ చంపఁడో అదేతరున యేకర్మయుఁ జేయఁడని యాశయము

శ్రీకృష్ణపరమాత్మ విద్వాంసున కేకర్మయు సంభవింపకపోవుటయు దేహేతువును గురుతించి “కథం స పురుషః” అని కర్మల నాక్షేపించుచుండెను?

(2) పాశ్చికుని యభిప్రాయమును దెలిసికొనక విద్వాంసున కేకర్మయుసంభవింపకపోవుటయందుఁ గారణ మాత్మయందుగల యవిక్రియమేయని చెప్పఁబడెనని సమాధానము జెప్పఁగా వాది యిట్లనియెను. “నీచే నాత్మ యవిక్రియమగుటచేత విద్వాంసున

“అవ్యయం” (ఆవయవాపచయము గాని, గుణాపచయముగాని లేనివానిగ) అని చెప్పఁబడెను. లోకమున యవయవములు తీజించుటచేతగాని, లేక గుణములు తీజించుటచేతనుగాని యొకవస్తువు నశించుట యనుభవసిద్ధము. కానః యవయవములయొక్కగాని, గుణములయొక్కగాని తీణత్వము లేమింజేసి యాత్మక వివాళము సంభవింపదని యభిప్రాయము.

“అత్మ జ్యమగుటగేసి వినాశిగ నూహించెద ననెదశేషా యట్లునూగాదు” అని చెప్పుటకు “అజం” (జ్యమూహానికారహితుని) అని చెప్పఁబడెను. అత్మ పుట్టువు లేనిదనుటలో హే

శాంకరభావ్యం :-

తస్య విదుషః కర్మాసంభవా దాక్షేపో యుక్తః “కథం న ఘోరమః పార్థ!” ఇతి | యథా
బుద్ధ్యాద్యాహృతస్య శబ్దాద్యర్థ స్యావిక్రియ ఏవ న స్ఫుర్దివృత్త్యవివేకవిజ్ఞానే నావిద్య
యోపలబ్ధాత్మా కల్ప్యతే, ఏవ మేవాత్మానాత్మవివేకవిజ్ఞానేన బుద్ధివృత్త్యా విద్య

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:-

కేకర్మయు సంభవింపదని చెప్పబడిన వాక్యము సత్యమే. కాని విద్వాంసు డవిక్రియముగు
నాత్మకన్న భిన్నుడగుటచేత నాత్మయందుండు నవిక్రియత్వము విద్వాంసునకుఁ గర్మసం
భవింపకపోవుటయందు గారణముకాదు. కూటస్థము నవిక్రియమునగు బ్రహ్మమును దెలిసి
కొనిన వానికి విక్రియ(కర్మ)యెట్లు సంభవించును! అట్లే న బ్రహ్మజ్ఞాన మెట్లు సంభవిం
చును! విక్రియగలవానికి నవిక్రియకూటస్థబ్రహ్మజ్ఞానము పొందవలసిందే. కానఁ గూట
స్థమునవిక్రియమునగు బ్రహ్మమును దెలిసికొనినవానికి విక్రియ(కర్మము) సంభవింపదనెదవా?
ఇది దృష్టవిరుద్ధము. ఏలయన? నవిక్రియ (చలనాది కర్మరహిత)మగు స్థాణువును “ఇది
స్థాణు”వని దెలిసినవానికిఁ గర్మ సంభవింపకపోవుటలేదు. అనఁగా గర్మ సంభవించుచునే
యున్నది. కాన నవిక్రియముగు బ్రహ్మమును దెలిసికొనినవానికిఁ గూడ గర్మ సంభవిం
చును. అందుచే విద్వాంసున కేకర్మయు సంభవింపకపోవుటయందు దాత్మనిష్ఠమగు యవిక్రియ
త్వము కారణము కాదు. అని శంకింపరాదు. “అయ మాత్మా బ్రహ్మ” (ఈ జీవుఁడు
బ్రహ్మస్వరూపుఁడను శ్రుతిచే విద్వాంసుఁడవిక్రియముగు నాత్మస్వరూపుడు. కాన విద్వాంసు
డవిక్రియఁడగుటంజేసి విద్వాంసునకు నేకర్మయు సంభవింపనేరదు. మఱియు విద్యత్వము
దేహాదికార్యకరణ సంఘాతవిశిష్టాత్మకా? లేక, శుద్ధాత్మకా? దేహాదిసంఘాతవిశిష్టము
నకే విద్యత్వమనినచో దేహాదిసంఘాతవిశిష్టమునకు విద్యత్వము పొందించునపుడు
విశేషణముగు దేహాదికార్యకరణసంఘాతమునకుఁ గూడ విద్యత్వము పొందింపవలసి
వచ్చును. దేహాదికార్యకరణసంఘాతము జడమగుటంజేసి దేహాదికార్యకరణసంఘాతమునకు
విద్యత్వమంగీకరింప వీలుకాదు. కానఁ బారిశ్రేయ్యన్యాయమున దేహాదికార్యకరణసంఘా
తువుగ “నిత్యం” (యెల్లప్పుడు నుండునదిగ) అని చెప్పబడెను. లోకమున బూర్వమునుండులేని వస్తువునకే
జన్మ యనుభవసిద్ధముకాని యెల్లప్పుడు నుండు సత్తునకు జన్మ ముండదని యభిప్రాయము.

లేక “అవిశాశినం” (అబాధ్యునిగ) అనగా సత్యరూపునిగ నని నిశ్చితార్థము. “నిత్యం”
(సర్వవ్యాపకమనిగ) ఈవిషయమున హేతువుగ “అజం, అవ్యయం” (జన్మవిశాళకూన్యమనిగ) అని చెప్పబ
డెను. లోకమున భట్టువు, వినాశము కల నేవస్తువున కైనను సర్వవ్యాపకత్వము, సత్యత్వము కన్పట్టుట
లేదు. కానఁ పుట్టువు, వినాశములేని యాత్మ సత్యము, సర్వవ్యాపకము నగునని యభిప్రాయము.

(చైన జెప్పిన విధముగ సర్వవిక్రియా కూన్యమనిగ) “ఏనం” (దేహిరూపము, స్వస్వ
రూపము నగు నాత్మను) “యః కథ” (కాత్రముచేతను, అచార్యోపదేశముచేతను ఎవఁడు దెలిసికొను

కాంక్షరభావ్యమే—

యాఽసత్యరూపయైవ పరమార్థతోఽవిక్రియ ఏవాత్మా విద్వా నుచ్యతే । విదుషః
కర్మానంభవవచనా ద్యాని కర్మాణి శాస్త్రేణ విధీయంతే తా న్యవిమూఢో విహితా నీతి భగ
వతో నిశ్చయోఽవగమ్యతే ।

కాంక్షరభావ్యతత్త్వబోధిని—

తముతో గూడిన కేవలాత్మకే విద్యత్త్వము సిద్ధించుచున్నది. శుద్ధమున కేవిద్యత్త్వము
నినచో “అసం గోహ్యాయం పురుషః” అను శ్రుతివలన దేహాదికార్యకారణసంఘాతసంబం
ధములేని శుద్ధము బ్రహ్మమే యగును. జీవబ్రహ్మలకు విరుద్ధధర్మములను సాధించుప్రామా
ణికానుమానము లేమింజేసియు జీవబ్రహ్మముల కభేదమే సిద్ధించును. కాన విద్వాంసుఁడు
దేహాదికార్యకారణసంఘాతావిశిష్టుడునగు నాత్మ స్వరూపుఁడగుటచేత నవిక్రియుఁడు. అవి
క్రియుఁడగుటంజేసి “కథం న పురుషః” అని విద్వాంసున కేకర్మయు సంభవింపనేరదను
నాక్షేపము సమంజసము.

“అవిక్రియమగు బ్రహ్మమునకు విక్రియారూపమగు విద్య సంభవింపదు. అట్టి
బ్రహ్మస్వరూపమగు విద్వాంసునకుమాత్ర మెట్లు విక్రియారూపమగు విద్య సంభ
వించును?” అని శంకింపరాదు.

ప్రదీపముయొక్కప్రభ దేశాంతరమున వ్యాపించునట్లు దేజోరూపమగు సంతః
కరణ మదృష్టవశమునఁ జక్షురాదిగోళకద్వారమున ఘటపటాదివిషయదేశమున కేగి ఘట
పటాద్యాకారముగ బరిణమించును. ఇట్టి యంతఃకరణపరిణామమునకు బుద్ధివృత్తి యనిపేరు.
అట్టి యంతఃకరణవృత్తియందు సర్వవ్యాపకమైన చైతన్యము ప్రతిబింబించును. అట్టి చైత
న్యమున కభివ్యంజకము బుద్ధివృత్తి. అట్టి బుద్ధివృత్తికిఁ జైతన్యమునకు భేదజ్ఞానము లేమిం
జేసి యా ప్రతిబింబితచైతన్యమే విషయజ్ఞాన (ఘటపటజ్ఞాన) మని వ్యవహరింపఁబడును.
అట్టిజ్ఞానముచే నాత్మ యుపలబ్ధము (తెలిసికొనువాడు) అని కల్పింపబడును. ఈకల్పనకవిద్య
వలన గలుగు నాధ్యాసికసంబంధము హేతువు. (అనగా సంతఃకరణైకాధ్యాసనిబంధనము)

నో) అనగా “నేను సర్వవిక్రియాకూన్యఁడను, సర్వమును భాసింపజేసెడివాడను, సర్వదైవితరహితఁడను,
పరమానందబోధరూపుఁడను” అని యెవఁడు చెలినకొనునో “సః” (అట్టి విద్వాంసుఁడు, పూర్ణరూపుఁడు
నగు పురుషుడు) “కం హంతి” (యెవనిని జంపును!) “కథం హంతి” (యెట్లుజంపును!) ఇట కింశబ్ద మా
క్షేపార్థకము. ఎవనిని జంప డనియు, ఎట్లును జంప డనియు యర్థము. అట్లే “కం ఘాతయతి” (ఎవ
నిని జంపించు) డని యర్థము. సర్వవిక్రియాకూన్యఁడు, నకర్తయు నగు నాత్మకు హననక్రియయందు కర్తృ
త్వము సంభవింపదని యాశయము. ఈవిషయమునే “అత్మానం చేద్విజానీయా దయ మస్మీతిపూరుషః, కిమి
చ్ఛ నస్య కామాయ శరీర మనుసంజ్వరేత్” అను శ్రుతిగూడ జెప్పుచున్నది.

శుద్ధమగు నాత్మను చెలినకొనినవానికి నాత్మజ్ఞానమువలనజనించెడి యధ్యాస నివృత్తమగును.
అట్టియధ్యాస నివృత్తమగుచో తన్మాత్రకమగు రాగద్వేషములు సంభవితనేరనందున కర్తృత్వభోక్తృత్వము

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

అట్టి యాధ్యాసిక సంబంధమువలననే “తత్త్వమసి” ఇత్యాది మహావాక్యములవలన సంతఃకరణవృత్తి జనించును. అట్టిమహావాక్యములవలన జనించిన సంతఃకరణవృత్తియే జీవబ్రహ్మైక్యాభిప్రాయజకము. అట్టి బ్రహ్మైక్యాభిప్రాయజకబుద్ధివృత్తిద్వారమున నాత్మ “విద్యాన్” విద్వాంసుడని వ్యవహరింపబడును. అనగా నట్టి బుద్ధివృత్తియందు యాత్మచైతన్యము ప్రతిబింబించును. అట్టి బుద్ధివృత్తికి జైతన్యమునకు భేదజ్ఞానము లేమింజేసి యాప్రతిబింబితచైతన్యమే జీవబ్రహ్మైక్యజ్ఞానము “విద్యా” యని వ్యవహరింపబడును. అట్టిజ్ఞానముచే నాత్మ “విద్యాన్” విద్వాంసుడని కల్పింపబడును. కాన మిథ్యాసంబంధము పారమార్థికమగు నవికీయత్యభంజకము కానేరదు.

“అహంబ్రహ్మ” (నేనుబ్రహ్మను) అను బుద్ధివృత్తి మోక్షావస్థయందుగూడ నుండును. అందువలన నాత్మ సవిశేషమే (అనగా సక్రియమే) కాని యవికీయము కానేరదని శంకింపరాదు.

“అహంబ్రహ్మస్మి” నేను బ్రహ్మమును అను బుద్ధివృత్తి యసత్యరూపము. (అనగానాబుద్ధివృత్తి యంతఃకరణ పరిణామము.) అంతఃకరణము తన్మాత్రజన్యము. తన్మాత్రలు మాయాపరిణామము. మాయయనగా నవిద్య. అట్టి యవిద్య విరోధియగు “అహంబ్రహ్మస్మి” (నేను బ్రహ్మను) అను బుద్ధివృత్తివలన దేజస్సుచే దిమిషమునశించినట్లు నశించును. కారణమగు నవిద్య నివృత్తమైన గార్యమగు పంచతన్మాత్రాలు నివృత్తములగును. పంచతన్మాత్రాలు నివృత్తములయిన దత్కార్యమగు సంతఃకరణము నివృత్తమగును. అంతఃకరణము నశించినపిదప నాశ్రయములేమింజేసి కాష్టములు దగ్ధమైపశిమ్ముట తద్గతమగు నగ్ని స్వయముగ శాంతించినట్లు యంతఃకరణవృత్తి స్వయముగ నశించును. కాన నట్టి బ్రహ్మైక్యైక్యవిషయకమగు వృత్తి (విద్య) నశించునుగాన నది మోక్షావస్థయందుండదు. కనుక నాత్మ యవికీయ మగుటయందేమియు యభ్యంతరము లేదు.

“కూటస్థమగునాత్మకు మిథ్యారూపమగు విద్యాసంబంధముండినను నట్టియాత్మకుఁ గర్మాధికారము లేమింజేసి కర్మలెవనికి విధింపబడుచున్నవి? అధికారశూన్యుల కనెడవా? అధికారము లేనివారలకు విధిమాత్ర మెట్లు సంభవించును? అని యాశంకింపరాదు.”

లాత్మకు సంభవములు కానని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “కంఠాతయతి హన్తికం” అనువాక్యముచే చూపుచుండెను. శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యాశయమిది. విచారింపగ నాత్మ సర్వవికీయాకూన్యస్వభావము గలదగుట వలన దేనినీచేయదు, చేయించదు. మఱియునిన స్వప్నమునందువలె నజ్ఞానముచే గర్వత్వాదిక మాత్మయందు కలదని యభిమానింపబడుచున్నది. ఈవిషయమునే “ఉభా తా న విజానీతః” అనువాక్యముగూడ దెలుపుచున్నది. “భ్యాతయీతిలేలామతీన” అనుశ్రుతిగూడ నీవిషయమునే బోధించుచున్నది. కనుకనే సర్వకాస్త్రముల యందవిద్వాంసునకేయధికారముగలదు. విద్వాంసుడన్ననో “ఇదిస్థా నిపు” అనిదెలిసినవాడు సామన్యరూపమునందు చోరత్వమును దలపనటుల మూలమగు నవిద్యతోగూడ నభ్యాస (భ్రమ) యొక్క

కాంకరభాష్యం —

(౧) నను విద్యావ్యవిదుష ఏవ విధేయతే విదితవిద్యస్య పిప్లవేషణవ ద్విద్యావిధా నానర్థక్యాత్ । తత్తావిదుషః కర్మాణి విధేయస్తే న విదుష ఇతి విశేషో నోపపద్యతే । న, అనుష్ఠేయస్య భావాభావవిశేషోపపత్తేః । అగ్నిహోత్రాదివిద్యర్థజ్ఞానోత్తర కాల మగ్నిహోత్రాదికర్మానేక సాధనోపసంహారపూర్వక మనుష్ఠేయం కర్తా హం మమ కర్తవ్య మిత్యేవంప్రకారవిజ్ఞానసతో ౭ విదుషో యథానుష్ఠేయం భవతి నతు తథా సజాయత ఇత్యా ద్యాత్మస్వరూప విద్యర్థజ్ఞానోత్తరకాల భావి

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

“అహంబ్రహ్మస్మి” (నేను బ్రహ్మస్వరూపుడను) అను విద్యకలవానికి యష్టవ్య దేవతాంతరము లేమిందేసి కర్మల సంభవింపకపోయినను “యావజ్జీవ మగ్నిహోత్రం జపాయాత్” “వసంతే వసంతే జ్యోతిషా యజేత్” “ఋహరహ స్సంధ్యా ముపాసేత్” ఇత్యాది విధినిహితకర్మలు “నేను త్రైవిధికుడను, శరీరముకన్న భిన్నుడను, పరలోకసం బంధము కలవాడను, నాకు కర్మఫలప్రదాత యీశ్వరుడు” అను జ్ఞానముకల యవిద్వాంసునకు విధింపబడుచున్నది శ్రీకృష్ణ పరమాత్మ నిశ్చయము.

(౨) “విద్యకలవానికి విద్యను విధించుట పిప్లవేషణమువంటిదగును కాన నవి ద్వాంసునకే విద్యయు విధింపబడినది. అవిద్వాంసునకే కర్మలును విధింపబడినవి. విద్వాంసు నకు కర్మలు విధింపబడుటలేదేయనియనుట యదేమి విశేషము కలదు?” అని శంకింపరాదు.

ధర్మజ్ఞానానంతర మనుష్ఠేయమగు నగ్నిహోత్రాదికమునకు సత్త్వము (ఉనికి) బ్రహ్మజ్ఞానానంతర మనుష్ఠేయమగు నగ్నిహోత్రాదికముయొక్క యసత్త్వమువలన నజ్ఞా నికి యగ్నిహోత్రాదిక మనుష్ఠేయము. అది యెట్లనిన? “యావజ్జీవ మగ్నిహోత్రం జపాయాత్” (ఒకటియున్నంతకాల మగ్నిహోత్రము నేయనగు) నని విధివాక్యము. అట్టి విధివాక్యార్థజ్ఞానానంతర “మనేక సాధనసంగ్రహపూర్వకముగ నగ్నిహోత్రాదికర్మ నాకు కర్తవ్యము, నేను శరీరముకన్న వేరు, నిత్యుడను, నేను గర్తను, పరలోకసంబంధము కలవాడను, నాకర్మకు ఫలప్రదాత యీశ్వరుడు.” అను నిట్టి జ్ఞానముకల యవిద్వాంసు

నాశమువలన నాత్మయును కర్మత్వాకమును దలపడు. కాన విద్వాంసుడని విక్రియరహితుడు, అద్వి తీయము నగుటవలన “నకరోతి కారయతి” (దేనిని చేయడు, చేయించడని) చెప్పబడును. ఈవిషయ మునే “విద్వాన్ని విభేది కుతశ్చన” అనుశ్లోకముగ జెప్పవచ్చును. అర్జునుడన్ననో తనయందు కర్మత్వ మును శ్రీకృష్ణపరమాత్మయందు కారయితృత్వమును యధ్యసిచి (ధ్రుమిచి) భీష్మద్రోణాది హింసానిమి త్తకడుగు దోషము నుభయులయం దాశంకించెను. ఇట్టి యాశయమును చెల్లినకొనిన శ్రీకృష్ణపరమాత్మయూ “సహస్తి న ఘాతయతి” అని కర్మత్వ కారయితృత్వములూత్మయందు సుభవింపనని యాక్షేపించెను. నాయందు కారయితృత్వము నాశంపించి ప్రత్యవాయుళంకను చేయరుపని యాశయము.

శాంకరభావ్యమే :-

కించిదనుష్ఠేయం భవతి। కిన్తు నాహం కర్తా నభో కేత్యాద్యాత్మైకత్వాకర్తృత్వాది విషయజ్ఞానా దన్య నోత్పద్యత ఇత్యేష విశేష ఉపపద్యతే। యః పునః కర్తాహ మితి వేత్త్యాత్మానం తస్య మమేదం కర్తవ్య మిత్యవశ్యం భావినీ బుద్ధిస్సాన్య తదపేక్షయా సోఽధిక్రియత ఇతి తం ప్రతి కర్మాణి సచావిద్వాన్ “ఉభా తే న విజానీతః” ఇతి

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని :-

నకల్లు బ్రహ్మత్మైకత్వవిజ్ఞానము లేమింజేసి యగ్నిహోత్రాదికర్మ కర్తవ్యమో యట్లవిక్రియాత్మజ్ఞాన మనుష్ఠేయమగు నగ్నిహోత్రాది కర్మకువిరోధి యగుటంజేసి “నేనుగర్తను కాను, భోక్తనుగాను, నిష్క్రియాత్మస్వరూపుడను” అను జ్ఞానమాత్రమే విద్వాంసునకు సంభవించునుగాని యంతకన్న వేటొం డగ్నిహోత్రాది కర్మము పుట్టనేరదు. (ప్రాప్తింప నేరదు) కాన న విద్వాంసునకు విద్వాంసునకుగల విశేషమిదియే యుపపన్నము.

“విద్వాంసునకుఁ జేయదగిన కర్మయే లేనిచో “విద్వాన్యజేత” విద్వాంసుడు యాగము నేయవలెను. అను శాస్త్రము విద్వాంసునకుఁ గర్మ నెట్లు విధించుచున్నది?” అని యాక్షేపింపరాదు.

ఎవడు ‘నేను గర్తను’ అని శరీరాదులకన్న విలక్షణమగు నాత్మస్వరూపమును దెలిసికొనుచో అట్టి వానికి నాకీ “యగ్నిహోత్రాదికము కర్తవ్య”మని యవశ్యము బుద్ధిగలుగును. కాన వాడట్టి కర్తృత్వజ్ఞానము నవలంబించి కర్మలయం దధికారియగునని యట్టివాని నుద్దేశించి కర్మలు విధింపఁబడెను. వాడు శరీరాదులకన్న భిన్నుడనని యాత్మజ్ఞానముకలవాడు. అట్టి శరీరభిన్నాత్మదర్శి నుద్దేశించియే “విద్వాన్యజేత” అను శ్రుతి కర్మలను విధించుచున్నది. కర్మలయం దధికారమును సంపాదించు విద్యయనగ

లత్మ యవిక్రియ మని జెప్పుటచే కర్తృత్వ మాత్మకు నిషేధింపఁబడెను. అందుచే కర్మమాత్ర మాత్మకు సంభవింపదు. కాన నిచట హంతి (హననము) ఉపలక్షణము. ఉపలక్షణ మనగ వక్త్యాధ్యక్షము నం దేకదేశమును జెప్పుట. అట్టి యేకదేశముచేతనే వక్తవ్యుడు నన్నిటికి గ్రహణము. ప్రస్తుతమున సర్వకర్మ లాత్మకు నిషేధింపవలసియుండ నట్టి కర్మలయం దేకదేశముగు హననరూపకర్మను నిషేధించెను. ఇది యుపలక్షణము. హననశబ్దముచే నిఖిలకర్మలు గ్రహింపవలయునని యాశయము. కాన “నహంతి” అను వాక్యముచే నాత్మకు నిఖిలకర్మలు నిషేధింపఁబడినవి. ఈవిషయమునే “తస్యకార్యం న విద్యతే” అనుశ్రుతిగూడ దెలుపుచున్నది. అందువలన “తస్మా ద్యుద్ధ్యస్వభారత” అనుస్థలమునందు హననము భగవంతునిచే నభ్యనుజ్ఞాతమగుటచేతనూ, వాస్తవకర్తృత్వాభావము సర్వకర్మలయందు సమాన మగుటవలననూ, “కంఠూతయతి హంతికం” అనువాక్యముచే “భగవానులు హననకర్మను మాత్రమునిషేధించుటచే నితరకర్మలను జ్ఞాపించేయుటయం దభ్యనుజ్ఞా నొసగె”నని కర్మజ్ఞానసముచ్చయవాదము నతఃకరణయం దుంచుకొని పలికెడి మూఢజనజల్మితము నిరస్తము.

కాంకరభాష్యమ్—

వచనాత్ విశేషితస్య చ విదుషః కర్మాత్మేపవచనాత్ “కథం స పురుషః” ఇతి తస్మాద్విశేషిత స్యావిక్రియాత్మదర్శినో విదుషో ముముక్షో శ్చ సర్వకర్మసంన్యాస ఏవాధికారః। అత ఏవ భగవాన్నారాయణ సాంఖ్యా న్విదుషో-విదుషశ్చ కర్మిణః ప్రవిభజ్య ద్వే

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

“సీమంత్ర) మికర్మయందు వినియోగింపవలయును. ఈకర్మయందు సీదేవత. ఈకర్మయందు జరుపును వినియోగింపవలయును. ఈకర్మయందు బురోడాశమును వినియోగింపవలయును, నేను శరీరాదులకన్న భిన్నుడను, నాకు బరలోకసంబంధము గలదు, నాకర్మఫలప్రదాత యీశ్వరుడు” అను నీజ్ఞానమే కర్మలయం దధికారప్రయోజకము. ఇట్టి జ్ఞానమే “విద్వా న్యజేత” “విద్వా న్యాజయతి” అను స్థలములయందు గల విద్యచ్ఛబ్దములచే జెప్పబడును. కాని “నేను గర్తను గాను, భోక్తను గాను, నిష్క్రియాత్మస్వరూపుడ”నను జ్ఞానము కానేరదు. అందువలన “నేను గర్తను భోక్తను” అను జ్ఞానముకలవాడు “ఉభా తౌ న విజానీతః” నేను జంపువాడను (కర్తను) నేను జంపబడువాడను అను సీయిరువురు నాత్మజ్ఞానశూన్యులను భగవద్గీతావచనానుసార మవిద్వాంసులే. అట్టి యవిద్వాంసులకు గర్మలు విధింపబడెను.

పర్యవసితాశయము—

ఎవనికి “నేను కర్తను, భోక్తను” అను జ్ఞానము కలదో వానికి “నేను గర్మల యాదధికారి”నను జ్ఞానము కలుగును. అట్టివాని నుద్దేశించి కర్మలు విధింపబడెను. ఇట్టి కర్మాధికారి “ఉభా తౌ న విజానీతః” అను వాక్యానుసార మవిద్వాంసుడని నిశ్చితమగుచున్నది.

“నేను గర్తను గాను, భోక్తనుగాను, నిష్క్రియాత్మస్వరూపుడ”నను నిశ్చయమెవనికిఁ గలదో వానికి నధికారప్రయోజక మగు “నేను గర్తను, సక్రియుడ”నను విరుద్ధ జ్ఞానము గలుగజాలదు. కాన నట్టి విద్వాంసునకు గర్మలయందు బ్రవృత్తి కలుగదు.

శంకరానందీయము—

అహమర్థమగు నాత్మకుగల నిర్వికారిత్వమును, నిత్యమాటస్థా సంగచిద్రూపత్వము ననునదియే పారమార్థికమగు తత్త్వమని నిరూపించి యట్టి పరమార్థతత్త్వమును చెలిసికొనిన విద్వాంసునకే సర్వకర్మసంన్యాసమునం దధికారము కలదు కాని మతీయొకనికి లేదని చెల్లుటకీ శ్లోకమును జెప్పుచున్నాడు.

బ్రహ్మచర్యాహింసాది వివేక శైరాగ్య శమ దమాది శ్రుత్యాచార్యేశ్వరప్రసాదరూపము, నియతమునగు శ్రుత్యాదిసాధనసంపత్తితో గూడినట్టియు, మోక్షైకప్రయోజనుడు, ముముక్షువునగుయధికారి బ్రహ్మవేత్తయగు గురువు సన్నిధియందు శ్రద్ధాభక్తులతో నెల్లప్పుడు నాచరించబడిన శ్రమణాదులచే గల్గు జ్ఞానముచే ననుభూయమానమగు “ఏనం” (ఈ ప్రత్యగూ)పము నహమర్థము నగు యాత్మను) “అజం”

శాంకరభాష్యం —

నిష్ఠే గామీహయతి:—“జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం కర్మయోగేన యోగినాం” ఇతి తథాచ పుత్రా) యాహ భగవా న్వాప్యసః “ద్వా విమా వథ పంథానా” (మహాభా-శాం-240-6) ఇత్యాది

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ఎవకి “నేను గర్తను గాను, భోక్తను గాను, నిష్క్రియాత్మస్వరూపుడ” నను జ్ఞానము కలదో యట్టి పిదవాంనునకు “వేదావినాశినం నిత్యం” అను వచనముచే గర్మ లాక్ష్యేపింపబడుటంబట్టి కర్మ సంభవింపదు.

నిష్క్రియాత్మజ్ఞానికి గర్మలు సంభవింపకున్నను వివిదిష (ఆత్మజ్ఞానశూన్యుడై యాత్మజ్ఞానము కావలె నను యిచ్చ) గలవానికి గర్మలు సంభవింపవా? యనిశంకింపరాదు.

కర్మలు విద్యావిరోధులు, తన కిష్ట మగు మోక్షప్రతిబంధకములగుటంబట్టియు “న జాయత” ఇత్యాదివాక్యములచే బోధింపబడు నిష్క్రియాత్మదర్శియగు విద్వాంసునకు, ముముక్షువునకు సర్వకర్మసంన్యాసమునందే యధికారము. కర్మలయం దెంతమాత్ర మధికారము లేదు.

విచారించిన ముముక్షువున కాశ్రమకర్మ లవేక్షితములు. అవియు విద్యకు, విద్యాఫల మగు మోక్షమునకు ప్రతిబంధకము కానినై ముముక్షువునక భ్యనుజ్ఞాతములు. అట్లుకాక సర్వకర్మలయందు ముముక్షువున కభ్యనుజ్ఞకలదన్నచో వివిదిషాసంన్యాసముచేక పోవలసివచ్చును. కానః విద్యకు, తత్ఫలమోక్షమునకు విరోధులుకాని యాశ్రమకర్మల యందు ముముక్షువున కధికారము కలదు. అందువలననే నారాయణుండగు శ్రీకృష్ణపర మాత్మ సాంఖ్య (జ్ఞాను) లగు విద్వాంసులను, కర్ము లగు నవిద్వాంసులను వేరుజేసి “జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం కర్మయోగేన యోగినామ్” అని వా రిరువురుకు వేర్వేరుగ జ్ఞాననిష్ఠ, కర్మనిష్ఠలను జెప్పుచుండెను.

అధికారిభేదము ననుసరించి యీజ్ఞాననిష్ఠ, కర్మనిష్ఠ లను నిష్ఠాద్వయమును శ్రీకృష్ణపరమాత్మయే జెప్పియుండలేదు, శ్రీవేదవ్యాసమహర్షి గూడ తన కుమారుడగు శ్రీశుకునకు “ద్వా విమా వథ పంథానా” “స్వాధ్యాయో-ధ్యేతవ్యః” అను సధ్యయన విధిచే త్రైవర్ణికులకు (బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్యులకు) వేదాధ్యయనమునందు బ్రవృత్తులై న పిమ్మట నధికారిభేదము ననుసరించి కర్మమార్గమనియు జ్ఞానమార్గమనియు రెండుమార్గములు గలవని బోధించెను.

(జన్మాదిసర్వవికార శూన్యనిగను) కనుకనే “అవ్యయం” (వినిధముగను యపక్షయమును బొందనివాని గను) “అవినాశినం” (బ్రత్యక్షాదిప్రమాణములచే నెట్లు రజ్జుసర్పముయొక్క- సత్త్వమునక బాధకల్గుచు

కాంకరభాష్యం :-

(4) తథాచ క్రియాపథశ్చైవ పురస్తా త్పశ్చ తస్మాన్ తస్మాన్ శ్చేతి । ఏతమేవ విభాగం పునః పున ర్దృఢయిష్యతి భగవాన్ । అతత్త్వవిత్ “అహంకారవిమూఢాత్మా కర్తా హ మితి మన్యతే” (గీ-3-27-) తత్త్వవిత్తు నాహం కరోమితి । తథాచ “సర్వకర్మాణి మనసా సంన్య స్యాస్త” ఇత్యాది ।

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:-

(4) ద్వా విమా వథ పంథానా” అను శ్రీవ్యాసమహర్షి వాక్యమునకు గర్మ మార్గము, జ్ఞానమార్గము నని యర్థము. ఈవాక్యముచే విద్వ దవిద్వద్రూపాధికారిభేదము ననుసరించి యీకర్మ జ్ఞానమార్గములు చెప్పబడె నని గ్రహింపవగును. “ఈరెండు మార్గములు గూడఁ బ్రాణుల శ్రేయస్సునకు సమానములే యని యేల గ్రహింపగూడ” దని శంకింపరాదు.

ఆవ్యాసమహర్షి యే యుత్తరతః శ్రీశుకులను గూర్చి “క్రియాపథశ్చైవ పురస్తా త్పశ్చ తస్మాన్ తస్మాన్ శ్చేతి” మొట్టమొదట గర్మమార్గము. అనగా ఫలనిరపేక్షులై యీ శ్వరార్పణబుద్ధిచే గర్మల నాచరింపవలయును. అట్టి కర్మాచరణమువలన సంతఃకరణము శుద్ధమై కర్మమునందు, కర్మఫలమునందు వైరాగ్యము జనించును. అట్టి వైరాగ్యము గల వానికి సర్వకర్మసంన్యాసము. కానఁ గర్మమార్గజ్ఞానమార్గములు శ్రేయస్సును గూర్చి సమ కారణములు కావని చెప్పెను.

అవిద్వాంసునకుఁ గర్మమార్గమనియు విద్వాంసునకుజ్ఞాననిష్ఠయనియు. బోధించి శ్రీకృష్ణ పరమాత్మ యీగీతలయందు మున్నుండు మాటిమాటికి “అహంకారవిమూఢాత్మా కర్తా హమితి మన్యతే” (అవిద్వాంసుఁడు నేనుకర్తనని తలచుననియు,) తత్త్వవేత్త “నేనుకర్తను గానని తలచు”ననియు నెవడు విరక్తుఁడో యట్టివాడు “సర్వకర్మాణి మనసా సంన్యస్యాస్తే నుఖం వశీ” సర్వకర్మలను మనస్సుచే ద్యజించి నుఖముగనుండుననిచెప్పును

న్నదో యట్లే యేవస్తునక్షత్ర గల్లు సత్తాబాధము, ద్రవ్యగుణాదులచే బరిచ్ఛిన్నమగుట వినాశమనబడును. అట్టిది లేనిదిగను (పరిపూర్ణముగను) కనుకనే “నిత్యం” (ఏకరసము, నర్హితీయము నగు నాత్మతత్త్వమును “ఈయాత్మస్వరూపుడనే నేను” యని) “యోజేద” (ఎవఁడు తెలిసికొనునో) “సత్పురుషః” (సర్వాత్మభావమును బొందిన యావిద్వాంసుడు) “కథం” (ఏప్రకారముగ) “కం హంతి” (ఎవనిని విషయముగా జేసుకొని హననక్రియనుజేయును) “కంఘాతయతి” (ఎవనిని హననక్రియయందు బ్రవర్తింపజేయు) ఇటనంతటను “కిం” శబ్ద మాత్రేపార్థకముగాని ప్రత్యుత్తరము లేమింజేసి ప్రకృష్ట మన జె “కథం” అని సాధనమును, “కం” అని విషయమును, “కంఘాతయతి” అని ప్రయోజ్యమునూ యాత్రే మించుట. ఈవిధముననే క్రియాతత్త్వాధనాదులు సంభవింపకపోవుటచే నిర్వికారబ్రహ్మాత్మదర్శికి సర్వ కర్మసాన్యాసమునందే యధికారమని సిద్ధించినది.

కాంక్షరభావ్యం :-

(5) తత్ర కేచిత్పండితంమన్యమానా వదన్తి జ్ఞాన్మాదిషడ్భావవిక్రియారహితోఽవిక్రియోఽకర్తృహ మాత్మేతి న కస్యచి ద్జ్ఞాన ముత్పద్యతే యస్మిన్సతి సర్వకర్మ సంన్యాస ఉపదిశ్యతే। న, న జాయత ఇత్యాది శాస్త్రోపదేశానర్థక్యాత్। యథాచ శాస్త్రోపదేశసామర్థ్యా ధర్మాస్తత్త్వవిజ్ఞానం కర్తుశ్చ దేహాంతరసంబంధిజ్ఞానం చోత్పద్యతే కాంక్షరభావ్యతత్వబోధిని:-

(5) ఇంతవర కాత్మజ్ఞానికి సర్వకర్మసంన్యాసమునందే యధికారముని జెప్పఁబడెను. అట్టి సర్వకర్మసంన్యాసవిషయమునఁ బండితంమన్యులగు మీమాంసకు లిట్లు జెప్ప మొదలిడిరి.

“ఎట్లునిన? ఆత్మ జ్ఞానక్రియాశక్తికాధారమగుటంజేసి విక్రియాశూన్యము కానేరదు. కానః నేజ్ఞానముండుటవలన సర్వకర్మసంన్యాసము ప్లాప్తించునో యట్టి “నేను జ్ఞాన్మాదిషడ్భావ విక్రియారహితుడను, అవిక్రియుడను, కర్తనుకాను” ఒక్కడను, అను జ్ఞాన మెవరికిని గలుగదు.” అని శంకింపవలదు.

ఎందువలననిన! “నేను కర్తనుగాను, అవిక్రియుడను, అద్వితీయుడను” అను జ్ఞానము కలుగకపోవుటకు రెండుకారణములు. ఒకటి అట్టియవిక్రియాద్వితీయాత్మ లేకపోవుట. రెండు అట్టి యాత్మజ్ఞానమును కలుగజేయు ప్రమాణము లేకపోవుట ఈరెంటిలో యేకారణము లేకపోవుటచే నద్వితీయావిక్రియాత్మ జ్ఞానము కలుగదందువు? జ్ఞానవిషయమగు నవిక్రియాద్వితీయాత్మ లేనందున యట్టి యద్వితీయావిక్రియాత్మజ్ఞానము కలుగదందువా? అట్లునుట శక్యముకాదు. ఎందువలననిన? “నజాయతే మ్రియుతేవా” ఇత్యాదిశాస్త్రమూర్తప్రణీతము. కాన నట్టి యవిక్రియాద్వితీయాత్మ లేనిచో నాప్తయగు

“సర్వకర్మసంన్యాసికి “కథం హన్తి, కం హన్తి, కంఘాతయతి” అని సాధనాద్యాక్షేపమునలన హననక్రియయే ప్లాప్తంపదని నూచింపఁబడుచుండెను. కాని సర్వకర్మలు నిషేధింపఁబడుటలేదు” అని శంకింపరాదు. ఏయేవ్యక్తికి నవిక్రియాత్మజ్ఞానముకలదో నాయావ్యక్తికి బ్రవృత్తి సంభవించనందున నిర్వికారాత్మజ్ఞానము ప్రవృత్తిమాత్రముయొక్క నివృత్తికి హేతువగుటంజేసి కేవలహననక్రియామాత్రనివృత్తిని గూర్చియే హేతువని జెప్పుట శక్యము కాదు. కాన నిర్వికారాద్వితీయబ్రహ్మాత్మజ్ఞానికి “కర్తవ్యము, కారయిత్యము యేమియులే” దని సర్వకర్మలను నిషేధించుట సఃగతమే యగును.

“నజాయతే మ్రియుతేవా” అనుదానిచే సర్వవిక్రియాశూన్యత్వము బ్రహ్మక జెప్పఁబడెను. అట్టి బ్రహ్మమును దెలిసికొనువాడు జ్ఞాతయనఁబడును. అట్టి జ్ఞాత “విద్వాన్” (విద్వాంసుడనఁబడును.) విద్వాంసుడను వికారి. కాన విద్వాంసునకు, బ్రహ్మమునకు సవికారిత్వ నిర్వికారిత్వములచే భేదముకలదు. కావున వికారియగు విద్వాంసున కవిక్రియత్వజ్ఞానము సుభక్తము కానందున సర్వకర్మసంన్యాసము సంభవించదు. సంన్యాసమునకు గాఢముగు “అవిక్రియము బ్రహ్మము” అనెడిజ్ఞానము కలదనెదవా? అది జ్ఞేయమగు బ్రహ్మవిషయమగుటచే వికారియగు విద్వాంసునకు సంన్యాససాధకము కానేరదు. “అచలము పర్వతము”

శాంకరభాష్యము—

తథా శాస్త్రాత్ తస్యై వాత్మనోఽవిక్రియత్వాకర్మత్వేకత్వాదివిజ్ఞానం కస్మాన్ తద్వద్వ్యత ఇతి ప్రప్రవృత్త్యా సై కరణాగోచరత్వాదితి చేన్న । మనసైవానుదృష్ట్య మితి శ్రుతేః (బృ 4-4-19) శాస్త్రాచార్యోపదేశ శమదమాదినంస్కృతం మన ఆత్మదర్శనే కరణమ్ । తథాచ తదధిగమా యానుమాన ఆగమేచ సతి జ్ఞానం నోత్పద్యత ఇతి

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

శ్రీకృష్ణుడెట్లు చెప్పును? అందువలన నాచ్చవాక్యమువలన కారణములేనిదే యవిక్రియాత్మజ్ఞానము కలుగదని చెప్పనొప్పుదు. అట్లైనచో “నజాయతే” ఇత్యాద్యుపదేశమున కానర్థక్యము పొందించును. అందువలన నవిక్రియాత్మరూపవిషయ మున్నదని యొప్పుకొనవలయును. విషయముండగ “విషయము లేదుకాన నట్టి యవిక్రియాత్మజ్ఞానము కలుగ”దని జెప్పుటకు వీలుపడదు.

ప్రమాణము లేదుగాన నవిక్రియాత్మదర్శనము కలుగదందువా? అదియు నసంగతమే.

ఏలనః ఏవిధముగ నదృష్టమగు ధర్మము, దేహాంతరసంబంధము శాస్త్రోపదేశ సామర్థ్యము (శాస్త్రము) వలన గలుగునో అదేతీరున శాస్త్రమువలన “ఆత్మ యకర్త, అద్వితీయము, అవిక్రియము” అను జ్ఞాన మెందులకు కలగదో యా పండితంమన్యుల నడుగవలసి యుండును. అనగా కర్మకాండ స్వతఃప్రమాణమగు వేదమగుటచే నజ్ఞాతమగు ధర్మాదిజ్ఞాన మెటుల కర్మకాండవలనగలుగునో యట్లే బ్రహ్మకాండగూడ నుపనిషద్రాముగాన వేదమగుటంబట్టి స్వతఃప్రమాణమగుటచే బ్రహ్మత్మవిషయజ్ఞానము జ్ఞానకాండమువలన జనించునని యర్థము.

అనెడి జ్ఞాన మెట్లు జ్ఞాతకు క్రియానివృత్తి కారణము కాదో అట్లే విద్వాంసుఁడు వికారియగుటంజేసి “నే నవిక్రియుఁడను” అను జ్ఞానము సంభవింపక పోవుటవలన విద్వాంసునకు సర్వకర్మసంన్యాస మనుపపన్ను మని శంకింపజనదు.

ఈవిషయమున వాదిన కొన్నివిషయము లడగవలసియున్నవి. ఏమనిన? “ఇదమహం జానామి” (నేను దీనిని తెలిసికొనుచుంటిని) అనుస్థలమున నిదమర్థజ్ఞాత యహంప్రత్యయార్థము. అట్టి యహం ప్రత్యయార్థము (1) దేహమా? లేక (2) హృదయమా? లేక (3) ఇంద్రియములా? (4) మనస్సా? (5) అహంకారమా? లేక (6) విశ్వమా? లేక (7) తైజసమా? లేక (8) ప్రాణాదా? లేక (9) ఆత్మయా?

దేహమే యహమర్థ మనుపక్షమున స్వప్నదేహమా? లేక జాగృద్దేహమా? లేక సుఖయ మహమర్థ మనెదవా? స్వప్నదేహ మహమర్థమన్నచో జాగృదవస్థయం దట్టి దేహరూపమగు నహమర్థము లేమింజేసి జాగృదవస్థయం దహంప్రత్యయము లేకపోయెడిది. స్వప్నదేహ నాశమువలన జ్ఞాతయగు నహమర్థముగూడ నశించుటచే నహంప్రత్యయము లేకపోవుట యిష్టమే యనెదవా? అట్లైనచో జాగృత్తునందు నీతే లేకపోవుటచే “అహమస్మి” నేను లేననిప్రత్యయము నీకే కలిగెడిది. మఱియు బ్రత్య

శాంకరభాష్యం:—

సాహస మేతత్ జ్ఞానం చోత్పద్యమానం తద్విపరీత మజ్ఞాన మవశ్యం బాధత ఇత్యభ్యుప
గస్తవ్యమ్! తచ్చాజ్ఞానం దర్శితం హంతాహం హతోఽస్మీ త్యుభా తౌ న విజానీత ఇతి
అత్ర చాత్మనో హననక్రియాయాః కర్తృత్వం, కర్మత్వం, హేతుక ర్తృత్వం చా జ్ఞాన
కృతం దర్శితమ్!

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

జ్ఞానము మనస్సంయోగమువలన జనించును. “అప్రాప్య మనసా సహ” అను
శ్లోతి “యాత్మ మనోగోచరము కా”దని జెప్పుచున్నది. అందువలన నాత్మ కరణగోచరము
కానందున నిష్క్రియాద్వితీయాత్మజ్ఞానము సంభవింపనేరదని శంకింపజనదు.

“మనసైవాను దృష్టవ్యం” అను శ్లోతి శాస్త్రాచార్యోపదేశశ మదమాదిసం
స్కృతంబగు మనస్సు నిష్క్రియాత్మదర్శనమునందు సమర్థమగుచున్నదని జెప్పుటవలన
స్వరూపముచే స్వప్రకాశమగు బ్రహ్మరూపాత్మవస్తువు “తత్త్వమసి” అను వాక్యజన్యబుద్ధి
వృత్తిచే నభివ్యక్తమై సవికల్పకవ్యవహారాస్పదమగుచున్నది. కానః శమదమాదిసంస్కృత
మనోగోచరత్వోపచారము వలన కరణగోచరము కాదని జెప్పుట పిలువడదు. అందు
వలన నిష్క్రియాత్మజ్ఞానము జనించుటకు మనస్సు కరణమా, శ్లోతియా, అనుమాన
ప్రమాణమా ఇన్ని సాధనములుండ నిష్క్రియాద్వితీయాత్మజ్ఞానము గలుగదని
చెప్పుట సాహసము.

నిష్క్రియాద్వితీయాత్మదర్శనము గలుగు గాక, దానివలన స్వీకరింపదగినది,
పరిత్యజింపదగినది యేమియు లేదు. కానః నది నిష్ఫలమని శంకింపజనదు.

జనించిన నద్వితీయాత్మజ్ఞానము తద్విరుద్ధమగు నజ్ఞానమును, నశింపజేయు నని
యవశ్య మంగీకరింపవలయును. అట్టి యజ్ఞాన మెట్టి దనిన? “హంతాచే స్మన్యతే హంతు
హత శ్చే స్మన్యతే హతమ్! ఉభా తౌ న విజానీతో నాయం హంతి న హన్యతే” అను
చోట నిష్క్రియాత్మకు ‘నేను చంపువాడను’ అని హననక్రియాకర్తృత్వము, ‘నేను మర
ణించువాడను’ అని హననక్రియాకర్మత్వము, ‘నేను చంపించువాడను’ అని ప్రేరణక
ర్తృత్వ మజ్ఞానకృతము లని చూపబడెను.

క్షుతిరోధము ప్రాప్తించెడిని. కాన స్వప్న దేహ మహామర్థమనుటకు పిలువడదు. ఇక బాగ్యదేహ మహామర్థ
మనెదవా? అట్లైన బాగ్యదేహరూపమగు సహమర్థము లేమిదేని స్వప్నమునందొకనికైనను “నేను
యుటి” నను ప్రత్యయము లేకపోయెడిది. “నేనువెల్లెదను” అనిచెప్పి దేహము వెల్లుముండుటచే
దేహమే మహామర్థమనెదవా? “దేహనిష్ఠానై హి స్వర్గం వ్రజామి” (దేవతల నుద్దేశించి
యాగముజేసి స్వర్గమున కేగెదను) అనుస్థలమునందు దేహము స్వర్గమునకు వెళ్ళకపోవుటచే వృత్తిచారము

కాంకరభాష్యం :-

(6) తచ్చ సర్వక్రియా స్వపి సమాసం కర్తృత్వాదే రవిద్యాకృతత్వ మవిక్రియత్వాదాత్మనః విక్రియావాన్తి కర్తృత్వనః కర్మభూతమన్యం ప్రయోజయతి కుర్వతి।

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :-

(6) “న హింస్యా త్సర్వాభూతాని” (ఏభూతములను హింసించరా) దను శ్రుతి వలన హింస నిషిద్ధము గాన నట్టి హింసాదిరూపక్రియాకర్తృత్వ మజ్ఞానకృతం బైనను “అగ్నిఃసోమాయం పశు మాలభేత” “నాయన్యగ్ంశ్వేత మాలభేత” అను శ్రుతిబోధితక్రియాకర్తృత్వ మజ్ఞానకృతము కానేరదు. కాన; సర్వక్రియాకర్తృత్వ మజ్ఞానకృతమని జెప్పుటెట్లు బాసగు ననిన?

బ్రాహ్మించును మతియు సురణించినదేహ మన్నను యహంప్రత్యయము కనపడుటలేదు. కాన జాగ్రద్దేహ మహమర్థమనిచెప్పుట సంభవించదు. జాగ్రత్స్వప్నదేహ మహమర్థమను తృతీయపక్ష మంగీకరించినచో నట్టిదేహము లేకాలమునందు నొక్కసారియు డకపోవుటచే నహమర్థమనది లేకపోయెడిది.

పాణిము స్వభావముచే జడమగుటవలన జాగ్రత్తునందు కాని స్వప్నమునందు కాని దేనినీ చెలిసి కొనలేదు. కాన ప్రాణమున కహమర్థత్వము సిద్ధింపదు.

ఇంద్రియము అహమర్థమను తృతీయపక్షమున నొకయింద్రియమే యహమర్థమనెదవా? సర్వేంద్రియములహమర్థమనెదవా? ఒకయింద్రియమే యహమర్థమన్నచో నేయింద్రియ మహమర్థమనెదవో యట్టియింద్రియమునకు యోగ్యమగు శబ్దాదివిషయములలో నొకటియే గ్రహింపబడును. ఇతరవిషయములు గ్రహింపబడకపోయెడిది. మతియు శబ్దాదిసర్వవిషయములు స్వత్రప్రత్యక్షమగుటచే బ్రత్యక్షవిరోధము పాప్తించెడిది. సర్వేంద్రియము అహమర్థమనెదవా? “అహంబ్రాహ్మణః” (నేను బ్రాహ్మణుడను) అనుస్థలమునందు బ్రత్యేకము శ్రోత్రాదీంద్రియములు బ్రాహ్మణజ్ఞానమగుచో బ్రాహ్మణానేకత్వము సిద్ధించును. అట్లే న “అయమేకోబ్రాహ్మణః” (ఈబ్రాహ్మణుడేకడు) అను బ్రత్యక్షసిద్ధమగు బ్రాహ్మణేకత్వవ్యవహారమునకు విరోధము సంభవించెడిది. మతియు “ఏనేను ఘటమును చతురింద్రియముచే జూచితివో యా నేను త్వగింద్రియముచే ఘటమును స్పృశించుచుంటిని” అనుబ్రత్యయముచే జన్మగూడింద్రియములకంటె భిన్నముగ నహమర్థము సిద్ధించుచుండ నింద్రియము అహమర్థమనుట సమజనము కాదు. “మనసాప్యేవవశ్యతే” అనుశ్రుతిచే దర్శనమునం దహమర్థమునకు మనస్సు కరణమని చెలియబడుటవలన మనస్సు యహమర్థమను చతుర్థపక్షముగూడ నిరస్తము.

అహంకారము వికారియగుటవలన జ్ఞాతృత్వము సంభవింపకపోవుటచే నహమర్థత్వము సంభవింప నందున నహంకార మహర్థమను పంచమపక్ష ముపాస్తము. “అహం జానామి” (నేను చెలిసికొనుచుంటిని) అనుప్రత్యయమువలన నహంకారమునకగూడ జ్ఞాతృత్వము ప్రతీయమాన మగుచున్నదనెదవా? అదియు సంభవింపదు. ఎందువలననిన స్వతః అహంకారము జడము. కాన జ్ఞాతృత్వము సంభవింపనేరదు. వహ్నికి దగ్ధతృత్వమువలె జ్ఞాతృత్వము చేతనధగ్ధమగుటజేసి యహంకారము జడమగుటచే నహంకారమునకు జ్ఞాతృత్వము సంభవింపదు. అట్లే న అహంకారమునందు జ్ఞాతృత్వము భాసింపజేసెడి “అహంజానామి” (నేను చెలిసికొనుచుంటిని) అనుప్రత్యయ మెట్లుపపన్నమగుననిన “మనుష్యాహం” (నేను మనుష్యుడను) అనుప్రతీతి దేహధర్మమగు మనుష్యత్వాధ్యాసమువలన యెట్లుగలుగునో అట్లే “నేనుజ్ఞాతను” అను స్థలమునందుగూడ నన్యధర్మాధ్యాసయే యని గ్రహింపనగును. మతియు “మమాయ మహంకారో దుష్టః” (నాసంబంధమగు నీయహంకారము దుష్టమైనది) అనుప్రతీతిచే, దనకంటె భిన్నమగునది జ్ఞేయమగుటచే నహంకారమునకు జ్ఞాతృత్వము సిద్ధించనందున నహమర్థత్వము సిద్ధించదు.

శాంకరభావ్యం:—

తదేత దవిశేషేణ విదుష స్సర్వక్రియాను కర్తృత్వం హేతుకర్తృత్వంచ పృతిషేధతి
భగవా నిద్దుష: కర్మాధికారాభావప్రదర్శనార్థం వేదావివాశినం— కథం స పురుష

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

ఆత్మయందుండు కర్తృత్వము నిత్యముకానేరదు. అట్లైన నెల్లప్పుడాత్మ
కర్తయగుటంజేసి ముక్తిలేకపోయెడిది. కాన: కర్తృత్వ మనిత్యమని యొప్పుకొనవలయును.
అనిత్యమగు భావకార్యము నిరుపాదానము కానందున నుపాదానకారణము నవేక్షించును.
అట్టిభావకార్యమగు కర్తృత్వమునుగూర్చి యాత్మయం దాకర్తృత్వము భాసించుటవలన
యాత్మ యుపాదానకారణము కానేరదు. ఆత్మయే యుపాదాన మందమన్న కూటస్థ (ని
ర్వికార) మగు నాత్మ కవిద్యాసంబంధము లేనిదే యుపాదానత్వము పొసగదు. అందువలన
సర్వక్రియలయందు కర్తృత్వ మవిద్యాకృతము. (కాన నాత్మకు కర్తృత్వము సంభవింప
దని యాశయము.)

ఆత్మకు గర్తృత్వము సంభవింపకున్నను కారయితృత్వ మేలసంభవింపదని యా
క్షేపింపవలదు. విక్రియావంతుడగు గర్త కర్మభూతమగు మఱియొకనిని “నీవీరితిని చేయు”
మని ప్రేరణ జేయును. ఆత్మయన్ననో నిర్వికారము. కాన: నాత్మకు కార
యితృత్వము సంభవింపదు.

అహమర్థము విశ్వడను షష్టపక్షము, తైజసుడను సప్తపక్షము, సాక్షిజ్ఞాడను అష్టమపక్షము
గూడ సంభవింపవు. విశ్వడనగ జాగ్రదవస్థాభిమాని, తైజసుడనగ స్వప్నావస్థాభిమాని, సాక్షిజ్ఞాడనగ
సుషుప్త్యవస్థాభిమాని. ఈమువ్వురు దత్తదవస్థాభిమానులగుటచే మూ డవస్థలయొక్కయు, తద్ధర్మముల
యొక్కయు జ్ఞానము సంభవింపక బోవుటచే నీమువ్వురకు జ్ఞాతృత్వము సంభవింపదు. జ్ఞాతృత్వములేమింజేసి
యహమర్థత్వము పొసగదు. కనుకనే “ఏనేను స్వప్నమునుజూచితి నేను సుఖముగనిద్రించితి నో యా
నేనే మేల్కొంటిని” అనుప్రత్యయముచే నవస్థాత్రయ జ్ఞాతయగు నహంప్రత్యయార్థమునకు విశ్వతైజస
సాక్షిజ్ఞాతకంటె భిన్నత్వము, నిత్యత్వము, అవికారిత్వము చెలియబడుచుండుటవలన పారిశ్రేష్ఠ్యానుభవమున
నాత్మయే జ్ఞాతయగును. “నాన్యోఽతోఽస్తివిజ్ఞాతా” అను శ్రుతియు నీవిషయమునే బోధించుచున్నది.

“నిరవయమగు నాత్మకు బాధితోగాని తవ్యుత్తితోగాని, ఇంద్రియములతోగాని, ఇంద్రియార్థ
ములతోగాని సంబంధము సంభవింపనగున జ్ఞాతృత్వ మెట్లు సంభవించు”ననిన తైజసజెప్పిన బుద్ధ్యాదులతో
నాత్మ కాధ్యాసికసంబంధము సంభవించునుగాన యవిక్రియమగు నాత్మకు జ్ఞాతృత్వము సిద్ధించును. కను
కనే యట్టి విజ్ఞాతయగు నాత్మయే యహమర్థమగును. ఈ విషయమునే “అహం విజానామి వివిక్తరూపః”
అను శ్రుతిగూడ జెప్పుచున్నది. కనుక నాత్మయే విద్యాంసునగును. విద్యాంసునకు నిరుక్తవిజ్ఞానము సంభ
వించుటచే విద్వదాత్మక కథేధము సిద్ధించగనే “అయ మాత్మా బ్రహ్మ” అను శ్రుతిచే నాత్మ బ్రహ్మక
కథేదము కూయమాణమగుటచే “నే నవిక్రియుడను” అని చెలిసికొని తన కవిక్రియత్వా ద్వితీయత్వ
జ్ఞానము నిరంకుశముగ సిద్ధించుటచే నవిక్రియబ్రహ్మాత్మజ్ఞానబలముచే దనకు సర్వకర్మసామ్యాన ముపపన్న మే
యగునని సిద్ధించినది.

కాంకరభాష్యం:—

ఇత్యాదిహ । క్వ పున ర్విదుషేఁధికార ఇత్యేతదుక్తం పూర్వ మేవ “జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానా” మితి । తథాచ సర్వకర్మసంన్యాసం వత్స్యతి “సర్వకర్మాణి మనసా” (గీ-బి-27-) త్యాదినా ॥

(7) నను మనసేతి వచనా న్న వాచకానాం కాయికానాంచ సంన్యాస ఇతిచేన్న, సర్వకర్మాణీతి విశేషితత్వాత్ । మానసానా మేవ సర్వకర్మాణా మితి చేన్న, మనోవ్యాపారపూర్వకత్వా ద్వాక్కాయవ్యాపారాణాం మనోవ్యాపారాభావే తదనుపపత్తేః । శాస్త్రీయాణాం వాక్కాయకర్మాణాం కారణాని మానసాని వర్జయిత్వా న్యాయని సర్వ

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఆత్మయందు కర్మత్వాదిభానమున కుపాదానకారణమనాదియు, యనిర్వచనీయము, నగు నవిద్యయగును. అట్టి యవిద్యానివృత్తి తత్త్వజ్ఞానమువలన గలుగునని పూర్వగ్రంథముచే జెప్పఁబడెను. కనుకనే విద్వాంసునకు కర్మలయందధికారము లేదని జూపుటకు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “వేదావినిశినంకథం స పురుషః” ఇత్యాదివాక్యముచే (జ్ఞానియగుటచే విద్వాంసునకు సర్వక్రియలయందు కర్మత్వము, కారయితృత్వము లే) దని నిషేధించుచుండెను.

“జ్ఞానికి కర్మయందధికారాభావమే భగవత్సమ్మతమైనచో జీవించియున్న జ్ఞానికి దేనియందధికారముగలదు” అనిన “జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం” అనువాక్యము ననుసరించి జ్ఞానయోగముచే నిష్ఠనుజెప్పి “సర్వకర్మాణి మనసా” అనుగీతచే సర్వకర్మ సంన్యాసమును శ్రీకృష్ణపరమాత్మ జెప్పఁగలడు. (అనగా జ్ఞానికి సర్వకర్మసంన్యాసమునందధికారమని యాశయము.)

(7) వత్స్యమాణమగు “సర్వకర్మాణి మనసా” అనువాక్యమునందు “మనసా” అనువిశేషణమువలన మానసికకర్మలకే సంన్యాసము. కాని: కాయికవాచకకర్మలకు సంన్యాసము చెప్పఁబడలేదని శంకింపజనదు. “సర్వకర్మాణిమనసా” అనువాక్యమునందు “సర్వకర్మాణి” సర్వకర్మలనువదలి. అని కర్మపదమునకు సర్వపదము విశేషణ మగుటం బట్టి కాయిక, వాచక, మానసికకర్మలన్నిటియొక్క సంన్యాసము విద్వాంసునకుఁ జెప్పఁబడెను.

నీలకంఠయముః —

“అవినిశినం” (“జ్ఞానర్పమువలె నశించుచున్న భావముగల యుపాధిత్రయమగు స్థూలసూక్ష్మకారణదేహములు వినాశులనంబడును. అట్టిది కాఁజ్ఞానియ) కనుకనే నిత్యము, అట్టి నిత్యమునందు హేతువు “అజం” అనునది. లోకమున జన్మగలది యనిత్యమగును. ఈ యాత్మ యన్నచో ఆజము. కనుకనే నిత్యమని యర్థము.

శాంకరభాష్యమ్ —

కర్మాణి మనసా సంస్యసే దితి చే న్న, “నైవకుర్వన్న కారయన్” నితి విశేషణాత్ । సర్వకర్మ సంన్యాసోఽయం భగవతోక్తో మరీష్యతో న జీవత ఇతి చే న్న, “నవద్వారే పురేదేహే—ఆస్తే” (గీ. 13-13) ఇతి విశేషణానుపపత్తేః । నహి సర్వకర్మసంన్యాసేన మృతస్య తద్దేహ ఆననం సమ్భవతి ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని—

“సర్వేభ్యో దర్శపూర్ణమాసా” అనుస్థలమున ప్రకాశిత కలిపయయాగపరముగ నేరీతిని సర్వశబ్దము సంకుచితమో యదేతీరున “సర్వకర్మాణిమనసా” అనుచోటను “మనసా” అనువిశేషణమువలన సర్వశబ్దము మానసికమగు కర్మలనే బోధించును. కానః మానసికమగు కర్మలనే విద్వాంసుడుఁ బరిత్యజింపవలెననియే “సర్వకర్మాణి మనసా సంస్యస్య” అనువాక్యమున కర్థమని శంకింపఁజనదు. సర్వవ్యాపారములు మనోవ్యాపారపూర్వకములుగానః మనోవ్యాపారము లేనిచో వాచక కాయిక కర్మలే సంభవింపనందువలన విద్వాంసునకు సర్వకర్మసంన్యాసమే యభిహితము.

“సామాన్యవాచకశబ్దములు విశేషవర్తవసాయులుగూడ కావచ్చును” అను నియమము ననుసరించి “సర్వకర్మాణి మనసా” అనుస్థలమునందుండు సర్వశబ్దము విశేషవాచకము. కానః నశాస్త్రీయమగు వాచకకాయికకర్మలకు కారణమగు మానసిక కర్మలను సంస్యసింపవలెననియే “సర్వకర్మాణి మనసా” అనువాక్యమున కర్థమని శంకింపఁజనదు.

త్యాగమునకు హేతువగు వివేకబుద్ధికలవానికి “నైవకుర్వన్న కారయన్” ఏమి యుచెయ్యడు, యొకనిచే చేయించడు” అనునది విశేషణము. కానః “జ్ఞాని శాస్త్రీయమగు కాయికవాచకమానసిక కర్మలను జేయు” ననిన నట్టివిశేషణము వర్తముకావలసి వచ్చును. అందువలనః జ్ఞానికి సర్వకర్మసంన్యాసమునందే యధికారమని యొప్పుకొనవలెను.

“సర్వకర్మాణిమనసాసంస్యస్య” అను స్థలమునందు భగవంతునిచే సర్వకర్మ సంన్యాసము మరణించువానికే జెప్పబడెను. (అనగాః మరణించువా డట్టిమరణావస్థ యందు సర్వకర్మలను సంస్యసింపవలె” నని శంకింపవలదు. ఏలనః “నవద్వారే పురేదేహే, నైవకుర్వన్న కారయన్, సర్వకర్మాణిమనసా సంస్యస్యాస్తే సుఖంవశీ” జ్ఞాని సర్వకర్మలను మనస్సుచే సంస్యసించి దేహమునందు సుఖముగనుండుననికదా యీగీతార్థము. నీవు జెప్పినటుల యీగీతావాక్యముచే మరణావస్థయందు సర్వకర్మసంన్యాసము బోధింపబడు ననిన మరణావస్థయందు కర్మసంన్యాసము జేసినవానికి దేహమునందు సుఖముగ స్థితి యెటుల సంభవించును? సంభవింపనిచో ‘దేహమునందుండు’నను విశేషణ మసంగతము కావలసివచ్చును. అందువలన ‘జీవించియుండగనే జ్ఞాని సర్వకర్మలను సంస్యసించి’ యనియే యొప్పుకొనవలయును.

కాంకరభాష్యం :-

(8) అకుర్వతోఽకారయత శ్చ దేహే సంస్యస్యేతి సంబంధో నదేహ ఆస్త ఇతి చేన్న, సర్వత్రాత్మనోఽవిక్రియత్వావధారణాత్ । ఆననక్రియాయా శ్చాధికరణావే కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:-

(8) “నవద్వారే పురే దేహీ” అను శ్లోకమునకు “మరివ్య స్పరుషః వివేకవశా దశేషాణ్యపి కర్మాణి దేహే సంస్యస్య సుఖమాస్తే” మరణించు పురుషుడు మరణావస్థ యందు నిఖలకర్మలను దేహమునందు సంస్యసించి ఏమియుచేయక, చేయించక సుఖముగ నుండునని యర్థము. అట్లే నచో “దేహే” అను విశేషణమున కానర్థకృత్యము సంభవింప దని శంకింపరాదు.

అవిక్రియమగు నాత్మకు శరీరసంబంధము లేనిదే కర్తృత్వముగాని, కారయితృత్వముగాని సంభవింపదు. కానః సర్వకర్మలను మరణావస్థయందు దేహమునందు సంస్య సించి మరణించినవానికి శరీరసంబంధము లేనందున కర్తృత్వకారయితృత్వములు ప్రసక్తములు గావు. అట్టి యప్రసక్తములగు కర్తృత్వకారయితృత్వములను “సంభవింపవు” అని నిషేధించుట యప్రసక్తప్రతిషేధ మగును. కానః నట్టి యప్రసక్తప్రతిషేధ రూప దోషము దగులకుండ మేము చెప్పిన రీతిని జ్ఞాని సర్వకర్మలను సంస్యసించి ఏమియు చేయ నివాడై, ఏమియు చేయించక దేహమునందు సుఖముగ నుండుననునదియే గ్రహింప నగును. (యీ యర్థమున జీవించియున్నవానికే సర్వకర్మసంన్యాసము. అట్టివానికి శరీర సంబంధము కలదు కాన తన్నిషేధము “నైవ కుర్వన్న కారయన్” అనుదానిచే జేయుట సమంజసము. అప్రసక్త ప్రతిషేధము కానేరదు.

స్వకార్యము నపేక్షించి భిన్నత్వము, అజత్వము, నిత్యత్వము సాంఖ్యభివృద్ధిప్రధానమునందును, తార్కికాభివృద్ధిమగు నాకాశమునందును గలవను నాశంకను దొలగించుటకు “అవ్యయం” అని జెప్పబడెను. “నశ్యేతి పూర్వావస్థాం త్యజతీత్యవ్యయం” (పూర్వావస్థను విడువనిది) పరిణమించనిదని యాశయము. సాంఖ్యపరికల్పితప్రధానమన్ననో “చలం గుణవృత్తం” అను న్యాయముచే గుణసామ్యవృద్ధి యందుగూడ పరిణమించునదై యుండున దని సాంఖ్యులే యొప్పుకొని యుండిరి. కాన నట్టి ప్రధానము పరిణమింపనదగుటచే “అవ్యయం” అన పరిణామి కాదు. ఆకాశమన్ననో “తస్మాద్వా ఏ తస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూతః” (ఈ యాత్మవలన నాకాశము పుట్టుచున్నది) అనుశ్రుతిచే నాకాశ మత్పత్తి కలదగుట వలన నజము కానేరనందుననే నవ్యయము కాదు. ఇక నవ్యయ మాత్మయే. అట్టి యాత్మను యెవడు దెలిసెకొనునో, అట్టి పురుషుడు యేవిధమున నెవనిని జంతున్నట్టివనిని జంపించును! ద్వైతరాహిత్యముచే నెవనిని జంపడు, ఎవనిని జంపించడని యాశయము. కనుకనే విద్యావస్థయం దాత్మజ్ఞానికి “యత్ర త్వస్య సర్వమాత్మైవా భూతత్కే న కంపశ్యేత్” అనుశ్రుతి సర్వకారకవ్యాపారములకు నిషేధించుచున్నది. “యత్ర హి ద్వైత మివ భవతి తదితర ఇతరంపర్యతీ” అనుశ్రుతి ద్వైతావస్థయం దజ్ఞానికి సర్వకారక వ్యాపారము సంభవించుచున్నదనియు బోధించుచున్నది. ఈచెప్పుటవలన సర్వకారకోపమర్దినియగు

శాంకరభాష్యం :-

క్షత్వా తద్దనపేక్షత్వా చ సన్న్యాసస్య । సామూర్వస్తు న్యాసశబ్దస్త్యాగార్థో న నిక్షేపార్థః । తస్మాద్గీతాశాస్త్ర ఆత్మజ్ఞానపత సన్న్యాస ఏవాధికారో న కర్మణీతి తత్తత్తోపరిష్టా దాత్మజ్ఞానప్రకరణే దర్శయిష్యామః । :౨౧।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:-

మఱియు “ఆస్తే” అను శబ్దమునకు (కలడు) అనియర్థము “ఉండుట” అను నది సంబంధము. “ఏది యెచటయుండును” అని సంబంధము సంబంధిద్వయము నవేక్షించును. ప్రకృతమున “నుండుట” యను యాసనక్రియ యధికరణము నవేక్షించును. అట్టి యధికరణము మేము జెప్పిన “జ్ఞాని సర్వకర్మలను వదలి దేహమునందుండును” అను యర్థమున దేహయగుచుకాన మేము నుడివిన యర్థమే సమంజసము. నీచేవచింపఁబడిన యర్థమునందు “అనగా సర్వకర్మలను దేహమునందు సంన్యసించి” యను యర్థమున సన్న్యాసమనగా “సం” అను నుపగ్గలన్యాసశబ్దార్థము త్యాగమగును కాని నిక్షేపము కానేరదు. “దేనియందు త్యాగమని” అట్టిత్యాగ మధికరణము నవేక్షించదు కాన నీవు వచించిన యర్థమున నావాక్యము నిరాకాంక్షవాక్య మనంబడును. (అనగా త్యాగమనిన తోడనే దేనియొక్క-త్యాగ”మని యాకాంక్ష జనించునుగాని దేనియందని యాకాంక్ష జనింప నందునను. దేహమునందు సర్వకర్మల త్యాగమని జెప్పుట నిరాకాంక్షవాక్యమని గ్రహింపవగును)

కానః మనస్సుచే (అనగా వివేకవిజ్ఞానముచే) సర్వకర్మలను సంన్యసించి జ్ఞాని దేహమునందు సుఖముగనుండును. అను యర్థమే సాధు వగుటవలన నాత్మ జ్ఞానికి సర్వకర్మసన్న్యాసమునందే యధికారము, కర్మలయందధికారము లేదని యీ గీతాశాస్త్రము నందు మున్ముం దాత్మజ్ఞానప్రకరణమునందు జూపెదము. :౨౧।

విద్యకు సర్వ కారకసాపేక్షగల కర్మతోగూడ సముచ్చయమనువాదము నిరస్తము. శీతోష్ణములువలె బరస్పరవిరుద్ధస్వభావములుగల విద్యాకర్మలకు రథాశ్వన్యాయమున నేక కార్యకారిత్యము సంభవింపనందున (లిలజ్మహాశయాదుల కభిమతమగు) కర్మజ్ఞానసముచ్చయము సంభవింపదని యాశయము.

ఇచట రథాశ్వన్యాయము వ్యతిరేకదృష్టాంతముగ నివ్వబడెను. రథాశ్వన్యాయమునగ నొకనికి రథముగలదు. మఱియొకని కశ్వములుగలవు. ఈరెండింటిని సమకూర్చినయెడల యొక కార్యము సాధింపవగును. ఇదియే రథాశ్వన్యాయము.

మామంటి (శ్రీ)కృష్ణపరమాత్మవంటి జ్ఞానులకు సమాధివృత్తాన కాలమునం దవిద్యారేఖానువృత్తిచే ఘాతయితృత్వము (చంపించుట) ప్రసక్తమైనను విద్యచేసెట్టి యవిద్యారేఖము బాధింపబడుట చేతను, అగామికర్మలసంబంధము లేకపోవుటచేతనూ దోషము (ప్రత్యవాయము) బ్రాప్తింపనేరదు. ఈవిషయమునే “మా త్వైఽపి స ఇమాం లోకాన్ హంతి న నిబళ్యతే” అనిశ్రీకృష్ణపరమాత్మ చెప్పగలడు.

గీ॥ వాసాంసి జీర్ణాని యథా విహాయ, నవాని గృహ్లాతి సరోఽపరాణి ।
తథా శరీరాణి విహాయ జీర్ణా, న్యన్యాని సంయాతి నవాని దేహీ ॥౨౨॥
పదవిభాగము :—

వాసాంసి=జీర్ణాని యథా=విహాయ నవాని=గృహ్లాతి సరో=అపరాణి తథా=శరీరాణి విహాయ=జీర్ణాని అన్యాని=సంయాతి నవాని=దేహీ ॥౨౨॥
ప్రతిపదార్థము :—

సరో=మనుష్యుడు; యథా=ఏతరున; జీర్ణాని=చినిగిన; వాసాంసి=వస్త్రములను; విహాయ=విడచి; నవాని=నూతనములగు; అపరాణి=మఱియొక వస్త్రములను; గృహ్లాతి=గృహించునో; తథా=అరీతిగనే; దేహీ=జీవుడు; జీర్ణాని=వార్ధక్యముచే శిథిలములగు; శరీరాణి=శరీరములను; విహాయ=విడచి; నవాని=నూతనములగు; అన్యాని=మరియొకదేహములను; సంయాతి=పొందుచున్నాడు. ॥౨౨॥

కాంక్షరభాష్యం :—

ప్రకృతం తు వక్ష్యామః, తత్రాత్మనోఽవినాశిత్యం ప్రతిజ్ఞాతం త త్కిమివేత్స్య చ్యుతే :—వాసాంసీతి । వాసాంసి వస్త్రాణి జీర్ణాని దుర్బలతాం గతాని యథా లోకే కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని :—

ఆవిక్రియమగుటఁ జేసి యాత్మకుఁ గర్మ సంభవింపదని చెప్పెను. ఆత్మ యెట్లు విక్రియము? అను నాశంకను దొలగించుటకు దృష్టాంతపూర్వకముగ నాత్మకు యవిక్రియత్వము నుపపాదించుచుండెను.

ఆత్మకు స్వతః విక్రియ లేకుండినను పురాతనదేహమును విడచి నూతనదేహమును స్వీకరించునపుడు విక్రియ ప్రాప్తించుచుండ నవిక్రియత్వ మెటుల సంభవించును? ఆవిక్రియత్వము సంభవింపనిచో నవినాశ్యత్వ మెటులఁ బొసఁగును?

—౨౨వ అధ్యాయము—౨౨వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు—

మధుసూదనసరస్వతీయము :—

“ఆత్మ వినాశము లేనిదైనను దేహములు నశ్వరము లగుటచేతను, యుద్ధము దేహవినాశ సాధన మగుటచేతను ననేక కృతసాధనములగు భీష్మాదిదేహముల నేనెట్లు యుద్ధముచే నశింపజేయుదు” నను నాశంకకుత్తరముగ నీశ్లోకమును జెప్పుచున్నాడు. “జీర్ణాని విహాయ వస్త్రాణి నవాని గృహ్లాతి విక్రియా కూన్య ఏకసరోయథా” (ఎట్లు విక్రియాకూన్యడయి యేనరుడు జీర్ణములగు వస్త్రములను త్యజించి నూతనములగు వస్త్రములను గృహించునో) అనుటచేతనే తావన్మాత్రగృంథముచేతనే సరిపడుచున్నను “అపరాణి” అనువిశేషణము నుత్కర్షణాతిశయద్యోతకముగ నివేశించెను. అందుచే నెట్లు ప్రాకృతజనుడు నికృష్టములగు వస్త్రములను విడచి యుత్కృష్టములగు వస్త్రములను స్వీకరించునో” అనునర్థమెల్లచిత్వము వలన ప్రాప్తించునో యట్లే “జీర్ణాని” (వయస్సుచేతను, తపస్సుచేతను కృశించిన)దేహములను విడచి “అన్యానిశరీరాణి” (సర్వోత్కృష్టములగు దేహాదిశరీరములను) “దేహీ” (ప్రకృష్టధర్మానుష్ఠాతయగు

కాంకరభావ్యం :-

విహాయ పరిత్యజ్య నవాన్యభినవాని గృహ్య త్యుపాదత్తే సరః పురుషోఽపరాణ్యాన్యాని తథా తద్వదేవ శరీరాణి విహాయ జీర్ణాన్యన్యాని సంయాతి సంగచ్ఛతి నవాని దేహ్యాత్మా పురుషవ దవిక్రియ ఏవేత్యర్థః ।

కాంకరభావ్యత్వబోధిని :-

మనుష్యుడు చినిగినవస్త్రములను బరిత్యజించి యేవిక్రియయు లేకుండగనే యెట్లు నూతనవస్త్రములను గ్రహించుచుండునో అదేతీరునజీవుడును వార్ధక్యాదులచే శిథిలమైనదేహ మును విడచి యవిక్రియుడై త్రోవశరీరములను గ్రహించుచుండెను. కానఃనాత్మకు ప్రతిజ్ఞాతమ గు బ్రకృతమైనయవిక్రియత్వము, అవిక్రియుడగుటంజేసి యవినాశ్యత్వము సిద్ధించుచున్నది. (భిష్మానిదేహవంతుడు) “సూయాతి” (చిత్ పాక్షిధర్మఫలభోగముకొరకు గర్భవా సాదిక్షేళమును విడచియే పొందును.) అనునర్థ మాచిత్వమువలన బ్రాప్తింపు. ఈవిషయమునే “అన్య న్నవతరం కల్యాణతరం రూపం కురుతే పితృంబా గాంధర్వం దైవంవా పాజాపత్యంవా బ్రాహ్మంవా” అనుశ్రుతిగూడ జెప్పుచున్నది.

ఇటు బర్హవసితము నిట్లు జెప్పడగును—భిష్మాదులు యావజ్జీవము ధర్మానుష్ఠానక్షేళముచేతనే జర్జరితశరీరులై యీవర్తమానదేహముల విడచిగాని యాధర్మఫలము ననుభవింపజాలకుండిరి. కాన నీపీధర్మ యుద్ధముచే స్వర్గప్రతిబంధకములగు వారిశరీరములను నశింపజేసి దివ్యదేహసంపాదనమున వారిని స్వర్గ యోగ్యులనుగాజేసి వారికివిధమున యుపకారమును జేయదగుదువు. ఇట్లే దుర్యోధనాదులకుఁగూడ స్వర్గ భోగ్యదేహసంపాదనముచే గొప్పయుపకారము జేసినవాడవగుదువు. కాన నత్యంతోపకారకమగు నీయుద్ధమునం దపకారకత్వభీషును జేయవలదని “అపరాణి, అన్యాని, సూయాతి” అను పదత్రయస్వార స్యముచే భగవదభిప్రాయ మాహించబడెను. ఈశ్లోకమునందున్నదృష్టాంతముచే నాత్మకవిక్రియత్వము ప్రతిపాదించబడె” నను ప్రాచీనులవ్యాఖ్యాన మునిస్పష్టముగ చెలియుచున్నది.

శంకరానందీయము :-

అత్మ స్వతః విక్రియావత్తైనను, యెట్లుదయాస్తాచలసంబంధమువలన సూర్యునకు విక్రియావత్త్వ ముపపన్నమో యట్లే బూర్వాపరదేహపరిగ్రహపరిత్యాగములవలన యాసాధికమగు విక్రియావత్త్వ మాత్మకు సుభవించుచు నేయున్నది. కాన యాత్మ యవిక్రియ మెట్లిగును? అను నాశంకను తొలగించు టక్షిణ్లోకమును జెప్పుచున్నాడు. పురుషుడెట్లు జీర్ణవస్త్రములనదలి నామరూపలక్షణములచే మరొకవిధములగు క్రోత్తవస్త్రములను స్వయముగ నవిక్రియుడయియే గ్రహించునో, అట్లే దేహమునందహమర్థముగా చెలి యబహునాత్మ స్వయముగా నవిక్రియుడయియే కాలకర్మవళమున త్యాజ్యములగు శరీరములవిడచి నామ రూపజాతిగుణవిశేషణములచే బూర్వశరీరములకంటె విలక్షణములగు శరీరముల నొందుచున్నాఁడు. (అని యీగీతాపదములకు క్రమరీతివర్ణము చెలియఁదగును.) అనగా నెట్లు అగమనిర్గమనములు, నామరూప తైచిత్ర్యము, కైఫియ్యము శరీరమునకేగాని బురుషున కేవిధమైనవియు సంభవించవో, అట్లే నాగమా పాయములు, నశాంతరవికారములు, శరీరమునకేగాని నిరవయవమగు నాత్మకు సుభవంపవు. అందుచే నాత్మ దేహేంద్రియాదులకంటె భిన్నమనియు, నవిక్రియమనియు, నిత్యమనియు సూచింపఁబడెను.

గీ॥ నైనం ఛిందంతి శస్త్రాణి నైనం దహతి పావకః ।
న చైనం క్షేదయం త్యాపో న శోషయతి మారుతః

॥౨౩॥

ఉదవిభాగము —

న-ఏనం- ఛిన్దన్తి- శస్త్రాణి- న-ఏనం- దహతి- పావకః-న-చ-ఏనం- క్షేద
యన్తి-ఆపః-న-శోషయతి-మారుతః

॥౨౩॥

ప్రతిపదార్థము —

శస్త్రాణి=ఖడ్గములు మొదలుగునవి; ఏనం=ఈ యాత్మను; ఛిన్దన్తి=ఛేదింప
నేరవు; పావకః=అగ్నియు; ఏనం=ఈ యాత్మను; దహతి=భస్మమునుచేయనేరడు;
ఆపః=ఉదకములు; ఏనం=ఈ యాత్మను; క్షేదయన్తి=చ=ఆర్ద్రీభావమును బొందింపనేరవు
(తడవలేవు;) మారుతః=వాయువు; నశోషయతి=ఎండింపజేయనేరడు.

॥౨౩॥

కాంకరభాష్యమ్ —

కస్మా దఃకియ ఏవేత్యా హ—నై నం ఛిన్దన్తి । ఏనం ప్రకృతం దేహినం న
ఛిన్దన్తి శస్త్రాణి నిరవయవత్వా న్నావయవిభాగం కుర్వన్తి శస్త్రాణి త్యాదీని । తథా
నై నం దహతి పావకోఽగ్ని రపి న భస్మీకరోతి । తథా నై నం క్షేదయన్త్యాపః । అపాం
కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని :-

పృథివ్యప్రజోహాయుస్వరూపమగు భూతచతుష్టయమువలన నాత్మ వికారమును
బొందుచుండ నాత్మ కవిక్రియత్వ మెటులసిద్ధించునని శంకింపజనదు.

పార్థివములగు ఖడ్గాదులు నిరవయవమగు నాకాశము నెటుల ఛేదింప సమర్థ
ములు గానేరవో అదేతీరున నిరవయవమగు నాత్మను ఛేదింపనేరవు. అటులనే యగ్నియు
ప్రకృతమగు నాత్మను భస్మము చేయజాలదు. ఉదకములు అవయవములుగల వస్తువు
నీలకంఠయము—

“బ్రాహ్మణోయజేత, జాతపుత్రః కృష్ణకేశోఽగ్ని నాదధీత” (బ్రాహ్మణఁడుయోగమునుజేయ
వలె, పుత్రవంతుడును కృష్ణకేశములు కలవాడే యగ్నిధానమును జేయవలెఅను శ్రుతులచే వయోవర్ణాది
విశేషణములకల యాత్మనే యధికృతునిగా జేసుకొని కర్మలు విధింపబడుచున్నవి. అందుచే “నీలో
త్పలం” అనునప్పుడు విశేషణమగు నీలపదార్థముకంటె సుత్పలమును నెట్లుజేరుచేయుటకు శక్యము
కాదో, యట్లే వయోవర్ణాదివిశేషమగు దేహముకంటె నాత్మ వేటనినిశ్చయించుటకు శక్యముకాదు. కాన
దేహనాశముచే నాత్మ నశించునదియే యగునుగాన నిత్యత్వాదిక మాతృకెట్లు సుభవించు”నను నాశంకను
దొలగించుటకు “వాసాంసి జీర్ణాని” అనుశ్లోకమును జెల్పించుచున్నాడు. “దండీప్రేషానస్వాహ”
(దండీప్రేషల ననుసరించి బల్కె) ననుస్థలమున దండము విశేషణమైనను ప్రేషానువక్తృస్వరూపాంతర్గత
ముకానేరదు. ఈవిధముగానే బ్రాహ్మణత్వజాతపుత్రత్వాదులు విశేషణములైనను స్వర్గకామస్వరూపాం
తర్గతములు కానేరవు. కానః వస్త్రదేవదత్తులు వలె జడాజడములగు దేహాత్మలు రెండును యత్వవైవిధ్యము
గాన వస్త్రమునశించిన దేవదత్తుడు నశించనటుల దేహము నశించిననూ యాత్మనశించదు. కనుక “దేహ
మునశించిన యాత్మనశించు” నని తలచుటచే నీవత్సంతము మూఁడుడనని స్పష్టమగుచున్నదని భావము.

శాంకరభాష్యం:—

హి సావయవస్యైవస్తున ఆర్ద్రీభావకరణే నావయవవిశ్లేషాపాదనే సామర్థ్యం త స్మ నిరవయవ ఆత్మని సమ్భవతి । తథా స్నేహవద్ద్రవ్యం స్నేహశోషణేన నాశయతి వాయు రేనం స్వాత్మానం న శోషయతి మారుతోఽపి

॥౨౩॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

లను ఆర్ద్రీభావమును బొందించి యవయవవిశ్లేషమును బొందించును. ఆత్మ నిరవయవ మగుటంజేసి యదకము లాత్మను ఆర్ద్రీభావముచే యవయవవిశ్లేషమును బొందింపనేరవు. వాయువు స్నేహమును గుణముగలద్రవ్యమును స్నేహమును ఎండింపజేసి నశింపజేయును. స్నేహహీనమగు నాత్మను ఎండింపలేదు. (పృథివ్యాదిభూతచతుష్టయము తన శక్తిచే సావయవవస్తువునే విక్రియావంతమునర్చును. ఆత్మ నిరవయవమగుటంజేసి పృథివ్యాదిభూతచతుష్టయ మాత్మను విక్రియావంతముఁ జేయనేరదని తాత్పర్యము)

॥౨౩॥

—౨వ అధ్యాయము—౨౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యాని శేషములు—

మధునూదననరస్వతీయము—

“గృహము తగులపడినపుడా గృహమునందు బురుషులు దగ్ధమగునటుల దేహమునశించుచుండ తదంతర్గతయగు నాత్మ యెందులకు నశించుదను శంకను దొలగించుటకు “నైనం ఛిందన్తి శస్త్రాణి” అనిచెప్పమొదలిడెను. ఆకాశమునకు నాశకత్వప్రసిద్ధిలేమింజేసి యిచట నాకాశమునుజెప్పలేదు. శంకరానందీయము—

“ఘటమునందుండుజలము నశించినచో దానిమందుండుప్రతిబింబము నశించును. అట్లే దేహము నశించినచో దేహమునందుపలభ్యమాన (పృత్యక్ష) మగు నాత్మ నశించుచుండ నాత్మకవిక్రియత్వ మెటులసంభవించు”నను నాశంకను “నైనం ఛిందన్తి శస్త్రాణి” అను శ్లోకముచే దొలగించుచుండెను.

“శస్త్రస్త్రే పదార్థా ఏభిరితి శస్త్రాణి” పదార్థములను భేదించునట్టి పృథివీనికారములగు ఖడ్గ గదాదులీ నిరవయవమగునాత్మను భేదింపనేరవు. ఉదకము లార్ద్రత్వమును బొందించి సావయవవస్తువును శిథిలమగునటులజేసినట్లు నిరవయవమగు నాత్మను శిథిలమగునట్లు జేయజాలదు. అగ్నియు దేహమును దగల దెట్టినటుల దహనక్రియ కవిషయమగుటంజేసి యాత్మను దగలపెట్టదు. వాయువు స్నేహవద్ద్రవ్యమగు శరీరమందుండు స్నేహమునుగుణమును ఎండింపజేసి శరీరము నెల్లెండింపజేయునో అట్లు శోషణ క్రియ కగోచరమగు నాత్మను శుష్కింప చేయుటకు సమర్థమైనదికాదు.

జలము ఘటమును దడిపినను, ఖడ్గాదులు భేదించదగినపదార్థములను భేదించినను, వాయువు శుష్కింపజేసినను, ఎన్నితగులపెట్టినను తదంతర్గతము నిరవయవముగ నాకాశము నెట్లు తడుపలేవో భేదించనేరవో, తగులపెట్టనేరవో, యట్లే దేహస్థమగు నాత్మను దడుపలేవు. భేదించనేరవు. శుష్కింపదగవు. తగులపెట్టజాలనని యభిప్రాయము, కాన నాత్మ యవిక్రియమని సిద్ధించుచున్నది.

ఈజెప్పుటవలన “జరాశోగాదులు, భౌతిక దైవికోపద్రవములు శరీరసంబంధులేకాని అహమర్థమగునాత్మవికావు. దేహమును విషయముగజేసుకొని బయలుపడెడు ననగములకు దేహాదిభిన్నమగుటచే నాత్మగోచరముకాదని నుడువబడెను. కాన నిట్టి శోగాదులు బాప్తించినను బ్రహ్మజేతలు స్థిరప్రజ్ఞలే యుండదగిన” దని నూచింపబడెను.

॥౨౩॥

శ్రీ రామమోహన ఆయుర్వేద ధర్మ వైద్యశాల అండ్ పార్శీ

బెజవాడ. స్థాపితము: 1915

శ్రీ రామమోహన ఆయుర్వేద ధర్మ వైద్యశాలయము 1 వ ఆగష్టు 1915 సం॥ రమున కీ॥ శే॥ శంకర వెంకటామయ్య పంతులు, ట్రాడ్ షాటి వెంకటప్పయ్య పంతులు గారిచే స్థాపింపబడినది. ఈ ధర్మ వైద్యశాలయము కృమాభివృద్ధి నొందుచు అనేక వేల బీదలకు కల్పవృక్షమై ప్రజాసేవచేయుచున్నది. ధర్మ వైద్యశాలకు వలయు ఔషధములను తయారు చేసికొనుచు, కోరినవారికి శాస్త్రీయ మైనట్టియు, నమ్మకమైనట్టియు, ఔషధములను నప్లయిచేయును దేశముతో దీనికనుబంధముగా నొక పార్శీ నెలకొల్పబడినది. యీ పార్శీ యందు తయారుచేయబడిన ప్రతి ఔషధమును ధర్మ వైద్యశాలయందు అనేకమంది రోగులకు పయోగించి గుణముచేయుచున్నట్లు పరీక్షింపబడినది. యీ ఔషధముల అమ్మకముపై వచ్చు ఆదాయము తిరిగి ధర్మ వైద్యశాలా పోషణమునకై వినియోగింపబడుచున్నది. ఈ వైద్యశాల బెజవాడ, గవర్నరు పేటయందలి బందరు రోడ్డుపై ఉన్న తమగు స్వంత భవనమునందున్నది. యీ ధర్మ వైద్యశాలయమునందు ప్రతిదినము సుమారు 200 మంది రోగులు ఉచితముగ చికిత్స నొందుచున్నారు. వలయువారు విలువగల ప్రసిద్ధ ఔషధములను కూడ కొని వాడుకొనుచున్నారు. ఆయుర్వేద చికిత్సయందు నిపుణులును, మంచి అనుభవముగల ఆయుర్వేద వైద్యులు దీనియందు పనిచేయుచున్నారు. తమకు కావలసిన సలహాలను, చికిత్సలను వీరివలన నుచితముగా పొందవచ్చును. ఔషధములన్నియు యథాశాస్త్రీయముగా తయారు చేయించబడుచున్నవి. ఇపుడు సుమారు నలుబదివేల రూప్యముల విలువగల నాల్గువందల ఔషధములు సిద్ధముగానున్నవి. ఇన్ని ఔషధములు నమ్మకముగా ఒకచోటను లభించుట దుర్లభము. దేశమునందలి పలువురు ప్రముఖులు యీ ఔషధములను కొనియాడుచున్నారు. యీ పార్శీయందలి ఔషధములను ఉపయోగించు విధానమును, పథ్యమును, అనుపానములును చక్కగా తెలియుటకై అనుపానపథ్యమంజరిని ప్రకటించియున్నాము. ఇన్ని ఔషధములను యింతవెట్టుబడితో తయారుచేయుటకు సామాన్యవ్యక్తులకు సాధ్యముకాదు. యీ ఔషధములను నిర్దుష్టములుగా తయారుచేసి వైద్యుల కెల్లరకు నందుబాటులో నుండునటుల స్వల్పధరలకు విక్రయించుచున్నాము. ఈ ఔషధములపై వచ్చు ఆదాయము యెవరిస్వార్థమునకుగాని వినియోగింపబడక తిరిగి ధర్మ వైద్యశాలా పోషణమునకై వినియోగింపబడును. దేశీయులెల్లరు యీ ఔషధములను కొని తనమొలమున ఆయుర్వేదాభివృద్ధికి, యీ ధర్మ వైద్యశాలకును

తోడ్పడఁ పార్శీకులు. ఇట్లు, కోట వెంకటాచలం ఆనంద సెక్రటరీ.

ఔషధములు, యితరవిషయములు వలయువారు:—

సెక్రటరీ, శ్రీ రామమోహన ఆయుర్వేద పార్శీ, బెజవాడ. అనిప్రాయవలయును.

(1) సిద్ధిమూకరధ్వజము తు! 1 కి రు 40—0—0.

ఇందు అర్ధభాగము బంగారము భస్మరూపమున కలదని పూచినచేదము. యుక్తానుపానములచే నువించిన వత్తుంసుకత్వము, నరముల బలహీనత, శుక్లవర్ణము, బుద్ధిమాంద్యము, త్వయ, దగ్గు, శిశుస్థలనము, అరిమాత్రము, మధుమేహము, మూర్ఛ, అపస్మారము, ఉన్మాదము, జీర్ణించిన నుఖవ్యాధులు, పక్షవాతము శ్వేతరక్తప్రదరములు, సమస్తప్రమేహములు, పాండువు మొదలగు వ్యాధులను పారదోలును.

(2) మ క ర ధ్వజము తు 1 కి రు 20—0—0.

ఇందు కివంతకు బంగారము చేర్చబడి పైగుణములనే కలిగియున్నది.

(3) రక్తమారేశ్వరము, తు 1 కి రు 10—0—0

ప్రమేహము, రక్తవీర్యము, స్త్రీల తైలుప్ర, ఎరుప్ర, వసుప్ర నలుప్ర వర్ణముగల కనుమవ్యాధులకు.

(4) కృ మ వృద్ధి లక్ష్మీ విలాస రసము తు 1 కి రు 10—0—0

ఇయ్యది త్వయలోగులక అమృతమువంటిది. త్వయ, క్వాసకాసలు, జీర్ణజ్వరము, శరీరకృశత్వము, రక్తహీనత, పాండువు మొదలగువానిని పోగొట్టును. శరీరబలము, కాంతి, శుక్ర ఓజస్సులను వృద్ధిజేయును. ఇందు బంగారపు, మంజుమత్స్యములు, మంచితగడములు మొదలగు విలువగలవస్తువులు చేరియున్నవి. అన్నితత్త్వములకు అనుకూలించును.

(5) రసరాజరసము తు! 1 కి రు 10—0—0

ఇది స్త్రీలకు నరముల బలహీనతచేకలుగు హిష్టిరీత్యా అను యోగపస్మారమునందు అద్భుతమైన గుణమును యివ్వగలదు. పురియు నరముల బలహీనత, భుంజెదడ, వాతవ్యాధులను నివారించజేయును.

(6) మ హా క న క నుం ద ర ర స ము తు! 1 కి రు 60—0—0

ఇందు సగము బంగారము భస్మము చేరియున్నది. త్వయలోగములందు చెప్పిన సకలవృద్ధములకు వాతకమువంటిది యీయకావ్యధము. పాండువు, కామిల, క్వాసకాసలు, జీర్ణజ్వరములను పోగొట్టి శుక్రము, బలము, వర్ణము, కాలి, పుష్టి పీచు కలుగజేయును.

(7) వ సంతకు సుమా క ర ము తు! 1 కి రు 20—0—0

అరిమాత్రము, మధుమేహము మొదలగు ఇరువది ప్రమేహములు, స్త్రీలకు కలుగు శ్వేతరక్తప్రదరములు, కృమిమణి, కాళ్ళుచేతులు మంటలు కాళ్ళు లాగుట, ఎల్లప్పుడు శరీరము వెచ్చగానుండుట, కాక శక్తి లేకపోవుట, మూత్రాకృభ్రము, మూత్రాశ్మది, మేహవృణములు, త్వయ, అరిశిశుస్థలనము, నోటిపూత, గుండెదడ, నశుమునొప్పి మొదలగు సమస్తవ్యాధులను ఖండించును. బంగారము, మంచుమత్స్యములు, కస్తూరి మొదలగు విలువగల వస్తువులను చేర్చి తయారుచేసియున్నాము.

(8) పూర్ణచంద్రోదయము తు! 1 కి రు 12—0—0

పాండువు, గుండెదడ, త్వయ, అశరము, కాళ్ళుచేతులు మంటలు, ఇంద్రియస్థలనము, వాంతులు బలహీనత, దగ్గు ఒకప్పు పీచు సరిపడేసి చీర్యవృద్ధిని స్తంభనమును గలుగజేసి మనోల్లాసము నిచ్చును.

(9) త్రైలోక్యచింతామణి తు! 1 కి రు 20—0—0.

ఇందు భస్మములు ఇంతల భస్మములు చేరియున్నవి. పాణివాసనకాలమందు దీని నుపయోగించిన వంటివలె తప్పుక పోగొడవ మొనగును. ఎంతటి క్షేమమునైనను వెంటనే ఖండించును. వాతవ్యాధులు కాల త్వయ కాస మొదలగు వ్యాధులను నశింపజేయును.

సువర్ణకృష్ణాదానము తు! 1 కి రు 4—0—0లు. బాలచంద్రోదయము తు! 1 కి రు 2—0—0లు

